

1549

Muhamad

Enlefiaster

9

2-12-12
10

Commen-

TARII IN ECCLESIA-
sten Salomonis, cum annotationibus ex
Hebraeo & editione Graeca in singu-
la capita. Per Fratrem Franciscum
Titelmänum Hassellensem, or-
dinis fratrum Mi-
norum.

THEMA LIBRI.

Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, va-
nitas vanitatum, & omnia vanitas.

CONCLUSIO LIBRI.

Deum time, & madata eius observa, hoc
est enim omnis homo. Et cuncta quae fi-
unt adducet deus in iudicium, pro omni
errato, siue bonum siue malum sit.

35 Del. 1011. R. 1. de Lopez y su Libreria
PARISIIS,

Apud Audacnum Paruum, in via
dini Jacobi, ad insigne
floris Lilij.

2
✠ LAUDES DEI PRO SVÁ
magnificentia & gloria, quas uir dei
Franciscus ex sacris literis congestas
in feruore spiritus ipsi sepius per diem
atque per noctem recitare solebat,
easdemque fratres suos fre-
quentare doce-
bat.

S Anctus, sanctus, sanctus, dominus
deus omnipotens, qui erat, qui est, & *Isa. 6.*
qui uerturus est. Laudemus & super- *Apo. 4.*
exaltemus eum in secula.

Dignus es domine deus noster accipe
re gloriam & honorem & virtutem, & *Apo. 4.*
benedictionem. Et laudemus & superex-
altemus eum, &c.

Dignus est agnus qui occisus est, acci- *Apo. 5.*
pere virtutem & diuinitatem, & sapien- *Danie. 7.*
tiam, & fortitudinem, & honorem & glo-
riam, & benedictionem. Et laudemus, &
superexaltemus eum in secula.

Benedicamus patrem & filiū, cum san-
cto spiritu. Et laudemus & superexalte-
mus eum in secula.

Laudem dicite deo nostro omnes ser-
ui eius, & qui timetis deum, pusilli & ma- *Apo. 19.*

gni. Et laudate & sup. eum, & c.
Laudent illum gloriosum celi & terra.
Et laudent, & superexaltent eum in secula.
Et omnis creatura quæ in celo est, &
super terram, & subts terrâ, mare & om-
nia quæ in eis sunt. Et laudent & super-
exaltent eum in secula.

Gloria patri & filio, & spiritui sancto.
Et laudent & superexaltent eum in secula.
Sicut erat in principio & nunc & sem-
per & in secula seculorum, Amen. Et lau-
dent & superexaltent eum in secula.
Amen.

ORATIO.

OMnipotens, sanctissime, altissime
deus, summum bonum & totum bo-
num, qui solus es bonus, tibi redda-
mus omnem laudem, omnem gloriam, om-
nem gratiam, omnem honorem, om-
nem benedictionem, & omnia bona tibi
referamus semper: qui vivis & regnas
in secula seculorum. Amen.

3

Reuerendissi- MO IN CHRISTO

patri ac domino D. Francisco Qui-
gnonio, tituli sanctæ crucis in Hierusa-
lem presbitero Cardinali, totiusque or-
dinis Fratrum Minorum gubernatori,
protectori, & correctori uigilantissi-
mo: Frater Franciscus Titelmânus, Has-
sellensis, eiusdem ordinis indignus pro-
fessor, post deuota pedum oscula,
nilis mancipij humilia offert
obsequia

Commentarios nostros in
Ecclesiastæ Salomonis, post
publicam coram auditori-
bus nostris prælectionem,
ante annos fermè quatuor,
elaboratos, atque (vt dici solet) ad umbi-
licum vsque perductos, cum post diligens
eruditorum virorum examen, amicorum
precibus diu sollicitatus ac tandem deu-
ctus, de tenebris in lucem prodire cõsen-

EPISTOLA

sissem, iamque ex vetustissima libros scribentium consuetudine ipsis quoque Ecclesie doctoribus precipuis, ante multa secula, obseruata, de patrono mecum agerem, cuius potissimum nomini essent nuncupandi ac patrocinio committendi, vnus tu mihi pre omnibus, Reuerendissime pater, multis rationibus visus es dignissimus, cuius potissimum nomini labor hic noster esset nuncupandus, imo cuius nomen huic nostro operi, quasi validum munimentum & securum aduersus obrectatores presidium, congruentissime implorandum foret atque prenotandum: videlicet vt tam venerandi nominis tutelari signo frontem ipsam prodeuntis noui fetus consignatam & illustratam cernentes aduersarij (si qui forte exurgant) conspecti signi fulgore prima statim facie deterriti, maledictis & calumniis abstineant. Verum quo minus id auderem, nempe opus istud tuo nomini dedicare, duæ quædam res videbantur secundum apparentiam nonnihil obistere. Primum quidem, nimia locorum distantia qua abinuicem patronus & clientulus videbamur disuncti. Deinde, ipsa nuncupandi operis paruitas & insuffi-

NUNCUPATORIA. 4

cientia multiplex, quæ tanti nominis splendore sibi iure arrogare non debuerat, sed minori aliquo patrono, exiguitatis suæ sibi conscia, permanere cõtenta. Et prior quidem res illa, ostentationem quandam & inanis gloriolæ auram præ se ferre: posterior audaciam & præsumptionem ostentare, secundum faciem (vt solent homines) iudicanti, videri poterit. Quid enim tibi, inquiet aduersarius, cum his qui tam longo à te interuallo disuncti sunt, quasi propè non habeas quorum tituli prenotandis & consignandis tuis libris sufficiant, vt ex tam longinquo debeant aduocari tituli peregrini? Et quorsum oppellam tam exiguam, opusculum tam humile & magnis viris indignum, tantæ maiestatis inscribis nominibus? Cur non potius te tuo (quod dici solet) metiens pede, tecumque perpendens quàm sit tibi domi curta supellex, tecum habitare didicisti: aut certè humilioribus te subiciens, ad tantæ dignitatis fastigia non præsumpisses tam indignus, cum sordidis tuis munusculis, conscendere? Ista quidem, sat credo, nonnulli obiciunt, & forsitan his acerbiora adiiciunt. Ego verò aduersus vtramque hanc obiectionem iustam mihi,

EPISTOLA

distante conscientia, habere videor & sufficientem responsionem, vt nihil illa debuerint obsistere quæ obiecta sunt, quo minus tuo nomini nostra hæc opella veniret dedicanda. Quod enim priori loco de locorum distantia obiciebatur impedimentum, apparentiæ quidem nõ nihil, sed causæ rationabilis & veræ sufficientiæ nihil in se continet. Siquidem longè præstantior & spectabilior est, virtutis quàm loci præsentia: longèque magis honorari & literariis monumentis celebrari illorum digna est memoria, qui per heroicarum virtutum studia orbi toti professe, sicque spiritu omnibus vbique præsentem per charitatis vim exhibere se student, quàm ij quos corporali nobis præsentia tantùm vicinos habemus, virtutum autem studia vel nulla vel perexigua in eis cernimus, neque profectum vllum ex corporali eorum præsentia accipimus. Quid enim? An ideo solis gloriosissimâ, potentiam atque virtutem non admirabimur, non etiam prædicabimus, atque canticis exultationis in Deo conditore eius collaudabimus, quia secundum localem distantiam longissimo interuallo & supra quàm humanum credat ingenium

NUNCVPATORIA. 5

altissimo interstitio à nobis eleuatus & superreleuatus est? Imo hoc ipso magis admirandus ille venit & celebrandus laudibus, quod tanta à nobis locorum intercapidine distans, tam nihilominus efficaciter suæ virtutis, & circa nos & in nobis, operationem viuidam exerceat. Ad hunc sanè modum, absurdum videri non debet nec à ratione alienum reputari, si tuæ reuerendissimæ dominationis præstantiâ, humiles fratres Minores quamlibet secundum corporis præsentiam, locorum interiectis spatiis ab ea disuncti, pro sua virili, colere, venerari, admirari, prædicare & celebrare contendant, cuius & olim ante annos multos potentem in opere & sermone virtutem certissima probatione didicerunt, atque etiamnum vigilantem in promouendis iis quæ sunt virtutis & disciplinæ sollicitudinem quotidianis experimentis probant. Neque enim à memoria nobis excidit, quantam olim curam & sollicitudinem pro nobis gesseris, quantosque olim labores pro nobis susceperis atque pertuleris, cum ante annos plus minus duodecim, in generalis visitationis atque ministerij officio amplissimæ nostræ diuini Francisci familiæ deser-

EPISTOLA

uiens, ad exemplum Christi pastoris boni & ministri solliciti, orbē peragrare, provinciasque diuersas & regiones peregrinas visitando perlustrare, vt creditū tibi ministeriū fideliter adimpleres: factis non minus q̄ dictis, operibus & exēplis nō minus q̄ verbis & c. sermonibus subditos erudies, & manu potius demonstras q̄ lingua prædicans, quē admodū uocatione sua dignē uiuerent, promissamque Euangelicæ uitæ formam in paupertate & humilitate obseruarent: quorum quidem seminum fructus, in non paucorum fratrum cordibus in hodiernum vsque diem permanēt. Vbi, quia coram Deo fidelis, & hominibus probatus inuētus es in modico, supra multa non multo post sapientissimus ille & æquissimus humanarum rerum moderator te constituit, talētis talenta, & (vt proportio sit lucris ad auctam substantiam) opus operi accumulans. Sic enim in nouæ & maioris negociationis opus sue officium te instituit suæ semper familiæ sollicitam curam gerens piissimus dominus, vt tamen ab antiquæ negociationis officio & minoris occupationis negotio non desisterit: sicque nouorum tibi meritorum cumulandorum occasionem attulit,

NUNCVPATORIA. 6

vt veteris interim lucris nihil abstulerit. Quicquid enim olim in minori & humiliori constitutus officio, Minorum fratrum humiliter familiæ fideliter ministrando præstare consueuisti, id omne non minus nō quoque, ad altioris dignitatis non sine diuino nutu euectus fastigia, simul cum vniuersalis regiminis cura, & potes & præstas. Imò verò maiori nunc quàm olim autoritate, quæ nostri sunt profectus ordinas, disponis, atque præcipis: quando tibi ex Apostolica autoritate commissa est potestas & cura specialis, gubernandi, protegendi, atque etiam corrigendi, super totam & vniuersam nostram familiam: ipsaque tota vicissim tibi ex suæ regulæ præscripto, filiali est subiectione subdita, tanquam vero suo & legitimo gubernatori, protectori, & correctori, Quam quidem potestatem, cum prudenter animaduertat sanctitas tua, in adificationem sibi, (iuxta Apostolicum verbum) & non in destructionem concessam & traditam, percipiens operi tibi credito fideliter satisfacere, & fidem tuā (cui ex Apostolico mandato preciosi thesauri commissa est custodia) liberare, post susceptum onus huius officij, magna soli-

2. Co. 1b.

EPISTOLA

ctudine illa assidue pensare & agere nūquam desinis, quæ pro communi totius ordinis bono & virtutum in eo profectu opportuna videantur: qua quidem in re, prudentis & fidelis gubernatoris rectè præstas officium. Aduersus illos quoque qui commissum tibi (pusillum ordine, licet magnum numero) gregem, opprimere querunt vel hostilibus moribus impetere, quales ab initio semper plurimos habuit Evangelica nostra religio, dexteram potentia tua valenter extendis, ne pro voto suo pauperculus ouiculis crudeles aduersarij valeant nocere: in quo, strenui protectoris munus adimplet. Nec minus vigilantem te præbes ac sollicitum, ea quæ per carnales vel animales homines (qui semper ab initio spiritualibus fuerunt commixti, veluti grano palea, tritico zizania) in hac nostra Deo prædilecta religione paulatim à primæ perfectionis nitore degenerant, ad originariæ rectitudinis normam reducere, quæque extra ordinem perfectæ regularis obseruantia hac illacque declinare iam ceperant, debita correctionis censura adhibita, in ordinem redigere: in quo iusti correctoris titulo egregiè respondes & fungeris

VNVCVPATORIA. 7

officio. Quæ sanè tria commissæ tibi auctoritatis officia, quanta solitudine & vigilantia exercere non desinas, in generali capitulo totius nostri ordinis nouissimo, Niceæ anno proximè elapso celebrato, patribus omnibus illic in nomine Domini, ad consultandum de puriori Evangelicæ vitæ obseruatione, congregatis, apertissimè patefactum est, & luce clarius demonstratum: vbi ex tuæ prudentiæ consilio non pauca ad puriorem regulæ Evangelicæ obseruationem vehementer conducentia, fuisse proposita tractata atque conclusa: quando & palam omnibus Reuerendissimus pater frater Vincentius Lunellus, totius ordinis inibi electus generalis minister, ex longa tecum familiaritate pectoris tui optimè conscius, Reuerendus quoque pater frater Leonardus Publicius, vltra montanarum partium generalis commissarius, aliique nonnulli ex probioribus vltromontanarum partium patribus (qui eo anno, ob emergentia diuersorum casuum perplexa negotia, familiarius tua opera vti fuerant) sanctè testati sunt nihil tuæ Reuerendissimæ dominationi æquè curæ & cordic esse atque communem ordinis pro-

EPISTOLA

fectum, & perfectam purioris obseruan-
tia regularis disciplinam. Neque verò no-
bis tantùm Minoribus fratibus aut no-
stro peculiariter ordini, sed generaliter
Christi fidelibus omnibus, orbique Chri-
stiano vniuerso, tuę virtutis spectata pro-
bitas & prudentiæ tuæ probata industria
non mediocria attulit commoda. Nam
vt cætera multa dissimulem, vel vnum il-
lud quis digna gratiarum actione profe-
quatur abs te orbi Christiano præstitum
beneficium, quod te mediatore ante an-
nos aliquot, inter sanctissimum dominũ
papam Clementem & Christianissimum
imperatorem Carolum, non sine maxi-
mo & præsentissimo fidei Christianæ pe-
riculo exorta dissidia atque etiã bella
& prælia iam suscitari cœpta, sic breui
temporis spatio sopita fuere atque sepul-
ta, tamque alio fœdere pax certissima ter-
ris Christi fidelium reddita, vt ab eo tem-
pore nullus vnquam vsquam inter illos
potentissimos duos orbis moderatores
vel tenuissimus belli aut cuiuscunque dis-
sidij ramusculus auditus fuerit? Imo ve-
rò citra id temporis mutua quoque fa-
miliaritatis & amicitia non fictæ paten-
tia signa non pauca, ytrinque sunt exhi-

VNVCVPATORIA. 8

bita, orbique manifestata. In quo transi-
gendo negotio, quantis teipsum expo-
sueris laboribus atque periculis, illud sa-
tis apertè testatur, quod interim dum ista
ageres, pacis legatione vt pacis angelus
fungens terra & mari vltro citròque dis-
currens, semel atque iterum crudelibus
Turcæ piratis in prædam veneris: sic nul-
lis tibi parcens laboribus & quibusuis te-
metipsum obiciens periculis, vt gregi
Christiano pacem procurares & grauissi-
mo imminenti discrimini occurreres.
Quid enim? An non manifestũ toti Chri-
stianitati fuisse periculum, & quasi de
proximo imminens excidium, cum an-
te aliquot annos impiissimus ille Mahu-
metanorum imperator Solimannus, cum
ingenti apparatu & exercitu innume-
rabili semel atque iterum in odium Chri-
stiani nominis, terras inuaderet & acceri-
mè oppugnaret Christifidelium: si tunc,
inquã, inter duos primos illos orbis Chri-
stiani monarchas, pontificè maximũ & ma-
ximum imperatorem, intestina inuenisset
bella atque dissidia? Nunquid non deso-
landũ fuisset, in se diuisum, electum Chri-
sti regnum? Nunquid non domus super
domum, & ciuitas super ciuitatem, & pro-

EPISTOLA

uincia casura erat super prouinciam: si
duos illos Christianitatis summos mode-
radores, à quibus cæteri omnes depen-
dent tam principes quàm plebei, priuata
fouentes odia & domestica exercentes
prælia offendisset, ille Christiani nomi-
nis iuratisimus & Christiani sanguinis
ficientissimus hostis? Quis enim hunc tan-
ta vi in Christianorum fines irruentem
pепulisset, quis aduersus tantam potesta-
tem procedere obuiam potuisset, si illi
quorum primus & maxime intererat Chri-
stianam gentem ab hostili incurſu defen-
dere, hostilibus inter sese animis & armis
decertare in domo & templo Dei, id est
intra Ecclesiam (vt malè cepta iam res er-
rat, iacta que belli alea) perrexissent? Ar-
bitror equidem, neminem esse vel tenuis-
simam rerum habentem experientiam,
qui non manifestissimum vniuerso populo
Christiano superuenturum ex ea re pe-
riculum, imo excidium imminens, ani-
maduertat. Ac proinde, tuæ prudentiæ &
industriæ, post Deum qui tua in hoc vti
voluit opera (vt solet ipse, prima & v-
niuersalis omnium causa, non sine me-
diis & particularibus causis sua opera
peragere) Christicolæ vniuersi acce-
ptum

VNVCVPAT.

9

ptum referre debent, quod ab illis cru-
delissimæ & truculentissimæ beluæ fau-
cibus, quas super vniuersos in sanguine
Christi baptizatos ad deuorandum ape-
ruerat tanquam absorpturus ad instar im-
manis illius Leuiathan sine admiratione
fluuium, fiduciam quoque habens Iorda-
nis transglutiendi per os suum, eruti sint
atque liberati: ita vt cum fiducia dicere va-
leant illud Apost. Liberauit nos dominus
de ore leonis & ab omni opere malo, &
saluos faciet in regnum suum caeleste. Cuius
quidem beneficii per te mundo in tā-
ta necessitate præstiti magnitudinem me-
mori mente reuoluēs & animo grato ex-
pēdens Christi in terris vicariū Clemēs,
eius nominis septimus, prudentēque se-
cum reputans quantam ex assidua tua a-
pud se presentia sperare meritò deberet
utilitatem, qui tanta ex vnius legationis
munere sibi suoque gregi cōmoda sente-
rat prouenisse, tum pro accepti gratitudi-
ne beneficii, tum pro spe consequēdi am-
plioris cōmodi & lacri cumulatoris ex-
pēdatione, lucernam ardētē & lucentē
nō vltra passus est, sub medio delitescere,
sed super candelabrum in eminentiori gra-
du potius duxit collocandam, vt sic exal-

Iob. 40.

2. Ti. 4.

b

EPISTOLA

tata non illis tantum luceret qui in angusto & pauperulo humilis Francisci tugurioli, tanquam in hoc seculo aduenæ & peregrini, latitant, verum etiam qui in ampla & magnifica Dei domo Ecclesia sancta inhabitant vniuersis Christicolis. Proinde, vt in partem sollicitudinis suæ te pertraheret Christi vicarius, atque vt à latere suo nunquam abscederes quasi vinculo quodam alligaret, vt ad manum semper haberet tantæ prudentiæ & probatæ lampridem virtutis viuum, cum quo secure ac sine periculo omnia suæ administrationis mysteria, negociæque omnia quamlibet seria, ardua & secreta consultando tractare posset, de consilio & assensu fratrum suorum reuerendissimorum dominorum Cardinalium (quibus non potuit non esse gratissimum, talem suo collegio fratrem & socium ascribi, qui vnus multorum onera in cõsultandis & gerendis rebus suis humeris ferre posset) Cardinalitiæ dignitatis titulo & insigniis honorandum, officiiisque & muneribus onerandum duxit. Et quoniam certa iam experientia animum in te submissum, & ab omni ambitione alienum deprehenderat vt te volentem nolentem eò quò vo-

NUNCVPAT.

10

lebat pertraheret atque ad sibi cõsentendum sancta quadã violentia cogeret, simul vt ceteris malè suspicandi (ad quod ex naturalis inclinationis prauitate nimium prona est humana natura miseria) omnem auferret occasionem, sub obedientiæ sacra mādato, sanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalem te esse, ac de cetero suo semper lateri adesse, præcepit, quæ admodum suis propriis literis in hoc per varias ordinis prouincias destinatis sanctitas eius apertè testatum esse voluit. Quæ quidẽ tuæ humilitatis nihil tale vel ambitus vel expectatõis ad tantæ celsitudinis gradum tam gratuita promotione, & piissimi Imperatoris erga prudentissimum pontificem maiori beneuolentia conciliatus est animus, & quæ te mediatore inita erat pacis concordia, tali medio facta est solidior. Quod enim de imperatore Valentino in iis quæ à Mediolanensium populo circa Ambrosium, missum à se iudicem ad regendas Lyguriæ Emilicæque prouincias, gesta fuere legimus, id ipsum & de Christianissimo nostro ac Carolo in iis quæ à pontifice Romano ac purpuratis patribus acta fuere, verisimili existimatione credimus. Nimirum vt ille summo cū

EPISTOLA

gaudio scribitur accepisse quod iudices à se directi ad sacerdotium peteretur, ita & hic gratissimum haud dubie creditur habuisse, & pro magno amicitiae verae symbolo pacisque serio firmatae velut sigillo accepisse, quod ab ipso missi pacis legati ad Cardinalitium gradum cogerentur. Denique, ut à beatitudinis promissione, vere pacificis ex ore Christi superbenedicti aedita & promulgata, quam tibi in opportunitate bona & magna Christiani populi necessitate comparaueras, nunquam te contingat ex cedere, aut splendo illo in eadem pollicitatione adiuncto diuinæ filiationis titulo spoliari, modis omnibus eadem nunc apud sanctissimum dominum Paulum eius nominis tertium tractare & agere non cessas, quæ apud eius predecessorem Clemètem antea maximo cum fructu & summa laude perfectas, id est, ea quæ pacis sunt inter duos Christiani orbis monarchas & mutuae inter illos concordia assidue meditari & agitare, in suorem haud dubie vniuersi populi Christiani. Quam quidem pacem, si forte aliquando (quod absit) praualentibus malignis suggestoribus quales sæpe

NUNCUPAT.

11

transformatos in angelos lucis ad principum aures submittit callidus ille angelus Sathanæ, contingat auferri de medio, vel interiectis dissidiis scindi, quid erit ultra spei, de ea quæ tantis iam vadiquaque fluctuum procellis imperitur & vectorum turbinibus agitur, Petri, imo Christi, nauicula? Hinc quidem pestiferis hæresiar-chis, Indies & pluribus & crudelioribus, Christi sponsam Ecclesiam suorum errorum veneno inficere ac perdere studentibus: qui sicut serpens Euam seduxit sua astutia, ita simplicium hominum animas suis pestiferis dogmatibus corrumpere studiosissimè laborant, Illinc verò immanissimis Turcis, quorum Indies cum ambitione crescit auaritia, præcederis victoriæ multiplici fiducia ad vltiora semper perurgente animù, Christianique sanguinis in eis sitis ardescit vehementior, graui pondere & tota suæ potentia virtute (quæ sine Christo nobis foret intolerabilis) Ecclesie incubentibus, & opportunitatem præstolantibus, terraque & mari diligentissimè perquirentibus, ut præcipua Christianorum præsidia siue vi siue fraude occupent, quo deinde paulatim, oblata occasione intestini alicuius dissidii, vni

b iij

EPISTOLA

uerfum sibi orbem Christianum subiiciant, sanctumque Christi Iesu nomen solū in caelis & in terris venerandum & adorandum penitus eiiciāt, ab hominum memoria: quod illis quidē in primo & altissimo est cordis desiderio. Tantis, in quā, malis vndiquaque, nempe & ab intus & à foris, ab extraneis & à domesticis, è terra & è mari, imminetibus, nemo non videt, quā sit necessaria Christianis principibus pro sanctae Ecclesiae defensione mutua inter se eōcordia, quāque necessarium & in primis vtile agant negociū, qui contra malignos susurratores, pro sui priuati lucri commodo, aut pro suis priuatis implendis affectibus in auribus principum Christianorum classicae semper canentes, suauibus econtrario monitionibus, & efficacioribus persuasionibus illorum aures, non quidem blandiendo, sed meliora suadendo, demulcere assidue student, animosque à furore bellico compescere, atque ad mansuetudinem Christianam, pro communi omnium bono, inflectere. Cū itaque tam manifestè commoda & multiplicem vtilitatem, non nostro modo ordini, verū generaliter vniuerso Christiano orbi, omnibusque citra de-

NUNCUPAT.

12

lectum Christianis, vbicumque tandem locorum degentibus, ex tuae prudentiae discretionē & virtutis praestantia prouenisse atque etiamnum prouenire cōstet, mirum videri merito non debet, neque vanitati imputari, sed iustitiae potius & æquitati deputari, si tuae reuerentissimae dominationis dignissimum nomen, nos quoque qui secundum loci distantiam procul videmur obesse, pro nostra virili colere, literariisque monumentis celebrare, studeamus. Possunt siquidem & debent, boni filij patrem pium, humiles subditi gubernatorem discretum, deuoti clientuli patronum & protectorem fidelem, obediētes discipuli praecceptorem & correctorem mansuetum, siue absentem corpore siue praesentem, & affectu debito reuereri, & congruentibus honorum caeremoniis venerari. Proinde, ex ista locorum distantia nihil rationabilis impedimenti haberi videtur, quo minus hic noster labor tuae celsitudini iure possit ac debeat nuncupari. Quod verò secundo loco obiectum fuerat, de indignitate operis nuncupandi, ne id quidem magnopere meum angit animum. Hunc siquidem mihi scrupulum adimit, ea quae de tua beni-

EPISTOLA

gnitate toties per diuersos patres familiaris tibi notos mihi prædicata, firmam in animo concepi persuasionem, unde mihi indubitatum certoque persuasum habeo, non posse à tam benigno patre & clementissimo domino tanquam indignum replelli, quod ex humili corde & animo deuoto à filiis & clientulis debita cum reuerentia fuerit oblatum, etiam si alioqui minus ex se sufficiens videatur ipsum quod offertur munusculum. Sæpe enim generosus animus non minus hilari corde & læta facie exigua à pauperulis accipit munuscula, quam à magnis & diuitibus præclara suscipit donaria. Quæadmodum videlicet reges nonnunquam & principes, fluidi lactis haustum, aut pressi lactis vasculum, aut placentas rusticas, aut poma piræque viridia, aliæque huiusmodi rustica munuscula de pauperulorum manibus maiori cordis lætitia & vultus hilaritate suscipiunt, quam magna soleant à diuitibus accipere donaria. Et quidem in lege veteri suas oblationes pauperulas tenuioris fortunæ homines habebant, quorum manus ampla donaria inuenire non poterant. Et in tabernaculo Domini, qui aurum & argentum non habebant, ca-

VNVCVPAT.

13

pratum pilos qui facilè & nullo negotio haberi poterant, in oblationem adferbant, neque horum minus grata Deo erant oblationes pauperulæ, quam illorum donaria magnifica, si non vt manus parca, ita & auara intus anima latitaret. Ipse quoque Dominus viduum duo æraminuta mittentem in gazophylacium, non solum, non abiicit cum suo dono exiguo, verum etiam aliis omnibus quorum multi multa iniecerant, prætulit, quod animam diuitem & liberalem in manu pauperula ostendisset, victum suorum vnica oblatione in templi obsequia conferens. Denique, & roseas gramineæque corollas diuisi uo Christianorum templis magna nonnunquam deuotione à pauperulis offerri, & veluti amplæ quædam donaria appendi aut affigi illorum statuis cernimus: neque dubitant orthodoxi, acceptam sanctis hanc esse deuotionem simplicium, quicquid tandem obgannientes sine intellectu circa hæc aliaque huiusmodi Christianæ pietatis exercitia, (non intelligentes neque quid loquantur, neque de quibus loquantur) impij blaterent hæretici. Quibus sanè exemplis, meo sic animo persuasum ha-

EPISTOLA

beo, quicquid tuæ celsitudini à nostra paupertate corde deuoto offeretur, quaecumque; tãdem fuerit, neque a uerso vultu inspicendum, neque indigno animo suscipiendum fore. Quam etiam persuasionem amplius confirmarunt & prorsus certissimam mihi reddiderunt, literæ reuerendissimi patris, fratris Francisci Castelli, in Romana curia negotiorum ordinis vigilantissimi procuratoris, superioris mensis isthic ad nos destinata, quibus apertè id mihi significatum est ab eo qui tui pectoris est bene cõcius tuæ reuerendissimæ dominationi non fore ingratum, quicquid ex nostra officina tuo prodiret nomini consecratum. Confidenter itaque, nihil inueniens rationabilis impedimenti, omni hæsitacione postposita omni dubitationis abiecto scrupulo, procul ablegato timore, ad reuerendissimæ dominationis tuæ pedes accedens, post humilia & deuota tuæ sanctitatis vestigiis infixæ oscula, vultum & si propter humanitatis tuæ confidentiam non penitus verecundia opertum, non nullo tamen propter celsitudinis tuæ reuerentiam rubore suffusum de puluere erigens omni qua possum humilitate

NUNCVPAT.

14

rogo & supplico, vt exigui ingenii pauperulum istud munusculum de manibus indigni seruuli dignetur Reuerendissimus Dominus animo lato & vultu sereno suscipere, placidâque manu tractare & oculis aquis inspicere. Quod non ob aliud ex tam longinquis partibus ad tuam reuerendissimam dominationis presentiam transmissum est, quàm vt ex eo intelligat prudentia tua, etiam apud longè distantes & qui corporalibus nunquam oculis tuam dominationem viderunt, esse qui pro beneficiorum orbi toti, & nostro signanter ordini, præsitotum multitudine & magnitudine, non immemorem neque prorsus ingratum erga te animum gerat. Nõ enim eo animo hæc nostra scripta oculis dominationis tuæ siue offerimus, siue obrudimus, vt grauissimis & longè vtilissimis negotiis occupatum ad nostra ista humilia, & (vt verius dicam) ludicra scripta curiosius lustranda pertrahamus, vt sic nostrarum neniaram occasione bonas horas minus bene colloces: sed in hoc tantum, vt vel obiter inspecta vnus libelli pagina, animum cognoscas humilis clietuli tuæ reuerendissimæ dominationi deditissimū atque ex vno reliquos estimas,

EPISTOLA

certò tibi habeas persuasum alios quoque complures latitare in diuersis orbis partibus, tibi licet de facie incognitos, corde tamen deditissimos, qui cum aliud non habeant quo tuis beneficiis respondeant, præter deuota orationum suffragia, iis apud diuinam clemenciam toto affectu pro reuerendissima dominatione tua interpellare nunquam desinunt: vt quod hætenus pro communi ordinis & orbis bono egisti & agis sceleriter, vtriusque hominis sospitate gaudes imposterum quoque alacriter & perseveranter agere velis & valeas, donec magno illi patrifamilias visum erit, post consummatum ad vesperam diei laborem vineæ, ab opere laborioso ad consolationem beatæ requiei euocare fidelè operariū, ac pro fideli opere pactū persolvere denariū. i. pro bonis operibus & honestis actionibus in vita ista peractis gloriosam æternæ sceleritatis mercedem. Quam ipse nobis qui polliceri dignatus est, præstare quoque dignetur, deus optimus, maximus, Christus Iesus dominus noster, cui est cum patre & spiritu sancto gloria & imperium in secula seculorum. Amen. Bene ac sceleriter in eodem domino nostro Iesu Chri-

NUNCVPAT.

15

sto valeat tua reuerendissima dominatio, communi semper profectui peccatore toto intèta: & homunculum istum, intra numerum clientulorum & seruulorum, vel nouissimo loco dignanter constituat. Louanij, anno domini millesimo, quingentesimo tricesimo sexto, mensis Iunij die decima.

Deo semper & vbique gloria
vna vni, vnde, co-
omnia.

✠ AD LECTOREM, AV-
thoris præfatio in sequentes cõ-
mentarios Ecclesiastæ Sa-
lomonis.

INter ceteros veteris pagi-
næ libros, Christiane le-
ctor, ille qui ab Hebræis,
Kohethe, à Græcis, Eccle-
siastes dicitur, à Latinis Cõ-
cionator dici potest, per sapientissimum
& gloriosissimum regem Salomonem, di-
ctante spiritus sancto (quod apud neminẽ,
siue Hebræorum rabbinorum, siue Græ-
corum aut Latinorum doctorum hacten-
us extitit controuersum) conscriptus, pe-
culiarem videtur habere energiã, & vim
quandam singularem, eãque non me-
diocrem, ad persuadendum animis homi-
num, mûdi & omnium quæ in eo cernun-
tur siue geruntur verum contemptum,
perfectãque cordis ab his omnibus quæ
sub sole videtur abdicationem. Quæ qui-
dem persuasio non illis tantum qui specia-
li aliquo voto arctioribus vitæ semitis,
spõte sua se astrinxerunt (vt vulgus sibi mû-
danorum & animalium hominum falsõ per-

suadet) verumetiam Christianis omni-
bus ad propositum aeternæ vitæ præmi-
um inoffenso pede contendere cupienti-
bus vehementer utilis est atque imprimis
necessaria: nisi promissi sui quod in sacri
baptismatis fonte corã deo & sanctis an-
gelis emiserunt, ac iureiurãdo confirmaue-
runt, transgressores & violatores haberi ve-
lint. Quid enim est aliud Sathanæ & põ-
pis eius omnibus abrenuntiare, quod oẽs
nos fecimus quicunq; in sanguine Christi
baptizati sumus, quàm mûdum & omnia
quæ sunt in mundo despiciere, atque pro
nihilò pendere? Omne enim quod est in
mundo, magno illo theologo attestante, ^{1. Ioa. 2.}
aut est concupiscẽtia carnis, aut concupi-
scẽtia oculorum, aut superbia vitæ, estq;
totus ipse in maligno positus. Propter
quod etiã non immeritò, & ipsum, & quæ
sunt in ipso omnia ex affectu proicienda
censuit, suosque filios (ea siquidẽ tene-
rioris amoris nominatione suas ouiculas
dulcis pastor dilectus discipulº gaudebat
compellare) ne illis per affectum dilectio-
nis inhaereret, sollicitè præmonuit: palam
contestatos vniuersos, vt mundi ofore se
exhibere studeant, si dei amatores habe-
ri & esse velint. Si quis diligit mundum, ^{1. Ioa. 2.}

AD LECTOR.

inquiens, non est charitas patris in eo. Neque verò solus iste dilectus discipulus aduersus mundum sic strenuè depugnat, verum etiã ceteri apostoli in suis diuinis quas nobis in monumentum perpetuum reliquere literis, vix vsquam non aduersus mundum & ea quæ in ipso sunt constanti voce exclamant & quasi vno ore conclament. Omnium denique validissimè & efficacissimè, Christi superbe-nedicti vnus veri magistri nostri dicta **Actu. I** & facta, siue potius facta & dicta (quando quidem hunc ordinem spiritus sanctus in apostolicorum actuum descriptione prælegit, tanquam ad instruendos & commouendos homines quorum gratia ille sua omnia & fecerat & dixerat magis efficacem & validum) ad istuc ipsum, id est, ad contemnendum mundum cum omnibus quæ sunt in ipso, imò ad penitus odiendum atque execrandum, cum suo tenebroso principe nos prouocant, incitant, impellunt, ac velut violentia quadam sancta compellunt. **Qua** quidem in re pulchra quædam & peramena pijs mentibus se se offert consideratio, circa istum tam suauem pagine veteris ad paginam nouam concentum, tamque a-

per-

PRÆFATIO

17

pertam & manifestissimam vtriusque scripturæ consonantiam. Vt vel hinc manifestè pateat cuiuslibet non obtenebratos habenti mentis oculos, ab vno eodémque authore, nempe diuino spiritu, vtramque similiter profectam, illam quidem tempore priorem, hanc verò dignitate & perfectione præcentem. Id quod in libri huius de quo loqui cepimus cum noua pagine scriptura collatione, quam euidentissimè cerni potest. Nihil enim aliud concinatorius iste veteris pagine liber, per longas disputationes & deductiones prolixas, multiplicè que per exempla varia & ferè per particularia singula discursus, docet vel agit nisi quod noua pagina tota per sanctorum Apostolorum atque ipsius Apostolorum magistri absolutissimam doctrinam, exemplo operum non minus quam sermorum, compendiosissimè simul & efficacissimè agit. Nimirum, vt vniuersa ista sub sole sensibus nostris obiecta & subiecta affectibus, forti animo & corde magno doceamur contemnendo transire, ac penitus nihilificando supergredi: ad ea verò quæ supra solem sunt, sensu quidem abscondita, sed fidei non ignota,

c.

AD LECTOR.

sola verè bona, sola rationalis creaturæ amore digna, tota vi memoriæ, tota mentis acie, toto affectus studio, omnium denique virium conatu, transcendere, immo transillire, immò (ne fortè moram vsq̃ nobis contingat fieri noxiam aut periculosam) transuolare studeamus. Videlicet, vt vbi noster est thesaurus, ibi sint & corda nostra: vbi nostrum est corpus, illuc conuolent iuuentute spiritali renouata aquila: vbi caput agit, illic agant & membra: vbi mensa accumbit dominus, illic in circuitu assisât serui: vbi in patris dextera gloriatur filius naturalis & primogenitus, ibi corpore absentes, spiritu præsentis congaudeant coheredes & adoptitiij. Denique, vt tales nos modò per terrenarum (quas sibi vulgus somniado confingit) felicitatum contemptam ac infestum veræ pietatis, quæ ad omnia valet, exercitium exhibere studeamus, qui digni aliquando habeamur promissionem illam pietati debitam in præmium accipere, id est, veram illam ac solidam felicitatem ad quam obtinendam ab optimo, piissimò que deo conditi sumus, perpetua securitate possidere, vbi post laborè modicum, magna nos expectat requies post

Math. 6.
& 24.
Psal. 102.

Collo. 3.
2. Cor. 5.

1. Ti. 4.

PRAEFATIO.

passiones vix momentaneas easdemque leuissimas, incomparabile pondus gloriæ nunquam intermouiturè nos manet: quâdo assignata pro operibus bonis optima & maximè opima mercede, amodo iam dicit spiritus, vt requiescamus à laboribus. Hunc nimirum esse scopum orationis huius siue declamationis cocionatoriæ, tum exordium ipsum siue thema initio sermonis magno pondere propositum, tum conclusio ipsa prolixæ ac vehementioris, disputationis tam seria, in fine operis totius tanta cum autoritate & maiestate, quasi in signaculum pietatis apposita, apertè testantur, ac nimis quàm euidenter demonstrant. Vanitas vanitatum, conscendens suggestum, è pulpito declamans noster præter concionatorum morem purpuratus ait Ecclesiastes, Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quid habet ampliº homo de vniuerso labore suo quo laborat sub sole? Descensurus tandè è pulpito & concionem dimissurus, orationem finiens. Deum time, inquit, & mandata eius obserua, hoc est enim omnis homo. Et cuncta quæ sunt, adducet Deus in iudicium, pro omni errato, siue bonum, siue malum sit. Quid illo

Rom. 8.
2. Co. 4.

Apo. 14.

Thema
sermonis
magnificum.

Gravis
& seria
conclusio

AD LECTOR.

dici potuit vehementius, atque ad persuadendum omnium quæ sunt sub sole contemptum efficacius: Isto rursùm quid potuit dici vtilius, atque ad obtinendam veram felicitatem compediōsius? Et quomodo hæc ipsa, etiam si in carne mortali (quod datum postea fuit apostolis, usque tunc quanlibet desideratum negatum tamen, Prophetis quoque & regibus) ex ore suo benedictio docentem audisset Christum Dominum, potuisset vel apertius tradere, vel maiori cum efficacia proponere? Denique illa omnia tam varia, quæ inter thema illud tam splendidum & conclusionem istam tam feriam, ad illius quidem declarationem, huius verò constabilitationem, interiecta leguntur de multiplici seculi vanitate, & variis hominum insanis, quibus sese frustra distendant & ab vno solo verè summo bono elongant, ac penitus alienos reddunt, non illi modò qui infimum in plebe locum obtinent ignobile vulgus: Verum etiam plerique eorum qui doctores se & rectores profitentur ac gloriantur aliorum, duces cæci, errantes & in errorem mittentes, quàm hæc inquam, omnia aperte euangelicæ Christi doctrinæ con-

*Mat. 15
2. Ti. 3.*

PRÆFATIO.

sonare inueniuntur, quàm aptè illius exemplis quadant omnia. Videlicet quæ noster Ecclesiastes tam luculenter quàm efficaciter disserit, de contemnendis misedi huius delitiis & carnis voluptatibus, de non magnificendis temporalibus diuitiis, de execranda auri atque argenti avaritiamque possessionum intermina cupiditate, de abiiciendis pro terrena substantia vel acquirenda vel conseruanda curis superuacaneis, de ipso quoque scientiæ aut sapientiæ humanæ studio immodico (quod nonnullis altiori animo sine Deo altiora se querentibus viscus est non minus tenax & laqueus non minus perniciosus, quàm aliis quibusdam crassiori ingenio crassa ista concupiscentibus auri atque argenti congregandi & variæ suppellectilis coaceruandæ immodicum desiderium) aliisque huiusmodi occupationibus vanis, quæ à vero & serio pietatis studio vel auocare prorsus vel certè demorari & vehementer impedire animos hominum solent, fugiendis. Hæc inquam omnia, tam copiose ab Ecclesiaste nostro dicta, tam eleganter ante oculos posita, tam ornate composita, tam frequenter & opportunè repetita, & va-

AD LECTOR.

riis moralium sententiarum passim insertis documentis, quasi flosculis quibusdam redimita, non alio spectat, quam ut illud animis hominum ad virtutem capeffendam ex corruptione vitiatæ originis alioqui tardioribus, persuadeat ac vel inculcâdo ingerant vel etiam inculcant, quod multò post illo suo plusquam melleo ore & labiis plusquam roseis, magister noster vnus ille & solus benedictus dominus Iesus Christus simplicissimo nos sermone edocuit, Attendite, inquit, ne grauentur corda vestra crapula & ebrietate & curis huius vitæ, ne fortè superueniat in vos repentina dies illa. Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciè omnis terræ. Et alibi, Videte & cauetè ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est, ex iis quæ possidet. Ac rursum, Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur, & fures effodiunt & furantur, sed thesaurizate vobis thesauros in cælo, vbi nec erugo neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur. Et iterum, Nolite solliciti esse animæ vestræ, quid manducetis, & copori vestro, quid induamini, & alia huiusmodi, quibus

Luca. 21.

Luca 21.

Math. 6.

Math. 6.

PRAEFATIO.

20

plena sunt sacrosancta euangeliorum volumina. Quæ quidem domini nostri simplicia & humilia verba, licet viris spirituales & perfecti in spiritu sancto iudicij, qui (iuxta Apostolum) pro consuetudine in diuinis sententiis exercitatos habet sensus, multò sint sapidiora, solidiora & efficaciora dictis ac scriptis, quilibet secundum exteriorè verborum faciè magis cõpositis vel ornatis aliorum quorumcumque, etiã diuinorum scriptorum atque doctorum, utpote ab eo immediatè profecta, qui nõ ad mensuram accepit à patre spiritum, & de cuius plenitudine superfluenti cæteri nonnes ad mensuram beneplaciti ipsius se habuerunt accipere: imperfectioribus tamè & rudibus, utpote qui adhuc vel in totum vel magna ex parte carnales sunt aut animales, vel omnino nihil vel parum admodum spiritus Christi habentes, diuinarumque rerum expertes, quibus pro sui iudicij ruditate & infanti teneritudine solidus ille verborum Christi cibus nondum sapit vel proficit, fieri poterit, ut ista nostri Ecclesiasticis doctrina (bona quidem esca, sed non æquè atque illa fortis & solida) non parum proficiat, paulatimque illos ad robur qualecunq; perdu-

Heb. 5.

Ioan. 3.

Ioan. 1.

AD LECTOR.

cat. Quo etiam consilio, gloriosus ille inter sanctos ecclesie doctores Hieronymus, sancta femine Blefilla librum istum se scribit, cum Romae adhuc ageret, praelegisset: ut eam ad contemptum mundi huius prouocaret, & omne quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo. Vide licet, quoniam deprehenderat, acerrimo (in diadicandis potissimum scripturis) vir iudicio, praeter ceteris librum hunc concionatorium ad id negocium valere plurimum. Neque id sane mirum quandoquidem in hac rem sapientissimus mortalium Salomon, diuina sapientia non minus quam humana experientia plenus in opere isto sic totus fertur, sic vniuersum in eam videtur effundere ex industria spiritum, sic omnes iugeniū neruos, omnem eloquentiae venam, denique vim omnem & conatum in eam exerit, praeter diuini spiritus vigorem (qui praecipue spectandus est) validos quoque Dialecticae neruos & latos germanae rhetoricae colores adhibens negotio, ut etiam gentilis quilibet spiritus Christi penitus non possit non vehementer commoueri, si in huius libri attentiori lectione aliquantisper fuerit commoratus, Huius, scilicet rei gratia,

PRAEFATIO.

21

id est, propter tam singularem libri huius utilitatem, quam attentis liberaliter propinat auditoribus, ante annos fere quatuor post enarrata auditoribus nostris ex obedientiae sacrae mandato apostolica scripta, & sancta domini nostri Iesu Christi quatuor euangelia, vna cum Apocalypsi & libro Psalmorum, ad hunc tandem concionatorium Salomonis librum animus appuli, ut eum praesentibus auditoribus secundum dei gratiam praelegendo enarrarem. Atque sub idem tempus, ut etiam absentibus lectoribus suppeditaret muta litera, quod praesentibus auditoribus lingua viuua ministrabat, manum quoque calamo, ad conscribendum quae omnipotentis gratia erat data, admouere corpi, neque ab incepto destiti, donec tamen corrente sub manu figuli rota, hi qualescunque exirent commentarioli, in hoc scribendi genere (quod eousque non attigeram) prima nostri ingenij exercitamenta. Siquidem usque ad hoc operis, Paraphrastica scribendi ratione, propter compendiosam in elucidando breuitatem, & latentem quamdam in commouendo (quasi ex ipso authoris ore voce procedentem) energiam magis oble-

AD LECTOREM

Stabar: qua & ante iam vsus fueram, in elucidandis apostolicis literis & hymnis Davidicis, iam pridem in lucem editis: itémque in duobus (secundū Matthæum & Ioannem) euangelis, atque in libro Iob difertissimo, nondum typis excusis opportuno tempore, cūm visum fuerit altissimo, de tenebris in lucem prodituris. Ut autem in hoc Ecclesiastæ opere, præter morem, commentandi rationem assumerem, partim necessitas quædam, partim utilitas multiplex induxit. Utilitas quidem propter res quæ in eo tractantur maxime serias, & ad commune hominum vitam, si bene expendantur & pro sua dignitate exactius tractentur, non mediocriter conducetes, quas leui manu & quasi sicco pede pertransire, ipsa rerū dignitas non patiebatur. Necessitas verò, propter difficultates multas & perplexitatū inuolucra, quibus non paucis in locis obscuritatem non paruam simplicibus lectoribus liber iste ingerit, & quasi tenebras cæcutientibus oculis offundit, quos quidem nodos nimium inuolutos penitus dissoluere, & implicitos nimis ad plenum explicare, nō parui fuerit negocij, neque ad eam rem breuis paraphrasis sufficere

PRAEFATIO.

22

posse videbatur angustia, vt quasi necessario ad iusti commentarij prolixiorē tractatum videretur recurrendum, si pro sua dignitate & electorum utilitate susceptum negocium foret prosequendum, atque in finem debitum perducendū. Cuius quidem difficultatis inter præcipuas vna videtur esse originalis ratio, æditionum atque translationum nimia varietas, quæ cūm in aliis aliquot veteris potissimum scripturæ libris, tum in hoc signanter, modestiam parit non mediocriter enarrantibus. Sæpe enim id quod in Hebraica veritate ponitur, longo intervallo ab eo videtur distare quod in æditione Græca (quæ septuaginta interpretum vulgo dicitur) legimus. Et hoc ipsum quod inibi legimus, sic anceps videtur atque ambiguum, vt ipsi quoque auctores Græci qui in librū hunc commentarios scripserunt, ex eodē contextu diuersam subinde videantur accepisse lectionē. Inter quos præcipui duo, & ipso quoque Hieronymo priores fuerunt, Gregorius Naoesariensis, cuius in hunc librum breuis extat paraphrasis, ab ipso nonnunquam Hieronymo in commentariis, non sine magnæ laudis præfatione, ad verbum

AD LECTOREM

citata: quam nos modo in manibus habemus, versam à Ioanne Oecolampadio, an tequam in hæresim illam impiam aduersus sacrosanctum Eucharistia: sacramentum impia blaterantem, Berengariani erroris innouator incidisset, cum adhuc in Ecclesiasticæ communionis vnitate & catholice fidei synceritate persisteret, apud Birgittanos monachos nouicius degens qua quidem conditione (vt ex ipsiusmet literis nūcupationis loco præfixis liquet) mirè tum ipse sibi placebat, & tantū non plaudebat, qui non ita multo post, septici piti exurgente hydra illa toto iam olim orbe per insignem maliciam egregiè nobilitata, nō solum monachus insignia proiecit, verumetiam sacerdotij iura violauit, & christianissimi vota contempsit: vt vel in hoc vno exemplo viri alioqui magni, & tam sanctimonie quàm eruditionis fama clari quilibet quamlibet magnus discat, iuxta apostolicam monitionē, altum ne sapiat, sed metu at semper casus periculum, sitansque videat ne cadat. Alter verò Olympiodorus quidam, vir nō minus humana philosophia, quàm diuinæ sciētia peritus, & in scripturis sacris egregiè instructus, id quod eius copiosa & erudita in

Rom. II.

PRÆFATIO.

23

hunc librum testantur commentaria, in quibus passim diuinis humana subtiliter & sublimiter, coniuncta videmus atque commixta. Et hi inquam, ipsi (vt ad propositum redeamus) ambo Græci commentatores, cum eadem credatur additionem Græcam enarrasse, sic tamen interdum variant in enarrando, vt non modò sensum alium commentati, verumetiam textum diuersum secuti videantur. Nostra verò editio Latina, quæ modò in Bibliis Latinorum vulgatis legitur, neque per omnia Hebraica exactè respondet veritati, neque additioni Græcæ per omnia consentit, sed quasi inter vtunque media, immo ab vtraque secundum literæ superiorum ex parte aliqua discedens, paraphrasticè nonnunquam sensum exponit verius, quàm reddat literam. Id quod facer ipse Hiero. qui eius author creditur, aperte satis testari videtur, cum in præfatione libro huic in vulgatis latinorū Bibliis præmissa, suas Paulam & Eustochium alloquens, ait, rogarum se olim à sancta Blesilla, vt in morem commentarioli obscura quæque differeret, vt absque ipso posset quæ legebat intelligere, post illius obitum & illius memoriæ & ipsis reddere.

AD LECTOR.

quod debebat. Quæ verba illud satis indicare videntur, quod in opere isto non ipsi semper literæ fixæ enbaserit, sed liberiori aliquoties spiritu obscuriorem literam clariori commentariolo, quod sine qualicunq; literæ immutatione fieri non potuit, illustrauerit. Quod in sequentibus quoque verbis aliquanto etiam apertius videtur indicare, quibus lectorem breuiter admonet, nullius auctoritatem in hac editione fuisse sequutum, sed de Hebræo trāsferendo, maximè septuaginta interpretum cōsuetudini se coaptasse, idque in iis duntaxat in quibus non multum ab Hebraicis discrepabāt: interdum quoque Symmachi & Aquilæ & Throdotionis fuisse recordatū, vt neq; nimia nouitate lectoris studium deterreret, neque rursus veritatis fonte omisso opinio num riuulos cōsecraretur. Adde, quod in ipsis quoq; diui Hieronymi, quæ in librū hunc scripsit, commentariis, nō istius semper additionis textus exponitur, sed frequēter verba multo alia siue ex Hebraica veritate, siue ex editione septuaginta, siue ex aliorum supracitatorū editionibus, adducit quæ commentando elucidat: siue quod propriam suam additionem mo-

P R A E F A T I O

24

lestiæ causa dissimulare voluerit, ne sua impudenter alienis videretur præferre, id quod & aliàs in præfationibus versionum suarū testatum ab ipso meminimus, in quotidiano fratrum conuentu veterè potius additionem aliorum, quàm nouam suā, se maluisse enarrare: siue q̄ Græcorū cōmentatorum sequutus sententias (quibus non parū oblectatus, neque rarò vsus animaduertitur) ipsa quoque alienę editionis verba sequi nonnunquam coactus fuerit. Vnde fit vt ipsa interdū quæ in eius cōmentario, quasi ad elucidationem textus, verba ponuntur, prorsus extranea videātur ab eiusdē Latina editione, nihilq; ad eius elucidationē vel parū admodū conducētia. Facit autē ista trāslationū varietas: sicut in aliis quibusdā veteris scripturæ libris, ita signāter quoq; in isto, vt minus à scriptoribus antiquis proueniat adiumenti illis, qui textum libri huius nō quibuslibet per se apertum & expositum secūdum eam additionem qua nūc vtitur ecclesia Latina, simpliciorib⁹ fratribus, ad edificationē charitatis, siue viuę vocis magisterio, siue mutæ literæ ministerio, enarrare tētauerint. Nā si quid vnus idēq; additionis textus fuisset, quem doctissimi

AD LECTOR.

illi viri Gregorius Naoeſarienſis, ſiue
(vt eum alicubi citat diuus Hieronymus)
Gregorius Pōti, Olympiodorus, ac dein
de Hieronymus ipſe, enarrarunt, cum e-
ditione iſta quam nos modò in recep-
tis bibliis legimus, plurimum haud dubie
adiumentum ex illorum eruditiffimis & ex
actiffimis commentariis conſequeren-
tur poſteri, qui librum iſtum vel per ſe le-
gere vel aliis prælegere, ſecundum vulga-
tam modò additionem noſtram, tenta-
rent. Nunc verò, iſta tanta verſionum &
interpretationum varietas facit, vt ſap-
pius vel omnino nihil, vel certè admo-
dum parum adiumentum, ex illorum com-
mentariis conſequamur, ad aſſequendam
noſtrę lectionis latinę, modò vulgatę, il-
lorum temporibus adhuc incognitę vel
nouitę, genuinam intelligentiam. Id quę
in illis poſſimũ locis, vbi magis videba-
tur opus bono adiutorio, in iis videlicet
quę maiorẽ habet obſcuritatẽ, aut in qui-
bus aliquid latet ſingularis perplexitatis.
Nã in iis quę per ſe quaſi obuia, & vltro
aperta ſunt atq; expoſita, frequẽtem ſatis
inter additiones & cõmentatores eſt inue-
nire conſonantiã, ibi ſatis e attingunt, &
quaſi adiuicem mutuo cõſenſu colludũt.

In

PRÆFATIO.

25

In iis verò quę abſtruſum videntur habe-
re intellectum, difficultatem quę & per-
plexitatem in ſe continere, ibi videlicet
mira apparet diſſonantia & varietas mi-
rabilis, quę lectorem ſolicitem potius fa-
ciat aut anxium relinquat, quàm inſtru-
ctum reddat, nodosque occurrentes po-
tius implicet & inuoluat magis, quàm ex-
plicet penitus aut expediat: tametsi poſt
lõgam tãdem inſpectionẽ & profundio-
rem conſiderationem poſſit nonnunquã
occurrere eiufmodi varietas in apparen-
tem & veram reduci concordiam. Quę
omnia in annotationibus noſtris ex He-
braica veritate, & Græca additione poſt
ſingula capita adiectis, luce clarius videre
licebit: quas quidem annotationes nō
ipſi commentariorum corpori inferendas
duximus, ſed ex induſtria ſeparatim, poſt
ſingulos ſingulorum capitum commen-
tarios, quaſi appendicem more, potius iu-
dicauimus adiciendas, ne tam multiplex
illa varietas & perplexa ſapius e varietate
eiufcemodi naſcens difficultas, con-
fuſionem potius gigneret quàm adificatio-
nem legentibus, ſi in ipſo commentario-
rum corpore fuiſſent ſuis quęque locis
interiecta. Diſtrahit enim mẽtem ab vni-

d

AD LECTOREM

tate sua & à principalis negocij profundiori consideratione impedit, confusa & non congruo ordine distincta varietas, siquidem (vt in vulgato est verbo) intentus pluribus minor est sensus ad singula. Cum enim humani virtus ingenij non infinita sit sed finita, constat, eam quo in plura infunditur, eo minus fundi in singula: quoniam (vt maxima habet philosophica) vnita virtus seipsa dispersa est fortior. Consimili quoque ratione in nostris istis commentariis, sensus mysticos, allegoricos, morales & anagogicos, quibus nonnulli etiam vetusti libri huius tractatores in eodem narrando multum intendisse videntur, ex industria dissimulauimus: hoc præcipuè conantes, vt sensum ipsum primum clarè & apertè proponeremus, præcipuamque literæ intentionem efficaciter ingereremus simplicibus piorum lectorum non auribus tantum & oculis, sed animis & cordibus, cuius rei gratia filium ipsum continuè disputationis superuacaneis & ad rem principaliter intenti negocij nihil facientibus expositionibus & aliis varietatibus, interrompere veriti sumus, ipsamque è concionis coherentiam ne extraneis admixtis negociis diuidere;

PRAEFATIO.

26

mus, quantum potuimus, vitauimus. Sed neque necessariū valde nobis, neque admodum vtile visum fuit, mysticis sensibus in huius libri enarratione multum insistere, qui per se moralis est, & secundum litteralem disputationem ea quæ cõponendis secundom diuina præcepta moribus vehementer conueniunt, tradit, id est, ad contēnenda (vt supra diximus) cuncta visibilia mundi huius bona, & vniuersa hominum iuxta figuram mūdi huius studia, ea verò quæ pietatis sunt & timoris Dei strennuè prosequenda & agenda viriliter, quorum alterum sermonis thema, alterum conclusio & peroratio, quàm manifestissimè proponunt. Vt interim taceam, quod iis qui vel modicum ingenij & exercitatos aliquantulum in diuinis libris habent sensus, non admodum difficile est, bene intellectu & clarè apprehenso litterali sensu, originario & (vt ita dicam) fundamentario, superædificare sensus mysticos, allegoricos & anagogicos, iuxta quod ipsorum desiderauerit spiritus. Quemadmodum videlicet illud quod in principio libri huius de ortu & occasu solis dicitur, Oritur sol & occidit, & ad locum suum vertitur. &c. Non magni
d ij

AD LECTOREM

fuerit negocij iis qui vel paululum in diuino-
rum lectione librorum versati sunt ad
Christi natiuitate in mundo, eiusdem-
que per mortem à mundo discessionem
ac rursum per resurrectionem in mundū
reuerfionem atque in caelos ascensionem
accommodare atque ita in cæteris. Hos
itaque in Ecclesiasten Salomonis comen-
tarios, nostras in hoc scribendi genere li-
beriori primitias, Christiane lector, ani-
mo benigno precor suscipias, & vultu se-
reno inspicias, suscepturus nō multo post
Deo optimo maximo fauente consimiles
quoque in mysticum illum & planè
diuinum Cantici Canticorum libri comen-
tarios, & alia nonnulla per nos ex
Dei gratia ad communem sacrae scripturae
studiosorum vtilitatem elaborata, nēpe
paraphrasticas elucidationes: in librū
Iob, & in euangelia duo secundum Mat-
thæum atque Ioannem: si modò hæc quæ
modò à nobis offeruntur fructum aliquè
veræ pietatis (cui omnia nostra studia de-
seruire debet) proferre cōtingat. In Deo
bene vale, Christiane lector, peccatoris
huius in tuis nunquā precibus immemor.

*Deo semper & vbiq; gloria vna, vni-
Vnde, eo omnia.*

COMMENTARIJ IN LI- brum Salomonis, qui inscribitur Ecclesiastes. Per Fratrem Franciscum Titelmanum Hassellensem.

PRIMI CAPITIS commentarius.

*Erba Ecclesiastis filij Da-
uid, regis Hierusalem. Vanitas
vanitatum, dixit Ec-
clesiastes, vanitas vanitatum,
& omnia vanitas.*

Ecclesiastes Græcè, Lati-
nè dicitur concionator. Formatur enim
ab ecclesia Ecclesiastes, sicut concionator
à concione accipiendo concionem pro
congregato in vnum populo, coram quo
sermo habetur. Vnde Ecclesiastes dicitur, *Ecclesia-
ste officium.* qui coram ecclesia siue concione aut con-
gregatione populi loquitur. Aptè verò
Salomon concionatorem se appellat in
huius libri titulo, quod in eo non vnum
aliquem priuatim instituat, sed commu-
niter ad vniuersam ecclesiam dirigat ser-
d iij

COMMENTA. IN CAP.

monem. Concionatoris insuper exactè agit officium, modùmque obseruat & ordinem. Concionator enim, themate statim initio concionis sue proposito, totum deinde sermonem contextit circa ea quæ thema propositum respiciunt: interdum quidem latius expatiando, & per occasionem etiam alia quæ opportuna videntur introducendo, ita tamen vt semper tandè ad propositum sermo recurrat, atque in eodem quod cœpit finiat. Hæc omnia quæ exactissimè obseruata videre est in hoc libro, qui velut tota vna & perpetua est concio. Proponit initio thema sermonis, dicens, Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes, & omnia vanitas. Id ipsum subinde replicat in processu, atque circa hoc totum per librum contextit, interdum quidem ad alia quæ videntur negotio extranea per occasionem declinans, semper tamè post paululum huc recurrit, per particularia demonstrans verum esse quod initio propositum est, ac tædem velut per inductionem (quam vocant Dialectici) ex singularibus sufficicter enumeratis, vniuersalis pronuntiati infert veritatem: idèmq; ipsum quod initio vt thema deducèdum proponit in fine vt conclusionem replicat

I. ECCLE.

28

probatam, quemadmodum in libri cõclusionem licet ad oculum cernere. Est itè Ecclesiastis siue concionatoris officium, in sua concione falsitatem refutare, veritatè elucidare, vitia notare & arguere, virtutes indicare, & cõmendare, atque ab illis quidem auocare, ad has autem exhortari. Quemadmodum diuus indicat Paulus, cù Timotheo illi Ephesiorũ Ecclesiasti præcipit, dicens. Prædica verbum, in sta opportunè, importune, argue, obsecra, increpa, in omni patientia & doctrina. Hæc autè omnia quàm pulchrè quàmque efficaciter præster huius libri concio, ipse processus facillimè euentissimèque monstrabit. Nunc igitur quid purpuratus iste noster & regius Ecclesiastes, de suggestu quem conscendit concionatoris assumens officium, sit pronuntiaturus, arrectis auribus & diuino concionatori, debito silentio audiamus. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Thema profecto magnificum, & magnificè enunciaturum. Neque vulgarem pollicetur, neque mediocriter hominibus vtilem futuram concionem, thema istud tam egregium, tanta efficacia propositum: si quidem (vt in veteri est d iiii

1. Th. 4.
*Thema
concionis
Proposita.*

COMMENTA. IN ECCLE.

prouerbio) ex vnguibus leonem licet cō
uicere. Non enim opinari fas est, hunc no
strum Ecclesiasten, cui dedit Deus sapien
tiam præ cunctis qui fuerunt ante ipsum,
similem fore plerisque concionatoribus,
qui humano vel ingenio vel eloquio in
nitentes, concionis suæ thema ad osten
tationem verbis plus quàm sesquipedali
bus libratum magno pondere proponūt,
cū in prosequutione protus ieiuni, ari
di leues, & vani inueniantur, nihilque
solida ædificationis ipsorum contingat
oratio. Et primum quidem in hoc nostri
Ecclesiastis themate aduertendum est, ne
que frequentem earundem vocum repli
cationem esse superuacaneam, neque si
ne causa abstractis magis vocibus quàm
concretis (vt vocant) efferrī sermonem,
vt maluerit dicere, omnia esse vanitatem,
non contentus dixisse vana omnia. Vtrū
que enim horum, eandem ferè rationem
habet. Nam & replicatio illa multiplex,
& abstractarum vocum vsus, æque ad ex
aggerandam rem & pondus adiiciendum
sententiæ faciunt, Huiuscemodi enim re
plicatio magnam habet vehementiam.
Primum quidem, illa quæ per genitiuum
sit suo nominatiuo coniunctum, vt hic da

CAP. I.

29

Vanitas vanitatum. Ita enim solemus *Vanitas*
quæ sunt insignia notatu, vt florem florū *vanitatis*
appellantes rosam. Deiparam virginem *vanitatis*
Mariam virginem virginum salutantes, *quid.*
omnium supremum regem & Dominum
Christum regem regum, & dominantium
Dominum vocitantes, quod nomen in sa
era Apocalypsi etiam vestimento ipsius
& femori inscriptum fuisse legimus. Di
ces ergo vanitatem vanitatum, insignem
& maximam indicat vanitatem. Deinde
quod non contentus semel dixisse, vanti
tas vanitatum, denuo replicat, atque etiã
tertiò simpliciter vanitatem enunciat, ma
gnam habet vehementiam. Quemadmo
dum in Psalmo volens Propheta magno
affectu ad laudem Dei fideles inuitare,
frequenti replicatione verbi dicit, Psalli
te Deo nostro, psallite, psallite regi no
stro psallite. Et rursum, Cantate Domino
canticum nouum cantate Domino omnis
terra, Cantate Domino, & benedicite no
mini eius. Peculiarem quoque gratiã ha
bet, quod ita præmittit iterum atque iterum,
vanitas vanitatum, vanitas vanitatum priusquam
indicet de quo loquatur, aut quid sit illud
quod velit esse vanitatem vanitatum: tan
dem tamen effundens totum spiritum, cū

*Apo. 19.**Psal. 48.**Psal. 95.*

COMMENTA. IN CAP.

subiungit, & omnia vanitas, tãquam rem grandem proponens quum non velit nisi sic paulatim detegere. Simili modo in Psalmis magna spiritus alacritate propheta gestiens, dicit, Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem, afferte Domino gloriam nomini eius. Et iterum, Afferte Domino filij Dei, afferte Domino filios arietũ, afferte Domino gloriam & honorem, afferte Domino gloriam nomini eius. Prius tantũ dicit afferte, nec quid afferre debeant indicat, sed replicans, afferte, adiungit quod afferri velit: quasi prius parare animum volens ad afferendum, quã quid sit afferendum indicet. Sic alibi, Vox Domini super aquas, Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas prius imperfectè & truncatè loquitur ac postmodum perficit sermonem. Et rursum, Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, & timeunt: bis dicit aquas vidisse Dominum, antequam effectum subsequutum exprimat. Sic in proposito themate iterum iterumque replicat, vanitas vanitatũ antequã quid sit illud quod velit vanitatem dicere, exprimat: quod tandem subnectit dicens, Et omnia vanitas. Porro huiusmodi

Psal. 95.

Psal. 28.

Psal. 28.

Psal. 76.

I. ECCLÈ.

30

abstractis vocibus exaggerationem indicari, etiam ex communi sermone est manifestum, quo hominem insigniter pigrum ipsam pigritiam dicimus, & insigniter liberalem appellamus liberalitatem, quo etiam modo apud Comicum, seruus sceleratus scelus dicitur. Simili modo loquendi vsus est Psalmista, dicens, Veruntamen vniuersa vanitas, omnis homo vniuersus. Vbi idem intelligimus per vniuersam vanitatem, quod hic per vanitatem vanitatum, hoc est, vtrobique maximam vanitatem. Et hæc de ipsa tantum forma sermonis propositi. Nunc verò ad sententiam transeuntis videamus, quid sibi velit iste concionator, tale proponens paradoxum. Omnino enim paradoxum quoddam est hoc verbi quod audiimus, nec vsque adeo dissimile illis paradoxis quæ dissimulat Cicero, ex quibus sunt. Omnes stultos insanire, solos sapietes esse liberos, & omnes stultos esse seruos, solos sapientes esse diuites, aliaque his similia. Vt enim hæc paradoxa sunt, id est, positiones extraneæ quæ sunt præter communem opinionem & vulgatam sententiam hominum, ita est & hoc thema nostrum quoddam paradoxum. Nempe præter communem ho-

Psal. 38.

Paradoxum.

xa Cice.

themat

nostro si-

milia.

COMMENTA. IN ECCLE.

minum opinionem est, omnia esse vanitatem, cum bona pars hominum etiã felicitatem suam iis in rebus constituat, quæ iste dicit esse vanitatem, neque simpliciter vanitatem, verum etiam cum singulari tatis nota, vanitatem vanitatũ. Videamus ergo quomodo paradoxum istud & thema verum sit, & num vnus sententia multorum milium suffragiis sit anteferenda. Aut enim vulgus hominum errare necesse est, aut Ecclesiasten nostrum initio sermonis sui falsum thema proponere. Verũ hic meminisse oportet ad finiendam disceptationem, quod in Euangelio Dominus suos monet, vt per angustam portam intrare & arctam viam ambulare contentant, eo quod lata sit porta & spacioſa via erroris, quam & multi perambulant. Hic certẽ habem⁹ à summo & certissimo iudice Christo, infallibilẽ pro Ecclesiaste aduersum multitudinem, prolatam sententiam, cui nefas sit refragari. Dicat ergo fidenter, Vanitas vanitatum, vanitas vanitatum, & omnia vanitas: tanquam si dicat, Circumspiciens per vniuersa quæ sub sole cernuntur atque geruntur, & secundum eam sapientiam quæ mihi à Deo eminenter est data penitissime singula confide-

*Matt. 7.
Contra
Christi
vnus sen
tentia to
tius vul
gi nihil
valet iu
dicium.*

CAP. I.

31

rans, deprehendo nihil esse sub sole, neque quicquam in rebus humanis inueniri, in quo possit statueri homo finem suũ, & felicitatem sibi constituere: nihil potest inueniri neque extra neque intra hominem, quod ita sit stabile, solidum aut perfectum, vt dignum sit cui homo suum cor apponat & affectũ super omnia dedat, in quo possit humanus affectus tanquam in vltimo fine quiescere. Huiusmodi namque res si quæ esset, talis esse deberet, cui nihil omnino deficeret, & in qua vna haberentur omnia, ita vt desiderari nihil posset quod non in illa haberetur. Alioquin non foret sufficiens ad satiandum hominis desiderium quod facere debet id quod tanquam finis vltimus desideratur. Tale autem nihil esse in omnibus rebus creatis, neque intra hominem neque extra hominem, est certissimum: cum in nulla re creata quis possit habere omnia. Recte ergo dicit, omnia esse vanitatẽ, id est, vana esse creata omnia. Absit enim, vt cum creatis simul creatorem sapientissimus Ecclesiastes insipienter intelligat, vt etiam illum velit sub vanitate includere. Idcirco enim omnia sub vanitate includit vt hanc solum exclusum doceat esse meram

COMMENTA. IN CAP.

veritatem & veram felicitatem. Vnde in fine concionis, post conclusionem constitutam. Omnia sunt vanitas, paucis interiectis ita sermonem terminat. Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum ti me, & madata eius obserua. Hoc est enim omnis homo, & cuncta que fiunt adducet Deus in iudicium, pro omni errato, siue bonum siue malum sit. Ex qua conclusione sermonis, manifestum est in themate proposito Deum, excludi a vanitate, vt post omnia ipse tanquam vera vna & sola felicitas monstraretur. Sed hic forsitan miretur aliquis, omnia creata dici vanitatem, cum omnia que a Deo creata sunt veritatem habeant sue essentie, & verum esse ab illo acceperint. Videtur ergo etiam creatori esse iniurius, qui omnia ipsius opera vana asserit. Scribitur item in initio Geneseos, vidisse Deum omnia que fecerat, & erant valde bona. Quod si erant omnia valde bona, quomodo potest quicquam esse vanitas? Bonum enim & verum conuertuntur. Iterum Psalmista testatur, dicens. Mirabilia opera tua Domine, & anima mea cognoscer nimis. Et alibi, Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. Confessio & magnificen-

Psa. 118.

Psa. 110.

I. ECCLE.

32

tia opus eius. Ac rursum, Omnia opera eius in fide. Et iterum, Delectasti me Domine in factura tua. Quomodo autem cum his constare potest, omnia esse vanitatem? Quomodo potest salua religione Ecclesiastes abicere que a Deo creata sunt, vt dicat vanitatem ea esse & vanitatem vanitarum, cum ab ipsa scriptura diuina tantis efferantur preconiis? Verum hæc omnia non aduersus Ecclesiasticos nostri die etiam peculiariter obiiciuntur, verum etiam aliquanto apparentius aduersus Davidis patris verbum, qui eodem illustratus spiritu prior cecinit. Vniuersa vanitas, omnis homo viuens. Hominem enim (qui est inter corporalia omnia nobilissimus, & omnium finis) si audet dicere non vanum modo, verum etiam vanitatem vniuersam, de ceteris que propter hominem facta sunt, quid illum sensisse putabimus? Pro harum igitur obiectionum dissolutione, sciendum (iuxta quod fides catholica nos docet) vnicum esse ens primum, & vnam primam essentiam, a qua creata omnia suum esse participant, & vnam item esse bonitatem primam, vnam veritatem, vnam primam perfectionem, a qua cetera omnia bona, vera aut quo-

Psal. 32.
Psal. 91.

Psal. 83.

Quaestio-
nis profu-
dior reso-
lutio.

COMMENTA. IN ECCLE.

modocunque perfecta, suam illam boni-
tatem, veritatem atque perfectionem ac-
cipiunt. Vnde creaturarum essentia, boni-
tas atque perfectio, nõ est nisi participiũ
quoddam illius primæ essentiæ atque boni-
tatis. Est autem illa prima essentia atq;
bonitas sola infinita, omnium autem crea-
turarum essentia atque perfectio finita
est, & non nisi scintillula quadam com-
parata ad immensum lumen, neque nisi
guttula comparatione ad immensum pel-
lagus. Cũ igitur diuina essentia sit infi-
nita, ex qua omne esse & omnis perfectio
omnisque bonitas debet effluere, ita vt sit
impossibile aliquid assignari essentiæ vel
bonitatis, quod non ab ea effluerit, con-
sequitur, in ipsa esse omnia quæcunque
cogitari possunt, & omnem comprehen-
sibilem essentiam, bonitatem atque perfe-
ctionem in ipsa includi, tanquam in fon-
tali principio, ex quo emanare debent om-
nia. Creaturarum verò essentiæ & per-
fectiones, quia finitæ sunt, & tantũ qua-
dam participia illius primæ infinitæ essen-
tiæ, iccirco nulla est creatura quæ in-
cludat in se omnia, sed plurima sunt præ-
ter eã alia atque extranea, quæ in ipsa nõ
includuntur. Vnicuique enim creaturæ est
tantũ

CAP. I. ECCLE. 33.

tantũ sua propria & peculiaris essentia,
qua ab aliis rebus diuersi generis atque
speciei distinguitur: & similiter suæ pro-
priae perfectionis. vnicuique sunt rei, na-
turæ propriae conuenientes. Cæterum a-
liarum rerum à quibus secundum essen-
tiam distinguitur, neque essentias, neque
perfectiones in se continet. Atq; hac con-
sideratione, in singulis creaturis dicimus
esse vanitatem, & eam quidem magnam
valde, vt si comparetur quod est veritatis
vel bonitatis in creatura cũ ea q̄ sibi inest
vanitate, proculdubio longè excedit va-
nitas vanitatem. In deo autem, nihil nisi
veritas & bonitas inuenietur, & omnino
nulla vanitas. Vanitatem enim in creatu-
ra defectum accipimus. Sicut enim vnã
quaque creaturam veram & bonam di-
cimus, consideratione entitatis & boni-
tatis illius participatæ, ratione videlicet
illius quod suprã diximus participiũ: ita e-
contrario vanam dicimus, consideratione
defectũ ab illa perfecta bonitate atq;
essentia. Manifestũ est autem in vnaquaq;
creatura, si cõparetur id quod habet cum
eo in quo deficit vel quod ipsi deest, legè
superior videtur defectus, & erit in fini-
tum quod deest, cõparatione ad id quod

In singu-
lis creatu-
rarũ est
vanitatis
plurimũ.

COMMENT. IN

habetur. Omnisenim creatura plus habet ipsius non esse (vt ita loquar) & imperfectionis, quā habeat esse vel perfectionis. Singula enim creatura, habent tantū esse propriū & propriam essentiam. Habēt autem non esse omnium aliarum rerum, & existentium & possibilium, quæ in ipsis non continentur. Deus autē nihil omnino habet ipsius non esse, estq; esse perfectum & plenissimum, cui nullum deficit esse: sed omnia in ipso, vt fontali omnis essentia & omnis boni principio, continentur. Vnde dicit Apostolus, quod ex ipso, per ipsum & in ipso sunt omnia. Et alibi, Vnus deus pater, ex quo omnia. Et apud Ioan-nem dicitur, Omnia in ipso vita erant. In omnibus igitur creaturis, esse quod in eis est, coniunctū est cum non esse, & bonitas cum defectu. In deo autem est esse purū, omnino separatū à non esse, & ab eo quā elongatissimum: & cum perfectione quæ in ipso est, nullum simul est defectus. Atq; hinc consequitur in solo deo nullā reperiri vanitatē, cum nullus sit in eo defectus, nullum non esse, sed est esse plenissimum & perfectio sine omni defectu, estq; ipse sic perfecta & plena essentia, bonitas, veritas atq; perfectio, vt non sit in eo locus

In deo nihil est vanitatis.

Rom. 11.

1. Cor. 8.

Ioan. 1.

CAP. I. ECCLE. 34

vlli vanitati, imperfectioni, defectui. Cætera autem omnia, quatenus esse habēt à deo participatū, eatenus etiā bona & vera sunt, & eatenus in scripturis opera domini vt bona & magnifica prædicantur, exquisita quoq; admiranda & cōsideratione digna, eo quod nihil sit operū domini, in quo non reluceat dei omnipotētia, sapientia & bonitas, à qua necesse est esse omne creatū effluere. Quatenus verō cū suo esse peculiari coniunctū habent non esse, eatenus vanitati sunt subiecta atq; defectui. Et quoniā (vt sup. dictū est) plus habent ipsius non esse quā habent ipsius esse singula creata quantūvis præcellentia, iccirco si rem bene libremus, plus vanitatis in eis est atq; defectus quā sit veritatis siue bonitatis aut perfectionis. At que hoc ipsum est, quod hic profunda cōsideratione contemplanus Ecclesiastes, dicit omnia esse vanitatem: nec hoc cōtēntus, etiam vanitatem vanitatum dicit. Ex his quoque quæ iam declarata sunt, relinquatur manifestū, quomodo omnia creata vana sunt, id est, deficiētia & insufficiētia ad hominē beatificandū, id est, ad hominis mentē & voluntatem implendam. Secundum animam nanque rationalem,

COMMENT. IN

fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, dans ei intellectum & voluntatem duas potētiās nobilissimas, quibus dei capax esset homo, & deiformis posset effici, & secundum has duas potētiās est homo infinite capacitatis. Quapropter nec repleri penitus valet, si ab eo quod est infinita & plenissima entitatis atq; bonitatis. Quod enim infinita est capacitatis, si debeat repleri, necesse est esse aliquid infinite virtutis in replendo, a quo repleatur. Nā inter replēs finitē & capax infinite nulla est proportio, propter quod, ab illo hoc repleri non potest. Declarato igitur ex prædictis, quomodo omnia creata sint essentia, bonitatis, veritatis, perfectionis tantum finitæ, adiunctam habentia multa vanitatem & defectum: solus autē deus ab omni vanitate alienissimus, essentiam, bonitatem, veritatem habet infinitam atque perfectissimam, consequenter quoq; declaratum constat, quomodo hominis animum nulla creata valeat satiare atque replere, cum sit humanus animus capacitatis infinite: nimirum factus ad capiendū bonum infinitū, consequenter perfuendū: creata autē omnia non nisi finita sunt, ac proinde infinite replere non

CAP. I. ECCLE. 35

possunt. Neq; aliud est quecūq; creatura in hominis animo, quam guttula modica in immenso maris æluo, aut pulvisculus vel atomus in totius cælestis ambitus spatio. Hęc omnia plenius ex ipsa radice suo loco declarauimus in libris de consideratione rerum naturalium: libro ultimo, per tota duo nouissima capita. Sed hæc forsitan prolixius cuiquam dicta videbuntur. Ego autem Ecclesiasticis nostri themati & paradoxo huic magnifico necdum prodignitate satisfactū puto? Neq; molestē ferendā iudico hanc nostram in proæmio prolixitatē, cum sit propositi thematis intellectus vel clavis intelligentia, sine qua ad sequentia nequaquā patet transitus: eritq; nobis ista in proæmio prolixitas adiumento, vt facilius expeditusq; sequentia percurramus. Nam (vt ait Poeta) dimidiū facti qui bene cœpit, habet. Sed nunc ad sequentia, themate declarato, pergamus.

Quid habet amplius homo de vniuerso labore suo: quo laborat sub sole?

Quid magnum (inquit) quid eximium potest consequi homo, ex vlla creatura, quæ sub sole est, cum in ea labore impenderit? Quantumuis quis occupetur in re quacunque creata, quantumuis magnum

COMMENT. IN

laborem, studium, diligentiam, considerationem, affectum ei impendat, nihil amplius, id est, nihil peculiare, nihil eximium, nihil magnum, ex ea poterit consequi, sic scilicet, ut eo possit suum animū satiare. Diligenter autē est attendenda particula illa, amplius, pro qua in Græco ponitur περισσῶτα περισσία. Valet enim idem quod abundans, excellens, magnum, eximium. Quēadmodum cū in sacro euāgelio dominus ait, Si salutaueritis fratres vestros tantū, quid amplius facitis? Græce est περισσῶτα περισσῶτα, id est, quid excellens, quid magnū, quid eximium, cuius, scilicet, grati a vobis merces debeatur caelestis. Et Paulus 3. ca. ad Rom. Quid ergo amplius est iudæo? ac deinde quæstionē hanc explicās, apertius subiungit, aut quæ utilitas circumcisionis? Iuxta quē modum etiā hoc in loco verti poterat. Quid utilitatis habet homo ex omni labore suo? quēadmodum quidā ex Hebræo vertunt. Consentit quoq; diuus Gregorius Næo cæsariensis Episcopus, in sua metaphrasī propositum locum ita enarrans. Non faciliē quis vel vnam aliquam recensēbit utilitatem concinnatam ex omnibus quæ homines super terram reptantes tanto

Mat. 5.

Rom. 3.

CAP. I. ECCLE. 36

molimine parturiunt. Vigilanter quoque notandum quod signanter dicitur, Ex omni labore quo laborat sub sole, id est, quidam ex omni labore & occupatione quem impendit ei quod sub sole est, hoc est, rei creatæ. Nam ex eo labore qui supra solem est, id est, quo se occupat homo in eo quod supra solem est increatum bonum, nempe in deo, omnino eximiam utilitatem consequitur. Laborare autem dicimus sub sole eum qui circa res creatas & transitorias occupatur, ita ut pede fixo consistat in eis, sine transitu vltiori ad creatorem. Nam si circa creaturam occupamur propter creatorem, aut ad eum transeundo non iam sub sole labor ille permanet, sed supra solem transcendit, in eum qui solem condidit.

Labor quidam sub sole, quidā supra solē.

Generatio præterit, & generatio advenit: terra autem in æternum stat. Oritur sol & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens, gyrat per meridiem, & flestitur ad Aquilonem. Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.

Sunt circa res creatas hominū occupationes admodū variæ. Qui igitur generalī quæstionē indicauit, ex oī labore creatis reb⁹

COMMENT. IN

impensio nihil vera vtilitatis solidaq; feceritatis homini prouenire, propositu ostendere volens occupationem illam assumit quae videtur hominu iudicio ceteris honestior & sublimior, nepe studium sapientiae atq; scientiae circa occulta & mirabilia naturae, & in hoc primum osedit non esse vera felicitate aut solidam vtilitatem. Ad quod monstrandu adducit quaedam in natura magis admirabilia, post quae enumerata, dicit ea primum quidem non plene satis posse comprehendere, deinde neque illis satiari hominis desiderium. Quod autem nec plene habetur, nec habitum satiat hominis desiderium, quid amplius, quid magnum, quid solida vtilitatis adfert homini, ut possit in illo quiescere? Inter ea autem que mirabilia sunt naturae, vnum est, specierum perpetua conseruatio, cum indiuiduorum continua corruptione. Hoc indicat, dicens, Generatio praeterit & generatio aduenit, terra autem in aeternum stat. Sic enim praeteruentibus abeuntibusq; patribus nostris, nos succedimus: quemadmodum illi suis patribus abeuntibus, in eorum locum successerant, & nobis iterum morte deficientibus, aduenient posteris. Terra iterum firma in sua

Cōseruatio speciei cū indiduoꝝ corruptio ne quiddā est in natura mirabile.

CAP. I. ECCLE. 37

subsistentia, & inuariata persistit, similis diuersario amplo, quod idem manens hospites quotidie diuersos, egrediente vno altero adueniente, sic transientes, suscipit. Ita terra semper ab hominibus habitatur, tanquam ab hospitibus transeuntibus. Non est enim singulorum mora, nisi noctis vnius, summo mane, vbi paululum hic egerimus, erit nobis emigrandum alio. Quae consideratione, patres nostri (vt facer Paulus testatur) peregrinos se testati sunt esse super terram, dicente etiam Psalmista, Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei. Et rursum, Incola vel inquilinus ego sum in terra. Est alterum in natura spectatu iucundum & mirabile, nempe solis iste motus tam regularis, tam semper eandem legem seruans. Id indicat cum subsequenter ait, Oritur sol & occidit, & c. Per singulos nannaque dies mane sol oritur & ostendit semundo, ad ipsum illuminandum, & vespere occidit, seque abscondit ab eo hemisphaerio quod per die illuminauit: sic partiendo cursum & tempus, vt utriusque terrae hemisphaerio semel & oriatur, & occidat quotidie: du his qui in inferiori sunt hemisphaerio oritur, occidens iis qui in su

Heb. ix.

Psal. 38.

Psal. 118

Regula-
ris ortus
& occa-
sus solis
est mira-
culum.

COMMENTA. IN

periori, & eccentrico, iis qui in inferiori occidunt, cum superioribus oritur. Et postquam occiderit sol, à motu nō cessat, donec iterum ad locum orientis redeat qui locus eius appellatur, ad eum modum quo hominis natiuus dicitur locus, in quo natus est. Ita solem dicit reuerti in locum suum. i. in orientem qui locus est ortus vel natiuitatis ipsius. Illuc autem reuertitur vt iterum oriatur, vt denuo se mundo manifestet, quod vocatur renasci. Sicut enim oriri nobis sol dicitur, quando apparere incipit super hemisphaerum nostrum: ita renasci dicitur, quando post occasum & absconsonem rursus se manifestat. Gyrat ac voluit se sol per meridiem ad occidentem, ac deinde ad septentrionem deflectens, per ipsum ad orientis locū reuertitur. Lustrat verò sol vniuersa in circuitu, quia orbem vniuersum per dies singulos magna celeritate perambulat, respiciens omnia quæ sub cælo sunt. i. illuminans & virtute sua contingens, quæcunque sub ipso sunt, vbiçūque locorum fuerint, siue in oriente, siue in occidēte, siue ad septentrionem, siue ad meridiem, semperq; per dies singulos ad consuetos circulos reuertitur, id est, ad solitas & quotidianas circun-

CAP. I. ECCLĒ. 38

uolutiones. Nunquàm enim ab huiusmodi orbis peragracione sol desistit, sed tãquàm infatigabilis cursor perpetuò currit: moxq; vbi circulationem vel circunvolutionem vnã abfoluerit, alteram sine mora continuato cursu incipit. Hoc ipsum miraculum contemplans huius Ecclesiasticus nostri parens Dauid, sub gigantis fortiter currentis: & sponsi in decore parentis similitudine, aptè depinxit, canēs Psal. 18, In sole posuit tabernaculum suū, vel (vt in Hebræo soli accommodatius dicitur) Soli posuit tabernaculum in eis nēpe cælis, & ipse sol tanquàm sponsus proeedēs de thalamo suo (in exortu suo) Exultauit sicut gigas ad currentem viã (ad percurrendum intra 24. horarum spaciū totum mundum) A summo cælo est egresso eius, & occursum siue regressum eius vsque ad summum eius: nec est qui se abscondat à calore eius, hoc est, ab oriente tendit ad occidentem, & reuertitur iterum ad orientem, ita vt nullus vsquàm locus relinquatur expers beneficij luminis & caloris eius. Quem sanè passum, licet secundum præcipuam mysticam intelligentiam certum sit accipiendum, esse de Christo domino, vero sole iustitiæ (id quod

Exponitur locus scripturæ Psal. 18.

COMMENTA. IN

etiam nos in commentariis super Psalms fecimus) secundum literalem tamen sensum, aptissimè tamen etiam ad solem corporalem & cursum eius celerissimum & regulatissimum possumus applicare, id quod latius ostendimus libro septimo de consideratione rerum naturalium, capite 23. ubi tractatur, quàm honorifica in sacris literis de sole fiat mentio. Manifestum est autem, iuxta iam expositam enarrationem totum hunc passum intelligi non nisi de motu solis diurno, quo intra diei naturalis, id est. 24. horarum spacium, totum orbem percurrit, qui motus à Philosophis vocatur motus raptus ipsius solis, nimirum quod ita rapiatur sol ad motum primi caeli mobilis, quemadmodum & omnes alij caelestes orbis, alieno impetu, non suaapte natura. Habet verò sol, præter hunc motum raptus, alterum proprium & naturalem sibi motum eumque velut priori contrarium, quo intra spacium 365. dierum & sex horarum (quibus annus constat) semel tantum motum suum absolvit, vadens ab occidente ad orientem per circulum obliquum siue zodiacum. Qui motus solis, differentiam ponit temporum anni, eo modo quo prior motus raptus differentiam

Motus raptus corporis solaris.

CAP. I. ECCLE. 39.

ponit noctis atque diei. De quorum motuum distinctione, quomodo fiant, quomodo simul stare possint, quomodo contrarij sint & contrario ordine fiant, aliæque quæ ad hanc rem pertinent, plenè suo loco tractauimus septimo libro de consideratione rerum naturalium. 14. 15. & 16. capitulis. Et quanquam in præcedentibus totum hunc locum exposuimus de motu diurno, posset tamen non incommodè etiam de motu annuo exponi, in hunc modum. Oritur sol, tempore verno, quando post æquinoctium vernale indies magis ac magis se nobis profert, efficiturque nobis vicinior, & supra nostrum hemisphere longiores incipit moras trahere, producens dies & noctes abbreviatis. Occidit verò in autumnno, quando post autumnale æquinoctium paulatim se nobis subducit, efficiturque nostris antipodibus vicinior, & magis se illis ostentat, noctes sic nobis prolongans, & dies abbrevians. Gyrat per meridiem, tempore hyemis, & flexitur ad aquilonem tempore æstatis. Pro cuius intellectu sciendum est totum circulum zodiacum, quem hoc motu sol intra annum unum perambulat, diuidi in duodecim signa intra quo-

COMMENTA. IN

rum quodlibet vno mense commoratur. Horum sex vocantur meridionalia, australia vel antarctica, eo quod ad meridiē tendant, vnde surgit vētus auster, tendūt- que versus polum antarcticum. Hæc sunt, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius & Pisces. In his sol moratur tempore autumnū & hyemis. Sex autem reliqua signa nempe Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, vocantur signa septentrionalia, borealia, vel arctica, eo quod ab æquinoctiali tendant ad septentrionem, vnde flat boreas, & versus polum arcticum tendunt. Et in his commoratur sol, tempore veris & æstatis. Ita intelligitur sol tēpore hyemis gyrare per meridiem, & aëcti ad aquilonem siue septentrionem per tempus æstatis. Lustrat quoque sol hoc motu omnia in circuitu, & reuertitur in circulos suos, quoniam omnia zodiaci signa pertransit, totūque orbē in illo obliquo circulo peragrat, ac deinde post absolutam circulationem vnā postquam eo rediit vnde exiit in verem, rursūm circulationem nouam incipit, iterum renascens: sicque semper in circulos suos reuertitur, curiu infatigabili. Superest verō, ad plenam præsentis loci expla-

Quare sol appellatur spiritus.

CAP. I. ECCLE. 40

nationem & illud edifferere, quā ob causam impræsentiarum spiritus nomine solem appellari noster Ecclesiastes: maxime cum non sit scripturarum consuetudo, vt per spiritum solem significet. In prōptu est ratio ex efficacia virtutis qua super omnes inferiores generationi & corruptioni subiectas creaturas præualeat. Ipseramque suæ virtutis influxu, causa est generationis rerum omnium, iuxta quod ait Aristoteles, hominem ex materia ab homine simul & sole generari propter quod etiam à Poetis pater deorumq; hominumque meruit appellari. Id quod a persutisimè etiam oculis cernimus, veris tēpore ipso oriente, totam faciem terræ renouari, omnia reuiuiscere & reuifescere, vitamque & vigorem vnā cum virore recipere, quæ per hyemis tempus ob ipsius absentia iacuerant languida aut latebant emortua. Denique, & vulgo eum qui vitam lætam adferre solitus sit conuiuio aut collegio cuiuslibet alioqui moroso & plus nimio graui, animā aut spiritum collegij vel conuiuij talis nominamus, quod sine illo reliqui tristes, & quasi emortui torpent in graue line sua, huius verō vnus lepiditate ac facetiis prouocentur vni-

COMMENTA. IN

uetis ad risum atque latitiam. Quomodo non ergo iure optimo solem dixerimus spiritum mundi, qui suo aduentu tam mirifice oblectat viuētia omnia, qui suo decore sic vestit, ornat & mouet omnia, quo iterum absente iacent omnia languida & marcida, aut etiā mortua pereunt? Olympiodori sen-
sentia. gnatur rationem, dicens, solem appellaris, ritum, ratione celerrimi motus quo rapitur, ad modum venti qui agitur velocissimè. Nonnulli verò ventum intelligunt hoc loco per spiritum, ex quibus est Gregorius Næocæsariensis in sua metaphrasibus. Ventus enim gyRANDO lustrat omnia in circuitu, flans ad orientem, occidentē, meridie, & septentrionem, & in circulos suos deinde reuertitur, eo rediens, vnde venit, illicque quiescens. Nos autem priorē sententiam vt magis verisimilem, & pluribus sacris commentatoribus consentaneam, huic præferimus. Subsequitur verò dehinc tertium in rebus naturalibus miraculorum: quod est de fluminum perpetuo cursu & mari, de quo consequenter subiungit dicens.

Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. Ad locum vnde exiit flumina

CAP. I. ECCLE.

41

mina, reuertuntur, vt iterum fluant.

De generatione fontium & fluminum, vetus apud Philosophos quæstio est, quod sit ipsorum principium, quibusdam dicentibus, intra terram concavitates esse magnas, illicque ex pluuia aquas multas congregari, quæ deinde effluunt. Verum id tanquam vero ab simile, ab Aristotele refellitur, in libris de Meteorologicis impressionibus. Ponit autem alium generationis modum, ex aere intra terræ poros illapso, ibique per frigus condensato in aqua: guttas ex quarum confluxu per occultos ad hoc à natura paratos canalium meatus, fontibus datur principium: ex quibus deinde etiam flumina oriuntur nonnunquam magna admodum, ac velut maria quædam, ex magnis potissimum montibus, sicut ex paruis montibus paruos videmus oriri fontes & flumina modica. Quam sententiam nos quoque sequuti sumus, vt admodum verisimilem & experientiæ satis consentaneam. 6. lib. de consideratione rerum naturalium, cap. 7. in quo tracta

Videtur Ecclesiæ. sentes ad pugnam. Verum huic sententiæ videtur resistere Aristoteli.

De generatione fontium, & fluminum varia sententia.

COMMENTA. IN

non solum in diuinis rebus verum etiã in humanis plus fidei debetur, quam Aristoteli, licet Philosophorum naturalium principi. Aut enim, omnia flumina in mare intrare, & mare nõ redundare, subiunges deinde; Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant. Quibus verbis indicare videtur sapientissimus Salomon, flumina à mari ortum habere. Aut enim, ipsa redire vnde exeunt. Redeunt autem ad mare. Igitur à mari exeunt. Sed aduertendum est, cautè admodum loquutum esse Ecclesiasten, cum priori loco vniuersaliter loquatur, dicens, Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. Habet enim hoc indubitata veritatem, neque apud vltos philosophorum est ambiguitas. Non enim difficultas versatur inter philosophos, quo vadant, sed vnde oriuntur flumina. Verum in eo quod statim subsequitur. Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant, illic non vniuersaliter nunciavit, nec dixit omnia flumina illuc reuerti vt iterum fluant. Ad cuius veritatem, cum pro particulari, indefinita illa enunciatio accipitur, sufficit aliqua flumina ex mari habere initium.

CAP. I. ECCLE. 42

quod prædictæ opinioni non repugnat. Quemadmodum puteos quosdam satis apparens est à vicinis aut propè fluentibus fluuiis, colatis per terram aquis, habere suam originem, quod quidem satis monstrat aquarum quæ in ipsis sunt incrementum & decrementum, cum fluuiis vnde implentur. Veruntamen in vniuersum de omnibus puteis, & fontibus id existimare, iis etiã quæ longissimè ab omni fluuio distant atque à mari, non videtur multum verisimile. Vnde inter sapientissimi Ecclesiastis & Philosophorum principis Aristotelis sententias medij, imo cum vtroque consentientes, quantum ad fluminum generationem arbitramur, quædam à mari per occultos meatus subterraneos à sagacissima natura & eius direttore Deo ad hoc preparatos, suã habere originem, alia verò (iuxta Aristotelis supra narratam sententiam) aliter generari, & ex mari nec mediatè nec immediatè procedere. Ecclesiasti autem nostro impræsentiarum sufficit, aliqua esse huiusmodi flumina, quæ in mare refluunt vnde exeunt. Imo aliqua parte augebit miraculum nostra sententia, quod flu-

*Cõcordia.
apparentis
differen-
tionis.*

COMMENTA. IN

mina etiam illa in mare intrant quæ ex ipso non procedunt, nec tamen redūdet, & minus erit miraculum, si dicamus, omnia flumina ex mari prodire. Non enim mirum, si non redundet mare, illo supposito, cum quantum in mare ex fluminibus influit ex parte vna, tantundem effluat vel amplius ex parte altera. Quod igitur erit miraculum, omnibus fluminibus in mare intrantibus, ipsum non redundare, si omnia ex ipso dicantur effluere? Erit autem merito admirandum, in mare labentibus cōtinuo fluminibus, iis etiam quæ ex ipso non procedunt, iisque tam multis & magnis plerisque, ipsum tamen non redundare. Denique, etiamsi vniuersalis esset enunciatio Ecclesiasticis, etiam sic ex originali lectione Hebræa seruari posset supradicta sententia. Ex originali nanque Hebræo sic verti potest. Ad locum quo pergunt flumina reuertuntur, vt fluant. Non est enim in Hebræo particula, iterū Quod si vniuersaliter intelligatur, hunc habebit sensum cū præcedenti continuatum. Omnia flumina intrant in mare, ipsum tamen non redundat. Et omnia hæc flumina sic reuertuntur vel currunt ad locum quo

CAP. I. ECCLE. 43

pergūt, id est, ad mare, propter hoc vt amplius fluant. Nisi enim esset pelagus quod fluminum aquas fluētē in se absorberet, non possent perpetuò fluere flumina. Si sterentur enim aqua, ne possent suum feruare fluxum, & iam crescerēt tantum extra alueos, ad implendum terram, non autem fluerent. Ad hoc igitur pergunt, quo pergunt, id est, ad immensum pelagus, in quo absorbentur continuo aduenientes aquæ, vt habeant suum fluxum flumina. Nec obstat, nisi quod dicitur, reuertūtur, quo verbo videtur significari regressus ad id vnde exierant. Verūm id facile accipietur, vt positum loco verbi, proficiscuntur, maximè ad locum suum natiuum, qui est elementum aquæ. Vnde quemadmodum *Eccle. 12.* spiritus hominis cum ad cælum vadit, dicitur reuerti in locum suum, cum tamen nunquā illic fuerit, eo quod illic est locus ipsi deputatus, ad quem inhabitandū est creatus, item filij exulum parentum nati in exilio, dicuntur redire in terram suā, etiamsi nunquā in ea fuerint, eo quod ad natiuum locum pergunt, ita dici possunt omnes aquæ reuerti in mare, eo quod illic locus sit natiuus aquæ. Sicut enim omnis aer festinat ad elementum suum con-

COMMEN. IN

flugi, & omnis terra & ignis, sic omnes aquae ad locum aquae naturalem (qui est locus maris) properat. Similiter nihil obstat quod dicitur: Vt iterum fluat. Primum enim illud, iterum (vt iam diximus) Hebraea non habet, sed tantum, vt fluant. Deinde potest, iterum, accipi non admodum improprie, pro amplius vel adhuc in hunc sensum. Vt adhuc fluat, vel amplius fluant. i. vt in suo fluxu maneant. Non enim hoc loco particula, iterum, tam interruptionem quam continuationem significat. Denique ex lectione graecae & antiquae additione latina, commoda satis inuenitur huius difficultatis dissolutio. Pro fluminibus namque torrentes illic legimus. Vnde & Hieronymus in commentariis secundum moralem sensum hominibus dictum istud accommodans, signanter notat dici, torrentes, non flumina, eo quod cito intercidant. De torrentibus autem quae a mari ortu habent, rursumque eodem redeant secundum physicam rationem ita intelligitur, quoniam a mari per virtutem solis eleuantur vapores aquei, qui condensati in nubes atque in aquam conuersi, pluendo in terram decidunt, torrentesque efficiunt qui congregantur ex pluuiis: atque ita rursus in mare redeunt.

*Hieronymi
expositio
moralis.*

CAP. I. ECCLE.

44

vt aquae ceterorum fluminum. Quam expositionem ne quis vt commentitiam reliciat, Olympiodorus Graecus auctor per uetustus, vt praecipuam secundum literam praesentis loci intelligentiam ponit ad idem propositum illud quoque adducens quod in Amos Propheta legitur: Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terrae.

*Olympiodori
enarratio.*

Amos.

Cum haec res difficiles, non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visus, nec auris auditu impletur.

Post enumerata tria dignissima naturae spectacula, difficultate deinde ponit, quae est in cognoscendo & explicando naturae culta: iniquiens, non sine difficultate magna comparari posse rerum cognitionem. Ac deinde insufficientiam adeptae cognitionis aperit, adiungens: Non satiatur oculus visu, nec auris auditu impletur. Quae duo arguunt magnam vanitatem huic occupationi circa res cognoscendas inesse, vt ibi hominis animus non debeat nec possit sibi finem statuere. Quod enim magno labore tandem vix adipiscimur, idque admodum modice & cum acquisitum fuerit non satiat animum, manifestum est vanitatem habere, ea parte quae hominis

COMMEN. IN

relinquit inquietum animum. Profecto autem verbum verum est, res omnes difficiles esse cognitum. Videmus enim homines praestantissimo ingenio, qui dies ac noctes considerationi rerum insistant, post inexhaustos labores, post multa studii in sumpta tempora vix pauca quaedam posse comprehendere: ita ut si ea quae tenent intellecta, conferantur cum iis quae ignorant, absque proportione multo plura & maiora probentur ignorare, quam scire. Porro de difficultate quae est in explicando, manifestum est, eam consequi ad difficilem comprehensionem rerum. Cum enim vox ipsa vel scriptura (iuxta Aristotelis verbum) eorum quae sunt in mente sit nota vel iudicium, impossibile est verbo aut scripto quenam recte explicare quod non habeat cognitum. Si igitur ad comprehendendum & intelligendum sunt cunctae res difficiles, erunt item difficiles ad explicandum sermone. Immo plerisque difficilius est rem explicare, quam intelligere. Sunt enim nonnulli qui res feliciter satis apprehendunt: propter defectum tamen facundiae atque necessariae eloquentiae, quod intelligunt expedite satis non valent exprimere, tamen plerumque bo-

CAP. I. ECCLE. 45

nam apprehensionem sequatur bona explicatio. Quae enim melius novimus siue intelligimus (iuxta sacri Hieronymi verbum) melius & profertimus. Unde in difficultate hac explanationis tacite innuitur tenuitas adeptae cognitionis. Quomodo item hominis oculus non possit fatiari visu, nec auris auditu, experientia certissima docet. Immo quo plura videmus quo plura audimus, eo semper plura & videre & audire cupimus. Certè exemplum huius egregium in Apollonio describit beatus Hieronymus in epistola ad Paulinum, de omnibus divinae historiae libris. Quem insignem siue magum siue philosophum, Persas ait intrasse, Caucasum pertransisse, Albanos quoque, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiae regna, pene trasse: & ad extremum, latissimo Phison amne transmissio, ad Brachmanas pervenisse, ut Iarcham in throno sedentem aureo & de Tantalii fonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, deque motibus siderum ac dierum cursu audiret docentem. Inde per Elamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, Palestinos reversum Alexandriam, perrexisse. Aethy-

Hiero.
ad Pau-
linum.

COMMEN. IN

piam, vt gymnesophistas & famosissimā
folis mentam videret in sabulo. Ac tan-
dem concludens narrationem, ait, Inuen-
nit vir ille vbique quod disceret, & sem-
per proficiens, semper se melior fieret. Ec-
ce quomodo nunq̄ impletur oculus visu,
nunq̄ satiatur auris auditu. Est tamen hoc
aduertēdum, istam insatiabilitatē oculorū
& aurium quā deprehenditur in homini-
bus, nō ex ipsis esse potētis sensituius (cū
non sit vlla potentia corporalis ex se, nisi
finitæ capacitatis) sed ex coniūctione cū
intellectu procedit. Vnde quod dicitur,
oculum nō impleri visu, nec auditu aurē,
infinītā auiditatem & capacitatem intel-
lectus ac volūtatis indicat. In brutis nāq̄
facile ocul⁹ visu impletur, & auditus quo
libet sono. Itidēq; in hominibus, quātum
ex ipsorum sensuū natura, facile satiaren-
tur oculus & auris, nisi intellectus & volū-
tas interius essent insatiabiles: quæ cū id
quod desiderant, per sensus hos duos po-
tissimum debeat sibi cōparare, hinc fit, vt
nūquam requiescere patiantur aurem ab
audiendo, & à videndo oculum. Est enim
intellectus quasi auarus quidam dominus
qui quo plura habet, eo ampliora cōcupi-
scit. Oculus autem & auris, duo sunt serui

Vnde pro-
cedat ista
tiabilis
appetitus
oculorū
atque au-
rium.

CAP. I. ECCLE. 46

præcipui & ministri intellectus, per quos
omnem suam negociationē exercere de-
bet auarus dominus. Nullius quippe rei
potest acquirere pro statu isto notitiā in-
tellectus humanus, nisi quā ex sensibus ve-
natur, inter quos præcipui sunt visus & au-
ditus, quæ admodum latè ostendimus lib.
11. de consideratione rerum naturalium
cap. 7. & libri noni ca. 14. ac aliis aliquot
locis. Quomodo autē serui illi huius avari
domini, ex se quidem magis ocyum amāt
quā in laboris molestiā, nec ad plura acqui-
rēda sunt solliciti, agitat tamen illos per-
petuō & fatigat cupiditas domini, vt nū-
quā eis liceat quiescere, quin semp̄ alicui-
us rei ad parandum lucrū sint intenti, ita
profectō oculus & auris ex se facile & ci-
tō saturātur, sed dominus ille auarus in-
ternē latitās & semp̄ lucri aliquid sitis. i.
noui aliquid cognoscere desiderās, intel-
lectus non sinit illos quiescere, sine qui-
bus nihil sibi potest acquirere. Ferē quo-
quæ consimili ratione euenit, vt cū bru-
torum gula facile & citō possit satisfieri,
ita vt etiā caput vltro auertant à potu &
pabulo, vētre impleto, solus tamen homo
nullū penitus modum in his obseruet, e-
tiam cū venter iam ad crepitū proximus

Cōpara-
tio apta-
proposito

COMMEN. IN

est, cessare nesciens ab ingurgitatione. Fatigat enim linguam praua mens & peruersus affectus interne habitans, ipsamque iam olim saturam & cupientem à potu, ciboque requiem, ad nauseam usque onerat & exeruiat. Cuius rei radicem plenius tractauimus libri de Cōsideratione rerum naturalium octauo capite ultimo, si militer & duodecimo vigesimo sexto.

Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod sciendum est. Nihil sub sole nouum, nec valet quisquam dicere, Ecce hoc recens est. Iam enim præcessit in seculo quæ fuerunt ante nos. Non est priorum memoria, sed nec eorū quidem quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos qui futuri sunt in nouissimo.

Terent. Nihil est dictum quod nō dictū sit prius. Anstot. Et Aristoteles ait, Necessarium esse ut infinitas eorū recurrant opiniones, mundi aternitate supposita: putans videlicet eas opiniones quæ à posteris primitus inueniri videntur, frequenter & ab aliis prioribus fuisse inuentas, sed à memoria perierisse hominum. Quod isti de opinionibus & sermonibus dicunt, id ipsum & de rebus quæ sub sole fiunt, Ecclesiastes hic

CAP. I. ECCLĒ.

47

asserit, nihil videlicet apud posteros sub sole nouum contingere. Arbitror autem ista secundum hyperbolē esse accipienda, non iuxta rigidam verborum significationem. Non enim negare possumus, quin interdum noui aliquid appareat aut contingat, cuiusmodi priora secula non videntur. Alioqui, nōne quotidie ars humana adiuuenit aliqua, quæ apud maiores nunquam fuere inuēta? Esto, in multis eadem recurrant quæ olim ante pleraque secula similiter fiebant, omnino tamen videntur verisimile, humanum ingenium subinde noui aliquid sua infatigabili curiositate adiuuenire, quod priora nunquam habuerint secula, quo etiam modo illa Terentij & Aristotelis verba oportet accipi, si generalem debeant veritatem habere. Hoc itaque puto significari præsentis sermone, eundem in mundo rerum statum permanere, si totum ipsum spectemus vniuersum, & penè omnia se habere similiter in seculis posterioribus, atque in prioribus sese habuerunt, tametsi quandoque multa iudicent homines noua & nunquam visa, propter defectum memoriæ, quod tempus absomit. Atque in hoc sensu indubiè verus est sermo Ecclesiastis. Siue

Quō nihil nouū sub sole.

COMMEN. IN

enim superiora respicimus, cælos videlicet, solem, lunam & stellas, omnia nunc in mouendo luménque dando & recipiendo, eandem seruant regulam, quam ab initio. Vt patrum nostrorum temporibus circunvoluebatur cælum per dies singulos, & simul in cælo sol, ab oriente ad occidentem, ac rursus ad orientem, intra 24. horarum spacium: ita eodem in statu cernuntur hæc omnia. Vide ipsam temporum varietatem & dispositionem variam, æstate, hyemem, ver & autumnum: eandem habemus etiã nunc distinctionem. Temporibus patrum interdum pluuia, interdum grandis, interdum nix, interdum ros, interdum pruina, & singula iuxta temporum conditionem: nunc caumata, nunc frigora, atque ita in cæteris. Nonne & nunc ista similiter ordinata & mortalibus necessaria vicissitudine cernimus aduenire desuper? Vide mare, quod fuit ab initio plenum omnigenis piscibus, quæ admodum à deo creatum & fecundatum fuit. Vide terram aquis circumcooperatam, ut ab initio, herbisque & arboribus fructiferis diuersi generis ornata, qualis etiam modo cernitur. Vide deinde homines & quæ in hominibus aguntur. Considera conditiones puerorum. Proculdubio

In moribus hominum & quæ in hominibus aguntur. Considera nunc eadem.

CAP. I. ECCLE. 48

quales nos iam pueros videmus coram nobis ludentes, cursitantes, rebus nihil sese oblectantes, frustra sese fatigantes, tales & nos extitimus cum essemus paruuli, id quod & Paulus agnoscebat, quanquam olim tunc è pueris excessissem, cum diceret: Cum essem paruulus, loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus. Ita de adolescentibus prodigis, ab omni cura vacuis, & ad lasciuiam omnem procliuibus. Ita de senibus morosis, frigidis, & plus solito tenacioribus. Cõsidera regna, regiones, oppida, videmus omnia ut ab initio. Vt olim libido regnandi in principibus tumultus semper maximos excitauit orbi, ita facit etiã hodie: sicut in prioribus seculis, quibusdam fuit stadium operandi rempublicis, aliis in libertatem asserendi, verum hi illis semper extitere pauciores, & plerumque infelicem sortiti sunt exitum, quod ad corpus attinet: ita & nunc respondent omnia. Desino per plura discurrere, ne in re satis per se lucida, superuacaneas moras traham. Nunc verò ipsa Ecclesiastis verba summam exposita, particularius, lucidiusque explicemus. Quid est (inquit) quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est?

est q̄ fuit ab initio diuersitas.

1. Co. 13.

COMMEN. IN

Ipsū quod faciendū est, quasi dicat: Quod factū est aut fuit in prioribus generationibus, id fiet & in subsequēturis generationibus: similiter idem erit status mundi, & creatorum omnium post nostrā aetate, qui nunc est & antē fuit. Potest quoque in eundem sensum dici, Quid est quod erit? Ipsū quod fuit. Quid est quod fiet? Ipsū quod factū est. Id ipsum clarius explicat quod sequitur: Nihil sub sole nouū, nec valet quisquā dicere: Ecce hoc recens est. Vix enim quicquam potest demonstrari, quātumuis mihi aut tibi videatur nouū, quod non in prioribus seculis ita fuerit. Quōd si quis exclamans obiiciat: quanta nos quotidie euenire videmus, quae nunquam antē vidimus immo neque facta audiuimus. Pergat videre quod in textu sequitur, & erit dissoluta obiectio. Non est (inquit) priorū memoria. Hinc enim multa nobis nostra aetate admodum noua videntur, quod rerum antē gestarum ab initio seculi penē nulla sit memoria. Esto enim, aliqua sint in hystoriis posteritati tradita. Quota pars est haec eorum quae facta sunt? Nēmpe miliesima quidē, imo vix miculae sunt aut frustula. Dic enim, obsecro te, ex omnibus

Paucissimi morū posteritatis tradita. Quota pars est haec eorum quae facta sunt? Nēmpe miliesima quidē, imo vix miculae sunt aut frustula.

Expositio litterae textus

CAP. I. ECCLE.

49

bus iis quae gesta sunt in aetate prima, quae ab Adam, ad Noe vsque per annos 1656. protēsa fuit, quid ad nos peruenit, nisi ad modum paucula, quae diuinus Moyses in exordio Geneleos descripsit? Deinde, de aetate secunda quae à Noe incēpit, quā sunt omnia fabulis & figmētis poetarum inuoluta, quā nihil certi, nisi rursū pauca quaedam: ex mille non vnus particula, quae sacra nobis tradit hystoria, vel si quae etiam est alia ex prophanis digna fide narratio? Sic & de aliis aetatibus dicimus. Deniq; vt etiam ex actē plenissimēque essent descripta omnia, neq; vel vnū aliquid esset omissum ex omnibus memorabilibus omnium gentium, nemini tamē posset omnium istorum esse memoria. Quis enim tot milibus librorum euoluentis, legendis, & memoria tenendis possit sufficere? Ioannes Euāgelista testatur, nec ipsum mundū posse capere libros qui tantū de factis ac dictis vnus hominis Christi essent componendi, si conscribi deberent omnia, quid ergo, si singula singulorum temporum dicta & facta conscriberetur? Quasi igitur nulla est nobis antē gestorū memoria. Atq; ita quae in seculis statim vāturis fiēt, non erit eorū memoria

Ioā. vlti.

COMMENT. IN

in longè distàtib⁹ posterioribus genera-
tionib⁹. Atq; hinc fit, vt semper velut no-
ua videatur posteris omnia, aut certè pluri-
ma, cū ante plura secula eadē illa sic eue-
nerūt, neq; nobis noua modò viderētur, si
olim in patrum seculis vixissemus ad hæc
vsq; tēpora. Huius rei euidentē argumentū
habemus in sensibus, qui ob modicā ad-
modum paucorū annorum atate, multa
quasi vetera despiciunt & nihil faciunt,
quæ minores atate velut mira & noua su-
spiciūt. Hanc enim facillè circa omnia ad-
miratiōē, facit ignorantia & inexperien-
tia. Vnde mihi videtur nos qui in mūdo
agimus, similes esse peregrinis, qui per lo-
cum quēlibet transeuntē, si quid vident
quod antè nō viderint, statim admirātur
atq; suspiciunt, cū interim ij qui in loco
illo morā longiorem protraxerunt nihil
illoiū admirantur: atq; etiam ipsi primū
admirātes si diutius eodē in loco demorē-
tur, suspicere illa desinunt, postquā noua
habere desierint. Sic fanè cū in mundū
venimus, tanquā peregrini, neq; nisi ad
diem vnū aut alterū demorari, in eo per-
mittimur, videtur nobis noua omnia, pe-
nè quæ in eo cernimus: vbi si nobis proli-
xum cōmoratiōis tēpus daretur pluriū

*Peregrini
nus pigno
ta loca
trāsenti
b⁹ asimi
latur ho
mines in
mūdo a-
gentes.*

CAP. I. ECCLE. 50

seculorū, plurima vt vetera desineremus
mirari. His ita particulatim expositis, re-
stat inspiciere dictorū ipsorum expōsitis, re-
dētibus cōnexionem. Dixerat pauloatē,
neq; oculū videndo, neq; aurē audiendo
impleri, sed semper alia atq; alia quæ vi-
deantur vel audiantur inquirere. Inqui-
runt autē naturali desiderio semper noui
aliquid, vt oculus videre semp noua quæ-
rit, & auris semper noua audire. Nam li-
cet de curiosis supra modū Atheniēsis
hoc ita peculiariter scriptum legamus, ad
nihil aliud eos vacasse quā vt noui semper
aliquid vel dicerent vel audirent, secundū
aliquā tamen partem generaliter ferè o-
mnibus id cōuenit. Omnes quippe nouo
rum percupidi sumus, semp̄q; noui ali-
quid videre vel audire gestimus. Huic au-
tem proposito aptè coniungitur, quod se-
quitur: *Quid est quod fuit? Ipsum quod
futurum est. Quid est quod factū est? Ip-
sum quod faciendū est, & Nihil nouū sub
sole.* Sic enim probatur, maximè vanū es-
se hominis desiderium & occupationem
sensuum circa rerum vanarum cognitio-
nem. Cū enim sine cessatione oculus
& auris noua quarant, & sub sole nihil
inueniatur nouum, sed vetera sint omnia,

Act. 17.

COMMENT. IN

proculdubio consequitur, minimè posse impleri auriũ atque oculorum desiderium. Noua enim semper videre & audire querunt, cum secundum veritatẽ noua nulla sint sub sole, ac proinde querunt quod secundum veritatem minimè inuenire valeat. Et quomodo in tali occupatione posset consistere fœlicitas?

Ego ecclesiastes sui rex Israel, in Hierusalem, & proposui in animo meo querere & inuestigare sapienter de omnibus quæ sunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.

Expertus loquitur Salomõ de vanitate rerum.

Quod suprâ ratione ostendit, vanitatem inesse considerationi rerum creatarum, id nunc quoq; experientia (quæ plurimum habet ad persuadendũ momentum) cõfirmat, dicẽs, Ego qui loquor, vt expertus loquor ea quæ prædico. Fui siquidẽ ego rex magnificus super vniuersum populũ Israel, caput & metropolim regni mei habẽs insignem ciuitatẽ Hierusalem, fuitq; propositũ & desiderium cordis mei, de omnibus quæ sunt sub cœlo & de cunctis creatis diligẽter querere & inuestigare eorũ naturas, causas, qualitates & perfectiones, parũq; meo desiderio, & perquisiui diligẽter omnia, & de cunctis sapiẽter differui, &

CAP. I. ECCLE. 51

post omnia aduertit, in hoc esse magnã vanitatem, nec vlllo pacto hac occupatione animũ satiari quietũue constitui, & deprehendi hãc occupationem malã permittere deũ in hominibus, per quã occupatur & detinetur à rebus meliorib; & iis quæ magis erãt cognitu necessaria. Verè enim malã esse & admodum mortaliũ animis noxiã hãc curiosam, nimisq; sollicitã creaturarum considerationẽ, monstrat ipsum Salomonis huius exemplũ, qui postq; hãc omnia sic contẽplatus fuisset atq; differuisset, tadẽ à deo per alienigenas mulieres se fœdissimè abduci permisit, dumq; res se fœdissimè abduci permiseret creaturas, ita vt nec hyssopũ in pariete intactã relinqueret, maximũ omnium creatorem deum perdidit & ignorauit: cuius mandatis recogitãdis, quã occultis rerũ naturis & viribus perscrutãdis, longè intendisset vtulus. Mõstrant hoc ipsum & Philosophorum atq; Magorũ antiquorum exempla, qui noctu diũq; creaturarũ inherentes cõsiderationi, oblitũ sunt creatoris omnium: & (iuxta apostoli Pauli vocem) non eũ sicut deum glorificauerũt aut gratias egerũt, sed euauerũt in cogitationibus suis, & factum est insipiens cor eorũ.

Universidad de De
Bib

COMMENT. IN

Nota
modū lo
quēdiscri
pturę vsq
tatū.

Rom. 1.

Quomo
do cōside
ratiōis cre
aturarū
vacandū

Rom. 1.

Dicentes enim se esse sapiētes, stulti facti sunt. Ceterū illud aduertendū est, quod dicitur: Hanc occupationē pessimā dedit deus filiis hominū, vt occuparēt in ea, accipiendū esse iuxta scripturarū consuetudinē, vt dare illud significet permissiōnem. Quomodo apud Paulū dicitur deus dedisse Gētes in sensum reprobū, & tradidisse in passiones ignominia, & in desideria cordis eorū. Particulam quoq; vt, non tam sinē q̄ cōsequentiōē significare. Deo enim hanc occupationē mortalibus permittente, cōsequitur, vt homines malē sibi cōsultantes curiosā festēt, & in ea rese occupēt, quæ est minus utilis. Non est tamen hoc ex loco colligendū, simpliciter malā & dānam rem esse, rerū naturalium & creaturarū considerationē, si & modum & ordinē debitum habeat. Modum quidē, vt nō nimium apponatur sollicitudinē, vtque superba curiositas ablit, quæ plerūq; talium rerū perquisitionē se admiscet. Ordinem verō, vt non nisi ad creatoris gloriā creaturæ consideratio dirigatur. Sic enim (iuxta Pauli verbum) Inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas. Et (iuxta alterius Sapientis

CAP. I. ECCLE. 52

sententiam) à magnitudine speciei & Sap. 13. creaturæ cognoscibiliter poterit creator operū mirabilium quæ mūdus iste habet videri, & cū specie delectantur mirabilū quæ habet mūdus, virtutēq; & opera eorū mirati fuerint, intelligere ex his poterūt, quātō eorū dominator speciosior est, qui hæc oīa cōstituit, & quātō fortior est illis qui de nihilo fecit oīa. Hoc sanē modo & hoc ordine cōsiderabat sanctus David opa dei, cum diceret, Mirabilia opa tua, & anima mea cognoscet nimis. Hoc modo in Psal. 103. omnē creaturā diligēter cōsiderat, vsq; ad auiculas cātūlates iuxta fonticulos in petris, & pisces natitantes in æquore. Sic tres illi Hebræi pueri in fornace ignis ardeatis, ex omnibus deo laudē, illo suo solenni cantico, cecinerunt. Danic. 3.

Vidi quæ sunt cūcta sub sole, & ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus. Peruersi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.

Haecenus egit de consideratione rerū naturalium & occupationi circa eas docuit in esse vanitatem, quæ speculatiua cognitio dicitur. Nunc videtur ad proximum procedere, id est ad occupationē quæ est circa res agendas, circa ea quæ aguntur in mūdo, quæ est practica siue moralis cō-

Universidad de De
Vanitas
in praxi
hominū
cut in spe
Bibli
culatioe.

COMMENT. IN

deratio: ostenditq; etiā in hac occupa-
tione, vt in se cōsiderata, inesse vanitatē.
Vidi (inquit) cuncta quæ sunt quæue ge-
runtur super terrā, siue sub sole: dedi cor
meū non solum ad contemplandū natu-
ræ occulta, verum etiā ad considerandum
hominū mores, & quæ geruntur in rebus
humanis. Et deprehendi, q; etiā in hac oc-
cupatione nō sit animo humano requies,
sed potius dolor & afflictio spiritus. Cuius
est causa potissima, abūdantia malorū
quæ se vbiq; offerunt, & sapienti nō pos-
sunt nō inferre dolorē: cui displicere de-
bet omne vitiū, ad ipsū fugiendū & ex-
tirpandum pro viribus, & curæ cordique
esse virtus omnis, ad eā prosequendam &
pro virili promouendā. Deinde & incor-
rigibilitas eorū qui mala admittunt, vehe-
menter auget in corde sapiētis dolorem.
Multum enim affligit cor sapientis mala
auferre cupientis, cum se videt nihil pro-
ficere, & malos difficillimē corrigi. Dupli-
cē hanc afflictionē, breui ac notabili ver-
bo Ecclesiastes indicat, dicens, Peruersi
difficilē corriguntur, & stultorū infinitus
est numerus. Tolerabile quidē vtcunque
foret alterū, si vel pauci essent stulti siue
mali, vel ij qui mali sunt possēt faciliē cor-

CAP. I. ECCLE.

rigi. Si enim tantum pauci essent mali, ma-
ior autē pars hominum bona esset, cōtra
paucorū maliciam esset sapienti cōsola-
tio potioris partis probitas, etiā si pauci il-
li manerent incorrigibiles. Rursum, si ma-
lorum multitudo per sapiētum admoni-
tiones vel increpationes possēt faciliē cor-
rigi, & à malo reduci, consolaretur labo-
res quos in corrigendo insumunt fructus
emendationis malorum, & fieret malicia
ista multorū tolerabilior. Nunc verò, duo
bus his coniunctis, vt & difficilē corrigā-
tur peruersi, & ij ipsi in tam magno sint
numero, quomodo nō maxima est mate-
ria afflictionis & doloris ei qui se occu-
pat in consideratione eorū quæ super ter-
ram geruntur apud homines? Quam au-
tem sit verū, vtrumq; horum, & prius il-
lud de peruersorū incorrigibilitate, & po-
sterius de stultorum infinita multitudine
(heu) nimium euidenter cernit, quisquis
mentis oculos habet apertos, ij maximē
quibus à deo est cōmissum, aliorum salu-
ti intēdere, qui speculatores dati sunt do-
mui Israel, vt inuigilent, tanquam ratio-
nem reddituri pro animabus cōmissarum
sibi ouīū. Bene illud experiebatur Moy-
ses, cui intolerāda res visa fuit, yni preesse

Exēpla
cōmoda
applican-
tur.

Exech. 3.
Heb. 13.
Num. 11

COMMENTA. IN

& inuigilare Israelitico populo, cum stultorum multitudine & peruersorum incorrigibilitate penè ad impatiētiam adactus, in hanc vocem prorupit: *Cut* (inquiēs ad dominum) *affixisti seruum tuum? Quare non inuenio gratiam coram te, & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me? Nunquid ego concepi omnē hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum? Ac post pauca: Nō possum solus sustinere omnem hunc populum, quia grauis est mihi. Sin aliter tibi videtur, obsecro, vt interficias me, & inueniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis. Attamē alibi scriptura Moy si testimonium perhibet, quōd vir mitissimus fuerit, super omnes homines qui morabantur in terra. Vnde ergo hic vir mitissimus talia nunc verba profert, quæ secundum speciem impatiētiae planè, & murmurationis esse videntur. Vnde, nisi quia stultorum considerabat sub se infinitum numerum, & peruersos videbat difficile corrigi?*

Loquutus sum in corde meo, dicens: Ego magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientia qui fuerunt ante me in Hierusalem, &

CAP. I. ECCLE. 34

mens mea contemplata est multa sapienter, & didici. Dedique cor meum vt scire prudentiam atque doctrinā errorēque & stultitiā. Et agnouī quōd in his quoque esset labor & afflictio spiritus, eo quōd in multa sapientia multa sit indignatio, & qui addit scientiam addit & laborem.

Eadem quæ superius dixit, hęc pluribus verbis replicat. Porro vera hęc esse quæ dicit, de sua magnitudine & sapientiæ precellentia, historia libri Regum & Paralipomenon apertissimè indicat, & orbis totus cognoscit. Neque quisquā hęc ab ipso Ecclesiaste iactanter arbitretur proferri, sed ad faciendam dictis fidem, ex autoritate. Vnicuique enim experto, credendum est, in eo quōd secundum experientiam suam iudicat. Huic igitur qui sic sapientia præcelluit, vt nemo vnquā in rerum naturalium contemplatione aut rerum humanarum cōsideratione ipsum antecesserit, quomodo non optimo iure fides erit habenda, dicenti, occupationes huiusmodi vanitatem habere & afflictionem spiritus? Est autem specialiter dignū notatu, quod in fine capituli ait, in multa sapientia, sapientia esse multam indignationem & indignationem addere eū qui addit sciētiam. Vel ipsa rō.

COMMENTA. IN

hoc docet aratum in eodem homine variatio. Quare sic quieta uiuit in infantia, pueritia, iuuentus & adolescentia, prae arate virili aut senio. Videlicet quia illa minor aetas, & sapientia & scientia carens, non mouetur malis, quae necdum nouit. Non indignantur pueri super fraudibus, furtis, rapinis, homicidiis, adulteriis denique; aliis quibuslibet scandalis, quae occurrunt quotidie, nullam patiuntur ex his conturbationem, nihil horum quicquam ipsorum affligit spiritum: videlicet quoniam neque experientiam adhuc habent neque sapientiam. Postea uero quae ad aratem maiorem peruenerint, tunc propter sapientiam maiorem & experientiam, super praedictis conturbantur, & affligentur in spiritu propter ea quae aduenit sapientiam atque experientiam. Facit nimirum sapientia atque experientia, profundius omnia considerare, & ponderare magis: propter quod indignatione quoque & dolore grauiorem adducit. *Vis audire, quomodo in multa sapientia multa*
Psal. 118. est indignatio? Audi loquentem Prophetam, in quo abundabat sapientia atque scientia, *Tabescere* (inquit) *me fecit zelus meus.*
Ibidem. quia oblitum sunt uerba tua inimici mei. Et
Psal. 138. iterum, *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei,*

CAP. I. ECCLE. 55

quia non custodierunt legem tuam. Et alibi. Nonne quae oderunt te domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. Et alibi, In matutino interficiebam omnes peccatores terrae, ut disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem. Ac rursus, Zelus domus tuae comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Audi & Apostolum clamantem, *Quis scandalizatur, & ego non yrro?* Quanta est huic indignatio, qui irritur & affligitur, quoties quempiam scandalizari contingit. Vnde quoque huic tam multiplex indignatio & frequens exclamatio, nunc contra falsos Apostolos, nunc contra fratrum scandalizatores, nunc contra pacis & charitatis turbatores, nunc contra peccantes, nunc contra corrigere disimulantes, nunc contra seductos per falsos Apostolos, atque ita subinde aduersus alia uicia? Vnde (inquam) nisi quia in multa sapientia, multa est indignatio, & qui addit scientiam, addit & laborem. *Beatus Salonijs Viennae Galliarum Episcopus, Salonijs* post Hieronymum, praesentem locum de *Viennae*, indignatione aduersum propria peccata, *Episcopus* & dolore sancto quo pro male commissis *pus.*

*Psa. 100.**Psal. 68.**2. Co. 11.*

COMMENTA. IN

dolemus, exponit, dicens, cum qui multū
habet sapientiam multū sibi indignari,
quod vitis subiaceat & virtutibus careat,
laborem quoque addit maiorem, dolēdo
& flendo, vt errorum laqueos possit eu-
dere. Et hæc quidem enarrationes, de indi-
gnatione sancta & labore bono loquuntur,
cuiusmodi indignationem & tristitiā
2. Co. 7. siue dolorem, Paulus apostolus apud suos
Corinthios gloriatur se in ipsorum animos
suis literis obiurgatoriis introduxisse. Alij
verò de indignatione mala & labore in-
utili, imo noxio, interpretantur, quia sapiē-
tia humana siue sciētia occasione præstat
homini facilis & frequentis indignationis
multique doloris. Scientia namque (iuxta
1. Cor. 8. Apostolū) inflat habentiū animos, vbi si-
ne charitate adfuerit. Superbi verò & tu-
midi spiritu, cito leui ex causa indignantur,
mox vbi vllam ferferint contradictionē.
Arbitrantur enim neminem se habere pa-
rem, & sua placita volunt ab omnibus ra-
ta haberi. Simples verò, qui sibi pauca
persuadent de sese, ac proinde facilē con-
tradictionem vel resistentiam ferunt ab
aliis quos sapientiores agnoscunt, non ita
dignationis occasione in aut doloris ma-

CAP. I. ECCLĒ. 56

teriam. Olympiodorus verò Græcus, ita
interpretatur. Qui multā adeptus sapien-
tiam & scientiam nihilominus delinquit,
longè grauius puniendus est, sibi que iram
Dei & dolorem accumulatur, quia grauiori
iudicio fit obnoxius, iuxta illud Domini
verbum. Seruus qui sevit voluntatem Do-
mini & non facit, vapulabit plagis mul-
tis. Et iterum: Potentes potenter tormen-
ta patientur.

*Olympi-
odori e-
narratio.*

*Luc. 12.
Sapi. 6.*

ANNOTATIONES EX HE
bræo & additione antiqua, in
caput primum.

Verba Ecclesiastis) In Hebræo est di-
ctio Koheleth, quæ fœmineam qui-
dem habet terminationem, propter
quod aliqui secundum genus fœmineum
intelligunt, verba concionatrici, subau-
dientes, sapientiæ vel animæ. Verisimilius
tamen videtur, pro genere masculino
positum esse fœmineum, quoniam pau-
lò post sequitur: Ego Ecclesiastes fui
rex Israël in Hierusalem. Et in fine libri
dicitur: Cumque esset sapientissimus Ec-
clesiastes, &c. vbi in Hebræo eadē dictio

*Kohe-
leth qd se
gnificet.*

COMMENTA. IN

secundum eandem terminationem ponitur, concionatrix tamen commodè verti non potest. Dicunt verò nonnulli, Salomonem hic se appellasse Koheleth, id est, congregatorè, non à congregatione multitudinis ad quam loquitur, sed à congregatione multæ sapientiæ & scientiæ, quâ per longum tempus frequenti studio & multis experienciis, sibi congregauerat, ut significetur ipse loquuturus ex plerumque pectore. Communior autem & verisimilior est aliorum sententia, qui Koheleth interpretantur Ecclesiasten. i. concionatorem, quam supra in commentariis plenius declarauimus, cui & astipulantur septuaginta interpretes, & sacri commentatores Græci atque Latini. Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus. In Hebræo ad verbum sic legitur, gyrans gyrans vadit spiritus, aut circuiens circuiens vadit spiritus. Interpres Latinus tropo Hebraico mutato, clarius dixit, Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus. Hanc enim generalè omnium locorum perlustrationè videtur tropus ille significare. Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone. In Hebræo est, caldebarim, quod variè vertitur & exponitur. Significat enim

CAP. I. ECCLE. 57

nim debar, verbum aut rem. Vnde aliqui vertunt. Cūcti sermones difficiles, vel implicati, aut laboriosi, non poterit eos homo eloqui. Ita verterunt septuaginta, ita interpretatur in Cōmentariis beatus Hieronymus, dicens, non solū de Phisicis, sed & de Ethicis id habere veritatem, omnia quoque verba dicit esse grauiā, & magno labore disci, contra eos qui putant ociosis sibi venire notitiam scripturarū. Olympiodorus itē Græcus varias adducit expositiones ad eandem lectionem. Alij verba poni putant pro rebus, ut est in scriptura frequentissimū, vertentes iuxta modum nostræ lectionis. Cunctæ res difficiles vel laboriosæ aut graues. Quod communius quidem exponitur de difficultate quantum ad nos, secundum quod res omnes sunt nobis difficiles cognitū, quoniā nō nisi graui labore rerum possumus acquirere vel tenuem notitiā. Nōnulli tamen de grauitate & labore rerū in seipsis exponunt in hunc modum. Omnes res laborant, & quasi lassæ sunt, dum (sicut dictum est de cælo, vento, atque fluminibus) sine intermissione currunt, propter quam rerum eiusmodi instabilitatem & laboriosum motum, non potest homo eas

COMMENTA. IN

plenè explicare sermone. Et ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus. Vocabulum Hebraicum, reuth, vt annotauit Hieronymus, à diuersis interpretibus variè redditum est, vnde quidã in hoc loco verterunt. Vniuersa vanitas & passio venti, per spiritum accipientes ventum, vt hoc modo loquendi significantur quæ sub sole aguntur in sese cõsiderata, vana esse & inutilia, quomodo prorsus vanum est ventos pascere. Vetus æditio septuaginta interpretum vertit *πρωαίσιος*, pro æresio, id est, electionem. Omnia (inquit) vanitas & electio spiritus. Quod Olympiodorus atque Hieronymus referunt ad libertatem humani arbitrii, eo quòd agat vnusquisque quod velit, & sibi rectum esse videatur, nulla coactus necessitate, sed prævia electione, certòque cõsilio. Atque in huius sensum, spiritus animam rationalem significat. In nostra autem æditione Latina, beatus Hieronymus sententiam Hebræi præceptoris sui sequutus, nec passionem venti, nec electionem spiritus vertit, sed afflictionem spiritus, æstimans nomen illud reuth *κακοσίος* cacosin, id est, malitiam suæ afflictionem hoc in loco aptius significare. Peruersi difficilè corriguntur,

CAP. II. ECCLE. 58.

&c. Vetus æditio sic habet: Quod prauum est aut peruersum non potest adorari, & defectus vel imminutio siue id quod deest non potest numerari. Que lectio facilè ad sententiam nostræ lectionis reducitur. Significatur enim in prioriparte incorrigibilitas malorum, in secunda, defectus innumerabiles esse indicatur. Eundem sensum habet quod ex Hebræo ad verbum legitur. Peruersum non potest dirigi, vel curuum non potest rectificari, & defectus non potest numerari.

SECUNDI CAPITIS

Commentarius.

*Idi in corde meo. Vadam
& affluam delitiis, &
fruar bonis. Et vidi quòd
hoc quoque esset vanitas.*

Aqua fluminis que statim
re nunquam potest, sed la-
tio apta
bi semper gessit & fluere, vbi obstaculum proposita
inuenit vno in loco ne transire possit, ad
partè alterà defleatens transitū querit, sic
humani animus vbi vanitatem in re vna

COMMENTA. IN

senferit & afflictionem obſiſtentem, ne cum delectatione concupita in eam ultra poſſit effundi, ad aliud ſe deſteſcit, ſi forte alibi ſe maiori cum delectatione queat effundere. Rurſum, inſatiabilem hominū gulam videmus, multis propoſitis ferculis, ab hoc ad illud pertranſire deguſtādo ſingula, ſi forte alicubi cum delectatione hæreſe poſſit, & in cibo aliquo gratiā gratūmque ſaporem inuenire. Ad hunc ſanē modū hominis animus (qui delectari ſemper querit atque gaudere, cum ſit gaudiū homini naturale, vt eſt triſticia naturæ cōtraria) dum in eo cui primum hæreſe cōp̄pit, inuenit vanitatem, experiturque deſectum & inſufficiētiā, propter quæ nequit in eo pro voto & deſiderio ſuo ſe oblectare, tranſit ad aliud, ſi forte illic inueniat vnde amplius oblectetur, & cum etiā illic vanitatem vel æqualem vel certē maiorem inuenierit, rurſum ad aliud ſe conuertit, vel etiā ad prius faſtidiū ſubinde reuertitur, dicens, Prius melius eſt. Tale quid exprimit hic nobis noſter Eccleſiaſtes, cum poſt expoſitam vanitatem quæ eſt in cognitione rerum & experientia eorum quæ geruntur in mundo, iam tranſit ad contemplantum corporis volū

CAP. II. ECCLE. 59

ptatem atque delicias, quo tandem etiā his doceat non minorem, imo & maiorē, in eſſe vanitatem. Atque id quidem paucis in ipſo ſtatu capitis huius initio aperte definit, ac deinde latius explicat, & corporis delicias omnes diſtinctē exprimit, & deinde rationem vanitatis earum prolixius deſcribens. Eſt autem propoſitorū verborum hic ſenſus. Poſteaquā experientia comperi, vanitatem in eſſe occupationi illi ſapientiæ & ſcientiæ, quæ eſt in conſiderandis rebus naturæ vel moribus hominum, quibus ſtatim ſuſcep̄to regno donata mihi à Deo copioſe ſapientia plurimū fui intentus, & pluriſima inde afflictionem animo meo ſenſi accedere: cogitavi mecum vt ad delicias corporis me conuerterem, easque experirer, num forte in eis maiorem inuenirer oblectationem animi. Et comperi, quæ etiā hic non eſſet mihi cōgruus finis, eo quod in ipſis quoque vanitas eſſet & afflictio ſpiritus. Quā multo (proh dolor) exemplū illud Salomonis malum imitatur, qui vbi in ætate minori ſtudio ſapientiæ aut ſciētiæ in magna abſtinentia intenderunt, multisque annis puerilis & iuuenilis ætatis rebus naturæ occultis vel hominum eunt.

A contē platione ſcientiæ ad fruē dum voluptatib^o exemplo nis pleri que trans

COMMEN. IN

moribus cognoscendis insumpserunt, tamen in aetate maiori transferunt animum & corpus ad persequendum delictis, ubi ad pinguiorem fortunam (ut dici solet) devenierint, qui dicunt: Haecenus in sapientiae & scientiae studio afflictus sumus, & labore ac tedium multum devoravimus. Veniamus nunc & affluamus deliciis & fruamur bonis. Tunc incipiunt dicere animae suae: Anima mea, habes multa bona reposita in annos plurimos, comede, bibe, & epulare. Sed (quod magis defendendum est) plerique eorum posteaquam semel se delictis dederint, non ultra ad se redeunt, ut videtur quod etiam illa sit vanitas, quod certe noster hic Ecclesiastes dicit: Et vidi (inquit) quod etiam hoc esset vanitas. Unde coniciunt quidam hunc librum a Salomone compositum esse circa finem vitae suae, postquam ab errore quo seductus fuit, & a vita voluptuosa in quam per mulieres pertractus fuerat, conuersus egit poenitentiam. Diligenter vero notandum quod propositio erroneo iudicio, statim subiungit correctionem, dicens: Et vidi quod hoc quoque esset vanitas. & c. ne forte si in enarrandis suis voluptatibus fuisset prolixior ante correctionem, videri posset erroneam

Luc. 12.

CAP. II. ECCLE. 60

adhuc approbare sententiam. Ne vlla ergo suspicio huiusmodi possit cuiquam oboriri, mox erroneo conceptu proposito, verbis expressis corrigit errorem, exemplum omnium dignum imitatione tradens doctoribus atque scriptoribus, non proponendi in vulgus sententias erroneas, nisi statim confutationem & detestationem adiungant qua agnoscat audientes siue legentes, non ex ipsius doctoris vel scriptoris sententia ea sic esse posita. Cuius contrarium callidi nonnulli doctores facientes, dum erroneas sententias vel noxias quaestiones tanquam alienas proponunt, nec dissolunt aut refutant errores, primum quidem animarum suarum crudeles sunt perditores. Nequit enim nocere alteri, qui non prior ipse sibi gravius noceat. Deinde & simplicium plurimorum perniciosi efficiuntur seductores, qui sententiam erroneam propositam, sed minime refutatam tanquam veram & ex auctoris sententia assertam ample xantur.

Risum reputavi errorem, & gaudio dixi, Quid frustra decipere?
Per risum & gaudium, intelligit omnem oblationem, quae potest procedere homini a voluptatibus corporis. Quid enim

COMMEN. IN

omnibus propositis epulis, cantoribus atque cantatricibus modulantibus, omnium generis musicis instrumentis peronantibus, denique omnibus presentibus quæ ad corporis voluptatem possunt facere, quid aliud (inquam) quàm gaudere, ridere, & cachinnare possunt, qui tam consummato conuiuio intersunt conuiuæ? Omnia ergo huiusmodi Ecclesiastes noster post egregiam experientiam, reputauit, & iudicauit non esse nisi errorem & seductionem aduersus ineptam quoque illam lætitiã quæ est in corporis voluptatibus, pœnitentiam agens, grauiter indignatus fuit, quòd per eam mētem & uoluntatem suas iam sentiret fuisse fascinatam. Id significat quod dicit: Gaudio dixi, Quid frustra deciperis? tanquam si gaudium alloquens, dicat: O inepta stultitiã, quid tu vanè tibi persuades, posse te hominis animum replere, & contētum reddere polliceris, cū id minimè possis? Clarius autem istud in Hebræo dicitur: Gaudio dixi: Quid istud facis? id est, quare sic hominum mentes seducis, & in errorem pertrahis? Quare sic fascinas hominū oculos? Huius autem loci claram intelligentiam uerbis paucis pulchrè expressit Gre-

CAP. II. ECCLĒ. 61

gorius Næocæsariensis, in sua metaphrasi ita inquit: Statim autem probè intelligens esse etiam omnia uana, & risum qui temerè admitti poterat, coercebam, & voluptatem amara increpatione temperantiæ studio emédabam. Salonijs quoque ✓ Viennensis Episcopus annotauit hoc in loco nõ damari quemlibet risum, etiam naturalem, moderatum atque honestum: de quo ait Sapiens: Vir sapiens uix tacitè ridebit: sed tantum risum dissolutum, *Eccl. 21,* atque intemperatum. Idem dicit & de gaudio.

Cogitavi in corde meo, abstrahere à uino carnem meam, ut animum meum trãferrem ad sapientiam, deuiterãmque stultitiã, donec uiderem quid esset uile filiis hominum, quo factò opus est sub sole, numero dierum uitæ suæ.

Posita in uerbo præcedente detestatione & execratione voluptatum temporalium, nunc propositum bonum a quo cecidit, uidetur innouare, cū se dicit uelle à uino abstrahere carnem suam, &c. Ante omnia autè uoluit à uino abstrahere carnem, id est, affectum ab omni gula & luxuria auellere. Nam sub uino, puto intelligi, quicquid ad delicias carnis attinet, &

COMMEN. IN

corporis malis motibus fomentum atque incitamentum prabere valet. Deinde, ad sapientiam vult trāsferre animum, quam dereliquerat donec vino & carnis delitiis inheſit, & stultitiam vult deuitare cui adheſerat, atque in hoc ſtatu vult cōmorari, donec videat quid ſit filiis hominum vitiole, in quo ſe occupare debeant, id eſt, quā diu ſuper terram viuēt, quandoquidē melius quiddam inueniri in mundo nō po teſt, q̄ animum transferre ad ſapientiā, & deuitare ſtultitiam, declinare. ſ. à malo & facere bonū. Obſerua autē pulchrū Eccleſiaſtis ordinem, quem in ſua conuerſione deſcribit. Præmittit, Cogitauit in cor. à vitio abſt. car. meā, ſubiungit, vt trāsferrem animum meū ad ſapientiā & deuitarē ſtultitiam, annectēs deinde, donec viderē quid vitiole ſit filiis hominū, quo facto opus eſt, ſub ſole, numero dierū vitę ſuę. Videlicet hoc verbo & exēplo docet Eccleſiaſteſ, eum qui conuerti velit, debere priora mala derelinquere, & penitus abnegare vitā veterem malē actā, neq; vnq̄ ad illā proponere reditum, quod indicat, dicens: Cogitauit à vino abſtrahere carnē meam. Ipſum nāq; peccatum, ſimul & peccati occaſiones omnes, voluit abiicere. Nam vini

*Pſal. 33.
Virus or
do con
uerſionis
ad deum.*

CAP. II. ECCLE.

62

& huiusmodi alia quæ ſub vino intelligūtur, lapſus illi fuerant occaſio. Deinde, oportet nouam vitam aſſumere, & propoſitum firmū rectius viuendi conſtituere & non vltra ad peccata priora redire, quod indicat dicens, vt trāsferrem animum meū ad ſapientiam, deuitarēque ſtultitiam. Poſtremo perſeuerantiam addit, ſiue patientiam quæ (iuxta Apoſtolum) opus perfectum habet, videlicet vt in eo propoſito permaneat vſque in finem. Hanc inſinuat, dicens: Donec viderem quid eſſet vitiole filiis hominum. Hoc enim modo loquendi indicat, vitioſius nihil poſſe inueniri hominibus, niſi in ſapientia manere: quemadmodum alibi dicitur: Beatus homo qui inuenit ſapientiam, & qui affluit prudentia. Non eſt autem hoc ex loco accipiendum, omnem vini vſum eſſe fugiendum iis qui cupiunt animum ſuum transferre ad ſapientiam, vel in eo permanere, ſed vſum immoderatum eius vituperat, quomodo vti eo ſolent qui ſeſtantur carnis delitiis. Alioqui ſi admodū modicè ſumatur iuxta Pſalm. verbū, cor hominis letificat. Nō dicit, obnubilat, aut inepta diſſoluit lætitia, ſed tantū letificat. Non eſt autē moderata & honeſta corporis lætitia,

*Iaco. 1.**Pro. 3.**An ois
vini vſus
ſit fugien
dus.**Pſal. 103*

COMMEN. IN

fapientia contraria. Attamen diligentissi-
mè caendum est ne supra mensuram de-
bitam ipsum sumatur. Neque in mensura
præbenda iudex ponatur sensualis cõcu-
piscencia, sed recta ratio inuigilet ne debi-
ta mensura excedatur. Vnde Paulus apo-
stolus discipulum è stomacho laborantem,
ad vini sumptionem exhortari volens, di-
xit: Noli adhuc aquam bibere, sed modico
vino vtere, propter stomachum, & fre-
quentes tuas infirmitates. Vbi vide quàm
trepidè loquatur sanctus Apostolus. Pri-
mò dicit: Noli adhuc aquam bibere. Cũ
enim dicit, adhuc, indicat, se non nisi pro
tempore dare consilium, donec, scilicet,
duraret infirmitas & repararetur sanitas
quasi post sanitatem reparatã cessare de-
beat istud vinum bibendi cõsiliũ. Dein-
de, non ait infirmo: Vtere vino, sed cum
adfectione dicit: Vno modico. Causam
postremò subiungit, propter stomachum
& frequentes tuas infirmitates. Quale pu-
tamus consilium daret ei qui valido esset
& bene vegeto corpore, quid arbitramur
consilij daturum pinguibus istis ac bene
saginatís porcellis & succulis, quibus (in-
xta Persianum illud) Pinguis aqualiculus
protensus extat se sequipede, posteaquam

1. Tim. 5

CAP. II. ECCLE.

63

huc ex stomacho laboranti, & crebris e-
gritudinibus vexato, tanto cum timore lo-
quitur? De abusu verò aut immoderato
vsu vini, alibi apertè clamat: Nolite ine-
briari vino, in quo est luxuria: sed implea-
mini spiritu sancto: velut indicare vólés,
vino immo lico pelli spiritum sanctum.
Episcopum quoque non vult esse vinolè.
tum, vel multo vino deditum, 1. Tim. 3.

Eph. 5.

1. Tim. 3.

Magnificauí opera mea. Aedificauí mi-
hi domos. & plantaui vineas, feci hortos &
pomaria, & cõseui ea cuncti generis arborib⁹,
& extruxi mihi piscinas aquarum, vt irriga-
rem syluam lignorum germinantium. Posse-
di seruos & ancillas, multamque familiam
habui. Armenta quoque & magnos ouium
greges, vltra omnes qui fuerunt ante me in
Hierusalem. Coaceruaui mihi argentum &
aurum & substantias regum & prouincia-
rum. Feci mihi cantores, & cantatrices, &
delicias filiorum hominum, cyphos & vreo-
los, in ministerio, ad vina fundenda, & super-
gressus sum opibus omnes qui ante me fue-
runt in Hierusalem.

Post clarè expositam animi sui senten-
tiam, ac descriptam (ne cuiquam præbeat
offendiculum) à malo conuersionem re-
dit nunc ad enarrandum particularius a-

COMMEN. IN

bundantiam & multitudinem voluptatum, quibus fuit ante perfruitus, quas sic enumerat, non quod in eis adhuc deleatur, aut sibi complaceat in illis quae iam abiecit & abominatus est, sed ut efficacius alios commonefaciat, faciliusque eis persuadeat quod intendit, nempe in voluptate esse vanitatem & afflictionem spiritus. Si enim in tanta voluptate, quanta vix ulli hominum contigit unquam aut potest contingere, non est perfecta satietas neque plena requies, sed est in ea vanitas (id quod ipse testatur qui ea est perfruitus) proculdubio in alia qualibet voluptate longè minori multominus inueniri poterit satietas. Ob hoc ergo omnia quibus ad voluptatem usus est, enumerat, ut efficacius alios deterreat, non ut ad similia quemquam accendat. Quae autem in litera dicuntur, de magnificarum aedium constructione, vinearum plantatione, hortorum & sylvarum constitutione, de familiarum multitudine, ac deinde alia quae sequuntur, omnia secundum literam clara sunt, ut expositio ne non indigeant.

Sapientia quoque perseveravit mecum. Et omnia quae desideraverunt oculi mei, non negavi eis, nec prohibui cor meum quin omni volu-

CAP. II. ECCLE. 64

ptate frueretur, & oblectaret se in his quae preparaveram. Et hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.

Sapientia illa caelestis, quam Iacobus ait esse pudicam, pacificam, modestam, suadibilem, bonis contententem, plenam misericordia & fructibus bonis, proculdubio cum Salomone non permansit, quando totum se ex affectu delitiis corporis dedit. In maliuolam siquidem animam, eius modi non intrat sapientia, neque habitat in corpore peccatis subdito. Potuit nihilominus in eo perseverare sapientia ista, cum omnibus his pro magnificentia regia moderatè vteretur, sic tamè ut non dum totum affectum dedisset voluptatibus. Sapientiam verò illam mundanam quae circa rerum naturalium cognitionem & huiusmodi versabatur, verisimile est cum eo permansisse, etià tunc cum se totum ad corporis voluptates resolveret. Huiusmodi enim gratuita dona etià in peccatoribus deus subinde solet relinquere. De hac autem sapientia potissimum loqui videtur, cum dicit: Sapientia quoque perseveravit mecum & omnia quae desideraverunt oculi mei non negans eis, nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur. Profectò

Iac. 3. Sapientia duplex.

Sapient. 1.

COMMEN. IN

enim non hoc docet diuina sapientia, oculis concedere omnia quæ desiderant, & cor non prohibere quin fruatur omni voluptate. Longè aliud clamabat ille huus Ecclesiasticus parens, homo secundum cor dei: Auertere (inquiens) oculos meos, ne videant vanitatem. Item & ille cui nō est inuentus similis in terra: Pepigi (inquies) scædus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. Quidquid dominus in lege præcepit populo facere sibi fimbrias per quatuor angulos palliorum, inque eis ponere vittas hiacynthinas, ne sequerentur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes, est hoc non negare oculis quæcunque desiderant? An non in oculis suis captus scribitur Holofernes, dum scandalia Iudith (vt ipsa glorians canit) rapuerunt oculos eius? Et quid illud sibi vult quod apud Thre. 3. Prophetam dicitur, Oculus meus depre-datus est animam meam? Et iterum: Mors intrauit per fenestras nostras? Videlicet manifestè indicant hæc omnia nō esse sapientis, omnia concedere oculis quæ desiderant, sed potius compescere oculos & auertere, vt nec videat quod malè possit desiderari, maximè cū & dominus aperte dicat

Psal. 118

Iob. 31.

Num. 15

Iudit. 16

Thre. 3.

Hiere. 9.

CAP. II. ECCLE. 65

dicat in euangelio. Qui viderit moechatum ad concupiscendum eam, hic moechatus est eam in corde suo. Illud quoque quod sequitur: Nec prohibui cor meū quin omni voluptate frueretur, quàm procul abest ab ea sapientia quam docuit Christus & Apostoli. Quid enim? An est hoc habere odio animam suam, eamque perdere, & semetipsum abnegare, ac crucē tollere, quæ dominus à suo exigit discipulo? An est hoc mortificare membra super terrā, & carnem crucifigere cum vitiis & concupiscentiis, veterem hominem crucifigere cum actibus suis, & non ultra obedire concupiscentiis carnis, quæ docet sapientissimus Paulus? An est hoc, non diligere mundū neque ea quæ in mundo sunt, ad quod tanto affectu nos hortatur dilectus domini discipulus? Ex his itaque manifestum est, non illam diuinā sapientiam (quæ sola verè sapientia meretur appellari) cum Salomone perseuerasse, cum eo esset statu quo se hic fuisse describit. Nunquam enim sapientia ista sic delirare, immo insanire illum passa fuisset, nisi eam prius affectu prauo repulisset. Ipsa enim est quæ ab omni lapsu seruat hominem, quemadmodum in libro Sapientia: Sapiē

Mat. 5.

Mat. 16.

Collo. 3.

Gala. 5.

Rom. 6.

1. Io. 2.

Sapiē

COMMENT. IN

dicitur: Per sapientiã sanati sunt, quicumque placuerunt tibi domine à principio.

Cùmque me conuertissem ad vniuersa opera quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.

Nota quod ait, Cùmq; me cõuertissem ad vniuersa. Significat enim illa cõuersio peculiare quiddam. Alioqui simpliciter cõuertit se homo ad rē quãlibet, quoties ad eam cõsiderandam vel in ea oblectandum se applicat. Ista igitur peculiaris conuersio accipienda est, ad eum modũ quo homo post prolatum verbum malum iam attendit ad id quod protulit, vel post factum malum cõsiderat quid fecerit, quod donec in opere esset non aduertebat. Quemadmodum de filio prodigo legitur in euangelio. In se autem reuersus dixit: Quãti mercenarij in domo patris mei, &c. Pœnitentiam agendo, in se reuersus (quod est ad se reuerius) describitur. Ita Salomon postquam his voluptatibus aliquandiu fuisset immerſus, tandem ad corrediens, & in se reuersus, qui velut extra se & à seipso alienus fuerat, conuertit se ad considerandum ea in abominationem

Luc. 15.

CAP. II ECCLE. 66

& detestatione sui peccati, quibus prius non bene cognitus cū delectatione inhæferat. Cõuerius itaq; ad illa, vidit omnia esse vanitatem & afflictionem spiritus, & hoc peculiariter, q̄ nihil eorum esset permanente, sed essent caduca & transitoria omnia, ac proinde hominis animum (qui est æternus) satiare impotentia. Quare omne quod sub sole est contēni debet, tanquam ad hominis sc̄licitatem insufficiens. Quod enim hominis animũ implere debet, necesse est æternũ sit & indeficiens. Vnde si creaturã aliquam imaginemur, vt pro tẽpore suę subsistentiæ infinitẽ perfectã, & in se cõtinentẽ omnia quæcunq; desiderari possint, sed corruptibile & penitus defectibile, in huiusmodi creatura nequãq̄ hominis animus posset quiescere etiã sic omnia in se habere eam imaginemur, donec substiterit in rerũ natura. Deest enim proportio ex parte altera, eo quod sicut in infinitũ capacitatem nõ potest repleri finito replẽte, sic neq; æternũ tẽporali, aut incorruptibile corruptibili. Signanter ergo hoc se animaduertisse dicit, de omnibus iis quæ sub sole existunt, quod nihil eorum permaneat.

Transiui ad contemplantam sapientiam,

Nihil hominẽ potest satiare creaturã

COMMENT. IN

errorēque & stultitiam. Quid est (inquam) homo, ut sequi possit regem factorem suum? Et vidi, quod tantum precederet sapiētia stultitiam, quantum differt lux à tenebris.

Ita solet nonnunquā euenire, vt quod prius velat per nauisā aut fastidium præ alterius desiderio abieccimus, eo degustato præ cuius desiderio alterum ablegamus, ipsum rursum resumamus. Id nobis in ciborū fercalis nonnunquā vsuuenit, vt cum propter adueniens nouū ferculum prius repulerimus, nouo illo gustato, iterū vetus reposcamus. Videtur hoc ipsum euenisse Salomoni, qui primū in fastidiis considerationē sapiētiæ ob tristitiam & afflictionē quā in ea experiebatur, ad voluptates molles & iucūdas transfudit animū, quas vbi suo magno malo miserè fueret expertus, tandem cōpunctus animū ad eam quā prius spreuerat cōsiderationem sapiētiæ reduxit. Id indicat, cum ait: Trāsiui ad cōtemplādam sapiētiā, ad eam videlicet prosequendā, errorēsq; & stultitiam, nimirū ad ea fugienda. Oppositorū namq; (iuxta vulgatā philosophorū maximam) eadē est consideratio, quæ ad modicū medicorum est cōsiderare sanitatē & infirmitatem, & moralis discipulnæ virtutē

CAP. II. ECCLE. 67

atq; vitium. Et vidi (inquit consequenter Ecclesiastes) iā edoctus experiētia, quod maximo interuallo antecederet sapiētia stultitiam, quā illi malè expertus prælegeram, tanto vtiq; interuallo, quanto lux antecedit tenebras, vt quomodo lux in immensum est præstantior & delectabilior tenebris, sic sapiētia sit præstantior & optabilior delectabiliorq; stultitia. Intericit verò inter has suæ annūciationis partes præcipuas, particulā quādam per modum parēthesis, dicens: Quid est (inquā) homo, vt possit sequi regē factorem suū. Cuius verbi, non tam est sententia quāam applicatio, difficilis. Facilis siquidem est sententia, nullam esse cōparationem dignam inter hominem & deum, neq; secū dum ingenium, neq; secū dū potentiam aut diuitias, aut omnino secū dū aliquid, vt sperare possit homo assequi & imitari deum. Imenso siquidem interuallo, absque vlla proportionē, deus superexcedit & hominē & omnia. Verū de applicatione maior videtur difficultas. Non enim satis apparet, cui proposito huius particulæ adiectio seruiat. Iuxta beati Hierony. De continuatione
si voluit Ecclesiastes imperfectionem & litera.

COMMENT. IN

defectum nostræ cognitionis, quæ tenuis admodum & perexigua nimiumq; imperfecta iuenietur, si ad illâ cõferatur cognitione quæ in ipso deo est factore nostro. Tamen si enim intellectu & ratione à deo donati, secundum partem aliquam ipsam cognoscere valeamus, per assiduû sapientia studium, ad hoc tamen nequaquã possumus pertingere, vt cum ipso secundum æqualitatẽ decertare audeamus. Omnis enim nostræ sapientia quæ pro hoc statu mortalibus potest contingere, si ad illam perfectissimã & plenissimam dei sapientia conferatur, non aliud q̃ tenebræ quædam videntur. Illud nihilominus se inuenisse dicit sapiens cõcionator, ex diligenti oppositorum collatione, sapientia illam quæ hominibus contingit, tamen perexigua sit, & quasi nulla comparatione ad sapientiam factoris dei, stultitiæ tamen humana exaduerso cõparatam dignissimẽ effulgere, & maximi esse precij, tantõque interuallo antecedere stultitiã, quantõ tenebræ superantur à luce, ac proinde, nequaquam spernendã aut contemnendam esse humanam sapientia, neq; stultitiæ æquiparandã, eadem nãq; res cõparatione diuersorum, maximi æstimatur & minimi

CAP. II. ECCLË. 68

honoratur & cõtemnitur, desideratur & abiicitur. Comparatione quidẽ ad longẽ præstantius, res vnaquaq; vilescit atq; despicitur, collatione verõ ad id quod detrius est, habetur in precio, estq; desiderabilis. Hunc autẽ præsentis loci intellectũ beatus Hieronymus apertẽ satis indicat, his verbis: Licet (inquit Ecclesiastes) ipsam hominũ sapientiam mixtã errore previderim, nec tam purẽ in nostros animos illabi posse q̃ est in rege & conditore nostro, tamen magnã etiam in eo quod est differentia, inter illam & stultitiã esse cognoui, quantũ potest distare dies à nocte, lumen à tenebris. Potest verõ secundũ alium sensum locus propositus intelligi, vt referatur ad p̃pam illã & magnificentiam regiam irridendam, quam multis verbis paulo ante expresserat, dicens: Magnifica ut opera mea, & c. quæ omnia vt hominibus admodum magna gloriosa & vix imitabilia, ac quasi diuina videbantur, ita ad diuinam magnificentiam & operum eius gloriam collata, erant quasi nihilũ. Quid enim erant illi, licet tam magnifica, Salomonis edificia, domus saltus Libani, & regia eius habitatio, si ad celi structurã conferantur? Quid item templum illud tam

COMMENT. IN

celebre, tam admirabile omnibus, si ad templum dei nõ manufactum conferas? Quid horu illi manu confiti & plantati, si cũ vniuersa terra verbo domini pulchrè germinante, quasi latissimo & amœnissimo viridario vno cõparètur? Ita & in cæteris omnibus. Profecto nihil erat Salomon, quãuis tantus in omni gloria sua vt regem factorè suũ sequi posset. Atq; iuxta hanc enarrationè, redarguit hĩc Salomõ & irridet semetipsum quẽadmodum solemus interdum nosipos irridere, pro insaniis præteriti tẽporis, quod ea olim maximi fecerimus, quæ nunc æstimamus minimi. Neque malè consonat huic sensui, quod ex Hebræo quidã hoc in loco vertunt: Quid est homo, vt possit sequi regẽ per ea quæ fecerunt, vel in iis quæ fecerunt? hoc est: Quæ est hominis potestas, vt conetur assequi regem omnium deum & quasi videri illi æqualis, per ea opera quæ fecerunt homines, vel facere possunt? Quasi dicat, Per nulla opera, aut in nullis operibus quæ ab hominibus possunt fieri, quisquam potest deum assequi, vt faciat paria.

Sapientis oculi in capite eius, stultus in tenebris ambulat.

CAP. II. ECCLE. 69

Ostendit hoc verbo Ecclesiastes, id quod iam dixerat, sapientiam tantum differre à stulticia, quantum differt lux à tenebris, & quare sapientiam luci, stulticiam verò tenebris cõparauerit, planè edisserit. Dicitur verò oculos in capite habere sapiens, quoniã in intellectu & ratione (quod est velut caput in homine) lumen habet sapientiæ, qui sunt oculi animæ, quibus in cunctis suis operibus dirigitur vt nusquã offendat vel aberret, quemadmodũ oculorum corporalium lumine in suis externis operationibus corpus dirigitur, vt cõmodè quæ sunt agenda perficiat. Stultus verò ambulat in tenebris, quoniam oculis caret, lumen sapientiæ nõ habens, quod dirigatur in actibus suis. Aliter dicitur in capite sapiens habere oculos, quoniam à longè præuidet quæ ventura sunt, atq; per hanc prouidentiam ad ea quæ proposita sunt bona se dirigit, à malis autem in que posset incidere cauet. Stultus verò, quoniam nõ præuidet ventura in nouissimo quæ longinqua videntur hominibus, iccirco negatur oculos habere in capite. Si enim haberet in capite oculos, cum ipsum sit in supremo corporis situm, facilè vtiq; oculis illis capiti infixis, non solum quæ

Oculi sapientis in capite eius

COMMENTA. IN

ante pedes sunt, verum etiã quæ longè ab-
sunt videret. Quam sententiam Grego-
rius Nacacatiensis in sua paraphrasi pul-
chrè exponit, his verbis: Qui virtutem se-
catur, similis est homini clarè sursum &
vnde quaque cernenti, viam illius fulgidis-
simo iubarè illustrante. Contrà, qui vitiiis
erroribusque implicitus comparandus est
erranti in tenebris. Cæcus enim est & o-
culos illi effoderunt opera sua tenebrosa.
Olympiodorus verò, distinguens inter o-
culos habere in capite & oculos habere
in pedibus, eum dicit qui purgato intelle-
ctu contemplatur superna & æterna, o-
culos habere in capite, eo quòd caput emi-
nentia quædam sit & totius corporis pars
suprema, illum verò qui circa terrena oc-
cupatur, habere dicit oculos in pedibus,
qui sunt pars infima & luto cenòque ma-
culata. Secundum mysticum verò intelle-
ctum, caput Christum accipiunt, in quem
semper debet tendere sapientis oculus, id
est, viri iusti intentio, vt in omnibus illum
quærat, non suarum concupiscentiarum
tenebris immersa hæreat.

Et didici, quòd vnus vtriusque esset interi-
tus. Et dixi in corde meo. Si vnus & stulti
& meus occasus erit, quid mihi prodest, quòd

Olym-
piodori
sentètia.

CAP. II. ECCLE. 70

maiorẽ sapientiã dedi operam? Locutusque
cum mente mea animaduerti, quòd hoc quo-
que esset vanitas. Non enim erit memoria sa-
pientis, similiter vt stulti in perpetuum: & fu-
tur a tẽpore obliuione cuncta pariter operient.
Moritur doctus similiter vt indoctus. Et ic-
circo tãdud me vita mea, videntem mala v-
niuersa esse sub sole, & cuncta vanitatem &
afflictionem spiritus.

Tamet si absque comparatione melio-
rem & præstantiorem iudicauerit sapien-
tiam quàm stultitiam, sicut melior est lux
tenebris, attamen non est talis sapientia,
in qua ratione sui ipsius possit homo suũ
finem constituere, quasi in illa possit ha-
bere plenam requiem maximè quòd vnus
sit finis (quantum ad corpus attinet) sa-
pientis cum stulto. Sic ergo ait Ecclesia-
stes: Conuersus ad contemplandam sa-
pientiam & simul errores atque stulti-
tiam, licet aduerterim præstare sapien-
tiam stultitiæ sicut lucem tenebris, simul
tamen & hoc animaduerti, sapientiam nõ
posse hominem à morte præseruare, sed
consimilem esse interitum & finem sa-
pientum atque stultorum. Quod animad-
uertens, mecum ipse disputavi in cogita-
tionibus meis, dicès: Si ita res habet, si eo-

Sapientia
non est in
qua de-
beat ho-
mo finem
sibi consti-
tuere.

COMMENTA. IN

dem fine terminatur vita hominis stulti, atque hominis sapientis, quid utilitatis mihi erit ex studio sapientiae, cui opera dedi, & affectum adhibui praeter ceteris? Atque ita mecum in corde meo ratiocinans & disputans, definui, quod etiam hoc esset vanitas, nempe in sapientia propter seipsam velle quiescere, & non ad finem ulterio- rem tendere, ad quem debet perducere sa- pientia. Nam sapientia ipsa, ut in se pro hoc statu considerata, nihil tale est, quod pos- sit hominem felicem reddere, quae nec a morte quidem suos potest esse praeservare, imo neque memoriam ipsius apud homi- nes conservare, quanto minus vitam ipsam? Non enim apud homines perdurabit im- perpetuum memoria sapientis, sicut neque stulti, sed in venturis temporibus praeteri- ta omnia simul oblivioni traduntur apud homines, & moritur doctus aequè atque in- doctus, sapiens aequè atque stultus, & aequè utriusque apud homines perit memoria, non potest neque vitam neque memoria sapienti conservare sua sapientia aut scien- tia. Considerans igitur, quod etiam in his quae praecipua videntur humanae vitae, id est, in sapientia atque scientia, sit vanitas & defectus, fastidium concepi vitae huius,

CAP. II. ECCLE. 71

utpote cognoscens nihil hic esse sub sole, quod meum possit satiare desiderium sed omnia defectum & vanitatem & insuffi- cientiam continere. Illud autem breviter notandum, quod dicit Sapiens, unum esse stulti atque sapientis interitum, non nisi secundum corpus accipiendum esse, non secundum animam. Nam secundum cor- pus quidem, de omnibus una pronuncia- ta est sententia. Pulvis es, & in pulverem reverteris. Et omnibus hominibus statu- tum est semel mori, post hoc autem iudi- cium. Haec est enim lex omnium filio- rum Adam. Verum quantum ad animam attinet, proculdubio non unus erit sapien- tis atque stulti interitus. Mors namque sa- pientum atque sanctorum preciosa erit in conspectu Domini, iuxta Psalmi testimo- niam, stultorum autem siue peccatorum erit mors pessima. Similiter & illud: Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti imperpetuum. de memoria apud ho- mines accipiendum est, non de memoria apud deum. De hac siquidem scriptum est: In memoria aeterna erit iustus. Et alibi: Iu- sti autem imperpetuum vivunt, & apud do- minum est merces eorum, & cogitatio eorum apud altissimum. De impiis verò dicitur.

Vnus sa-
pientis ac
stulti in-
teritus.
Gene. 3.
Heb. 11.

Psal. 115.

Psal. 33.

Psal. 111.

Sap. 5.

Psal. 87.

COMMENTA. IN

Psa. 48.

Psal. 86.

Quorū non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt. Et alibi, Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos. Infern' quoq; terra obliuionis dicitur, eo q̄ obliuioni dati sint corā deo, tanq̄ profecti in aeternum, qui illum incolunt. Ceterum, apud homines quomodo æqua est stultorum atque sapientum conditio, neque maior est memoria in posteris generationibus sapientum quā stultorū, satis docet experientia. Imo plerosque p̄sco-rum temporum stultos, ob insignem stultitiam, habet posteritas in memoria, cū illorum temporum sapientes penitus obliuio deleuerit. Nonnulli ea quæ hic dicta sunt de vno interitu sapientis & stulti, vt in persona stulti dicta accipiunt, atque ita vetus æditio satis apertè sonat. Verū iuxta formam nostræ lectionis iam posita enarratio nobis visā est commo dissima.

Rufus detestatus sum omnem industriā meam qua sub sole studiosissimè laboraui, habiturus hæredem post me, quem ignoro; vtrū sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis quibus desudaui, & sollicitus fui. Et est quicquā tam vanum?

Transit ad explicandam vanitatē quæ est in congregandis sine modo diuitiis,

CAP. II. ECCLE.

72

in multa solitudine & afflictione, tam corporis quā animi. Huius vanitatis causam assignat geminam. Prior est, ex mortis necessitate per quam velit nolit, post paululum omnia relinquere cogetur in manus hæredis siue successoris is qui ea congregauit. Quicquid enim præter necessitatem & vsum necessariū congregamus viuentes, manifestum est non pro nobis id nos congregare, sed pro aliis. Nos enim hinc abecedentes profus nihil auferre nobiscum possumus. Nihil enim (vt facer Paulus ait) intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus. Et (iuxta sententiam beati Iob) Nudi egressi sumus de utero matris, nudi quoque reuertemur in terrā. In eandem quoque sententiam. S. David ait de diuite: Cū interierit non sumet omnia, neque descendet cū eo gloria eius. Quicquid igitur præter nostrum vsum thesaurizando congregamus, manifestū est non nobis ipsi sed aliis thesaurizari: Iuxta quod David in psalmo supra citato ait: Et relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra illorū domus illorū in aeternū. Quid autē vanius, quid stultius, quid magis miserū, q̄ ita cum solitudine sine modo aliis thesaurizare? Altera ratio vanitatis

Vanitas in congregatione diuitiarum.

1. Ti. 6.

Iob. 1.

Psal. 48.

COMMENTA. IN

quam in auaritiæ occupatione cõsiderat Ecclesiastes ex eo sumitur quòd nesciat homo, qualem sit post se habiturus hæredem. Primum enim, etiam si filios habeat, ignorat tamen, an his per vim oppressis & paterna hereditate spoliatis, ad alienos perueniant quæ ille congregasset, id quod nõ raro neque paucis solet accidere: potissimum ubi ingès fuerit hereditas. Deinde, de ipso quoque suo hærede legitimo, ignorat homo dum uiuit, qualis ipse post mortem eius sit futurus, & quomodo partivsurus. Solent enim diuitiæ hominis animam immutare, & multos frequenter à bonis initiis sapientiæ atque virtutis, ad insipientiam & tetra vicia cernuntur pertrahere. Vnde etiam si te uiuente tuus hæres utcunque probè se gerat & bonæ spei videatur, te tamen mortuo, forsitan in hominem alium mutabitur, in flatu diuitiarum multitudine & hereditatis amplitudine, sicque accedente occasione, præcipitem se dabit in delicias, & quæ tu multo tempore magna sollicitudine congregasti, ille in modici temporis spacio, prodigalitate multa disperget, & dissipabit omnia. Huius rei partem aliquam post obituum suum sensit ipse Salomon, quando sub Ro-

boam

CAP. II. ECCLE. 73

boam filio eius regnum Israeliticum diuisum est, decem tribubus homini alieno, nempe Hieroboam, se subdentibus, & à domo David recedentibus, propter stultitiam Roboam, qui iuuenis iuuenum. i. stultus stultorum consilia sequutus, senum autem & sapientum consilia aspernatus, populo alleuiari sibi petenti paternæ seruitutis iugum, durè & stultè respõdit, dicès. Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei. Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cecidam vos scorpionibus. Atque hoc pacto stultus hæres paternam hereditatem perdidit, ex duodecim tribubus duas tantum retinens, reliquis omnibus post Hieroboam seruum fugitiuum Salomons abeuntibus. Quomodo in super omnes thesauri quos ipse dum videret magna diligentia congregauerat, ad alienos deuenerint, per insipientiam hæredis sui, tertius liber Regum inõstrat, in cuius 14. 3 Re. 14. capite legimus, anno quinto à morte Salomonis Sesac regem Aegypti ascendisse in Hierusalem, illincque abstulisse thesauros domus Domini, & thesauros regios, atque etiam scuta illa aurea quæ fecerat Salomon, pro quibus fecit Roboam scuta alia, sed pro aureis non aliud quam ærea.

k

COMMENTA. IN

Sic breuitempore & regni hereditas, & preciosorum omnium à multis annis magna sollicitudine cōgregatorū thesaurus per insipientiam heredis Roboam, deperierunt, qui tamen patre viuente, forsitan satis bonæ spei videbatur, maximè ob maturitatem ætatis, quoniam erat annorum vnius & quadraginta anteq̃ cepisset regnare. Ipse tamen vnus, & patris Salomonis & aui Dauidis sollicitudine ac probitate parata penè omnia, per suā insipientiā perdidit. Huius ipsius quoque rei. q̃ multa quotidie coram oculis exempla videmus, vt quæ homines in magna parsimonia & sollicitudine vel iustè vel iniustè coaceruant, post illorum mortem subito, vel per alienos vel per heredes proprios, dissipantur atque dispergantur, quasi pro nihilo.

Vnde cessauit, renunciauitque cor meum vltra laborare sub sole. Nam cum alius laboraret insipientia & doctrina & sollicitudine, homini ociosi quæ sita dimittit. Et hoc quoque vanitas & magnum malum.

Beate profecto valida & efficax valde est gemina illa consideratio supraposita, vt hominis animum quem nondum penitus fascinauit auaritia, sufficiat ab illo immodico auaritiæ studio & occupatione

CAP. II. ECCLE. 74

immoderata auellere. Cui enim supra q̃ necesse est, imo vltra quàm honestum, utile & delectabile est, laborare & sollicitari libeat, ad congerendas sine modo diuitias, vbi attentius apud se expenderit, post paululum sibi esse relinquenda omnia, atque ex omnibus omnino nihil se allaturum secum in regionem illam longinquā & prorsus incognitam, quo properat? Deinde, quòd neque de successore diuitiarū suarum satis compertum habeat, quis ille & qualis sit futurus, heres ne legitimus an successor alienus, sapiens an stultus. Re- & igitur misera illa vanitate diligentius considerata, subinfert Ecclesiastes. Vnde cessauit, renunciauitque cor meum vltra laborare sub sole. Et hoc peculiariter notandum, quod subsequenter adiungit, homini ocioso quæ sita dimittit. Immodico namque suo labore & sollicitudine immoderata, facit auarus ociosum heredem. Videns enim heres alieno sibi labore parata esse, non solum ad sufficientiam, verum etiam ad abundantiam omnia, labore n̄ molestum refugit, ocium dulce præligit, neque cogitat aliud, nisi quomodo illa alienis laboribus & curis acquisita, ipse ociosus & sine cur-

Auarus sua ocioso dimittit heredi.

COMMENTA. IN

ra consumat. Et quid hac miseria vanius? Neque enim sibi proficit qui sic auarè congregat, quoniam ipse perpetuis vexatus laboribus ex suis diuitiis vel nullam vel minimam accipit consolationem. Sed neque hæredi proficit, imo officit plurimum. Occasionem namque illi præbet vacandi ocio, quod est seminarium atq; adeo mater ipsa malorum omnium, iuxta illud Sapientis: Multa mala docuit ociositas. Nam si ab immoderato illo congregandi studio abstinuisset auarus neque hæredi suo abundantiam tantam reliquisset, sed tantum qualemcunque sufficientiam, aut etiam penuriam, fuisset illi hac ratione adempta ocij occasio. Dum enim hæreditatem videt sibi suisque non sufficere ad commodam sustentationem, cogitur ipse manus suas ad opus extendere, & occupationi alicui honestæ animum dare, ut lucro manuum suarum suppleat, quod ex relicta hæreditate paterna deficit. Ac proinde, multò melius & sibi consulunt, & suis liberis qui modicum quippiam temporalium diuitiarum testamento illis relinquunt, labore honesto & sollicitudine moderata acquisitum, quod in adiumentum potius quam ad plenam sufficientiam

Ecl. 33.

Melius agit pauca q̄ multâ relinquētes hereditibus.

CAP. II. ECCLE. 75

fit vitæ frugaliter trāsfigenda, quam ij qui multam auri argentique vim, latam hereditatem & ampla prædia, immodicis laboribus & sollicitudine nimia coaceruata illis relinquunt, in periculum graue damnationis illorum ad quos ista transmittunt. Videtur autem nobis operæ precium ad huius rei certiores fidē, Olympiodori Græci & vetusti auctoris verba adducere, quæ locum istum enarrans scripsit in hunc modum: Melius est, nos ipsos dum sumus in vita, dispensare diuitias nostras in pauperum ac egenorum necessitates, ut ita thesaurum habeamus indeficientem in caelis, quam aliis in hæreditatem transmittere, qualescunque demum illos fore cōtingat. Quæ sanè verba aduersus illos apertissimè faciunt, qui si quando contigerit prudentes patres diuitiis abundantes, multâ partem in pijs vsus erga cultum diuinum, vel in opera misericordiæ erga proximos expendere, & hæreditatem tametsi sufficientem imminutam tamen relinquere liberis, statim exclamante, iniuste fraudatos hæredes, parentes non rectè neque iuste egisse cum liberis, eo quòd non in solidum omnem hæreditatem illis reliquerint. Hi profectò quid loquantur non in-

Nota de unâ Olympiodori sententiâ contra eos q̄ oīa hereditibus perunt. tant cumulada.

telligunt, humana tantam prudentia, non diuina sapientia instituti. Non equidem probo eos qui profus liberorum immemores, omnia in alienos abiciunt. In illis nanque locum habet, quod dicit Apostolus: Si quis suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Neque illud ignoro, quod alio loco idem ait, Non filios parentibus, sed parentes filijs thesaurizare. Verùm & illius nos conuenit meminisse, quod diuinus ait Psalmista: Quoniã melius est modicum iusto super diuitias peccatorũ multas. Melius utiq; est hæredi modicum diuitiarũ ac simul occasionem honestè frugalitèrque viuendi ex labore manuũ. i. occupatione honesta, iuxta dei institutionem, relinquere, q̃ diuitias multas, simul cũ occasione ocij genitricis malorũ omnium. Tu quid sentias, bone lector, ignoro. Ego sanè qui hos per dei gratiam commentarios indignis descripsi, quantum ad me attinent, coram deo loquens in veritate protestor, meis parentibus per quos in hanc lucem deo volente sum aeditus, longè ampliores me & debere & agere gratias, pro illo (vt ita loquar) paruulo modico, quod mihi hinc abscedètes

1. Tim. 5.

2. Co. 12.

Psal. 36.

reliquerũt vix corporis necessitati sufficiens, q̃ si longè maiore ad me trãsmisisset hereditatè, lata p̃dia, aut regna amplissima.

Quid enim proderit homini de vniuerso labore suo, & afflictione spiritus, quã sub sole cruciatus est? Cuncti dies eius doloribus & erumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit. Et hoc nonne vanitas est? Nonne melius est comedere & bibere, & ostendere animã suã bona de laboribus suis? Et hoc de manu dei est. Quis ita vorabit & delitiis affuet vt ego?

Causam reddit quare vanum sit illa sollicitati pro coaceruandis sine modo diuitijs, eo q̃ omni careat vtilitate. Quid (inquit) vtilitatis habet homo, ex ista sua immodica & laboriosa sollicitudine, quã congregandis sine modo & termino thesauris impendit? Nihil profectò, nisi incommoditatem magnam & afflictionem continuam, quam posset effugere si eiusmodi superfluam proiiceret sollicitudinem. Semper enim huiusmodi avari congregatores pleni sunt curis & sollicitudinibus, quibus perpetuò affliguntur, neq; per noctem ab eis habètes requiẽ, vix somnũ per pleni capere valètes, propter sollicitudinem curis.

Unde fit, vt multa illis occurrant

COMMEN. IN

insomnia circa ea quibus vigiles toti incumbunt, quæ somni quietem auferunt. Multa namque somnia, somni quietem turbant, crebrò etiã interrumpunt, dum post vehementia somnia expergefactus, somnians, mox ad sollicitudines suas rediens, nequit rursus in somnum incidere, atque ita præcipuas subinde noctium partes insomnes ducit avarus, magno ardore diem expectans, vt ad desiderata lucra & negotia properet. Quis (inquit subsequenter Ecclesiastes) id non esse vanissimam vanitatem, iudicet superfluis & inanibus curis siue vlla vtilitate seipsum conficere, aliorum gratia? Nonne, inquit, melius est cū quiete & pace cordis de iis quæ dominus dedit frugaliter viuere, & in eis moderatè oblectari, vt videlicet ex iis quæ suo labore vel industria sibi homo cõparauit sine cura eiusmodi superflua comedat & bibat, & animã suam oblectet moderato vsu earum rerum quas sibi concessit? Sunt enim dona ista quibus homo vtitur, de manu & liberalitate dei, ad hominum vsum creata, vt homo frugaliter vtatur & moderatè oblectetur illis. Propter quod iuxta dei ordinationem facti, qui sic eis frugaliter vtitur. Omnis

*De manu
dei sunt
omnia.*

CAP. II. ECCLE.

77

enim creatura dei (vt ait Apostolus) bona est. Et nihil immundum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per orationem & verbum dei. Quo modo autem de manu dei sint omnia, quibus vti contingit homines, Psalmista indicat, dicens: Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore. Dante te illis, colligēt, aperiente te manū tuam, omnia implebūtur bonitate. Et iterū: Aperis tu manū tuã, & implet omne animal benedictione. Hoc igitur totū. i. omne quod homini in vsum venit, siue ad simplicè necessitatē, siue ad honestã oblectationē, videlicet quod comedit, aut bibit & vnde animæ suæ bona ostendit, hoc (inquam) omne de manu dei est, quoniam omnia illa sunt dona eius. Vel aliter: De manu dei est & peculiare ipsius donum, quod quis eum habeat animū, vt audeat & velit frugaliter suis vti ad necessitatem, honestatē, & pietatem. Verè enim parū est habere bona externa, quibus possis iucundè & pie viuere, si ab avaro possideantur animo, vel potius animum avarum ipsa possideant. Verius enim à diuitiis possidetur avarus, quàm eas ipse possideat. Atque hoc donum posterius animi liberalis, libe

1. Ti. 4.

Psal. 103.

Psa. 144.

*Donum
dei magnum est
liberalis
vsus rerum.*

Ostende-
re bona
animæ quid
sint.

COMMEN. IN

rique affectus, longè præstantius est do-
no priori. i. possessione diuitiarum, quan-
doquidem hoc sine illo nihil nisi peccati
materia est & damnationis fomētum. O-
stendere autem bona animæ suæ, in pro-
posito dupliciter potest intelligi. Primū,
vt idem sit quòd sensus afficere lætitia &
consolatione reficere. Aliter, desingui-
mus inter comedere & bibere ex parte
vna & animæ suæ bona ostendere ex parte
altera. Qui enim comedit & bibit, in hoc
corpori suo bona ostendit siue exhibet,
quoniã cibus corporalis pascit corpus, nō
animam. Ostendit verò bona animæ suæ,
qui de iis quæ à domino accepit, nō solum
suo corpori satisfacit, sed insuper operibus
pietatis & misericordiar vacans, cultū di-
uinum ex eis piè augere, & proximorum
necessitatibus misericorditer subuenire
non negligit. Sunt quippe ista pietatis &
misericordiar opera pabulū animæ, ipsius
que salus & vita. Quoniã verò nō sola cor-
poris cura sufficit iusto, sed multo magis
animæ suæ debet cōsulere, videlicet quā-
tò anima (iuxta domini verbum) plus est
quàm corpus, ob hoc signanter Ecclesiastes
post comedere & bibere, euefligio adiū-
xit, & ostendere bona animæ suæ, quæ magis

Math. 6.

CAP. II. ECCLE. 78

admodum & in capite sequenti, simili ob-
seruatione eodémque consilio dicitur. Et
cognoui, quòd non esset melius nisi læta-
ri & facere bene, in vita sua. Qui verò pas-
sum istum in persona stulti accipiunt, om-
nia secundum excessum intelligunt come-
dere, scilicet, & bibere pro commessatio-
nibus & ebrietatibus, bona autem animæ
ostendere pro omnigenis voluptatibus
ad votum perfrui. Nunc verò partis illius
quæ sequitur: *Quis ita vorabit, &c.* sen-
sum & consequentiam videamus. Dixit
iam nunc Salomon, vanum esse auari-
tæ studium circa res sine modo congre-
gandas, vsumque rerum frugalem & ho-
nestum prætulerat. Ne quis igitur ipsum
sibi opponant, dicēs: *Quis vnquam te stu-
diosius congregauit bona huius mundi,
qui diuitias coaceruasti infinitas supra
omnes reges terrarum? cautè obiectionem i-
stam præueniens dissoluit, se potius in li-
beralitatē & magnificentia exemplum
proponens: Quis, inquit, ita vorabit & de-
licis affluet vt ego? q. d. Me ipsum in ex-
emplū frugalis & liberalis vsus rerum propo-
no. Quis mei similis inuenietur in magni-
ficentia, in expensis regia digni magni-
ficentia, ad omnem abundantia & gloria?*

*Quis ita
vorabit,
&c.*

COMMEN. IN

Vnde tametsi ex dei dono per sapientiam quam mihi deus contulit, diuitias acquisitione & frugaliter & magnificè quaesitis vi, & cōgregata dispergere. Non itaq; ita stantèr hæc de se pronuntiat, sed vt sese in exēplum proponat frugalis vsus, suam magnificentiam explicat. Nec enim aliud per, vorare & delitiis affluere, secundum hunc sensum intelligimus, quàm magnificum vsus rerum omnium. Quomodo autem verum sit istud quod de seipso videtur iactare Salomon, manifestissimè demonstrat Regum liber tertius, in cuius capite quarto sic legimus. Erat autem cibus Salomonis per dies singulos, triginta cori similia, & sexaginta cori farinæ, decem boues pingues, & viginti pascuales, & cētum arietes, excepta venatione ceruorum, caprearum, atque bubalorum, & iuuium altitium. Si verò in persona stultorum prius dicta accipiuntur, poterit hæc clausula haberi tanquam cōfutato obiectiois propositæ, in hunc sensum: Quid tu ô stulte obiciis de corporis delitiis, contēdens eas esse magnificèdas & eligendas? Mihi potius harum rerū expertissimo crede, qui iam pridem tibi apertam sententiam de

3. Reg. 4.

CAP. II. ECCLE. 79

his protuli, nihil eas esse nisi vanitatē, errorem atque insaniam. Quis enim vnquā sic indulxit corpori, omnibūque delitiis adeo est perfruitus, vt ego?

Homini bono in conspectu suo dedit deus sapientiam & scientiam & lætitiā, peccatori autem, dedit afflictionem & curam superfluam, vt addat & congreget, & tradat ei qui placuit deo. Sed & hoc vanitas est, & cassa sollicitudo mentis.

Differentiam ponit inter hominem sapientem, & stultum, quorum hic rebus temporalibus cum avaritia conquirentis torum apponit affectum, ille verò (iuxta euangelicum verbum) primū quærīt regnum dei & iustitiā eius. Hominem itaq; sapientem & bonum, dicit habere à deo sapientiam & scientiam bonam, atque lætitiā in moderato vsu eorum quæ ipsi deus concesserit. Melius est enim modicū iusto (vt Psalmista ait) super diuitias peccatorum multas, & plus habet iustus veræ, sinceræque lætitiæ, ex modico illo quod ei dominus concesserit sine anxia sollicitudine, quàm habet avarus ex omnibus illis quæ tanta cum sollicitudine sibi coaceruauit. Peccatori verò & stulto, qui toto affectu sollicitus est coaceruadis per

*Differen
tia inter
sapientem
& stul
tum.*

Math. 6.

Psal. 36.

COMMEN. IN

fas & nefas diuitiis, dat deus, id est, euenire permutit afflictionem & cutam superfluum, vt prioribus plura adiciat, nulum cupiditatis terminum præfigēs. Quæ postq̃ omnia congregauerit, veniet deus die & hora qua non sperat, & auferet animam eius, dicetq; illi (vt est in euangelica parabola) Stulte, hac nocte repetent à te animam tuam, & quæ parasti cuius erunt? Dabitq; deus relicta bona cui ille voluerit, illi subinde de quo minimū is qui congregauit opinatus fuerat. Hoc autē proculdubio vanitas est, & vana atq; inutilis animi sollicitudo, sic coaceruare cum afflictione, sine modo & termino, quæ postmodū relinquenda sunt alieno, quæ ignoras, nō illi quæ tu elegeris, sed ei cui voluerit deus ea obtingere. Sic enim ait: Vt addat & congreget & tradat ei qui placuit deo. Nō dicit Vt tradat ei qui sibi placuerit, vel cui ipse datū voluerit, sed ei qui placuit deo. i. cui datū ipse deus voluerit. Sic enim frequenter euenit, vt quæ auarè ita congregata sunt per fas & nefas, affectu immodico, ad illos minimè pertingant quibus cōgregata fuerant, sed disponētes deo ad alienos & extraneos, de quibus is qui congregauit nihil suspicatus vnquam

Luc. 12.

CAP. II. ECCLE. 80

fuerat. Iuxta quod de huiusmodi in Psalmo dicitur: Et relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra illorum, domus illorum in æternum. Et alibi: Scrutetur fœnerator siue exactor omnem substantiam eius, & diripiant alieni labores eius. *Psalm. 48. Psalm. 108.*

ANNOTATIONES IN CAP.
put secundum ex Hebræo, atq;
editione Græca.

Risum reputaui errorem. In Hebræo est: Risum dixi amentiam siue insaniam vel illusionē, eo q̃ homines faciat insanire, illuditq; mortalibus, quorū fascinar oculos. In antiqua verò editione legimus: Risui dixi circulationem vel circuitum. Quod Olympiodorus ira interpretatur: Risui vel lætitiæ dixi: Circumagere à me lōgius, & absiste. Potest tamen iuxta nostræ lectionis sententiam, per circuitum intelligi idem quod per errorem. Qui enim circueunt non ambulantes viā rectam, hi proculdubio in errore sunt. Vel ideo circulationem dicit, lætitiā ineptam, quoniam homines facit circunferri, & miserè exagitari in concupiscentiis.

Olympiodori interpretatio.

COMMEN. IN

zordium suorum, per omnis generis vitia. Qui enim se lætitiæ ineptæ tradunt, de vitio in vitium, continuo disfluunt.

Cogitavi in corde meo, abstrahere à vino carnem meam. Huius loci admodum varia est lectio. Nam ex Hebræo videtur sensus haberi nostræ lectioni contrarius. Sic enim ad verbum ex Hebræo vertunt, Cogitavi in corde meo, trahere in vino carnem meam. Quod sic intelligunt Hebræi expositores, Cogitavi diu versari in delictis carnis, & illis diu immorari. Antiqua autem æditio sic habet, Consideravi, si cor meum traheret ut vinum carnem meam. Quod ita exponit Olympiodorus, Poculum quod bibentes haurimus, à conspectu nostro tollitur & evanescit. Consideravi itaque, num in prosperitatibus mundanis voluptatibusque humana mens esse possit ita virilis ac fortis, ut absumere ac delere valeat, quasi epotum vinum, concupiscentias carnis. Feci mihi cantores & catartices. Huic nostræ lectioni etiam vetus consentit æditio. Alij vero, pro cantoribus & cantatricibus vertunt, instrumenta musica diuersa. In eo quoque quod sequitur, scyphos & vrceos in ministerio ad vina fundenda, maior est diuersitas.

Vetus

CAP. II. ECCLE. 31

Vetus æditio habet, ministros & ministras. Vidi, id est, pocillatores vel pincernas vtriusque sexus. Alij vertunt fistulâ & cannalia, per quæ aqua flueret. Ex quibus est interpretæ Chaldaeus, qui fistulas intelligit effundentes aquas calidas & tepidas. Alij intelligunt vehicula operta & adornata, in quibus vectus fuisset cum gloria. Alij sic vertunt: Electas mulieres ex preda huius. Alij id quod præcedit, delicias filiorum hominum, cum eo quod sequitur coniucentes, hunc eliciunt sensum. Acquisitui mihi sceminas plurimas, quæ sunt deliciae filiorum hominum, id est, quibus nemo non oblectatur. Sapientia quoque perseveravit mecum. Vetus æditio habet: Et sapientia mea stetit mihi. Quod quidam iuxta nostræ lectionis sensum interpretantur: Sapientia mea persistit siue permansit mecum, etiam cum me dedissem supra dictis delictis. Quam sententiâ Olympiodorus sequitur, dicens: Sapientia quoque stabilis mihi fuit. Adeo, inquit exaltatus sum, ut in nullo unquam consilio rationeque aberraverim. Alij, ad imminutionem & defectum sapientiæ referunt, quod dicitur, sapientia illi stetisse. Qui enim non ultra proficit, stare illum dicimus. Ita Sa-

COMMENT. IN

homō postquam se dedisset voluptatibus, sensit se non vltra proficere in sapientia, ac proinde deficere. In huiusmodi namq; deficit, qui nō proficit. Quem sensum aperte indicat Gregorius Nāocasiariensis in sua metaphrasi sic inquit. Verū quid post prædicta subsequatur sit, accipe. Sapientia imminuebatur paulatim, & concupiscentiæ parum sanæ crebrius inualescebat. Quid est, inquam, homo, vt possit sequi regem factorem suum? Hoc in loco mira est interpretum varietas. Nostræ lectionem beatus Hieronymus ponit, & interpretatur clarissimè in Commentariis, in eum sensum quem supra expressimus latius. Vetus æditio sic habet: Quis est homo qui sequetur consultationem, quæcunque hæc operata est? vel consilium quæcunque illud fecit? Quod ita potest intelligi. Quis ille erit qui consilium meum sequetur, simul quæcunque fecit illud meum consilium? hoc est: Mul- tum foret ille laudandus, qui meum consilium sectaretur, quo à voluptate decreui me recipere ad sapientiam, & simul omnia quæ ego ex illo consilio feci aut facere proposui. Hunc sensum Gregorius Nāocasiariensis indicat his verbis: Col-

CAP. II. ECCLE. 82

latis tamen inter se sapientiæ bonis & in sapientiæ malis, merito admirabilem eum virum pronuntio, qui aliquando absurde acta vita, semetipsum corripiens, inquam decet viam reuertitur. Olympiodorus triplicem aliam ponit expositionem, quam breuitatis gratia omittimus. Ex Hebræo autem admodum variè transferūt. Alij sic: Quis est homo qui currat post regem, pro eo quod iam fecerunt sibi? Alij: Quis est homo, qui sequi possit regem? id quod iam fecerunt aliqui. Alij: Quis est homo qui venturus est post me regē qui non faciet quod iam fecerunt alij. Alij: Quis est homo qui sequi possit regē per ea quæ iam fecerūt? Singulas harū lectionum explanare supersedeo ne supra modum prolixus efficiar, si singula voluero persequi. Quis enim comedet & delitiis affluet, vt ego? Id est, quis me vixit sumptuosior & liberalior? quæ sensum in cōmētariis plenius declarauimus. Quidā vero ex Hebræo sic legūt: Alioqui, quis comedit & festinabit vel sentiet praterquam ego? Cuius lectiōis hūc assignat sensum. Quis iusti? comedet & festinabit, supple, cōsumere bona mea, vel sentiet iucunditatē ex bonis meis, q̄ ego qui ea congregaui?

COMMENT. IN

Vetus autem æditio longè alium sensum indicat his verbis: Quis comedit & bibit præter illum, nempe deum? Hoc est: Quis comedit & bibit, nisi id à deo habeat? Què sensum paucis verbis exprimit Gregorius Næocæsariensis, dicens: Nihil enim salutis nostræ seruiens, extra ipsius est prouidetiã. Atque hic sensus aptè quadrat cum illo quod statim præcessit. Et hoc de manu dei est.

¶ TERTII CAPITIS

Commentarius.

Mnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub celo. Tèpus nascendi & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tèpus euellendi quod plantatum est. Tempus occidendi, & tempus sanandi. Tèpus destruendi, & tèpus adificandi. Tempus stendi & tèpus ridendi. Tèpus plãgendi, & tèpus saltandi. Tèpus spargendi lapides, & tempus colligendi. Tèpus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. Tempus acquirendi, & tempus perdendi. Tempus custodiendi, & tempus abiiciendi. Tempus scindendi, & tempus consuendi.

CAP. III. ECCLE. 83

Tempus tacendi, & tempus loquendi. Tempus dilectionis, & tempus odij. Tempus belli & tempus pacis. Quid habet amplius homo de labore suo?

Quæcunque sub sole geritur in rebus humanis, perpetuitatem non habent, sed vicissitudinem. Hoc, scilicet, est quod Tertianus ille exclamans, omnium (inquit) rerum vicissitudo est. Hanc sententiã primùm generaliter propositam, deinde per particularia multa explicat, dicens: Tempus nascendi, & tèpus moriendi, & c. Hæc autem omnia, veteres expositores mysticis explanationibus rebus Iudaicis nituntur accommodare, quæ quia proposito huius libri parum admodum videntur congrua nõ prosequimur, sed iuxta literalem sensum simpliciter accipiendã putamus, ad ostendendum per particularia multa, vnum generale propositum, videlicet omnia suũ tempus constitutum & determinatum habere, & nihil esse in rebus humanis perpetuum, atq; ad hoc ostendendum, ea assumit quæ maximè ante oculos cernimus. Habet (inquit) hominis natiuitas tèpus suũ, quo prodit homo in mundũ, qui antè non fuerat: sed & mors ipsa suũ habet tempus, quo abscedit & emigrat ho-

Omniũ rerum vicissitudo

COMMENT. IN

mo è mundo, quem nascens ingressus fuerat. Sic quod vno tēpore plantatur, alio euellitur, eicitur vel præscinditur. Sic interdum quem in ira subito vulneramus, & occidere conamur, post paululum ira mitigata curari contingit à nobis, vel nostra vel aliorū opera, & summa sollicitudine pro eius vita seruanda animum intendere. Sic vbi nunc ædificium vetus diruitur, postmodū nouum extruitur: atq; econtrario. Sic fletus nonnunquā vertitur in gaudiū, & econtrario, extrema gaudij (vt ait Comicus) luctus occupat. Est quando debeat homo plangere, est & quando exultare præ læticia. Est quando debeat homo lapides dispergere, in diruendo vetus ædificium. Est quando rursus colligendi sunt, atque componendi in nouam ædificationem. Est quando casta voluptate ad inuicem frui debent coniuges, suscipiendæ prolis gratia. Est quando abinuicem debeant continere & abstinere ab amplexibus. Nulli quoque semper cōtingit lucrari, sed interdum lucrum, interdum iacturam faciunt homines, qui lucris intendunt interdum acquirunt, interdum prius acquisita deperdunt. Ita res diligenti custodia, diu conseruata, tandem aliquando

CAP. III. ECCLE. 34

abiicitur. Ita quod prius scindunt homines, postmodum cōsuunt. Sic neque semper loquendum est neque semper tacendum, sed nunc occurrit tempus & occasio loquendi, nunc tacendi. Ita contingit in odio atque dilectione magna vicissitudo, similiter in bello & pace, vt inter quos nunc est amor atque concordia pacis, inter hos postmodū odium interueniat capitale, & bellum irreconciliabile. Ita quoque per reliquas res humanas discurrentibus manifestè patebit, omnia tempus suum habere, & nihil in eis esse perpetuum, sed suis certis spaciis, & temporum limitibus vniuersa transire. Sed quorsum ista? Nimirum vt manifestè pateat, rebus humanis inessouanitate & afflictionē spiritus, ratione trāstus atque instabilitatis huius, ac proinde in eis nequaquā esse constitutendam homini suam fœlicitatē, quod est caput totius huius concionis. Vnde concludit, dicēs: Quid habet amplius homo de labore suo? Quasi dicat: Postquam in rebus humanis nihil est stabile, sed omnia transeunt atque præterfluunt, quid eximium, quid magnum, quid præcellens, quid tale aut tantum potest habere homo de omni labore suo aut oe-

COMMENT. IN

cupatione qualibet, in quo possit sibi cōstituire fœlicitatem?

Vidi afflictionem quã dedit deus filiis hominum, vt distendãtur in ea: Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum tradidit disputationi eorum, vt non inueniat homo opus quod operatus est deus, ab initio vsq; ad finẽ.

Idipsum hĩc penẽ replicat, quod in capi te primo dixit de vanitate occupationis, in cognoscendis rebus creatis, quæ occupatio inter cæteras hominum occupationes plerisq; videtur honestior, sublimior atque iucundior, quam ideo potissimũ eligit & ante omnia vanam demonstrare contendit, vt de aliis inferioribus occupationibus id ex consequenti manifestũ relinquat. Sic ergo ait Ecclesiastes: Consideraui afflictionem & laboriosam illam occupationem, quam dedit deus filiis hominum, vt in ea distendantur, hoc est, in qua deus filios hominum permittit occupari, deineri & affligi. Sic enim dicitur deus dedisse hominibus hanc occupationem, quatenus permittit (vt suprà diximus) iuxta modum loquendi quo Apostolus ait: Deũ tradidisse gentes in passionem ignominia, & in sensum reprobum. Vel ideo dicamus deum dedisse hominibus hanc

Quomodo deº occupatio- nem affli- ctionẽ de- dit homi- ni.

Roma. i.

CAP. III. ECCLE. 85

occupationem, quatenus intellectum eis dedit insatiabilem & infinitẽ capace, vnde procedit, vt sic homo velit omnia perquirere & inuestigare. Vt autem ostendat, quoniam non in deum vlla culpa recidit, subiungit: Cuncta fecit bona in tempore suo, &c. Quorum verborum hic est sensus: Omnia quæ fecit deus bona sunt & commoda in tempore suo, quoniam vidit deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona. Neque quicquam est, quod non aliquam habeat in se utilitatem atque bonitatem, si eo commodẽ homo vtatur, si (iuxta Olympiodori interpretationem) secundum simplicem naturam operationem, & iuxta quod dicit vsurpentur ac fiant. Totum autem mundum creatum tradidit deus disputationi hominum, quia hominem in medio totius mundi tanquam dominum & patrem familias in domo sua constituit, tanquam eum propter quem cuncta fecerat, & rationalem eum fecit, vnde habet vt de singulis dei operibus inuestigare & disputare possit, singulaque opera dei considerare, & ex eis ad gloriam dei consurgere, propter quẽ ipse est conditus, sicut propter ipsum hominẽ cætera omnia sue

Gene. i.

Tradidit rant condita. Hoc modo tradidit Deus
deus mū- mundum disputationi hominum, ipsum q̄
dum hūc totum exposuit examinandum ingenio
disputa- eorū: ita tamen, vt nemo quatumuis ma
tionis ho- gni ingenij, plenē possit comprehendere,
minum. vel vnū aliquod opus, ex iis omnibus quæ
 fecit à principio creationis rerum, vsq; in
 finem. Tradidit nanque Deus mundum di
 sputationi hominum, sed non inuentioni
 siue comprehensioni vllius quod in eo est.
 Talem creauit hominē, vt possit aliquo
 usque inuestigare & disputare de iis quæ
 in mundo sunt, dans videlicet ei rationē,
 per quā ex creaturis possit vt cunque crea
 torem cognoscere, & (iuxta quod Apost.
 ait) inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt
 intellecta conspicerē, ita vt sint inexcusa
 biles, eo q̄ de deo ex creatis per rationis
 lumen potuissent cognoscere quantum
 opus est. Non potest tamen homo per ra
 tionem eo pertingere, vt quicq̄ operum
 Dei penitus comprehendat. Videlicet fo
 liolum vnum ex arbore qualibet tibi de
 sume, aut è terra gramen euelle modicū,
 incipe inuestigare, ratiocinari, disputare,
 adhibe in illius considerationem omnes
 simul neruos ingenij, si non sufficis solus,
 assume tibi adiutores quos noueris philo

Roma. 1.

sophos aut medicos subtilissimos, post
 versata ac reuerfata omnia, fateberis, ve
 lis nolis, non inuenisse neque comprehē
 disse te id super quo fuit disputationis, imō
 minimū esse, & quasi nihil quod nosti siue
 inuenire potuisti, eius cōparatione quod
 te adhuc latet in folio illo vel gramine.

Et cognoui, quod non esset melius nisi le-
tari & facere bene in vita sua. Omnis enim
homo qui comedit & bibit & videt bonū
de labore suo, hoc donum Dei est.

Potest hæc pars accipi, vel tanq̄ ex ip
 sius Ecclesiastis sententia, vt secundū asser
 tionem posita, vel tanq̄ per modum obie
 ctionis & ratiocinationis proposita, quæ
 admodum in præcedēti cap. de simili mo
 do loquendi diximus. Iuxta priorem ace
 ptionem, hic erit sensus: Deprehensioq; ni
 hil o perū Dei posset comprehendi ab ho
 mine, ac proinde vanum esset, curiosæ &
 superuacaneæ inuestigationi creatorarū
 intendere, vifum est mihi, hoc esse homini
 bonum & verē vtile, vt superuacanea eiuf
 modi & afflictiuua inquisitione rerū post
 posita, mediocri creaturarū notitia, quan
 tum ad Deum laudandum sufficit conten
 tus in honesta lætitia vitam ducat, & pro
 bē viuat iuxta Dei voluntatem. Qui enim

Varia e-
narratio.

COMMENTA. IN

suis rebus, iis quæ Dominus liberaliter dedit, frugaliter utens, comedit & bibit & letitiam accipit ex labore suo ex dono Dei id habet, in donis Dei letatur, & est ipsum hoc dei donum, quod sic ea habeat, & habitis frugaliter ad castam voluptatem uti possit. Primum nanque donum est dei, ea habere in quibus letari possit homo quoniam ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ipse est qui educit panem de terra, quo confirmetur cor hominis, ipse qui vinum educit de vite, ut latifcet cor hominis, oleum quoque præbet, ut exhilaret in eo hominis faciem. Omnis autem creatura dei (ut Paulus apostolus ait) bona est, & nihil inmundum, quod cum gratiarum actione percipitur, ac proinde, in creaturarum istarum frugali & rationabili usu, non illi male esse potest, modo vitæ rectitudinem non deserat. Est item donum dei, frugaliter uti concessis à Deo, ita ut ab utroque extremo (quod circa usum temporalium rerum est vitiosum) alienus quis, in medio (quod est virtutis) consistat, videlicet ut neque lasciviat abusu, per prodigalitatem & intemperantiam, neque se priuet usu necessario, per avaritiam, sed per mediâ frugalitatem, ad necessitatem sic utatur donis sibi à deo

Rom. 11.

Psa. 103.

1, Ti. 4.

CAP. III. ECCLE. 87

concessis, ut nihilominus virtuti studeat, & ei à quo illa accepit non se ingratus exhibeat. Ob hoc. si duo illa simul adiungit, letari & facere bene, & rursum comedere ac bibere & videre bonum, quomodo in capite præcedenti, comedere & bibere coniunx erat cum, ostendere bona anime suæ. Si autem quis iam dicta malit accipere, ut objectionem ex aliena sententia propositam, erit illud, facere bene, accipiendum, non ut virtutis opus significet, sed ut idem sit quod sibi facere bonum. id est seipsum afficere gaudio & suam carnem delicate patiscere. Id enim carnales homines vocat, sibi bene facere. Quod autem dicitur, donum Dei esse, comedere & bibere & videre bonum, id ex sententia similiter hominum carnalium voluptati studentium debet accipi. Sic enim illi solent sibi blandiri dicentes, se donis Dei uti, & in iis se oblectare quæ donavit Deus & propter hominum usum creavit, atque hoc colore, suam intemperantiam excusare conatur. Quod si iuxta hunc modum exponendi queratur, quam ob causam non adhibeatur et non ea huic propositioni ex more confutatio: dici potest, ideo hic esse confutationem omissam, quoniam superiori capite

*Altera
intelligē
tia.*

COMMENTA. IN

posita fuit & latius explicata, vbi manifestè ex suo exèplo ostendit, in deliciis corporalibus esse vanitatem & afflictionem spiritus. Verùm duarum harum expositionum prior videtur præeligenda.

Didici, quòd omnia opera quæ fecit Deus perseuerent imperpetuum. Non possumus eis quicquam addere, nec auferre, quæ fecit deus, vt timeatur. Quòd factum est, ipsum permanet. Quæ futura sunt iam fuerunt, & Deus instaurat quòd abijt.

Coniungendus videtur hic sermo cum eo quòd paulò antè dictum fuerat, mundum esse traditum disputationi hominũ, ita tamen vt non queat inueniri ab homine vllum opus quòd operatus est Deus ab initio. Vel ad id quòd in principio capitũ proponitur, de transitu omnium rerũ que sunt sub sole, referri potest. Iuxta primam coniunctionem, erit huiusmodi conexio. Tametsi non possit homo inuenire aut penitus comprehendere vllum opus, ex hoc quòd mundus traditus est disputationi hominum, attamen hoc didici disputationi & inuestigans. Dei opera perseuerare imperpetuum, &c. Iuxta alteram connexionem intelligitur poni hic differentia inter res humanas & opera Dei Quia enim

CAP. III. ECCLE. 38

in principio capitũ res humanas omnes ostendit non esse perpetuas, sed transitorias, & suis spacijs vniuersa trãsire, ne quis forte etiam de operibus Dei id dictum putet, opportunè differentia hic ponitur.

Vtroque autem modo, commoda est conexio. Quantum autem ad sententiã propositã veritatem attinet, quarat aliquis, quomodo id verum sit, omnia opera Dei perseuerare imperpetuum? cùm ante oculos videamus quotidie, quædam generari quædam corrumpi. Quæ autem corrumpuntur, manifestum est non perseuerare ea imperpetuũ. Quòd si recurratur ad speciem, dicendo ea in specie permanere, quæ corrumpuntur in indiuiduo, ne sic quidẽ verum videtur, omnia opera dei permanere imperpetuũ, cùm contingat aliquã speciem penitus non existere eiusque nullũ indiuiduũ subsistere. Et manifestũ id fiet in cõsummatione seculi, quãdo species mixtorum corporũ inferiorũ deficient. Quo modo ergo hæc vel secundũ speciem permanent imperpetuũ? Huic difficultati satisfieri potest, ex profundiori cõsideratione eius quòd dicitur, omnia opera dei, si vide licet opera dei peculiariter intelligãtur illa quæ deus per seipsum est operatũ, absq;

Quòd opera dei imperpetuũ perseuerent.

COMMENTA. IN

concurſu illius cauſæ ſecundæ. Tameſi enim quæcūque ſiunt, generaliter dici debeant eius opera quatenus ipſe præcipua cauſa eſt in omnis rei productione, & quatenus ſimul cum cauſis ſecundis ipſe vt cauſa prima concurrat, ſine qua cauſæ ſecundæ nihil poſſent agere, cum debeant cauſæ ſecundæ agere in virtute cauſæ primæ (ſicuti libro ſecundo de conſideratione rerum naturalium latius oſtendimus) meritò tamen peculiariter & magis propriè dici meretur Dei opera, quæ abſque omni concurſu & auxilio cauſarum ſecundarum ipſe per ſe eſt operatus. Hæc ſunt angelici ſpiritus, orbis cæleſtes, ſol, luna & ſtellæ, quatuor elementa, omnes quoque animæ rationales, quæ non more cæterarum formarum corporalium, virtute creata educuntur de potentia materie, ſed Dei ſoli virtute creantur de nihilo. Insuper & materia prima, quam ſolus Deus creare poteſt, non autem vlla virtus creata. Quorum prius, quantum ad animam rationalem, oſtendimus libro octauo de conſideratione rerum naturalium, capite quarto: poſterius verò, quantum ad materiam primam, libro primo, capite nono. Omnia autem hæc manifeſtum eſt perfeuerare imper-

CAP. III. ECCLE. 89

imperpetuum, videlicet angelicos ſpiritus, tam bonos quam malos, omnes animas rationales, orbis cæleſtes, & luminaria quæ in eis ſunt, quatuor elementa, & cunctarum rerum primam materiam. Quæcunque verò in mundo ſunt præter hæc iam enumerata, non generantur de comuni curſu naturæ, abſque concurſu & cooperatione cauſarum ſecundarum. De prædictis quoque peculiaribus Dei operibus, illud verum eſt, quod ſequitur. Non poſſumus eis quicquam addere, nec auferre. Sunt enim opera illa penitus noſtræ virtuti ſubtracta: & licet non nihil addere vel ſubtrahere valeamus operibus iſtis, quæ apud nos ſunt, vt hominem poſſumus interficere, & item hominem generare, arborem exurere aut arborem plantare, ad illa tamen opera de quibus ſuprà diximus nulla creata virtus poteſt quicquam addere, nec ab eis auferre. Nulla enim creatura poteſt angelum generare vel corrumpere, aut orbem cæleſtem, aut elementum aliquod, aut animam rationalem, aut materiam primam. Iſta quoque peculiariter fecit Deus vt timeatur vt ſpeciali timore & reuerentiâ à nobis honoretur tam omnibus maior & præſtantior, & virtute

COMMENTA. IN

præstans omnibus. Si enim tantum ea fecisset Deus ad quæ etiam creata virtus se extendit, existimaret se parem creatura creatori neque videretur esse cur diceret: Domine quis similis tui? Aut: Non est similis tui in diis Domine, & non est secundum opera tua. Quod si cui non placet ista tam subtilis distinctio, intelligat, omnia opera Dei ex quibus tanquam ex præcipuis partibus suis constat vniuersum, permanere imperpetuum, & omnino omnia, permanere saltem secundum materiam alteram sui partem. Nullum enim indiuiduum corrumpitur, cuius non materia remaneat, cum creata virtute (vt supra dictum est) non possit corrumpi quicquam materia. Vel imperpetuum recipe impropriè, vt idem sit, quod vsque ad seculi con summationem. Atque ita perseuerant omnia opera Dei secundum speciem, aut certè secundum successione. Nos quoque operibus istis nihil possumus addere vel demere, ita vt esse faciamus aliquid de nouo quod non secundum simile in specie antè fuerit, neq; quicquam auferre ita vt ipsum, nec secundum se nec secundum alterum simile vltra futurum sit. Omnia verò opera sua Deus sic fecit perpetua & nostre sub-

Psal. 34.
Psal. 85.
Genera-
lior intel-
ligentia.

CAP. III. ECCLE. 90

traxit potestati, vt nos eius ex his immensam potentiam & sapientiam & bonitatem contemplantes, ad ipsius amorem & reuerentiam debitam excitemur. Ex prædictis autem facile est intelligere quod sequitur: Quod factum est, ipsum permanet, quæ futura sunt iam fuerunt, & Deus instaurat quod abiit. Quæ postrema particula, videtur ad speciei conseruationem pertinere. Quasi enim instauratur quod abiit, cum pro indiuiduo vno quod corrumpitur, generatur aliud in quo velut instauratur & permanet, quod in se ipso defecit.

Vidi sub sole in loco iudicij impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem. Et dixi in corde meo: Iustum & impium iudicabit Dominus, & tempus omni rei tunc erit.

Aliam describit vanitatem & afflictionem spiritus, quæ in hoc est, quod omnia sunt plena impietate, adeo vt etiam in locis vbi insigniter solebat & maxime debebat vigere iudiciu atque iustitiæ, regnent modo impietas atque iniustitiæ. Quemadmodum per Prophetam de vinea sua dominus conqueritur, dicens: Expectaui vt ferret iudicium, & ecce iniquitas: iustitiam & ecce clamor. Quod nunc quoque de

vineæ suæ nouæ. Ecclesia non multò minori iure videtur posse quærendo dicere, postquam abundante iniquitate, refrenat multorum charitas. Atque iterum per Esaiam Dominus clamat dicens, Quomodo facta est meretrix ciuitatis fidelis plena iudicij. Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ. Principes tui infideles socij furum. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos. Peculiariter quoque in locis illis, in quibus administranda erat iustitia & faciendum iudicium, videmus impietatem, & iniustitiam dum ab eis qui populo sunt præpositi non solum non per iustitiam miseris defendi, verumetiam per vim & fraudem opprimi cernimus, neque solum pauperum causas illos non suscipere, verumetiam peruertere, turpis lucri gratia. Quam vanitatem sanctus Propheta Dauid, loquens in persona Domini, acriter notauit, dicens: Vsq̄quo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis? Ac deinde eam corrigit, subiungens: Iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iustificare, &c. Quanta autem pijs animis sit ista vanitas, materia dolo-

Psal. 81.

ris & afflictionis, experiuntur viri spirituales, in quibus est scientia & affectus Dei. Sed quid consequetur vanitatem istam? Illud videlicet quod statim subiungit Ecclesiastes: Et dixi in corde meo, iustum & impium iudicabit Dominus, & tempus omni rei tunc erit. Bonos & malos æquè iudicabit Dominus, redditurus unicuique secundum opera sua, bonis bona, malis mala præmia. Et tunc erit tempus omni rei, id est, omnium tunc erit remuneratio, quæcunque gesserit homo in corpore. Tunc omnia manifesta erunt, & detegentur dicente Apostolo, quod in aduentu Domini ad iudicium illuminabuntur abscondita tenebrarum, & manifestabuntur consilia cordium, & tunc laus erit unicuique à Deo. Ita tunc tempus erit unicuique rei, quoniam de omnibus tunc iudicabitur, & adducentur tunc omnia ad iudicium.

Dixi in corde meo de filiis hominum, ve probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestiis. Icirco vnus interitus est hominis & iumentorum, & aqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Cuncta subiacent vanitati

*Ma. 24.
Esa. 1.*

Mat. 16.

1. Cor. 4.

COMMEN IN

ti, & omnia pergunt ad locum vnum. De terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur. Quis nouit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum?

Mirū q̄
rā simile
bestiis ho
minē fece
rit deus.

Videtur profectō admirandum, quōd hominem deus adeō bestiis similem secū dum corpus effecerit, quem tamē ad æternitatis possessionem & ad retributionem æternam condidit. Quod considerans Ecclesiastes noster, ex occasione iudicij cuius iam nunc meminerat, ait: Dixi in corde meo, & cætera. Quorum verborum hæc est sententia: Considerans statum & conditionem hominum, visum est mihi, & hoc dixi in corde meo, quod probare illos siue tentare videretur deus, in hoc quod tanquam bestias eos facit apparere, & bestiis videri similes, quantum ad corpus attinet. Similitudo autem ista apperta videtur in morte corporis, quatenus videri licet similis apparet mors hominis & mors bestiarum, & quantum ad hoc æquum est hominis atque iumentum conditio. Mortuus enim homo sicut animalia cætera irrationalia, & similiter viuunt homo ut cætera, tantum ad tempus, donec emigret e corpore anima, & quantum ad corporis

CAP. III. ECCLĒ. 92

vitam attinet, nihil apparet homo habere amplius iumento. Cūcta quoque æquē videmus subiecta esse vanitati & mutabilitati æquē homines atque iumēta, & ad vnum finem, atque ad vnum locum videntur omnia tendere, quātum ad corpus attinet, tam homines q̄ iumēta. Sicut enim similiter de terra facta, sic & in terram similiter reuertentur, puluis sunt atque cinis, & in puluerem (iuxta domini sententiam) reuertentur, quando corpus animæ priuatim putrefiet, & resoluatur in terræ puluerem. Ita sanē probare siue tētare videtur deus filios hominū ex conditione mortalis corporis, vt vix credere valeant homines: ad tam nobilem finem & æternitatis possessionem se esse creatos. Quis enim secundum naturalem tantum rationem iudicās, & corporis istam defectibilitatem aspiciens, non facillē scandalizabitur aduersus veritatem, vt iudicet nihil de se amplius, quā de iumento curā habere deum, nec alium sibi finem expectā dum quā illis? Signanter dico, quantum ad corpus attinet. Nā qui partem alterā, nempe animā (qui est rationalis spiritus) cōsiderauerit maius aliquid hīc inueniet, & quiddā proculdubio æternitatis dignū.

Gene. 3.

Veruntamen id perpauci aduertunt, aut certè pro dignitate considerant. Quod in dicare videtur Ecclesiastes, cum subiequenter adiungit: Quis nouit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum? & si spiritus iumentorum descendat deorsum? Quasi dicat: Ex parte corporis manifestum est, hominè similem videri bestiis, vt ostensum est, quòd si ex parte animæ assignetur diuersitas, dicèdo animam hominis esse immortalem, animam verò iumentum corruptibilem, quis illud cognouit, quotusquisque est hominum qui id credit siue cognoscit, aut certè perpendit, vt dignum est, quòd spiritus hominis sursum ascendat, id est quòd anima hominis ad vitam immortalem migret à corpore, & ad deum reuertatur spiritus qui fecit illum: anima verò iumentum descendat deorsum, id est, simul intereat cum corpore? Hoc ergo modo dicitur deus probare filios hominum, in hoc quòd bestiis eos assimilat, quoniã quantum ex parte corporis, manifesta apparet ad oculum similitudo atque paritas: quantum verò ex parte animæ, id tanquàm oculis non patens, paucissimis est cognitum. Sic autem in prædictis deus dicitur probare hominem, quomodo pater ha-

*Quòd pater
deus dicitur
hominem.*

bens filium vnicum, & eum quidem vnicè charum, non aliter tamen tractans eum, quàm vnum aliquem ex seruis suæ familiæ, similiter eum vestiens, similiter paciscens, similiter in laboribus exercitans, similiter obiurgans, atque ita in omnibus externis cum eo agens vt cum seruis reliquis, per hæc suum filium rectè probare vel tentare dicitur, quasi ad sumendum experimentum, num filius sit de patre suo bene opinaturus, quod ipsum vt filium habeat, cum tamen à patre non nisi serui habeat indicium. Nam si ex affectu quis velit assignare differentiam, dicere poterit filius: Quomodo possum ego affectum singularem patris erga me cognoscere, cum omnia externa indicia videam mihi cum seruis paria. Ad hunc ergo modum sicut filius iste dicitur probari à patre, eo quòd occasionem præbere videtur pater filio aliter de se sentiendi quàm debeat bonus filius de suo patre æstimare, & aliter quàm res se habeat in veritate opinandi, sic deus probare dicitur hominem, quatenus externis indiciis quæ in corpore apparent occasionem videtur præbere homini aliter sentiendi quàm oporteat. Nam ex iis quæ in corpore ho-

COMMEN. IN

mo cernit, videretur homo non maioris precij esse apud deum, quàm iumenta, neque peculiare quicquam de homine deū cogitare, cum longè secus res habeat, id quod etiam rationalis in homine anima euidenter demonstraret, si eius nobilitatem & dignitatem attentè homines considerarent.

Et deprehendi, nihil esse melius, quàm lætari hominem in opere suo, & hanc esse partem illius. Quis enim cum adducet, vt post se futura cognoscat?

Quomodo paulò antè diximus, verbum illud: Cognoui quòd non effret melius nisi lætari, & facere bene in vita sua. Omnis enim homo qui comedit & bibit &c. accipi posse, vel vt assertionem ex sententia Ecclesiastis, vel vt narrationem ex aliorum sententià, sic & hinc dici potest. Conuenientius tamè videretur, vt ferriò ex sententia Ecclesiastis pronunciatum accipiatur, atq; ita sensus est idè qui suprà: Deprehendi nihil esse melius, quàm vt homo de opere & labore suo moderatè lætetur secūdum deum, & faciat bene in vita sua, vt ita Dei donis frugaliter vtens, moderata seipsum reficiat lætitià, & hanc sum arbitratu esse portionè eius quam habere po-

CAP. III. ECCLE. 94

test homo ex his quæ in hoc mūdo sunt. Nihil enim potest homo habere, ex iis quæ in mundo isto sunt, nisi vsum moderatum, in corporis sustentatione & animi oblectatione. Neque est tur homo, propter hæredes aut eos qui subsequuntur sunt, seipsum fraudet frugali vsu suarum rerum. Quis enim adducet hominem (inquit subsequenter Ecclesiastes) vt post se futura cognoscat? quasi dicat Superua caneum id fuerit, adeò te pro venturis temporibus aut pro iis qui sunt post te futuri hæredibus (de quibus ignoras & qui & quales sint futuri) esse sollicitum, vt propterea teipsum fraudes bonis & frugali vsu rerum tuarum. Quod si vt ex persona aliorum istud accipitur eorum, qui aliam non expectant vitam post hanc vitam, erit hic sensus: Posteaquam non scimus quid post hanc vitam nobis sit euenturum, posteaquam certi non sumus esse aliam aliquam vitam post istam, fruamur interim bonis huius mundi. Est enim hæc tota portio hominis, si non expectatur vita altera. Eritque vox ista similis illi quæ Paulus Apostolus, ex Propheta replicat: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur, *1. Cor. 15*

COMMEN. IN
ANNOTATIONES IN
caput tertium ex
Hebræo.

OMnia tempus habent, & suis spatiis
transeunt vniuersa sub celo. Ex He
bræo, ad verbum sic verti potest:
Omnibus est tempus, & tempus est omni
negocio sub celo: Vel tempus est omni
quod volueris sub celo. Et mundum
tradidit disputationi eorum. In Hebræo
est: Seculum dedit in cor eorum, quomo
do etiam vetus habet aeditio. Seculum ve
rò, interdum pro mundo ipso accipitur.
Atque ita sensum habemus nostræ lectio
nis. Iecirco enim deus mundum dicitur
dedisse in cor hominum, quoniam ratio
nales eos fecit, & intellectu præditos.
Vnde habent, vt contemplando, velut cõ
plecti & cõprehendere in se valeant mû
dum, & quæ in eo sunt. Atque hoc ipsum
est quod dicit nostra lectio mundum esse
traditum disputationi vel inuestigatio
ni hominum, iuxta quod in commentariis
suprà latius explicauimus. Quidã etiam
hoc signanter dictum putant, quòd plura
li numero positum sit, in cor filiorum ho
minum, videlicet quoniam deus non vni

CAP. III. ECCLE. 95

homini omnium rerum quæ sunt in mun
do scienciam donat, sed diuersis & per par
tes, vni scienciam huius rei, alteri alterius.
Potest quoque intelligi seculum datum esse
in corde hominum, quoniam datum est
mundus hominibus, vt iis quæ in ipso sunt
fruantur, & oblectentur pro honesto de
siderio. Interdum verò seculum pro æter
nitate accipitur. Atque ita quidam intelli
gunt, æternitatem vel desiderium æter
nitatis à deo inditum esse mentibus homi
num. Alij pro seculo vertunt absconso
nem exponentes hunc totum locum de
morte occulta, & abscondita hominibus,
quam etiam intelligunt per opus illud
quod operatus est deus ab initio vsque in
finem. Hunc autem sensum assignant. De
us dedit absconsonem in corde hominũ,
id est, abscondit à cordibus hominum, vt
nequeant inuenire diem vel horam mor
tis sue, quæ mors ex diuino iudicio statim
à principio à primo homine cœpit regna
re, regnabitque vsque ad consummationẽ
seculi in nouissimo homine. Mirũ verò,
quid legerit hoc loco Gregorius Næocæ
sariensis, qui de dæmonis malicia eum est
interpretatus, his verbis: Et malignus dæ
mon qui ab initio mundi vsque ad finem

COMMEN. IN

semper nocendi est audis, ringenti ore
seculum hoc circuit, & immodicè conten-
dit, si qua occasione nacta creaturam dei
perdere possit, Quæ verba vt per se clara
sunt & certa, nimirum Apostoli Petri do-
ctrinam apertissimè sonantia, ita non faci-
lè videntur vel ad Hebraicam lectionem
vel ad additionem veterem posse applica-
ri. Et deus instaurat quod abiit. In He-
bræo & in additione antiqua legitur, deus
requirit eum qui persecutione patitur.
Cuius lectionis sensus est apertus, Deum
aspicere eos qui persecutiones ab aliis
sustinent, vt vindictam pro eis faciat. O-
lympiodorus ita interpretatur. Deus quæ
ret persecutione affectum, hoc est inno-
cium, qui alij persecutionem non inferat
& seruabit eum. In eandem sententiam
videtur enarrare Gregorius Naxocæsa-
riensis. Beatus verò Hieronymus in com-
mentariis secundum præcipuam & ma-
gis probatam expositionem, nostræ le-
ctionis assignat sententiã, dicēs, id quod
persecutionem patitur, id est, quod præ-
terit, quod expulsus est, quod esse cessa-
uit à deo requirit. i. per deũ restaurari, &
velut renouari per alterius indiuidui ge-
neratione. Vidi sub sole in loco iudicij

CAP. III. ECCLE. 96

impietatem, & in loco iustitię, iniquitatē.
Ex Hebræo ad verbũ sic legitur. Vidi sub
sole locũ iudicij, ibi impietas, & locum iu-
stitię, ibi iniquitas, subaudi erat, vel regna-
bat, quam sententiã nostra lectio breuius
complectitur. Vetus autē additio sensum
lõgè alium exprimit. Sic enim illa habet:
Vidi sub sole locum iudicij, ibi impius, &
locum iusti, & ibi pius. Quod ita interpre-
tatur Gregorius Naxocæsiensis. Ecce
vidi in infernis regionibus barathrum ad-
nocentes & impios plectendos, & delicia-
tam alteram regionem piis deputatam.
Ita quoque interpretatur manifestè O-
lympiodorus. Iustum & impium iudi-
cabit dominus, & tempus omni rei tunc
erit. In Hebræo plus habet finis oratio-
nis, quàm nostra lectio. Sic enim dicitur:
Quia est tempus omni rei, vel omni quod
voueris, & super omne opus ibi, subau-
di, erit iudicium, vel pro omni opere ibi.
Quod ita potest distingui, vt in priore
parte significantur cogitatus, & affe-
ctus, in posteriori, opera ventura om-
nia ad examen iudicij. Vetus additio si-
militer duo ponit: Tempus erit omni rei
& operi. Dixi in corde meo de filiis
hominum, vt probaret illos deus. Ve-

COMMEN. IN

tus aditio sic habet : Dixi in corde meo de loquela vel sermone filiorum hominis , quoniam diiudicabit vel separabit, vel discernet eos deus. Quod ita interpretatur Hieronymus. Hoc solum (inquit Ecclesiastes) inter homines & iumenta deus esse voluit, quia nos loquimur, illa sunt muta, nos voluntatem sermone proferimus, illa torpent silentio Et cum tantum sermone differamus à bestiis, tamen ostenditur nobis, quòd iuxta corporis fragilitatem pecora sumus. In hunc modum enarrat & Gregorius Narocæsariensis. Olympiodorus verò ad præcedentem sermonem de omnium examine, etiam istud refert quod hic legitur: in hunc sensum. Non solum omni operi tunc erit tempus examinis, verum etiam de sermone filiorum hominis hoc dixi in corde meo, quod pro eo deus illos iudicabit. Ad hoc enim propositum ait pertinere illud Evangelicum : De omni verbo ocioso quodcunque loquuti fuerint homines, reddent de illo rationem in die iudicii. Sub verbo quoque oris externo, comprehendit dicit in æternum mentis verbum, occultamque cogitationem, eo quòd & de his diligens exigetur ratio.

Mat. 12.

Quarti

QUARTI CAPITIS
Commentarius.

Verti me ad alia, & vidi calumnias, quæ sub sole geruntur & lachrymas innocentium, & neminem consolatorem, nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos. Et laudavi magis mortuos quam viuentes, & feliciorum viroque indicavi, qui necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt.

Maxima profectò vanitas est extrema spiritus afflictio homini amanti iustitiam & metuenti deum, videre ea quæ hic narrat Salomon, nempe calumnias & oppressiones pauperum à potètibz, eorumque audire clamores & querimonias, cum nõ habeant qui aduersus potentiorum vim illos vel possint vel audeant tueri. Quid enim affligitur & moueatur spiritus hominis illorum querimoniis, quando etiam in aures domini sabaoth residentis in cælis clamorem eorum constat ingredi? Testatur namque id verbum domini ad primum illud fratris innocetis oppresorem Cayn, ita dicentis : Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de ter-

Clamor
res & op-
pressiones
pauperis
miseran-
da.
Gene. 4.

COMMENT. IN

ra. Ecce iam mortuo Abel adhuc sanguis eius clamare dicitur ad dominum de terra. Quid ergo putamus facere uiuentium amarum animum, dum adhuc sub oppressionis pondere sudant? Vidi (inquit dominus ad Moysen) afflictionem populi mei, & clamorem eorum audiui, propter durtiam eorum qui præsunt operibus. Ac rursum: Clamor ergo filiorum Israel venit ad me vidiq; afflictionem eorum qua opprimuntur ab Aegyptiis. Et sanctus Iacobus apostolus de his tantum loquens qui per avaritiam detinebāt mercedem pauperum, quā terribiliter aduersum eos excl. mat. dicens: Theaurizastis vobis irā in nouissimis diebus. Ecce merces operariorum qui messuerūt regiones vestras quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorum in aures domini sabaoth introiuit. Quid igitur de iis censendum, qui non solum debita non soluunt, sed aliena etiam rapiunt, & per fas ac nefas, omni postposito æquitatis respectu, in suum peculium totam pauperum substantiam cōuertunt: Quid autem sibi illud vult quod sequitur: Et laudauim magis mortuos quā uiuentes, & scelicitem utroq; iudicauim qui necdum natus est nec vidit mala quæ sub sole fiunt? Quid enim? An non melius est esse, quā non

Exod. 3.

Iacob. 5.

CAP. III. ECCLE. 98

esse? & quomodo eum qui nondum natus est & omnino non est, potest scelicitem dicere? cū ei qui non est, non competat vlla scelicitas, scilicet, ista sic quodam in loquendo excessu ita dicuntur, propter doloris vehemētiam & rei indignitatem. His enim modis loquendi significare vult Ecclesiastes quā indigna, misera & non toleranda res sit videre huiusmodi oppressiones pauperum, & mala tanta quæ sub sole fiunt. Simili ferè loquutionis genere, Matathias ille gloriosus legis Diuinæ zelator natus se deplorabat & viuere, dicens in amaritudine animæ suæ: Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei & ciuitatis sanctæ? &c. Ac post pauca: Quo ergo nobis adhuc viuere? Ita & vulgo homines cū mala multa & magna sibi euenire conspiciunt, tedium concipientes vitam huius in qua tanta mala sustinent, mortem vitæ præferre incipiunt, & eos qui nondum nati sunt beatos prædicant. Ac prorsus ad eundem modum dominus ad passionem vadens, filiabus Hierusalem ait: Filiae Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsos flere & super filios vestros, quoniam ec-

1. Ma. 2.

Luc. 23.

COMMENT. IN

ce venient dies in quibus dicent: Beata steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quae non lactauerunt. Quare enim dicentur beatae steriles, nisi quia non ad tanta imminetia mala proles ædiderunt?

Rursum contēplatus sum omnes labores hominum & industrias animaduerti patere inuidia proximi. Et in hoc ergo vanitas, & cura superflua est.

Insignia semper inuidia parent.

Nihil ita magnificū apud homines geritur, quod non expositū sit inuidentiæ & calumniæ proximorū: & quo magis magna fuerint quae gesseris, quo magis videbūtur gloriofa, eo magis tua omnia inuidia patebūnt, ac deinde obrectationibus atq; calumniis. Vide ipsum magnificentissimi domini nostri exemplum. Vir potēs fuit ipse, tam in opere quā in sermone, & adeo potens, vt eius similis nunquā apparerit in Israel, ingenuē id confitentibus turbis atq; dicentibus: Quia nunquā sic apparuit in Israel, &: *Quantus est hic, cui etiā venti & mare obediunt? Et iterū: Propheta magnus surrexit in nobis. De magnificentia quoq; doctrinae legimus, q̄ admirabantur & obstupescēbāt turbæ super doctrina eius, quoniā erat docēs si*

Mat. 9.

Matt. 6.

Luc. 7.

Matt. 7.

CAP. IIII. ECCLE. 99

cut potestātē habens, & non sicut Scribæ & Pharisei. Testanturq; id ipsum Iudæorum ministri quos Ioannes ad ipsum cōprehēdendū missos fuisse describit. Vacuis nanq; manibus redeūtes cū à Scribis atq; Phariseis interrogarentur, quare non illū adduxissent, fidenter responderunt. Nunquam sic loquutus est homo, sicut hic loquitur. Ecce q̄ magnificus hic fuit, tam in verbo quā in opere. Inuidiam tamen & obrectationē adeo non euasit, vt etiā vni potor dicitur sit & Publicanorū amicus, magus, pactū habens cum dæmoniis, & seductor populi, blasphemus seditiosus, aliāq; huiusmodi, tātamq; passus est aduersus semetipsum contradictionē, vt nouissimē in crucem quoq; adactus fuerit. Quod si regum & principum magnificentiā consideres, quis non eorum multos habet hostes & æmulos; cui non frequentissimē etiam à subditis & ministris propriis detrahitur, ac maledicitur? Evidens quoque exemplum est in iis qui scribendis libris suū nomen posteritati celebre reddere curauerunt. Quis horū, quantumuis fuerit rerum notitia instructus, aut facundia eloquentiāue peditus, penitus inuidiam potuit euadere? Nōnne etiā in venere inue-

1. Ioā. 7.

Mat. 11.

Mat. 27.

Luc. 7.

Heb. 11.

COMMENT. IN

nit Momus quod carperet? Maluit profecto scandalum quam nihil carpere. Nonne hac nostra tempestate cernimus etiam antiquissimorum auctororum, qui multis seculis ab inuidia quieuerunt, scripta ab exurgentibus nouellis sciolis, caedi, conculcari, radi, discerpi, ac tantum non appendi patibulo? Quid quod nec illi quorum calamum diuinus ille dixerit spiritus omnium artifex, omnem habens scientiam, omniaque prospiciens, ab inuidia & calumnia fuerunt liberi? Aduersus quos scriptis acerrime pugnatum est, à Iuliano apostata & Porphyrio Philosopho, & si qui fuerunt huiusmodi, nec minus crudeliter etiam armorum potentia. Cum igitur omne opus quantumuis sit industriū, atque magnificum, pariat ipsi auctori inuidiam, manifestum est, non posse hominem in quo cunque opere suo felicitatem constituit, quoniam afflictionem habet & vanitatem coniunctam.

Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas, dicens: Melior est pugillus cum re quie, quam plena utraque manus cum labore & afflictione animi.

Occasione eius quod dixit de industria deque industriis & magnificis hominum

CAP. III. ECCLE. 100

operibus, nunc contrarium subiungit, ne pe pigrorum hominum inertiam, & dammandum otium, ne quis putet, ob hoc inertio esse vacandum, quod inuidie proximum pateat labor omnis atque industria. Huiusmodi enim sunt plerique hominum, qui videtes honestis actionibus parari inuidiam atque obrectationes suis auctoribus, propter molliciem eligunt magis otium, semper Salustianum illud paratum gestantes in ore. Frustram niti & nihil aliud nisi odium querere, extremae dementiae est. Quod verbum, licet in se verum sit (Nam omnino sine fructu niti, & nihil aliud querere nisi odium certe non parue dementiae est) à multis tamen non recte in desidia & ocij patrocinium assumitur qui propter effeminatam animi molliciem non ferentes odium, quod semper secum adducit quantumuis proba industria, cessant ab honesta actione, quarum sibi tum proximis proficere, & (quod priori loco dicendum erat) dei nomen sanctificare, eiusque gloriam magnificare potuissent & debuissent. Hi sunt illi stulti qui complicant manus suas, ab opere desistentes, ut euadant inuidiam. Hi dicunt in corde & cogitationibus suis. Melior

Ocyoso-
rum va-
nitas.

COMMENT. IN

est pugillus cum requie, quàm plena vera que manus cū labore & afflictione animi. Plus (inquūt) voluptatis habebō in otio mihi viuens, & mecum habitans, atque ab omni industria & magnifica actione me ipsum subducens, quàm si in magnis & arduis actionibus versarer in multa solitudine & afflictione animi, quę ex proximo rum inuidia obuēnit omnibus qui industriam aliquid vel præclarum tētauerint. Sic & pigrum seruum in euangelio legimus complicasse manus, quando talento in terrā defosso, securus in otio quieuit, dū interim alij fideles serui, industria sua operaretur ad lucrum domini. Sed videat nostri isti stulti manus suas nunc complicantes, ne simile olim aduersum se audiant proferri iudicium, ne quando aduersum eos tonet iudex (qui manus complicatas & otiosas odit, amat autem extensas & operosas) ac dicat: Serui mali & pigri, sciebatis, quia ego homo durus siue austerus sum, meto vbi non seminaui, & congreco vbi non sparsi. Oportuit ergo vos committere pecuniam meam nummulariis, & veniens ego accepissem vtiq; illam cum vsura. Ac deinde: Tollite itaq; talentum ab iis qui habent. Ac postremo:

Mat. 25.
Luc. 19.

Cōtra otiosos.

CAP. III. ECCLE. 101

Seruos inuites prociuite in tenebras exterioriores, ibi erit fletus & stridor dētium. Huiusmodi verō quomodo dicantur comedere carnes suas, variē exponitur. Vel enim summa egestas significatur, quę etiam necessitatiis vitę nonnunquam destituitur pigri. Vel (quod magis nostro proposito conuenit) tabefactio illa accipiat, quę solent inuidi contabescere seipfos macerentes. Ferē enim fit, vt hi pigri & stulti, qui nihil ipsi moliantur præclarum, aliis inuideant, qui manus ad opus audent extendere. Rectē autem stultum hic pigrum nominat, quoniā (vt alio in loco dicitur) qui sectatur otium, stultissimus est. Et quod hic dicitur, stultus complicare manus suas, idem est quod alibi dicitur: Piger abscondit manum suam sub ascella, id est, renouit laborare.

Considerans reperi & aliam vanitatem sub sole. Vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitiis, nec recogitat dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? In hoc quoque vanitas est & afflictio pessima.

Aliam considerat Ecclesiastes vanitatem & eam quidē maximē ridiculā & irratio-

Come-
dunt car-
nes suas
otiosi.

Pro. 12.
Pro. 19.

COMMENTA. IN

*Auaro-
rū cōgre-
gatorum
maxima
vanitas.*
2. Co. 12.

nabile: tamen si frequens sit in hominibus. Ea est, auara coaceruatio diuitiarum, sine modo & termino, cū perpetua solitudine, & fatione (vt ita dicā) infatigabili, cū non habeat congregans haredē aliquem sibi attinentem, pro quo videri possit ita congregare diuitias, vt pote filium non habens, quē si haberet, videretur vt- cunque tolerabilis ista coaceruatio, cū natura doceat parentes thesaurizare filiis, imo neque fratrem habens aut sororē aut horum liberos, aut aliquem sic ex propinquo ad se attinentem, pro quo videri possit sic congregare, aut cui se relicturū illa sperare possit. Attamen sibi non parca auarus iste à laboribus, neque satiatur oculi eius congregatis diuitiis quancunque congregauerit, nil iam parta videntur, (vt de auaris coaceruatoribus ait Seuerinus Boetius) sed quę sita voras scrua rapacitas, & alios pādīt hiatus. Neque, perpendit hoc apud sese, quod in incertū labore, & frustra laboribus se consumens, & partis vti liberaliter nō audens, propter auaritiam, vt crescat thesaurus: cū nesciat, cui hunc thesaurum congreget. Quis dubitet, hanc esse vanitatem & afflictionem miserandam, imò maximè ridendam?

CAP. III. ECCLE. 102

Melius est ergo duos esse simul, q̄ vnum, habent enim emolumentum societatis suę. Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur. Vt soli, quia cū ceciderit, non habet subleuantem se. Et si dormierint duo, fouebuntur mutuo: Vnus quomodo calefer? Et si quispiam praua fuerit contra vnum, duo resistunt ei. Funiculus triplex, difficilè rumpitur.

Occasione eius quod dixit de auaro coaceruatore non habente haredem, vt pote neque filium neque fratrem digreditur ad commendandam plurimū honestam & amicam societatem, eamq; preferendam solitudini & vitę priuatę, quę quisque sibi tantum viuit amicorum societatem respiciens, vt facere solent auari, qui propter auaritiam amicitias & societates fugiunt, tanquā solitarię viuentes ferę, vt prędam sibi totam seruent, nec cogantur impartiri quęquā cohabitantibus. Continuans ergo cum prædictis sermonē, *Amica* ait: Melius est ergo esse simul duos amica *societas* societate coniunctos, quā vnū solum *melior est* solitariē viuentem, & honestam amicam *morosa* que omnem societatem refugientem. Est *solitudi-* enim multa vtilitas sic adiuicem honesta *ne.* amicitia coniunctis, à se inuicem. Nimirū si vni quippiā euenerit aduersū, ab altero

COMMENTA. IN

consolabitur, aut certè sustentabitur, & præseruabitur ab imminente periculo, a-
minici auxilio vel consilio, qui per semetip-
sum in damnum graue incidisset. Contra
verò, male illi est & in magno ille versa-
tur periculo qui solus est, & nulli amica
societate coniunguntur, quoniã si illi con-
tigerit quippiam aduersi, non habebit qui
eum consoletur aut restituat in statum pri-
stinum, & si periculi quippiam aliquando
immineat, defectu amici consiliarij non
nunquã incidet in illud, vnde euasisset
per sanum amici consiliũ. Id quoque sen-
sibili manifestissimè monstratur exem-
plo. Duobus enim simul eodem in lecto
dormientibus, inuicè se illi calore fouent,
cũ interim solus cubans interdum frigo-
re rigeat. Sic sanè in omni vita hominis,
honestã & amica societas plurimam ad-
fert vtilitatem, qua caret ille qui eam re-
spuit. Denique, & in resistèdo hosti, duos
simul iunctos manifestum est fortiores es-
se vno & solitario. Nam si quispiam con-
tra vnum præualuerit, adueniente altero
in auxilium victi, victor deiicitur, & duo-
bus iam coniunctis præualere non po-
test. Id quoque crassa similitudine indi-
cat, quam à funiculo sumit. Sicut enim fu-

CAP. III. ECCLE. 103

niculus cùm simplex tantũ fuerit facil-
limè rumpitur, cùm autem duplex, minus
facilè, cùm verò triplex, difficilius (multi-
plicatio nanque fortitudinem adiicit) sic
qui solitarius est neminem habens conso-
lantem vel instruentem, vel cum quo cõ-
municare possit sua consilia, per quã fa-
cilè superatur, qui verò honesta amicitia
& sancta societate cõiunctus est iis à qui-
bus potest consilium & auxilium, erudi-
tionem quoque & consolationem susci-
pere, huic minus est periculi. Hoc videli-
cet illud est, quod spiritus sancto illustratus
Dauid exultando canebat: Ecce quã bo-
num & quã iucundum, habitare fratres
in vnum. Sicut in vnguentum in capite,
quod descendit in barbam barbam Aarõ
Quod descendit in oram vestimenti eius,
sicut ros hermon qui descendit in montè
Sion. Quoniam illic mandauit Dominus
benedictionem & vitam, vsque in secu-
lum. Ob hoc toties in Euangelio Domi-
nus charitatem & pacem commendat di-
scipulis. Ob hoc Paulus Apostolus tam so-
licitè suos discipulos obsecrat vt non sint
in eis schismata aut contentiones, sed vt
perfecti sint in vno sensu atque sententia,
vt solliciti sint seruare vnitatem spiritus.

*De funi-
culo tri-
plici.*

Psal. 132.

*Io. 13. et
14. et 15.*

1. Cor. 1.

Ephe. 4.

COMMENTA. IN

1. Petr. 3. in vinculo pacis, & ab omni diuisione sint alieni. Ob hoc suos discipulos esse monet Petrus vnanimis, item & reliqui Apostoli Domini videlicet non ignorantes, quanta commoda consequantur fideles ex hac spirituali vnione & vera amicitia pacis, & e contrario, ex dissidio quanta incommoda. Omni quippe Dei dono indignus est, qui ab hac communione amoris alienus est. Quod vel vnico satis indicatur testimonio Saluatoris nostri, dicens: Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet eis à patre meo qui in caelis est. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Quanquam autem corporalis esse videatur societas, de qua loquitur Ecclesiastes, omnia tamen ad spiritualem sensum potissimum spectare, nihil est dubium.

Melior est puer pauper & sapiens, regem sene & stulto, qui nescit prouidere in posterum. Quod & de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum, & alius natus in regno inopia consumatur.

Vult ostendere Ecclesiastes, etiam in regni praelatione non esse solidam felicitatem, qui tamen status inter homines ma-

CAP. III. ECCLE. 104

ximi aestimatur. Contingit enim, regnum obtinentes stultos atque improvidos esse, qui nonnunquam per stultitiam suam traditum sibi à patribus regnum perdunt, quemadmodum fecit Roboam. Vnde hic praefert plebeium puerum, pauperem sed sapientem, regi seni & stulto, quoniam puer pauper & sapiens, temporis processu, per suam industriam, & sapientiam ab infima conditione nonnunquam ad summam dignitatem prouehitur, vbi e contrario rex senex & stultus subinde per suam stultitiam à supremo regni fastigio ad ima colabitur. Id indicat, quod sequitur: Quod & de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum, & alius natus in regno inopia consumatur. Cuius exemplum, quantum ad partem priorem, in Ioseph vidimus, qui puer pauper fuit, oimirum seruus & conclusus in carcere, per sapientiam tamen suam, primum quidem factus est praepositus domus magistrum sui, atque etiam carceris, ac deinde ad Dominum terrae Aegyptij est euectus, ita vt esset quasi rex, Dominus & princeps, vt sine eo nec manus posset moueri in vniuersa terra Aegypti, eiusque nutu gererentur omnia. Exemplum quoque longè pra-

Puer pauper & sapiens regi sen & stulto praefertur.

Gen. 39.

Gen. 41.

Pfal. 77. clarius habemus in Dauid, qui de gregibus ouium sublatuſ eſt atque de poſt fratantes (vt ait ipſe) aſſumptuſ ad Iſraelitici regni glorioſa faſtigia, non in ſe tantum ſed & in ſemine ſuo in æternuſ occupanda, qui tamen & puer fuit & in miſeriis multis, quemadmodum coram Domino confitens ipſe teſtatur, ac dicens: Pauper ſum ego, & in laboribus à iuuetute mea. Et alibi: Adoleſcentuluſ ſum ego & contemptuſ. Quid autem minus quàm in carcere fuit & catenis qui tanto tẽpore Saulis perſequentione exul à terra ſua quaſi captiuuſ latitabat in deſertis atque ſpeluncis? Sic & Cyruſ illum Perſarum regem, tradunt hiftoriæ à miſera conditione in qua educatuſ fuit, ad regnuſ tam ampliffimuſ conſcendiſſe, vt diceret, omnia regna terræ ſibi data à Deo, id quod & de aliis plerique gentium ſcribunt hiftoriæ. Nam vel apud vnos Romanos, quàm multo legimuſ per ſapientiam ab infimo ſtatu ad ſummoſ pertigiſſe honoreſ. Quantum verò ad partẽ alteram, de iis qui propter ſtultitiam à regno pelluntur & conſumuntur inopia, exempla item ſunt plurima, tam ſacræ quàm prophanæ hiftoriæ. Vide Saulẽ, non dico in regno natuſ,

ſed (quod eſt ampliuſ) in regno primuſ à Deo ipſo inſtitutuſ, quomodo propter ſtultitiam & ipſe periit, & domuſ ei uſ inopia conſumpta eſt, ita vt poſtmodum vniciuſ ille de ei uſ domo ſuperſteſ relictuſ nepoſ ei uſ Miphibofeth, velut mendicatuſ deberet viuere de menſa æmuli ſui, nempe Dauidiſ, qui illi anno 2. Reg. 9. nam & cibum conſtituerat de menſa ſua, & id quidẽ non propter Sauliſ inſipientiã ſed propter ſapientiã Ionathã filij ei uſ. Vide Roboã Salomonis filiuſ, cui uſ regni anguſtia ſi cõferatur ad paterni regni ampli tudinem, & gloriã, nõ immerito dici po teſt ipſe conſumptuſ inopia, adeò vt pro aureiſ ſcutiſ quæ pater fecerat, ipſe proximẽ ſuccedens filiuſ non niſi ænea potuerit ſubſtituere. Vide Sedechiam, qui propter ſtultitiam qua fœduſ rupit & iuſiuranduſ violauit, exoculatuſ eſt, & vinculiſ alligatuſ in Babyloniam ſeruitutem captiuuſ abductuſ eſt. Ex gentium quoque hiftoriis, quàm inſigne exemplum cernimuſ in Sardanapalo illo effo minato, qui tam ampliffimo & glorioſo regno, propter ſui ſcẽmici animi non ferendam ſtultitiam, priuari meruit, ac perire vlticibuſ ignibuſ.

2. Reg. 9

2. Reg. 14

4. Reg. 25

COMMENTA. IN

Vidi cunctos viuentes qui ambulant sub sole, cum adolescente secundo, qui consurget pro eo, infinitus numerus est populi omnium qui fuerunt ante eum, & qui postea futuri sunt non latabuntur in eo. Sed & hoc vanitas & afflictio spiritus.

Magna est in his verbis difficultas, & in eorum explanatione multa perplexitas, Commentatorum quoque tam veterum quam recentiorum non parua varietas. Beatus Hieronimus varias adducit veterum enarrationes, sed omnes admodum perplexas. Alij ad Roboam, alij ad Christum, alij ad Antichristum accommodant, alij alia adferunt. Nos citra praedictum cuiusquam, explicabimus sententiam quae nobis videtur proposito loco & textui maximè consentanea. Poneamus autem duplicem, vt eligat sibi lector quam magis conuenientem iudicauerit. Prior intelligentia haec est. Vidi omnes qui viuunt sub sole ambulare, cum adolescente secundo, id est, vidi omnem populum regni alicuius comitari cum magno honore filium regis, qui secundus dicitur à patre, quantum ad successionem regni. Hoc est, vidi in tanto honore esse regem, vt non solum ipsius personam,

Locus ad modum perplexus & difficilis.

CAP. III. ECCLE. 106

verum etiam filium eius futurum in regno successorem, maximo reuerentur obsequio, dum ipsum comitantur, deducunt, & custodiunt, tanquam regni thesaurum, nobiles & principes & quicunque aliquid sunt in populo, non multo minus quam ipsum qui actu regnum tenet. Sed quid aut quantum est istud quod vel patri vel filio honoris impenditur, si conferatur ad populum qui praecessit, & ad eum qui post subsequaturus est? Modicum admodum censetur, quicquid vel patri vel filio successoris videtur impendi. Infinitus etenim est populus & multitudo innumerabilis eorum qui fuerunt in seculis prioribus ante illos, qui neque patrem istum neque filium vnamquam cognouerunt, & à quibus nullam acceperunt gloriam. Sunt item post ipsos futuri infiniti & innumerabiles, qui etiam non latabuntur neque in patre isto neque in filio, qui de his nihil scient olim praeteritis, neque vllam in eis delectationem habebunt, vt solent populi in rege suo oblectari & exultare. Tametsi igitur magnum quid videatur, tanto comitatu praesentis & nunc viuentis populi circandari & honorari, nimis tamen

COMMENTA. IN

modicum id censebitur, si ad illas innumeras multitudines præcedentium atque subsequen-
tium fiat collatio. Atque id certè unicuique regi ac principi iusta potest esse causa se non efferendi, seque non felicem reputandi, sed regnum suum vanitatem afflictionem iudicandi, si cogitet apud sese: Ecce nunc ab omnibus qui sub sole sunt honor ego, & comitantur me omnes, imo non me solum sed insuper etiã filium meum, qui mihi erit in regno successor. Sed quanta iam elapsa sunt secula, in quibus nulla fuit mei notitia: quot iam siue sine mortua sunt hominum milia, qui de me neque vel fama vel nomine quicquam cognouerunt, quanta item in seculis post venturis erit hominum multitudo, apud quos vel nulla omnino vel admodum tenuis, atque ea apud paucissimos, erit mei memoria. Quid igitur gestire volo quasi magnum aliquid tenens, aut quid exultare quasi beatus: cum potius tanta hæc præsens exaltatio mihi ista petenti vertatur in afflictionem spiritus? Posterior intelligentia hæc est. Vidi in maximo numero homines sequi adolescentem illum qui regi seni & stulto est successurus. Similiter maximus nu-

*Altera
intelligē-
tia.*

CAP. III. ECCLE. 107

merus est eorum qui fuerunt ante eum, scilicet iuuenem, id est, qui olim regnante illo sene illum comitabantur cum gaudio & applausu, sed postmodum visa est illis grauis potestas eius, & desierunt ab eo: sic etiam quantum ad hunc nouum regem qui pro alio assumptus est, licet in principio maximus numerus eum sequatur gaudens, & plaudens, posterius tamen quando iam in regno fuerit confirmatus, non letabuntur in eo. Incipiet enim tunc eis videri nimium grauis eius potestas, sicut olim prioribus visa fuit præcedentis regis grauis autoritas. Fit autem hoc, vel ob ipsius in regno succedentis vitium, quoniam non qualis videbatur futurus cum assumeretur in regnũ, talis permanet ubi regnum obtinuerit, sed mutatur eius animus, & in similem tyrannidem ob quam prior abiectus fuerat conuertitur, nonnunquam etiam in maiorem. Interdum verò id euenit vitio vel inexperientia subditorum, quando sine causa aduersus regem murmurant, etiam si longè mitius illos tractet quàm à priori fuerant, vt solent semper etiam erga mitissimos præsidēs murmurare subditi. Quemadmodum filios Israel frequenter

COMMEN. IN

legimus graue murmur aduersus Moysen
concitasse, quasi ab eo opprimerentur &
Exod. 15. consumerentur in solitudine: cum tamen
16. & 17 esset ipse vir mitissimus (iuxta scripturæ
testimonium) super omnes homines qui

morabantur in terra, neque vnquam vl-
lius subditorum suorum quicquam desi-
derasset. Interdum etiam propter inexpe-
rientiam, iuniores qui non sunt experti
regis prioris tyrannidem, non latantur
in successore, vbi ij qui prius sub antiqui
regis tyrannide vixerunt plurimum lætã-
tur sub noui successoris iusto & æquo mo-
deramine. Quem sensum secundum par-
tem aliquam videtur indicare Gregorius
Næocæsariensis, hunc locum ita expla-
nans: Nonnumquam contingit eos qui
tyrannidem insipientis antea tulerunt, sub
prudentioris iuuenis moderamine respi-
rare & hylares agere: licet æquales sui &

Tertia e- iuniores, & qui præter illum non noue-
narratio. runt alium seducti opinione peruersa &
impetu spiritus contrarij, laudes ipsius
prædicare nesciant. Præter verò supradi-
ctas duas enarrationes adiciamus & ter-
tiam paululum difcedendo à communi
lectiõne Latina, non tamen ab Hebræa,
tantum loco illius, qui fuerunt ante eum,

CAP. IIII. ECCLE. 103

legendo qui antecedunt vel præcedunt
ante eum, & loco illius, qui postea futuri
sunt, legendo, qui post ipsum sunt, vel ip-
sum sequuntur. Atque ita sensus hic assi-
gnatur: Vidi totum regnum & omnes re-
gum magnates, & omnem penè populum
comitari adolescètem secundum à rege,
filium regis, futurum hæredem & succes-
sorem eius, cum tanta vtiq; pōpa, vt quasi
in finitus videretur numerus populi corū
omnium qui ipsum præcedūt, & qui post
subsequuntur. Admodum enim magno
comitatu ex omni parte stipatus incedit,
vt diligentissimè seruetur, nec quicquam
aduersi accidere possit heredi regni. Exi-
stimarent nanque suum caput & coronã
se perdidisse, si regni hæredem perire cō-
tingeret: atq; ob id tanto eum comitatu
muniunt atque custodiunt. Attamen nõ
cōtinget eis vt lætètur in eo, quem tãta di-
ligètia seruauerunt sibi, ad regnandū sup
se pro patre. Id enim dupliciter cōtingit:
Vel quia ante tēpus morte deficit, & nõ-
nunq̃ ante patrem cōtingit deficere filiū,
in quo spes regni erat, aut simul cum pa-
tre, vt Ionathas in prælio cum Saule pa-
tre suo. Aut quia post mortem patris,
quando ad electionem procedendum est,

1. R. 31

COMMEN. IN

& regis institutionem, mota seditione aut turbatione aliqua, interdum populus ab eo subito recedit, quæ prius viuente patre vt successorem regni tanta affecerat reuerentia: quæadmodum accidit Roboam Salomonis filio, in quo decem tribus Israel non sunt lætata. Vel postquam in regnū iam ille successor introductus, & in eo cōfirmatus fuerit, versus in tyrannidem opprimit populum, vt nō lætari possint, sed magis doleāt & affligantur in eo. Potest etiā istud, Non lætabuntur in eo, sic intelligi: Quāuis tanto comitatu hæredem regni obseruent & custodiant, propter metum regis patris eius, attamen non lætabuntur in eo, non id ex animo facient quod facient, vtpote cū tyrannus in regno fuerit pater, non multū oblectantur populi etiā in filio talis patris, eo quod plerunque soleant filij parentum exemplum imitari, propter quod mallent ab ea tyrannorum progenie esse liberi, obsequia autem externa illa tam magnifica non ex animo præstāt. Et in hoc quis dubitet esse vanitatem? Proculdubio talia hæc sunt, vt propter ea nemo debeat in statu regni constituere sclicitatem. Iuxta has autem iam datas enarrationes,

3. Reg. 12

CAP. III. ECCLE. 109

continua est sententia, ab eo loco, Melior est puer pauper, vsq; dū dicitur: Sed & hoc vanitas & afflictio spiritus, quod tāquam ex prædictis ostensa conclusio adiicitur, indicans non esse ne in regni quidē præ eminentia felicitatem solidam, sed vanā instabilitatem & afflictionem spiritus.

Custodi pedem tuum ingrediens domum dei, & appropinqua vt audias: Multo enim melior est obedientia, quā stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali.

Docet hic in fine capitis huius, atque subsequenter in alterius initio, quædam ad deum pertinentia, in quibus subinde offendunt homines. In qua instructione, licet non dicat consueto more: Vidi & alia vanitatem, aut, Etiam hoc vanitas est: aut aliquo consimili modo loquendi: nihilominus tamen suum thema prosequitur, tamen ipsam nō expressè replicet. Dum enim quid ad veritatem vitæ atineat, docet, proculdubio contrariam vanitatem taxat. Aut ergo: Custodi pedem tuum, ingrediens domum dei. Cuius hic est sensus: Cū ingredi volueris domum dei, vide vt mūdi sint pedes tui, neue (vt in proverbio est) illotis pedibus in eam irruas, non attendens reuerentiam quam debes *Custodi* *endi pe-* *des ingre*

COMMEN. IN

*Scientibus
domini do-
mini.*

erga locum sanctum, diuino cultui dedi-
catum, & diuina praesentia peculiariter
sanctificatum. Hoc est, custodire pedem,
obseruare vt mundus introiens. Quem
admodum in sua metaphrasi indicat Gre-
gorius Nazoecariensis, inquit, Porro
quantum ad ecclesiam attinet, principio
vitae tuae rationem habeto, vt ipse rectus
ambules. Olympiodorus quoque & Sa-
lonius pedem hic animae, non corporis
intelligendum annotauerunt. Inter cæ-
tera autem quae in templo sunt agenda,
vnum est nõ minimum, vt doctrinam leg-
gis diuinæ à sacerdotibus, & iis quorum
interest eam docere populum, auribus at-
tentis suscipias. Ob hoc videlicet adiicit:
Et appropinqua, vt audias. Appropinqua,
scilicet, non corpore tantum, sed magis e-
tiam animo, quomodo sanctos apostolos
ad Christum in monte docendi gratia re-
fidentem accessisse, notanter describit eu-
uangelista Matthæus: Et cum sedisset (in-
quiens) accesserunt ad eum discipuli eius.
Et aperiens os suum, docebat eos. Subii-
cit autē Ecclesiastes causam, quare ingre-
dienti tēplum domini suadeat appropin-
quare ad audiendū, & non potius dicat:
Accede ad offerendū oblationes & holo-

Math. 5.

CAP. III. ECCLE. 110

causta, aut aliquid huiusmodi, dicens: Mul-
to melior est, & c. Obedire enim (inquit)
mandatis domini, & eius voluntatem per-
ficere (quod non potest fieri nisi cogno-
scatur) magis acceptum est coram deo, q̄
corporalia sacrificia quacunque malorū,
qui dei voluntate spreta & mandatis eius
per transgressionem calcatis, arbitrantur
se deum posse placare muneribus exter-
nis. Aduertum quos illa profertur Esaiæ
ex ore domini increpauit: Quo mihi
multitudinem victimarū vestrarum, dicit
dominus? Plenus sum. Holocausta arietū
& adipem pinguium, & sanguinem vitu-
lorum & agnorum & hyrcorum nolui.
Cum veniretis ante conspectum meum,
quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt
ambuletis in atrijs meis? Ne offeratis
vltra sacrificium frustra. Incesum abomi-
natio est mihi. Ac post pauca: Facta sunt
mihi molesta, laboraui sustinens. Et cum
extenderitis manus vestras, auertam ocu-
los meos à vobis, & cum multiplicaueritis
orationem non exaudiam. Manus enim
vestrae sanguine plenae sunt. Lauamini,
mundi estote, auferite malum cogitatio-
num vestrarum, & cætera. Quoniam igitur
obedientiam longè præfert dominus

*Audiri
magis
vult ser-
mones
suos deus,
q̄ offerri
sibi sacri-
ficia.
Esaiæ 1.*

COMMEN. IN

corporali sacrificio (quemadmodum & Samuel Propheta testatur ad prauaticatorem Saulem, ita loquens: Nunquid vult dominus holocausta & victimas, & nō potius vt obediatur voci domini? Melior est enim obedientia, quā victimā, & auscultare magis quā offerre adipem arietum) siccirco suadet Sapiens intransibus in domum domini, magis vt appropinquent ad audiendum, quā vt accedant statim ad offerendum, non quōd hoc malum fuerit, sed quōd illud praeferendum & magis necessarium. Non possumus enim obedire diuinā voluntati, nisi sciatur quae sit illa: discitur autem, audiendo ab iis quorum interest eam docere. In quo verbo forsitan etiam illud indicatur, vulgares homines non debere se sibi magistrōs constituere, sed ab illis esse audiendam atque discendam legem, quibus à deo commissum est in ecclesia docendi officium: ab episcopis videlicet & sacerdotibus, quibus commissum est à deo verbi misterium. Propter quod dominus ipse in templo voluit audire, & interrogare legis doctores, ac deinde etiam verbo docuit populum: Omnia quaecunque à scribis & pharisaeis docerentur, audiēda esse,

1. Reg. 15

*Nō debēt
vulgares
sibi ipsi
esse magi-
stri.*

Luc. 2.

Mat. 23.

CAP. III. ECCLE. 111

& implenda, cū ait: Super cathedram Moysi sederunt scribae & phari ei, omnia ergo quaecunque dixerint vobis, seruate, & facite. Iterum docemur, nō in angulis, aut in conuenticulis tenebrarū docendam aut discendam esse dei legem, sed in domo dei, in qua, quae dei sunt, & cōmunem populi spectant salutem, peragi debent. Ob hoc & in templo docentes audire voluit dominus adhuc puer, ac postmodum in templo plurimum docere, id quod euangelista apertissimē plinius in locis testatur, nominatim Lucas in his verbis: Erat autem diebus docens in templo, non sibus verō exiens morabatur in monte, qui vocatur Oliueti. Quibus verbis ostenditur etiam cum labore quotidie ipsum à monte Oliueti ad templum venisse, vt ibi doceret. Et ipse apud Annam interrogatus de doctrina sua testatur, dicens: Ego semper docui in synagoga, & in templo quo omnes Iudaei conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil. At verō hac nostra tempestate, longē secus quidam faciunt & docent improbi homines, euangelicorum titulo sese venditantes, qui dānanda arrogantiā, & scelerata praesumptione sibi prouinciam assumunt docen-

*Non in
angulis
docenda
veritas.*

Luca. 2.

Luca 21.

Ioan. 18.

COMMEN. IN

di quæ nunq̄ didicerunt, sola linguæ uolubilitate & infatigabili loquacitate instructi, ceterum neque quid loquantur, neque de quibus doceant, (iuxta Pauli Apostoli uerbum) intelligentes, quos non domini spiritus ad docendum mittit, sed presumptionis spiritus ad loquendum exagitat. Qui dum se sibi magistros constituunt, stultis præceptoribus se discipulos subdunt, & quomodo stultos se præceptores faciunt, sic auditores suos insipientes, discipulos reddunt, nimirum similes sui. Docent quoque hi non in templis, sed in angulis, in penetralibus, in conclauiibus, in conuiuibus, denique nusquam non, ubi suæ prauæ quam docent falsitati quicquam putauerint esse proficere. Non enim ad lucem veniunt (iuxta Domini uerbum) ut non arguantur opera eorum, quoniam non in deo sunt, neque in ueritate facta, suntque illi de quibus diuus apostolus Paulus loquitur: Magistri prurientes auribus, penetrantes domos, ut captiuas ducant mulierculas, sexum ad sedacendum fragilem, suisque blandiloquentiis & benedictionibus (ut idem alibi ait) Seducunt: corda innocentum atque simplicium, à quibus maxima diligen-

1. Tim. 1

Ioan. 3.

2. Ti. 4.

Rom. 15.

CAP. III. ECCLE. 112

tia monet attendere, & summa obseruatione cauere, aduersum quos etiam multa multis in locis, maximo cum terrore pronunciat. Sed hæc forsitan prolixius. Ceterum, id quod in fine de stultis dicitur, nescire eos quid faciât mali, ideo adiectum est, ut suadeat illis maximè esse necessarium appropinquare ut audiant, eo quòd ignorantes sint uoluntatis diuinæ. Huiusmodi autem maximè egent ut doceantur, ab iis quorum est officium tales instruendi.

ANNOTATIONES IN
caput quartum.

ET laudau magis mortuos quàm uiuētes. In Hebræo maiori emphasi dicitur: Et laudau mortuos qui iam mortui sunt, magis quàm uiuos, qui ipsi uiuunt usque huc. In sensu autem nulla est cum nostra lectione diuersitas. Rursus contemplatus sum omnes labores hominum, & industrias animaduerti pate-
re inuidiæ proximi. In Hebræo dicitur, omnem congruentiam uel aptitudinem, uel rectitudinem operis, pro eo quòd noster interpres vno uerbo æquiualeat;

dixit industrias. Intelligit enim iudustrias operationes. Idē vult aditio vetus, quæ habet fortitudinem operis. Pro eo autem quod in nostra lectione dicitur: Industrias vidi patere inuidiæ proximi, ex Hebræo legitur ad verbum: Omnem reſtitutionem vel congruentiam operis vidi, quod ipsa fit æmulatio hominis supra proximum suum. Quod præter sententiam nostræ lectionis aliter potest exponi, omnes industrias & egregias actiones hominum per æmulationem fieri, eoque tendere, vt alios æmulemur aut superemus per superbiam, vt significetur præclaris actionibus nostris plerunque superbiam annexam esse, conatūque vanum ad superandum alios. Nostræ tamen lectionis sententia verisimilior videtur, quam explicant Hieronymus, Gregorius, & Olympiodorus, & plerique alij. Melior est pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus, &c. Verbum istud accipitur vt dictum à pigro & stulto, qui ita suæ ignauiæ quarit prætexere excusationem. Ad quod indicandum latinus interpretæ præmisit participium, dicens, quod tamen non legitur in Hebræo. Ad verbum autem ex Hebræo sic vertitur: Melior est pleni-

plentudo volæ vel implere volam cum requie quàm plentudo volarum vel implere volas cum labore, &c. Sensus nostræ lectionis idem est. Nec recogitat, dicens: Cui laboro, &c. Totū istud: Nec recogitat, dicens: in Hebræo non legitur. Adiectum est autem ab interprete, ad cōtinuandam sententiā alioqui hiulcam & concisam, quemadmodum iamiam diximus de adiectione participij, dicens: Melius est ergo duos esse simul, quàm vnum. In Hebræo sic habetur: Meliores sunt duo, quàm vnus: quia est merces bona propter laborem suum, quo videlicet pariter pro inuicem laborant amici. Eundem omnino sensum nostræ lectio lucidius exprimit. Sic & in illo quod sequitur. Et si dormierint duo, fouebuntur mutuo, vnus quomodo caleſcet? Ex Hebræo sic legitur: Etiā si dormierint vel iacuerint duo, erit calor eis, vni quomodo erit calor? Melior est puer pauper & sapiens rege se ne & stulto, qui nescit præuidere imposturam. Finit huius orationis variè vertitur. Verus aditio nō aliud legit quàm nostra Latina. Alij verò sic vertunt: Rege se ne & stulto, qui nescit admonitionem recipere: adhuc, id est, qui nō potest vel non

COMMENT. IN

Vult ab aliis admoneri & instrui, cum ipse ut stultus maxime ea indigeat. Quod & de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum. Alij sic vertunt: Quia de domo vinctorum egressus est reorandum. Alij, de domo scetentiu aut pleborum squalore. Et in idem redit sententia, quoniam qui in carcere conclusi seruantur, plerunque squalore pleni sunt. Quamquam scetor ille generalius ad humilitatem natiuitatis & educationis possit accommodari, ut de squalore aut scetore egredi dicantur, qui de domibus infimis & vilibus officiis ad maiora promouentur. Quemadmodum David de squalore & scetore ouium assumptus fuit ad regnum, qui tamen nunquam legitur conclusus in carcere. Sic & Cyrus a pastore legitur in scetore educatus, ac tandem in regnum promotus. Appropinqua ut audias. Melior est enim obedientia, quam stultorum victimam. Aliqui ex Hebraeo hunc sensum colligunt: Propinquior est ad audiendum verbum tuum deus, quam ad suscipiendum quod dant stulti sacrificium, quia nesciunt facere voluntate eius. Alij hunc sensum accipiunt: Proximè tibi scito adesse deum, ad audiendum omnia tua. Ne ergo multis verbis cum il

CAP. V. ECCLE. 114

lo agas, stultorum more, quorum sunt deo ingrata quae faciunt omnia. Ad verbum ex Hebraeo ita videtur transferendum: Accede, ut audias, ut non des sacrificium vel oblationem stultorum: quia non sciunt ipsi cum perpetrant malum. Nostra translatio vulgata videtur secundum partem attemptata esse antiquae additioni, quae sic habet: Appropinqua ut audias, super domum vel munus stultorum sacrificium tuum. Hoc est, accede ad audiendum & discendum voluntatem dei, ut sit sacrificium obedientiae tuae (quod verè sacrificij meretur appellationem) super munus stultorum, qui sine obedientia putant se solis externis muneribus placare deum, quae donorum tantum aut munerum, non autem propriae sacrificiorum merentur appellationem. Hanc enim distinctionem sic Olymp. annotauit.

¶ QVINTI CAPITIS

Commentarius.

E temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad profertendum sermonem coram deo. Deus enim in caelo, et tu super terram, iccirco sint pauci ser

COMMENT. IN

sermones tui. Multas curas sequuntur somnia,
& in multis sermonibus inuenietur stultitia.

In finem præcedētis capituli, de iis quæ
deum spectant auditores suos erudiet. Ec-
clesiastes, monuit cum obseruatione mul-
ta accedere domum dei, illæque cum re-
uerentia dei legem audire, ad præstādam
diuinis mandatis debitam obedientiam.
Nunc alia quædam ad idem propositum
subsequenter adiungit, quæ item erga
deum sunt hominibus obseruanda. Quo-
rum est primum, ne coram deo faciles si-
mus ad loquendum. Quod quidam inter
pretantur, non esse cito uouendū aliquid,
continuando sensum cū iis quæ post pau-
ca sequuntur. Si quid uouisti deo, & c. Verū
conuenientius uidetur iuxta beati Hie-
ronymi sententiā, ut accipiamus prohibe-
ri facilem pronuntiationē & definitionē
de rebus diuinis, uidelicet ut non temerē
de deo quicquam loquamur, vel asseren-
tes vel abnegantes, id est, ut non ueloces
facilesue simus ad pronuntiaūdū senten-
tiam de iis quæ deum respiciūt. Quoties
enim de deo loquimur, cum maximo ti-
more & tremore id fieri oportet, ne for-
tē aliquid deo ascribamus, quod ei non
fit ascribendum, aut ab eo, abnegemus

CAP. V. ECCLE. 115

aliquid, quod ei erat attribuendum. In
utroque nanque horum æquale est peri-
culum. Ne etiam tanquam certam defi-
nitionem pronunciemus de eo, quod ho-
minibus certō cognosci nō potest. Nam
& in hoc præsumptionis uitium est. Cau-
sam quoque euestigio subiungit, dicens:
Deus enim in celo, & tu super terrā, iccir-
co sint pauci sermones tui. Quasi di. Ex-
celsus est deus, utpote in altissimis habēs
habitationem suam, homo autē super ter-
ram reptitat, locum omnīū infimum obti-
nens. Quæ loci supereminens diuersitas,
iudicat mortalibus, quanto interuallo ip-
sos omnes superet & antecellat deus, me-
ritōq; omnes admonere debet, ut suæ ui-
litis conscij, de eo cui tam sunt impares
& à quo tam immenso superantur inter-
uallo, non nisi cum summo timore, & tre-
more pronūtiēt. Quemadmodum enim
omniam iudicio æstimabitur uanus, qui
corporeis manibus aliquid supra se longē
eleuatum tentauerit apprehendere, sic
qui diuinam maiestatem adeo cunctis su-
pereminentem & omnem humanum in-
tellectum excedentem, ingenio consequi
existimauerit aut uerborum multiplicā-
tione uelut apprehensam describere. Et

Quare de
deo cū ti-
more lo-
quendū,

si vanum est etiam in iis quæ creaturæ respiciunt temerè definire, quātò magis vanum, immo sceleratum fuerit, audaci præsumptione de rebus altissimis ita facilè pronunciarè, sicque malè sidenter (id est, ex multi temerè) de occultis rerum diuinarum de logo stul finire, ac si ea omnia oculis haberemus perspecta? Addit quoque Ecclesiastes per similitudinè, dicens: Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenietur stultitia. Cuius verbi hic est sensus: Quemadmodum multæ curæ, sollicitudines vel occupationes, occasionem præbent somnandi per noctem in tempore somni, de iis circa quæ in die homo se occupauerit cum sollicitudine, sic facilitas loquēdi occasio est stultiloquij, maximè in iis quæ deum respiciunt. Cùm enim difficillimum sit in iis quæ ad deum spectant veritatè cognoscere, propter nimiam dei superexcellētiam ex parte altera, & nostram nimiam ruditatè ex parte opposita, cõsequitur necessariò, vt stultiloquij & vaniloquij periculo te exponas, si de iis quæ tā tenuiter ac modicè habes cognita, velis multiplicare sermonem, ad eum modum quo sibi somniorum præbet occasionem, qui vigil magna sollicitudine multa curat, &

Ex curis
somnia,
ex multi
logo stul
titia na-
scitur.

occupatur circa plurima.

Si quid vouisti deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei, infidelis & stulta promissio, sed quodcumque uoueris, redde. Multòque melius est non uoueris, quàm post votum promissa non reddere.

Qualis quisque apud se, tales plerumque vult esse etiam alios, maximè seruos & filios suos. Ita deus altissimus cùm sit fidelis in omnibus verbis suis (iuxta verbum Psalmographi) & sanctus in omnibus operibus suis, cùm ipse mentiri nesciat, iuxta Apostolicum testimonium, a deo vt etiam sine pœnitentia sint eius dona, & (quomodo ipse ait in euangelio) celo ac terra transeuntibus, verba eius nunquam sint præteritura. Cùm (inquam) tam sit fidelis in verbis & firmus in promissis suis deus noster, suos quoque seruos vult non esse leues, instabiles atque mendaces, sed fideles, veraces, & in verbis suis solidos: ita vt si quid sibi uoueant promittantque, id quantoties fideliter persoluere & sollicitè adimplere satagant. Ipse nobis per Prophetam pollicetur, dicens: Quæ procedunt de labiis meis, non faciam irrita: neque prophanabo testamentum

Vota fide

liter deo

persolue-

da.

Psa. 144

Tit. 1.

Rom. 11.

Mat. 24

Psal. 88.

COMMENT. IN

sue pactum meum. Semel iuravi in san-
 cto meo, si mentiar, & alia huiusmodi. Nos
 quoque, iuxta eiusdem Prophetæ vocem,
 illi vicissim dicamus: Introibo in domum
 tuam in holocaustis, reddâ tibi vota mea,
 quæ distinxerunt labia mea, & loquutum
 est os meum in tribulatione mea. Et ite-
 rum: Vota mea domino reddâ coram om-
 ni populo eius. Ac rursus: Vota mea red-
 dam in conspectu timentium eum. Si enim
 homo ab homine severè exigit sibi prom-
 issum, ita ut agrè ferat, si non promissum
 satisfaciat is qui promissit, eumque re-
 putet vanum & mendacem nisi opportu-
 no tempore præstiterit, immo irritum se pu-
 tabit & contemptum ab illo quanto magis
 necesse est quod summo deo promissum
 aut voto consecramus addiximusque,
 summa sollicitudine persolvere? Quanto
 enim is cui promissio fit, maior excellen-
 tiorque fuerit, tantò minus æquum est om-
 mittere quod promissum est, tantò maior in
 omissione censetur contemptus. Vnde cum
 deo maximo nihil sit maius, constat, nul-
 lam promissionem magis hominem stringere
 quam eam qua deo præstatur, nec
 aliam maiore contemptu posse omitti. Id
 est quod subditur: Displicet enim deo

CAP. V. ECCLE. 117

stulta & infidelis promissio. In quo ver-
 bo, sequens dictio, infidelis, exprimit quid
 sibi præcedens, stulta, velit. Stultam nan-
 que promissionem appellat Ecclesiastes
 promissionem infidelem. Infidelis autem
 promissio dicitur quâdo is qui promissit,
 post factam promissionem illam adimple-
 re contemnit aut negligit, tanquam obli-
 tus quid promiserit, vel tanquam penitens
 de eo quod promissit. Verum illud sciendum
 est, quod si post promissionem legitimè co-
 ram testibus factam homo ab homine iu-
 re exigit quod promissum est, neque rele-
 uat eum qui promissit posterior peniten-
 tia aut obliuio promissionis factæ, multò
 magis deus optimo iure exiget eius quod
 sibi homo promiserit adimpletionem, nec
 proderit subsequens post votum peniten-
 tia. Est enim testis in celo fidelis (ut
 ait Propheta) ipsemet deus, coram quo te-
 ste & ipse nobis pollicetur quæ pollice-
 tur, & nos vicissim illi promittimus, quod
 promittimus cuius testis constituto, sicut
 deum cogit nobis dicere. Quæ procedunt de
 labiis meis non faciâ irrita. Semel iuravi,
 si mentiar: ita & nos vicissim compellere
 debet, ut dicamus: Reddâ tibi vota mea,
 quæ distinxerunt labia mea, & loquutum est os

Quid stul-
 ta promissio
 est in
 fidelis,
 que deo
 displicere
 scribitur.

Psal. 88.

Cōtra vortū trāsgressores. meum. Quod si quis dicat: Misericors est deus, atque iccirco vbi pœnitentiã habuerit homo promissionis suæ, dissimulabit, ne vltã exigat quod ante pœnitentiã promissum fuit. Huic nos respondemus, quoniam sicut misericors est Dominus, ita & iustus est & verax. Sic enim Psalmsa confiteretur domino, dicēs: Quoniam tu domine suavis & mitis, & multæ misericordix & verax. Quod si quis forte interpretari velit de ea tantum veritate quæ in deo est, dicēdo, ipsum esse veracē ad præstandum semper, non autem ad requirendum semper promissa, audiat quod ab eodem alio in loco dicitur: Veritatem requirit dominus, proculdubio in seruis suis. Et alibi: Quoniam misericordiam & veritatē diligit deus, proculdubio non in se tantum, sed & in seruis suis. Cui consonat quod iterum in alio Psalmo dicitur: Omnia opera eius in fide, siue in veritate, ac deinde: Diligit misericordiam & iudicium, vtiq; & in se & in seruis suis. Quoniam igitur non solum misericors est deus, sed etiam iustus ac verax, nemo confidat, post promissionem factam licere sibi, vbi pœnitentiã ductus fuerit, negligere quæ promissit. Præstabit hoc quidem illius beni-

Psal. 85.

Psal. 30.

Psal. 83.

Psal. 32.

gna misericordia vt si tibi impossibile cœperit fieri quod promissisti, tum excusatum te habeat, quoniam ad id quod supra vires est neminem vult esse obstrictum. Vbi tamen diligenter attendendum est, vt vera sit non ficta mentita aut simulata impossibilitas. Solent enim nonnunquam ad res bonas pigri & inuoluntarij teporem suæ voluntatis sub impossibilitatis mentitæ velamine excusando tegere. Insuper, si graue tibi fiat implere quod promissisti, præstabit illa humiliter inuocata proculdubio auxilium gratiæ, vt implere sufficias, & tolerabile tibi fiat pondus incumbens, vt non tentaris supra id quod possis, aduersum id quod promissisti, faciētque cum tentatione prouentum, vt sustinere possis & inuenire exitum. Denique & si per fragilitatem carnis vel dæmonis suggestionem, te contigerit aduersum id quod domino promiseras agere vel omittere aliquid, præstabit tibi diuinę miserationis clementia peccati tui indulgentiam, si eam in spiritu contribulato & corde contrito pœnitentiã agens humiliter inuocaueris, resumpto nihilominus adimplendi voti proposito. Atuerō si quis post emissum votum ductus pœni-

1. Cor. 10

Contra
presumptio-
nes in trans-
gressione
votorum.

COMMENTA. IN

tentia, confidat, apud Deum cui votum se-
cit posse se inuenire remissionem, ita vt
prorsus abluatur ab eo reddendo quod
promiserat, hic seipsum seducit, & non si-
ne maximo salutis suae periculo toto cae-
lo aberat. Non est enim hoc, Diuina mi-
sericordiae siue bonitati humiliter confi-
dere, sed de ea audacter atque superbè
presumere. Neque rursus valet, quod
quidam impossibilitatem nescio quam si-
bi cõfingunt, vt se seducant suauius, & mi-
nori scrupulo aduersus ea agant quae deo
obseruare promiserint dicentes, sibi non
esse possibile, vt hoc aut illud agant, vel
ab hoc aut illo abstinuant, videlicet me-
ritentes tantum se in semetipsis, & diuinæ
gratiæ auxilium non includentes. Non e-
nim debet sibi impossibile iudicare ho-
mo, quicquid cum auxilio Diuinæ gratiæ
potest, quæ semper præsto est omnibus,
vbi votis supplicibus & humili prece fue-
rit aduocata, dicente Paulo Apostolo: Fi-
delis est Deus, qui non patietur vos ten-
tari supra id quod potestis, sed faciet cum
tentatione prouentum, vt possitis sustine-
re. In hoc igitur aspicienda est Diuina mi-
sericordia vt ea quæ Domino promisi-
mus, confidamus eius auxilio nos posse

1. Cor. 10
Non de-
bet respe-
ctus diui-
nae miseri-
cordiae ad

CAP. V. ECCLE. 119

implere. Aspicienda est item ad hoc vt si <sup>transgressio-
ne voti</sup>
forte votum prauaricari nos contigerit, ^{reducere.}
memores simus eius quod dilectus Domi-
no discipulus ait: Filioli, hæc scribo vobis,
vt non peccetis. Sed & si peccauerimus,
aduocatum habemus apud Deum, Iesum
Christum iustum, & ipse est propiciatio
pro peccatis nostris: Non pro nostris au-
tem tantum, sed & pro totius mundi. Qui
enim sic intuetur Diuinam misericordiam,
dextro eam oculo aspicit, & ad vilitatem
talis ei respectus proueniet. Qui verò eam
in hoc contuetur vt votum postponat,
propter carnis tentationem, aut dæmonis
suggestionem Dei fidem & veritatem de-
ferens, nemini dubium, quin oculum fini-
strum & nequam male torqueat in dextrum
Dei oculum, qui est respectus misericor-
diæ eius. Aduersus hunc quoque aptissi-
mè proferenda venit illa vox patrifamilias,
dicentis: An oculus tuus nequam est, quia ^{Ma. 20.}
ego bonus sum? Huiusmodi enim homi-
nes Dei bonitate & misericordia abutun-
tur ad maliciam, dum sic in Deo solum cõ-
siderant misericordiam, vt veritatem &
iustitiam (quam utique in Deo cum mi-
sericordia omnes sacræ literæ testantur
esse coniunctam) intueri negligant, dissi-

COMMENTA. IN

mulent, aut etiam contemnunt. Quibus autem de rebus vota possint facere deo homines & quàm districtè ad votorum persolutionem obligentur, vetus author Olympiodorus apertè edisserit his verbis: Votum est, cum quid deo pollicemur nos reddituros. Vouemus autem deo, non modo pecunias, sed abstinentiam victus & castitatem & quæ sunt generis eiusdem. Quanto autem supplicio torquendi sunt qui contemnunt vota implere, docet nos in Acti. Apost. Ananias & Saphyra, repentina morte sublata. Hæc aduertant, qui hac nostra tempestate, execranda nimium licentia, vota deo ex animi proprii libertate facta sine vlla necessitate reiciunt, tantum ob nescio quam effrenem carnis petulantiam, ex qua sibi necessitatem vel impossibilitatem pro suo arbitrio stolidissimè, imò impudentissimè confingunt, cum nulla sit in eis ad transgrediendum quæ obseruare promiserunt necessitas, neque ad obseruandum ea impossibilitas, sed tantum ex carnis libidine, & nimia credulitate (qua omni credunt spiritui, & magistris errorum faciles nimium præbent aures) praua voluntas, quæ facit, ut à deo auersi in omne vitium sine freno

Act. 5.

CAP. V. ECCLE. 120

ruant præcipites, diaboli laqueis irretiti, à quo (ut Apostolus ait) captiui ducuntur, ad omnem ipsius voluntatem. Sed & hoc vigilanter notandum est, quod ait Sapiens noster: Ne moreris reddere. Non enim ait: Ne omittas aut negligas aut contempnas, sed ne moreris aut tardes reddere. Videlicet ut non solum neglectum aut contemptum promissi ostendat esse deo ingratum, verum etiam dilationem superfluam & morem inutilem. Nam qui post factam deo promissionem inutiles trahit moras, antequàm promissioni satisfaciatur, hoc ipso videtur non ex animo promississe, aut certè de poenitentia promissi. Si enim ex animo promissisti nec poenitentia duceris, ut quid inutiles trahere moras ac velut tempus redimere studeas? Verum est illud Apostoli verbum: Hilariter datorem diligit deus. Cui consonat quod vulgò dicitur, eum qui citò dat bis dare. Quorsum igitur moram trahis, si serio intendis promisso satisfacere? maxime cum non modicum sit in mora periculum. Primum enim qui nosti, quid crastina tibi sit paritura dies? qui scis, si forte prius quàm adimpleas quod pollicitus es, subito te mors opprimat, aut infirmitas siue aliud

*1. Ti. 2.
Sine mora reddere
dum votum.*

2. Cor. 9.

Galla. 6.

Psal. 35.

Psal. 27.

COMMENTA. IN

quodlibet malum te apprehendat, tuque debitor remaneas & malæ fidei sponior deprehendaris à Domino? Dum igitur tēpus habes (iuxta Apostoli monitionem) operare bonum, festina quod promissisti perfoluere, memor eius quod scite Poeta cecinit. Qui non est hodie, cras minus aptus erit: vt dicas cū eo qui ex animo sua vota soluebat: Voluntariè sacrificabo tibi, & confitebor nomini tuo Domine, quoniam bonum est. Ac rursus: Ex voluntate mea confitebor illi. Esse autem quantotius perfoluendum promissum, etiam naturalis docet ratio. Promittens enim, id quod promittit facit esse debitum illi cui facta est promissio. Exigit quippe fides & veritas vt quod promissum est, debeat reddi. Quod autem alteri est debitum sine causa detinere, & opportunitate se offerente nolle reddere, quomodo non est rationi & æquitati contrarium? Quod si omnino propositum mutet post factam promissionem, nolitque promissio satisfacere, quid minus ille agit, quàm si res aliquam ex animo proprio liberaliter alteri datam atque à se alienatam, rursus sibi propria autoritate vendicare? Quod adeo scdum ratio naturalis iudicat, vt e-

adeū

CAP. V. ECCLE. 121

tiam nucibus lufitantes & in plateis cursitantes fefquipedales pueri, nō maiorem possint suis coæqualibus infamiae notam inurere. Sequitur deinde: Multoque melius est nō vouere, quàm post votum promissa non reddere. Cuius verbi planissima sententia est. Qui enim non vouit, liber est, vt faciat vel non faciat. Neque si fecerit peccabit, neque item peccabit si non fecerit. Post votum autem non ultra in libertas illa remanet, sic vt absque peccato possit vel non possit. Si enim facturum se vouit, non potest absque peccato omittere. Si non facturum, sine peccato non potest committi à quo promissit abstinere. Quemadmodum is qui rem suam adhuc in manu habet, nec vlli adhuc donauit, potest de ea agere & disponere vtunque voluerit. Potest sibi seruare, si velit, potest dare alteri item, si velit. At uero si eam semel à se alienauerit, atque in alterius potestatem tradiderit, iam non licet quod semel datum est resumere. Ita iis qui promittit ad dandum quod promissit, debitorem se constituit ei cui promissit, vt non liceat non reddere. Qui verò non promissit non est ad dandum ex ea parte debitor, sed libertas

Meli^o est
nō voue-
re q̄ votū
non sol-
uere.

COMMENTA. IN

1. Cor. 7. tem seruat integram. Secundum hanc considerationem de coniugibus dixit Apostolus: Vir non habet sui corporis potestatem, sed mulier. Et mulier non habet sui corporis potestatem, sed vir. Vterque enim voto siue promisso, quod inter coniuges interuenit, se tradit alteri, vir uxori, uxor viro.

Ne dederis ostium, vt peccare facias carnem tuam. Neque dicas coram angelo: Non est prouidentia, ne forte iratus deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.

Non temere uolens uolens. Possunt hæc continuè ad præcedentia ita intelligi: *Non temere uolens uolens.* Non tam esse in ore facili ad uouendum & promittendum deo, absque consideratione debita præuia ut tuæ carni, id est, tibi fragili & infirmo ex parte carnis, præstes antiã peccandi. Id enim subinde euenire solet iis qui ad uouendum grandia sunt faciles, priusquam & suam mediocritatem mensi fuerint, & rei magnitudinem maturè expenderit. Hi enim os suum dant ut faciant peccare carnem suam, quoniam nimiam libertatem dant ori suo, nimiumque illi frenâ relaxant ad temerè uouendum ea quæ carni uel ad obseruandum uel ad fugien-

CAP. V. ECCLÆ. 122.

dum nimium sunt difficilia, sicque per temerarium uotum sibiipsis laqueum iniiciunt, sibi dantes occasionem peccandi, ex parte carnis, quæ (iuxta uerbum domini) infirma est, tamen promptus sit spiritus. Hinc in Euangelio Dominus, cum de iis qui seipsos castrauerunt propter regnum Dei, loqueretur, remque admodum arduam carni proponeret, monuit unumquemque considerare quid posset dicens: Non omnes capiunt uerbum hoc: *Mat. 26.*

Qui potest capere, capiat. Item & Paulus Apostolus cum in uirginitatis laudibus uersaretur, ne quis forte subitaneo spiritus seruore os suum daret in occasionem peccati carnis, ne forte quis imprudens auditor absque matura consideratione rei propositæ ad id quod præferbat uirginitatis propositura temerè aperiret os suum, diligenter cauit, dicens: Hoc ad utilitatem uestram dico, non ut laqueum uobis iniiciam, &c. Et iterum: Volo autem omnes uos esse sicut me ipsum, sed unusquisque proprium donum habet ex deo, alius quidem sic, alius uerò sic. Dico autem, non nuptis & uidiuis, bonum est illis si sic permanserint, sicut & ego. Quod si non se continent, nubant. *Melius est e-* *Ibidem.*

COMMENTA. IN

nim nubere quam vii. Ecce quantum cauet, ne forte temerè loquatur coram Deo. ne forte sibi laqueum iniiciant, ne forte os suum laxent ad dandum carni occasionem peccati. Quod autem sequitur: Nequid dicas coram angelo: Non est prouidentia, &c. continuè cum præcedentibus ita exponitur. Nemo dicat coram angelo Dei, qui sibi adest destinatus in custodiam & auxilium. Non est prouidentia Dei erga res hominum, non curat Deus res humanas, nec refert proinde adimplere quæ promissimus. Nemo sibi persuadeat, Deum negligere aut oblivioni tradere quæ sibi sunt promissa, neque eorum exigere persolutionem. Huiusmodi vanam assertionem caueat homo ne coram angelo qui sibi semper adest pronunciet, ne contra temerarios tales sermones iratus Deus, vltionem de pronunciante sumat, dissipans cuncta opera manuum eius, ne videlicet in sensum reprobum tradatur eiusmodi negator Diuinæ prouidentia, vt in omne malū præceps corruat, & in omnibus quæcunq; gesserit damnationem sibi accumulet. Sic enim cuncta opera manuum hominis dissipantur, quando ex omnibus operibus quæ operatur nihil emolumentum

Psalm. i.

CAP. V. ECCLE.

123

refert operans, imò ecòtrario damnationem sibi congregat, quemadmodum ecòtrario dicuntur opera hominis prosperari, quando omnia secundum Deum agitur, vt ad fructum salutis æternæ cuncta proficiant, quemadmodum de viro iusto in Psalmis dicitur: Omnia quæcunq; faciet prosperabuntur. Cui consonat illud Apostoli Pauli verbum, prius velut exponens: Sci mus, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Monet autem Ecclesiastes, ne coram angelo sic neget homo Dei prouidentiam, vt vel propter angelicam præsentia reuereatur homo impia in Deum proferre. Quemadmodum enim præsentem licetore aut ministro præfidis, nemo audet malè loqui de præfide quantumuis etiam malè de eo sentiat, eo quod præsentiam reuereatur eius per quem scit verba sua quantotius esse deferenda ad præfidem: ita proculdubio coram angelo Dei ministro & nuncio veteri multò magis debet homo, ne quid de Deo loquatur indignè sciens, quantotius id per angelos deferendum cum quærimonia ad Dominum. Quemadmodum enim fidelium orationes & piorum vota credimus per angelos coram Domino præsentari, ad bonum nostrum: sic &

q iij

Psalm. 123

Rom. 8.

Ange.

los debet

homines

reuereri.

blasphemias impiorum verisimile est cum
 quarimonia & dolore per eos proponi
 coram domino, ad illorum punitionem.
 Sic enim vult deus illorum uti in vtran-
 que partem ministerio, propter magnifi-
 centiam suam, non quod illis opus ha-
 beat. Potest & aliter intelligi locus iste,
 de prouidentia propria, hoc modo: Ne-
 mo postquam vouerit, penitētia ductus
 de eo quod promisit, ad excusationem
 sui dicat: Non est prouidentia, non fui
 prouidus in vouendo, non bene prouidi
 quid aut quantum esset quod promissi,
 inconsideratē aut improuidē voui, pu-
 tans, scilicet, hoc modo euadere voti obli-
 gationem, idque in excusationem sibi fru-
 strā reputans. Non enim est sapientis (ut
 ait quidam) dicere non prouideram. Ita
 vouere oportet, & postquam votum fue-
 rit emissum, eiusmodi vanæ excusationi
 nullus relinquatur locus. Cui sensui vide-
 tur vteūque fauere, quod in lectione He-
 braica dicitur: Error siue ignorantia est,
 loco illius, non est prouidentia. Quidam
 verò ea quæ præcedunt aliter expo-
 nunt, illud videlicet: Ne dederis os tuū,
 ut peccare facias carnem tuam, exponen-
 tes, de cauenda gula atque luxuria: ne vi-

delicet ita det homo os suum gulæ, ad vo-
 randum & ingurgitandum ciborum, at-
 que potuum abundantiam sine modo de-
 bito, ut inde excitetur caro ad luxuriam,
 quod ferè solet euenire, eo quod sit gula lu-
 xuria proxima, & (iuxta sacri Hieronymi
 verbū) venter mero æstuans facildē despu-
 mat in venerē. Id quod etiam Apost. Pau-
 lus indicat, cū ab ebrietate dehortans, ait: *Ephē. 5.*
 Nolite inebriari vino, in quo est luxuria.
 Aliter interpretatur Salonius, dicens, tūc
 hominem dare os suum ut faciat peccare
 carnem suā, quando loquitur vanitates &
 verba libidinosa, quibus caro incitetur ad
 libidinem. Quem sensum etiam Olym-
 piodorus innuit, paucis his verbis: Lingua
 si nugax aut multiloqua fuerit, corpus to-
 tum coinquinat, præsertim verò si cū mu-
 lieribus incautus sermo habeatur. Aliam
 quoque addit Salonius expositionem ex *Salonius*
 Hieronymo, talem: Noli querere vanas
 excusationes, quibus des occasionem car-
 ni tuæ ad peccandum. Hoc est, Noli dice-
 re, non ego, sed quod habitat in
 me peccatum, id est fragilitas carnis meę.
 Nam si hoc dicis, dominum pronocas ad
 iram, quasi ipse auctor sit peccati.

*Vbi multa sunt somnia, plurima sunt va-
 q iij*

nitatis & sermones innumeri: tu vero deum time.

Breuius videtur notare vanitatem quæ est in obseruatione somniorum indicans somnia vana esse, neque quicquam illis tribuendum fidei, qui suis somniis confidentes, multa prædicere aut ex eis multa docere contendunt. Nihil enim aliud quam vaniloquia & stultiloquia hæc sunt, propter quod ab eis discendum, & nihil illis dandum fidei, sed deus timendus est, & illius verbis super omnia est habenda fides atque præstanda obedientia. Nam si etiam à signis cæli non vult nos deus metueri, dicite eo per prophetam: A signis cæli nolite metueri, quæ tamen (vt in exordio libri Genesios dicitur) ipse posuit in signa & tempora, multominus vanis attendendum est somniis. Non sic tamen hæc reprobantur somnia, vt nullis omnino indicetur, attendendum. Solet enim deus non solum bonis, verum etiam malis subinde immittere somnia. Quemadmodum Pharaoni & ministris eius, pincernæ atque pistorum magistro, ad probandam sapientiam Ioseph. Nabugodonosor quoque, ad exaltationem Danielis, & venturoorum promissionem, item & aliis non

Hier. 10.

Gene. 1.

Ge. 40.

& 41.

Dan. 2.

nullis. In euangelis quoque, Ioseph Christi *Matt. 1.*
fuit nutricium, pluries in somniis legimus *& 2.*
commonitum: & Magos qui Christo nullo regi deuota obtulerant munera, diuino oraculo in somniis legimus edoctos, ne ad Herodem redirent. Non ergo sine discretione qualibet arguantur somnia, sed signanter dicitur: Vbi multa sunt somnia, multæ sunt vanitates, & sermones innumeri. Nam somnia illa quæ à deo sunt, admodum rara sunt. Vana autem somnia quæ à nobis proficiuntur aut damonibus, plurima sunt, quemadmodum & sermo domini preciosus ac rarus est: verba autem nostra innumera. Cæterum, de somniorum diuersitate & quomodo, vel quantum ex eis liceat prognosticari vel argumentari, dictum est à nobis prolixius libro decimo de consideratione rerum naturalium, circiter libri eius finem.

Si videris calumnias egenorum & violenta iudicia, & subuerti iustitiam in provincia, non mireris super hoc negotio, quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij, & insuper vniuersæ terræ rex imperat seruienti.

Transit ad vanitatem quæ est in oppressio pauperum, & subuersione iudicij, rui vnde

Oppressio

pauperum

subuersione

indicans, unde malum illud, quod tam ob-
 nium est inter homines suum ortum ha-
 beat. Ait itaque: Cùm videris paupe-
 res calumniam pati, & per iniqua iudi-
 cia super terram pauperes opprimi, non
 erit quod multùm admireris, si consi-
 deres populo prapositum multitudinem.
 Sunt enim qui populo præsunt ad præ-
 standum iustitiam plurimi, sub vltorio-
 ri & altiore potestate constituti, ita vt
 hic iudex alteri subsit superiori, & hic ite-
 rùm alij superiori: ac postmodò omnes vni
 subsunt regi super totam terram potesta-
 tiuè & cum autoritate plena ac prima
 dominant. Quæ multiplicatio praposto-
 rù & administratorù iustitiæ, licet institu-
 ta sit ad facilius expeditiùsq; vnicuiq; ad-
 ministrandum iudiciù(Impossibile enim
 foret, vnicù regem per semetipsum defi-
 niendis causis omnibus quæ in regno oc-
 currunt, sufficere) non raro tamen per e-
 ius occasionem contingit, opprimi paupe-
 res, pervertique iudicia, ab us qui locum
 tenent principis: Hi enim frequenter te-
 nuis sunt conditionis, & anima magis
 quàm fortuna aut diuitiis sublimes, quod
 illis occasionem præstat libenter acci-
 piendi munera, ac (quod deinde conse-

quens est) peruertendi iudiciù. Nam (iu-
 xta apostoli Pauli vocem) qui cupiunt di-
 uites fieri, incidunt in tentationes, & in
 laqueum diaboli, & in desideria multa &
 vana. Et (quomodo alibi dicitur) excæcât
 munera etiam prudentum oculos. Am-
 biunt quoque hi inferiores iudices sub a-
 liorum potestate constituti superiorum
 suorum gratiam, vt in statu honoris sui
 queant permanere, propter quam ambi-
 tionem frequenter illos contingit aduer-
 sus iustitiam agere. Quemadmodum ad-
 uersus innocentissimum agnum Iesum
 Christum dominum nostrum Pilatus Iu-
 dææ Præses sub Romanorum potesta-
 te constitutus, ob metum Cæsaris, quo
 illi minabantur accusatores Iudæi, ne
 statum suæ dignitatis atque officij per-
 deret, longè impiissimam pronuntia-
 uit sententiam aduersus eum quem in i-
 pso quoque condemnationis articulo, &
 verbo, & signo, manus lauans, innocen-
 tem protestabatur. Sic frequenter va-
 riis ex causis contingit, propter hanc iu-
 dicum subdelegationem (quæ est tamen
 bonæ administrationi reipublicæ neces-
 saria) iustitiam offendi ac perverti iudi-
 cia. Potest & aliter istud intelligi ad hunc

1. Tim. 6

Deu. 16.

Mat. 27.

COMMEN IN

Aliae-narratio.

modum: Cùm videris in hoc mundo per-
uerti iudicia, & subuerti iustitiam, &c. Nò
multùm mireris, sic vt ob hoc murmures
aduersus deum, aut de eius providentia
dubites, eo quòd illa permittat: sed confi-
dera, quòd sicut inter terrenos praposi-
tos, vnus alio superior est, ita deus est v-
nus omnium princeps, & rex supremus,
rex regum, & dominus dominantium.
Qui proinde iudicaturus est de omnibus
quæcunque nunc aguntur in terra, confi-
deratque nunc singula quæ geruntur ab
iis qui sua vice funguntur in terris, & suo
tempore districtam de omnibus requiret
rationem. Quemadmodum per Psalmistã
dicitur: Deus stetit in sinagoga deorum,
id est, in cõgregatione & cõtu iudicium,
in medio autem, tanquam omnium pri-
mus, deos ipsos diiudicat: Vsq; quo (in-
quies) iudicatis iniquitatem, & facies pec-
catorum sumitis. Non igitur mirandum,
si nunc dissimulet deus, & permittat per-
uerti iudicium, quoniam non tanquam i-
gnorans quid hic agatur ista permittit,
sed vt suo tempore in ista vasa iræ suam
effundat iudicium. Quemadmodum ait

Rom. 9.

Apostolus: Deum volentem notam fa-
cere potentiam suam, & diuitias iræ

CAP. V. ECCLĒ. 127

sux ostendere, tolerare vasa iræ apta in
interitum, adducens quoque illud Pha-
raonis diu rebellantis exemplum, de quo
ait sermo domini: Quia in hoc ipsum ex-
citavi te, vt ostendam in te virtutem meã.
& cætera.

Exod. 9.

*Auarus non implebitur pecunia, & qui
amat diuitias, fructum non capiet ex eis. Et
hoc ergo vanitas.*

Solent concionantes apud populum,
ea quæ maximè vana & fugienda sunt,
passim tamen obuia, frequentius replica-
re, ad auertendum ab eis hominum ani-
mos. Sic noster iste Ecclesiastes admodum
frequens est, in damnando iterumque &
iterum damnando vanitatem auaritiæ,
quæ inter cætera vitia admodum latè pa-
tet inter homines: Iuxta illud Apostoli,
Omnes quæ suæ sunt, querunt. Et illud
Prophetæ: Omnes auaritiæ student. Est
nihilominus vitium maximè execrãdum,
vt pote quòd neque ipsum auarum, neq;
alios patitur gaudere de rebus possessis,
per quod subtrahitur quidem aliis rerum
necessariorum vsus, quas sine mensura
cõgregat, ipse tamen interim illis non v-
titur quæ congregat. Est item maximè fu-
giendum, vt pote quo maximè execatur

Cõcionatorum mo-
res expri-
mit Eccle-
sastes.
Philip. 2.
Hier. 6.
& 81

COMMEN. IN

homo, & quasi ab humana specie alienus. efficitur, tanquam animal quoddam omnino terrenum, semper in terra latitans, & terram terræ coaceruans labore infatigabili: neque fodiendi in terram aut cōgerendi vllū finem facit, cum tamen post immēsos aggeres cōgregatos nihil ex eis fructus capiat qui laborauit in eis. Quem

Talpa admodū talpa oculis carens in terra perpetuō laborat, terram fodiens, & terram coaceruans in cumulos, attamen cum iam multos cumulos terræ congregauerit, ita vt etiam in altum tumentes monticuli appareant, nullum tamen fructum ex eis capit, tantū nocet aliis, iis videlicet in quorum agris aut pratis, sic inutili fatigatione laborat. De hoc ergo auaro talpæ vtique persimili, ait Ecclesiastes, ipsum non posse pecunia impleri siue satiari, neque fructum vllum capere ex sic adamatis diuitiis, ac proinde ipsius studium esse vanitate plenum. Gemina namque indicatur avari miseria, quod neque repleri possit diuitiis, neque vllum ex eis, quanta sibi coaceruauerit, capiat fructum. Et primū quidem ad oculū patentissimè cernimus plerūque admodum avari homines nullum omnino terminū suæ cupiditati præfigentes.

Auarus nequit impleri pecunia.

admodū talpa oculis carens in terra perpetuō laborat, terram fodiens, & terram coaceruans in cumulos, attamen cum iam multos cumulos terræ congregauerit, ita vt etiam in altum tumentes monticuli appareant, nullum tamen fructum ex eis capit, tantū nocet aliis, iis videlicet in quorum agris aut pratis, sic inutili fatigatione laborat. De hoc ergo auaro talpæ vtique persimili, ait Ecclesiastes, ipsum non posse pecunia impleri siue satiari, neque fructum vllum capere ex sic adamatis diuitiis, ac proinde ipsius studium esse vanitate plenum. Gemina namque indicatur avari miseria, quod neque repleri possit diuitiis, neque vllum ex eis, quanta sibi coaceruauerit, capiat fructum. Et primū quidem ad oculū patentissimè cernimus plerūque admodum avari homines nullum omnino terminū suæ cupiditati præfigentes.

CAP. V. ECCLE. 128

sine modo, sine fine, æquè semper lucris inhiat, æquè semper sunt auidi, vt aceruo (iuxta poetiū illud) aliquid addant, imò non æquè tantum remaneant auidi, sed magis etiam accēdatur eorum cupiditas, quo plura congesserint. Quod breui quidem, sed venusto verbo, alius poeta expressit, ita canens:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Prolixius verò θεολογικώτατος, id est, theologissimus ille philosophus, & Severinus Boetius, id ipsum metro pulcherrimo depinxit, quod præsentī loco non inopportunè neque incommodè, licet aliquanto prolixius, totum tamen duximus inferendū. Sic itaque ille metro secundo libri secundi, de consolatu philosophico, canentem, introducit sacram philosophiam.

Si quantas rapidis flatibus incitus,

Ponus versat harenas:

Et quot stelliferis ædita noctibus,

Cælo sydera fulgent,

Tantas fundat opes, nec retrahat manū,

Pleno copia cornu:

Humanum miseris haud ideo genus,

Cesset flere quærelas.

Quamuis vota libens excipiat deus,

Carmen }
Boetij de }
auaritie }
insatiabi- }
li voraci- }
tate.

Multi prodigus auri:
 Et clavis auidos ornet honoribus,
 Nil iam parta videntur.
 Sed quaesita vorans saeva rapacitas,
 Alios pandit hiatus.
 Quae iam praecipitem frena cupidinem
 Certo sine retentent:
 Largis cum potius muneribus fluens,
 Sitis ardescit habendi?
 Nunquam diues agit, qui trepidus gemens,
 Sese credit egentem.

Hæc ille (vt eodẽ in libro alia pleraq;
 immo penẽ omnia) & diuinissimẽ & sua-
 uissimẽ: adeo vt ipsum quoque omnium
 hominum auarissimum arbitror eo audi-
 to & intellecto carmine, non posse non
 commoueri. Testantur autem hæc veris-
 simum esse quod hîc ait Ecclesiastes, auar-
 rum non impleri pecunia. Neque verò
 minus apparẽtem habet veritatem, quod
 idem adiungit, amãtem diuitias, fructum
 ex eis non capere. Qui enim affectũ ap-
 ponit diuitiis, easque immodicẽ diligit,
 non audet eas contingere, ne minuatur
 aceruus: cùmque diuitiarum vsus consi-
 stat in eis expendendis liberaliter atque
 frugaliter, in iis quæ ad dei honorem, pro-
 priuque corporis & proximorum neces-
 sitatem

Diuitias
 amãs nõ
 capit ex
 eis fructũ

statem attinent, manifestissimum est, per
 amorem inordinatum frustrari auarum &
 diuitiarum suarum vero fructu. Nõ enim
 potest habere fructum ex re aliqua, qua
 vti non permittitur, secundum finem ei-
 us rei. In ista igitur congregatione auar-
 ra, ac sine modo congestis diuitiis, nemo
 dubitat manifestam inesse vanitatem,
 quippe quæ nec satiare possunt auarum,
 neque cum suo fructu donant.

*Vbi multe sunt opes, multi et qui com-
 medunt eas. Et quid prodest possessori, nisi
 quod cernit diuitias oculis suis?*

Nunc pergit ostendere, quòd illis di-
 uitie possunt foelicitatem præstare, qui ex
 vsu liberali fructum earum videntur acci-
 pere. Quod ex eo ostendit, quoniam si
 quis multas habeat opes, quas velit fruga-
 liter secundum diuitiarum vsum expen-
 dere, is magnam quoque alet familiam, vt
 plerunq; vidimus in aulis principũ & do-
 mibus nobilium, plurimos illic esse mili-
 tes, seruos & ancillas, à quibus diuitiæ il-
 læ consumuntur. Qui autem magis ad
 euangelicam perfectionem aspirant, pro-
 ximos indigentes de suis facultatibus su-
 stentant: & quicquid præter victũ & ve-
 stitum ac frugalẽ vsum in rebus necessa-

COMMENT. IN

Ex diuitiarū abūdātia possessor nō aliud q̄ vitæ necēssaria, accipit.

riis, sibi superfuerit, in vsus pauperum insumūt. Ipsi verò diuitiarū magnarum possessores, non per semetipsos possunt omnes absumere, neq; amplius ex omnibus illis possunt, quantū ad ipsos attinet, inde habere, quàm victum & vestitum. Isti videntur lautius, & vestiantur mollius, ex suarū diuitiarum abūdātia, quàm ceteri quibus non sunt tantæ diuitiæ, hoc tamē certum est, præter victū & vestitū & que sub his includūtur, nihil in suam oblectationem illos posse expendere. Cætera omnia, in vsus ministrorum aut pauperum, aut heredum, aut alienorum veniunt. Ipsi verò præter vsum victus & vestitus, nihil possunt habere oblectationis ex omnibus diuitiis suis, quantum ad corpus attinet: nisi quod eas cernant oculis suis, sicque modicam in tali aspectu oblectationem accipiant. Vide (exempli gratia) regem potentem aut ditissimum imperatorem. Per dies singulos quanta inferuntur tributa in eius gazophylacium? quātum censuum atque redditū quotidie in regios inferunt thesauros? Ex his autem omnibus tam immensis opibus, quid potest habere, ille nisi victum atque vestitum? Hoc solum ex omnibus illis opibus in illius personā

CAP. V. ECCLE. 130

expenditur, quod in ipsius victum atq; vestitum impenditur, qui profecto non nunquam mediocri fortunæ hominibus, nō minus est cōmodus, neq; minus delicatus, quàm illis summis principibus. Cætera omnia in ministros expenduntur, in principes, vasallos, hellebardarios, spatarios, sagittarios, cātōres, cātatrices, coquos & coquas, mægones, muliones, mimos, hystriones & moriones, deniq; in equos, mulos, leones, dromedarios, camelos, canes, falcones, psitacos, atq; ita deinceps in mille partes thesauri distrahantur regij. Et ex his omnibus, quid interim ipse rex vel imperator oblectationis habere potest, nisi quod oculos tenui admodum voluptate in eis paululum possit pascere? Immo ex ipsis illis regij diuitiis, coquorum nouissimos constat multo maiores corporis accipere voluptates, qui & sine metu & motu comedunt ac bibunt de præstantissimis, quàm ipsi accipiant principes: quos & in mensura cibum potumque sumere cogit honestas, & conditionis sablinitas nunquam æmulis vacua, ad cuncta apposita facit trepidare. Et nisi protsus superuacuum id videretur, insigne illud ditissimi & gloriosissimi Salo-

Exēplū monis poterimus exemplum adduce-
Salomo- re, cuius cibus per dies singulos (vt sa-
nis *lorio* era narrat hystoria) erant triginta cori
sismi simila, & sexaginta cori farina, decē bo-
 3. *REG* 4 pingues, & viginti boues pascuales,
 & centum arietes, excepta venatione cer-
 uorum, capre trū, atq; bubalorum, & auisū
 altitum. Verū ex hoc tanto ciborum ap-
 paratu, quātūlū (quāso) esse potuit, quod
 Salomoni in portionem venit? Crustula
 forsitan simila & armus arietinus, aut co-
 xa auis altilis, aut aliud huiusmodi. Cæ-
 tera omnia, oculis quidem si voluisset po-
 terat aspicere, sed māducare ipse non po-
 terat. Vis autē videre apertissimē vbi mul-
 tæ sunt opes, quomodo multi sint & qui
 comedunt eas? Lege quod sequitur de e-
 quis Salomonis. Habebat Salomō (inquit
 sacra hystoria) quadraginta milia præse-
 pia equorum curtilium, & duodecim mi-
 lia equestrium. Quantū hic tantus iumen-
 torum numerus palearum debuit absum-
 mere? Ecce quomodo verum est verbum:
 Vbi multæ sunt diuitiæ, multi & qui co-
 medunt eas: Et quid prodest possessori, ni-
 si quod diuitias cernit oculis suis? Posset
 quoque verbum istud accipi vt argumen-
 tum bicornē, in hanc sententiam: Si quis

*Argu-
mentum
bicornē.*

Ibidem.

diuitias multas habeat, aut illas expēdit li-
 bera liter, aut auarē sibi seruat. Si eas ex-
 pēdat (qui est diuitiarum vsus) minimum
 fructus ad ipsum redibit dominum, mini-
 ma portio oblectationis, quæ est in diui-
 tiarum insumptione ad ipsum deueniet
 diuitiarum dominum. eo quod bona pars
 expēdetur in alios. Si verō auarus posses-
 sor esse maluerit, & apud se detinere diui-
 tias, quam inde poterit is habere utilita-
 tē, cum apud se seruauerit & in imū ēsum
 auxerit acervos, nisi quod congestas di-
 uitias interdum potest aspicere, sicque
 vana oblectatione (sed modica admodū
 & nimium vili) suos oculos pascere? Ne-
 que igitur liberaliter expendenti, neque
 auarē retinenti possunt præstare diuitiæ,
 quantūmuis magnæ, sufficientiam aut fœ-
 licitatem, sed est in eis vanitas.

*Dulcis est somnus operanti, siue parum si-
ue multum comedat, satietas autem diuitis
non finit eum dormire.*

Comparat hęc diuitem in otio agen-
 tem, cum homine paupere vel mediocri-
 qui suo sibi labore victum parare debet,
 ostendens, pauperem suo labore viuen-
 tem melius habere ex eo ipso quem sibi
 cum labore parat victu quotidiano, quàm

habeat diues in otio agens propter re-
 rum sufficientiam, ex omnibus suis diui-
 tiis. Videmus enim, homines tenuis for-
 tunæ suis manibus sibi ac familiae victum
 quotidianum parentes, bellissimè valere,
 corpore esse sano & robusto, stomachū
 habere in dispositione optima, qui faci-
 lè possit digerere quemuis intestum ci-
 bum, quamlibet rudem, quantumlibet iu-
 xta diuitum æstimationem vilem. Atque
 hinc fit vt vigens in eis appetitus, ma-
 gnus, illis præstet in esu rudium quoque
 ciborum delectationem, adeo vt nonnun-
 quā è cibarij panis nuda crustula (iuxta cō-
 mune prouerbiū) mellis videantur ex-
 ugere dulcedinem. Quod si nonnunquam
 in cibi quantitate excedere eos contige-
 rit, aut aliquid esui incommodum traice-
 re, validus appetitus & ferrei stomachi
 igneus ardor facilè absumūt, quod super-
 fluum est, aut malè cōueniens, vt nullum
 inde patiantur incommodum. Deniq; som-
 num (cuius est delectatio hominibus plu-
 rimū suavis) habent quietissimū & ple-
 num, non interruptum crebris vigiliis, vel
 ob stomachi cruditatem, vel quamlibet
 aliā ob causam. Mox vbi cervicali caput
 contigerint, adest mulcebris somnus tan-

quam obuiis vulnis suauiter excipiens re-
 supinos, vt videri possit ad hoc in ceruica
 li latitasse, quo aduenientem pauperē o-
 perariū in suo sinu confoueret. Sic post-
 quam totam noctem suauis somno pauper
 edormierit manè euigilans, eodem in la-
 tere iacentem se comperit, in quo se ad
 vesperam reclinauerat, cum se somno da-
 ret, neque vel ad latum culmum locū mu-
 tasse. Non meminit insomniorum, nullos
 sensit nocturnos timores, lamias non vi-
 dit neque lemures, excutit celeriter som-
 no bene refectum corpus, è lectulo, at-
 que ad solitū opus reuertitur, vt impleat
 illud quod in Psalmo de huiusmodi homi-
 ne dicitur: Exhibet homo ad opus suum, &
 ad operationem suam vsque ad vespe-
 ram, vtque illi pareat sententiæ, quam do-
 minus super Adam protulit, & posteros
 eius, dicens: In sudore vultus tui vesceris
 pane tuo. Tanta ecce comoda præstat
 pauperi sua tenuitas. Contrā verò, otiosi
 diuites, qui ampla hæreditate à parenti-
 bus ditati aut alias quomodo haber diui-
 tias copiosas nacti in otio vitam agunt,
 nulla actione honesta, neq; priuata neq;
 publica occupati, propter otiositatem, malè
 digerūt cibū: nimirum vt ipsi pigri sunt,

Psal. 103

Gene. 3.

Otioforū ita & coquum habentes pigrum, id est, stomachum tepidum & digerere impotentem, qui nihil ferre possit, nisi quod tenuerrimum sit & digestu facilissimum, neque rursus nisi modicum aliquid, quod pauperi operatio vix ad ientaculi praeludium sufficeret. Et iuste quidem hanc in illos vindictam exercet suus stomachus, quasi eius sententiæ exequutor, quâ pronuncianit Apostolus: Si quis non vult operari, nec manducet. Malam verò digestionem, sequuntur incommoda plurima, ex quibus vnum est quod magni reputat delicati diuites, nullum cibum, quantumuis delicatum, quamlibet opipare paratum, sibi videri sapidum, aut si interdum ad primum gustum in sapore non nihil sentiant oblectationis, post morsum vnum aut alterum morellum fastidiunt, & conuertuntur in nauseam. Quod malum ipsorum iudicio non mediocre, dum conantur depellere, arte tum coquorum tum medicorum sollicitant, vt appetitum prouocent, & stomachū vel nolentem ad cibum concupiscendum quasi per vim cogant, sicq; esurire compellant. Hinc ferculis omnibus aromaticas species & confectioes alias calidissimas adiungunt, vt his

2. Tes. 3.

prouocata gula, in stomachum etiā nolentem escas delicatas traiciat. Vina præter ea adhibentur quæ possunt inueniri calidissima. Aquæ haustus aut cereuisiæ (immane) quantum illorum læguenti stomacho adfert periculi, videlicet ne totus simul naturæ ac digestionis calor extinguatur. Sed & Medici magno precio & multi honoris obsequio sollicitantur, vt vel tota sua arte ipsi efficiant, quod à natura ac naturæ donis se vident non pro voto consequi. Atque hi rursus, quæ calidissima mouerint & ad gulam irritandam quàm maximè conducentia, stultis stulti obsequentes, adhibent, simul in hoc & alienæ seruientes insanix, & suo non minus studètes quæstui. Atque his rebus efficiunt otiosi illi diuites, infœlicem stomachum tot modis diuexantes, vt in dies magis viribus ille deficiat, & totus pigritiā languescat, donec tandem ex ligneo (vt per iocum de huiusmodi dici solet) papiro accipiant. Quo languente, necesse est totum corpus pessimè habere, vt frigente coquinam & coquo læguente, omnis simul languet familia, quæ non nisi coqui & culinæ beneficio sustentatur. Ad hoc malum, ipso iudicio nō mediocre,

COMMENTA. IN

Somnus destituit otiosos diuites.
 consequitur alterum nihilo melius tolerabile, dormiendi videlicet impotentia. Vbi enim malè digerit stomachus, non potest cōgrua esse dormitio, quemadmodum & ratio & experientia testatur. Atque ita & illa dulcissima somni requie (qua nihil carnalibus hominibus videtur suauius) fraudantur. Tametsi enim stomachum habeant impotentem ad digerendum, prouocant tamen gulam omnibus quibus posunt modis, vt etiam per vim cibū potūque vel inculcent, vel ingurgitent nonnunquā velut pistillo intrudētes, donec per gutturis cannale in stomachum traiciant. Quibus digerēdis dum nequaquam piger & lāgūidus sufficit stomachus, dum conatur & non praualeat, non sufficit vapores eleuare mulcebre (cuiusmodi ad somnū causandum Physica docet requiri) sed tantum crudas quasdam & indigestas exhalationes sursum fundit, quæ vbi caput occupauerint, dolorem non modicū causant, per os quoque eructationibus eiciuntur, & per varia corporis membra dispersæ, corpus totum mirum in modum fatigant, & indisponunt, diuersarum quoque egritudinum materiam & causam præstant. Sic diuitum saturitas, dormire eos non si-

CAP. V. ECCLE. 134

nit. Si in lectulo se componat vt somnum inuicent, iacent, claudunt oculos, silentium præstari summū à tota familia exigunt, puluinaris plumas iterum iterūque eleuāt, im plumarum mollicie delicatum corpus versant atque reuersant (iuxta Sapientis verbum) quasi ostium in cardine, fugientem somnum expectant, obsecrant, inuocant. Qui vbi post horas plures diu vocatus tandem aduenerit, abscedit quātotius vix vlla data requie: & post horam vnam aut alteram expergefacti, sentiūt eructationes, ascendentium è stomacho laborate, sed impotente, cruditatum: reuertitur illis ad os cum amaritudine pinguis, quæ qualicunque delectatione per gulam intrusa verius quàm manducata, fuerant, sic stomacho de Gula iustas meritasque penas sumente, vt quemadmodum cœnæ tempore per vim ingurgitando gula stomachum affixerat, sic nunc per tempus somni stomachus illi refundat, qua torqueatur, crudam amaritudinem. Quia in re, diuites isti otiosi & gulosi aduertant iam in se incipere executionem iudicij illius quod in Apocalypsi Babylone illa ipsorum matre desinitum legimus, dicente angelo: Quantum glorifi-

Pro. 16.

Apo. 18.

cavit se & in delitiis fuit, tantum date illi tormentum & luctum. Nonne enim huius miseriae evidens isti sentiunt precludiū, dum quod sub noctem cenandi tempore cum qualicunque oblectatione ingerunt, statim per noctem somni tempore non minori cum amaritudine eructantes effundunt? Nunc igitur ex hac Ecclesiasticis nostri comparatione iudicet, quisquis habet oculos, quanto sit ocioforum diuitū etiam hoc in mundo peior conditio, q̄ pauperū & tenuium, qui suis manibus quotidianū sibi victū quaeritant: id quod vel ipsi, si re ad perpendant, velint nolint, fateri cogentur. Sed hæc ob pauperū consolationē, & diuitū admonitionem, prolixius dicta, sufficiant. Potest autem saturitas ista diuitis aliter intelligi abundantia diuitiarū, quæ illum non finit dormire, ob perpetuā quæ pro eis, tum congregandis, tum conseruandis, gerit sollicitudinem.

Est & alia infirmitas pessima, quæ videtur sub sole. Diuitia conseruata in malum domini sui: pereit enim in afflictione pessima. Generauit filium, qui in summa egestate erit. Sicut egressus est nudus de utero matris suæ, sic reuertetur: & nihil auferet secum de labore suo. Miserabilis prorsus infirmitas. Quomo-

do venit, sic reuertetur. Quid ergo prodest ei quod laborauit in ventum? Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris, & in curis multis, & in erumna atque tristitia. Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis & bibat, & fruatur letitiis ex labore suo, quo laborauit ipse sub sole, numero dierum vitæ suæ quos dedit ei deus: & hæc est pars illius. Et omni homini cui dedit deus diuitias atque substantiam, potestatemque ei tribuit, vt comedat ex eis & fruatur parte sua, & letetur de labore suo. hoc est donum dei. Non enim satis recordabimur dierum vitæ suæ, eò quod deus occupet deliciis cor eius.

Hactenus quæ ferè solent evenire avaris atque diuitibus molesta narrauit: tunc quod rariū, sed minus tolerabile est subiungit, dicens, diuitias non solum non posse præstare felicitatem mortalibus verū etiam plerisque occasionem esse crudelis interitus, quoniam propter diuitias multi strangulantur & interficiuntur, frequenter admodum per oscultam vim latronū atque predonum, nonnunquam etiā per vitiosa iudicia. Quemadmodum Naboth Iezraelitam propter vineam publica sententia, falsis testibus subornatis damnatū legimus, agente id Iezabele impiissima,

Diuitia multis occasio periculi suæ re.

COMMENTA. IN

1. *Re. 21.* pro Achab viro suo. Innumeros quoque reges propter suas diuitias, tam in sacris quam in prophanis historiis, legimus tuis se trucidatos. Atque ita per vim parētibus interfectis suisque rebus spoliatis, filij interfectorum remanēt pauperes & inopes paternæ hæreditatis aut paternarum diuitiarum nihil possidentes, eo quod pervim ab alienis sint direpta omnia. Atque hoc est, quod dicit: Diuitiæ conseruata in malum domini sui. Pereūt enim in afflictione pessima, nimirum cum ipso qui eas congregauit aut conseruauit, sic vt nec hæredibus remaneat quicquid ex eis. Vnde subditur: Generauit filium qui in summa egestate erit, ac deinde: Sicut egressus est de utero matris suæ, & cætera subsequētia, quæ quia nullam specialem habent difficultatem, sensum patentem habentia, nobis consultum videtur, eam qua in prioribus paululum forsitan, in pauperum operariorum consolatione, excessimus prolixitatem, præsentī breuitate pensare. Illud tamen aduertendum, pro supposito verbi, pereūt, debere accipi, diuitias, id quod ex Hebræo est manifestum, vbi supposito expresso sic dicitur: Pereuntque diuitiæ ipsæ, cum afflictione pessima: in ventum.

CAP. V. ECCLE. 136

autem laborare, appellat, laborare frustrâ. Ventus nanque dispergit congregata, vt non sit eorum vsus. In tenebris verò *In tenebris comedere* dicitur congregator auarus, eo quod propter auaritiã, omnem fugit *dit aua-* hominum societatem, conuiuas nullos *rus.* admittens, ne aliquid dematur aceruo. In curis item comedit, quoniam nequedum cibum sumit, a solitudine potest esse vacuus, semper de lucro & rerum augmento sollicitus. Ea quoque quæ deinde sequuntur: Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo, ac deinde: Et omni homini cui dedit deus diuitias atque substantiam, potestatemque ei tribuit vt comedat ex eis, & fruatur parte sua, & lætetur de labore suo, hoc est donum dei. Hæc (inquã) omnia suprâ nobis sunt plenè exposita, partim circa finem secundi capituli, vbi sic legimus: Quid enim proderit homini de vniuerso labore suo & afflictione spiritus, quæ sub sole cruciatus est? Cuncti dies eius *Expositio quodolore* doloribus & erumnis pleni sunt, & c. *no quo-* Ac rursus n clarius capite tertio, in cuius *rūdã dif-* medio sic legimus: Et cognoui quod non *filiũ in* esset melius nisi lætari & facere bene in *lucra.*

COMMENTA. IN

vita sua. Omnis enim homo qui comedit & bibit & videt bonū de labore suo, hoc donum dei est. Hoc tantum in præsentī loco intelligendum est, quid sibi velit hoc verbi: Et hæc est pars illius. Deinde quid sit illud quod dicitur, Deus potestatem dare homini, vt comodat de sua substantia & labore. Quo ad primum, dicitur esse illa portio hominis, comedere & bibere frugaliter ad corporis necessitatem de labore, & bonis à deo concessis, quantū ad corpus attinet quoniam non amplius homo de omnibus suis bonis & laboribus habere potest, quantum ad corpus attinet, nisi quod sic illis frugaliter in timore dei vtatur Nam quicquid abscedens reliquerit, nihil eorum secum auferet. Quo ad secundum verò, dicitur deus dare potestatem homini vt suis vtatur, à cuius corde aufert malam cupiditatem auaritiæ, quæ prohibet, ne audeat homo sua contingere atque expendere. Superest autem illud tantum explicandum, quod in conclusione capituli ponitur: Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eo quod deus occupet deliciis cor eius. Habet autem hunc sensum: Iccirco is qui ex dono dei ab auaritia liber, frugaliter cum lætitia vtatur bo-

nis

CAP. V. ECCLE. 137

nis suis, meritò id tanquam donum dei debet computare, & feliciorem se debet iudicare auaro illo, qui semper in curis doloribus, atque in ten ebriis vixit, non auidens rebus sibi concessis vt: quoniam longè minus tristitiæ sentiet in vita præsentī, quàm ille auarus, neque adeò sentiet temporis vitæ suæ prolixitatem & fastidium, trāsfigens dies suos in lætitiā, quam habet ex frugali eiusmodi vita donorum dei. Hoc enim est quod dicit: Non satis recordabitur dierum vitæ suæ, id est, non multum attendet, non multū sentiet longitudinem vitæ, aut fastidium temporis, eo quod deus occupet cor eius deliciis. Quod duplici ratione accipitur: Tū quia ex dono dei habet, vt ab auaritia liber bonis cōcessis vt audeat frugaliter vnde est cordi eius lætitiā: Tū quia lætitiā illā accipit cor eius ex creaturis dei, quas cū gratiarū actione percipit, propter quod, non immerito etiā hac ratione deº cor eiº gaudio occupare dicitur. Manifestū est autē, vel experiētia sola docente, cordis gaudiū facile efficere & imperceptibilem tēporis transitū, ita vt sine fastidio labatur ac trāseat: quæadmodū ecōtrariò tristitiā & sollicitudo prolixā faciūt omnē morā videri.

f

COMMENTA. IN
ANNOTATIONES
in caput quintum.

NE temerè quid loquaris: In Hebræo & in æditione antiqua dicitur: Ne sis festinus in ore tuo vel cum ore tuo sensus idem est cum nostra lectione.

Displicet enim deo, stulta & infidelis promissio. In Hebræo & in editioe antiqua sic legitur: Non enim est voluntas in stultis, subaudi, deo. Hoc est: Deus non diligit stultos, qui facillè promittunt & postmodù non soluunt promissa. Vel non diligit stulta promissa. Noster interpretis verbis aliis eandem sententiam expressit clarius. Quemadmodum & in eo quod sequitur: Melius est, &c. Quod in Hebræo ad verbum sic habetur: Melius est quod non voucas, quàm quod voucas & non reddas. Ne dicas coram Angelo, nõ est proudentia. In Hebræo secundum eundem sensum dicitur: Ne dicas coram angelo, quoniam error siue ignorantia est. Quod aliqui sic intelligunt: Ne dixeris quod error & vanum sit vouere, quasi vel non liceat vouere vel non debeat votum reddi. Alij sic: Ne dixeris angelo audien-

CAP. V. ECCLE. 138

te, quod ex errore ignorantia & improvidentia voueris, sic te existimans posse liberari à voto. Alij ita intelligunt: Cùm peccaueris, caue excusationes quæras in peccatis, dicendo: Ignorans peccaui, quoniã talibus excusationibus maximè irritatur deus. Antiqua æditio per omnia cõsentit cum Hebræo, nisi quod pro angelo deum ponit. Si videris calumnias egenorum & violenta iudicia. Pro violentis iudiciis, in Hebræo est, rapina iudicij, quod secundum sententiam id idem redit. Excelsior est alius, &c. Locus iste mirè inuolutus est, multùmque in eo variant commentatores atque interpretes. Sensum nostræ lectionis Latinæ expressissimus latius in commentariis, illum qui nobis videbatur cõmodior. Alij ex Hebræo sic vertunt: Excelsus super excelsum obseruat, & excelsi sunt super eos. Porrò residuum terre in omni isto, rex, ad agrum cultum. Cuius versionis hunc sensum assignant. Deus omnibus magnatibus supereminet, qui in terra peruertunt iudicium, & omnia obseruat tanquàm custos quæ inter homines fiunt, siue bona sint siue mala, mittitq; excelsos & fortes, qui vindictã sumant de huiusmodi iniquis oppressoribus. Et in

COMMENTA. IN

omni ista uisitatione siue ultione, remanebunt in terra reliquiae, quibus rex caeli fecundabit agrum cultum. Alij sic uertunt: Excelsior custos super excelsum, & adhuc celsiores sunt super eos. Praeterea est rex in omni terra ad colendum agrum, id est, dominatur super omnes & manumet regionem ne dissipetur. Hoc enim est nomen & officium regis. Alij hunc sensum ex Hebraeo eliciunt. Habet ille oppressor potestate excelsus alium superiorē, qui ea quae ille facit obseruat & utroque illorum sunt alij superiores. Ac deinde aliam incipiunt sententiam. Summum quod terra homini praestare potest, est ager aliquis qui colenti eum satis esse possit, ut ex eo uiuat, & cui ille contingit, & eo contentus est, is planē rex est. Adferunt in super alij alia, quae omittimus, ne supra modum nimium fastidij inferamus lectori. Porro aeditio uetus & ipsa cum nullo praedictorum conuenit, uariāque recipit interpretationes. Aliter nanque Hieronymus, aliter Gregorius, aliter Olympiodorus interpretatur. Et horum enarrationes, breuitati consulentes pertransimus. Auarus non implebitur pecunia, &c. Ex Hebraeo ad uerbum sic redditur. Amans argentū non sa-

CAP. V. ECCLE. 139

tiabitur argento uel pecunia: & qui amat diuitias, nihil utilitatis subaudi accipit uel refert, ex eis, iuxta sententiam nostrae lectionis. Et quid prodest possessori, nisi quod cernat diuitias oculis suis. In Hebraeo non exprimitur, diuitias. Ad maiorē autem sententiae claritatem interpretatus adiecit. Alij tamen sic interpretantur: Cum multi sint qui comedunt diuitias, diuitis, quid interim iste ex his quae illi absumunt habet utilitatis uel iucunditatis, nisi quod oculis suis tanquam spectator possit uidere illos de bonis suis comedentes? Ipse enim non nisi unius hominis portionem potest edere. Hebraei quidam praesentem locum longē aliter uertunt & intelligunt. Sic enim uertunt: Cum multiplicatur bonum, multiplicantur & qui comedunt illud, & quae pulchrum est dominis illius, cum id uident oculis suis. Exponunt autē in bonā partem de iis qui elemosynas accipiunt a diuitibus, hoc modo: Cum multiplicatur homini iusto bona, pluribus dat ex eis elemosynas, qui bona illa consumunt, & o quae pulchrum est & quae iucundū deo, qui est omnium bonorum dominus, quādo id uidet oculis suis. Alij sic: Quam pulchrum est domino boni, quae sic dispergat il

lud, quando pro illo videbit oculis suis beatam remunerationem. Prior autem sententia nostra lectionis magis ad propositum videtur conducere, eamque approbant sacri interpretes Græci atque Latini. Genuit filium qui in summa egestate erit. In Hebræo est: Genuit filium, & non est in manu eius quicquam, Interpres noster paraphrasticè expressit sententiam. In eo verò quod sequitur, sic reuertetur, &c. aliqua noster interpres omisit tanquàm non necessaria, Sic enim iuxta verbum foret ex Hebræo legendum: Sicut exiuit de utero matris suæ nudus, reuertetur, ut vadat secundum quod venit, nec quicquid tollet de labore suo quod ducat secum manu sua, vel quod portet secum in manu sua.

¶ SEXTI CAPITIS COMMENTARIUS.

Est & aliud malum quod videtur sub sole, & quidem frequens apud homines. Vir cui dedit deus diuitias & substantiam & honorem, & nihil deest animæ suæ ex omnibus quæ desiderat:

nec tribuit ei potestatem deus, ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud: Hoc vanitas & miseria magna est.

Dixerat de diuitiis in malum domini cōseruatis quas alieni per vim diripiunt, oppresso vel interfecto earum domino. Nunc de eo dicit auaro, qui seipsum facit miserum, propter auaritiam abstinens ab usu rerum suarum, qui cum abunde omnia acceperit quæ ad vitam corporis lætæ trāsigendam videri possint necessaria, diuitias scilicet & honorem aut locum statūque honorabilem, dicit tamen illi non esse datam à deo potestatem, ut comedat ex bonis suis, iuxta eum sensum quem in fine præcedentis capituli assignauimus, eo quod relinquat illum deus in auaritia cordis sui, per quem impeditur atque retrahitur ab usu rerum suarum. Hoc autem malum quàm sit apud homines frequens, nemo ignorat, nisi qui extra hominum conuictum, intra bestias vitam agit solitariam. Quàm item sit mala & magna hæc infirmitas, non est incognitum, utpote quàm passim homines execrantur, & subsannant. Facit namque auarus, præter eam quam in corde suo persequitur miseriam, ut etiam despiciatur, atque irri-

deatur ab omnibus. Nam tametsi ratione opum nonnunquam externi illi impendantur honores à mediocribus, intus tamen in corde, quisquis illius nouit auaritiam, despicit illum, & cum præterierit ille, dicit proximo suo: Ecce Euclyonem illum, ecce hominem auarum infelicem & miserum, qui nihil audet rerum suarum contingere, cum abundet in omnibus. Vide quomodo pperat, quomodo discurrit, ut aliquid adhuc aceruo adiciat. Hæc atque similia de auaro homine cum detestatione loqui solent illi in quibus plus est ingenui vel liberalis animi. Nonnulli tamen istud aliter interpretantur, non de eo qui per auaritiam seipsum priuat bonis, sed de eo qui propter infirmitatem vel aliam consimilem occasionem non permittitur oblectari in bonis suis. Quia enim infirmitas aut simile aliquid quo impeditur homo ne possit uti cum voluptate bonis suis à deo est (qui author est malorum istorum corporalium) ideo huiusmodi hominibus dicunt non esse datam à deo potestatem bonis sibi concessis utendi in lætitia. Verum quod priori loco diximus omnino videtur rationabilis. Est enim sacris expositioribus Græcis, Latinisque

consonum, propositoque sermoni magis accommodum, quoniam & mox sententia eiusdem prosequutio proponitur. Neque debet ille modus loquendi videri nouus, quo hic dicitur de auaro, quod non dedit illi deus potestatem comedendi ex bonis suis, quoniam & alias magis nouo loquendi modo utuntur sacrae literæ, cum dicunt, deum tradere homines in peccatum vel errorem. Sed & vulgò dicuntur homines, non habere auaros facultatem vel potestatem utendi rebus suis, quatenus eos non permittit auaritia, sed quasi retrahit ne utatur. Prosequitur deinde execrationem auaritiæ, dicens:

Si genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies atatis habuerit, & anima illius non utatur bonis substantiæ suæ, sepulturæque careat, de hoc ego pronuntio quod melior illo sit abortiuus. Frustrâ enim venit & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius. Non vidit solem, neque cognouit distantiam boni & mali, etiam si duobus milibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis.

Hieronymus & Olympiodorus annotarunt, id quod & res ipsa per se monstrat, pleraque hæc dici secundum hyperbolem.

COMMEN. IN

Velut quod dicitur: Si genuerit quispiam centum liberos, item si bis mille vixerit annos, cum nemo hominum tot legatur genuisse perfectos liberos, neque tantos vixisse annos, quandoquidem & ipse Adam ad millenarium vnum non peruenit. Imo & Mathusale, qui primum hominem annorum numero excessit, citra millenarium substitit. Tempus nanque vitæ eius fuerit anni. 969. cū Adam nō vixerit nisi 930. Sic ergo per excessum loquēdo, hoc vult Ecclesiastes significare, quantumcunque abundauerit homo in iis quæ magni faciunt homines (quorum præcipua duo sunt, vita longa & foemina aut prolium fecunditas) si tamen auaro sit corde, vt non audeat concessis sibi à deo frugaliter vtī, miserum & infœlicem illum esse censendum. Propter quod abortiuo eum comparat, immo abortiuum illi præfert, iuxta eum modum loquendi quo suprâ dixerat capi. quar. Et laudauī magis mortuos quā viuentes, & fœlicitem vtroque iudicauī qui necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt. Quia ergo fœtus per abortum procedens in lucem: non experitur illam miseriam & afflictionem quam auarus in se experitur, indicat hac ex parte

Hyperbole
vitur
scriptura

Gene. 5.

CAP. VI. ECCLE.

142

abortiuum fœlicitem: tanquam si diceret, in auaritiæ detestationem: Si fœtus ille qui est in materno vtero talis esset futurus, quales sunt infœlices isti auari (qui & præsentis vitæ bonis se priuant, & futuris, imò, & hîc & in futuro sibi ipsis sunt tortores) optabilius foret illum non suscipere vitam, sed ante susceptam vitam prodiere, nunquam habiturum humanam vitam. Subdit autem causam, quorū ita excretur auarum, dicens illum frustra venisse in mundum, eo quod nec sibi nec aliis proficit (Qui enim sibi nequam, vt alibi dicitur, cui alij bonus erit?) & quia finem perdit ad quem conditus est, & in mundo isto positus. Ad hoc enim deus hominem creauit & posuit in mundo isto, vt de donis quæ in hoc mundo liberaliter præstantur à deo, frugali vsu seipsum sustentet atque reficiat secundum corpus, ac deinde per temporalia ista ad æterna gaudia transeat. Auarus autē neq; in presenti donis dei vtitur, neq; venturis olim perfruetur. Ob hoc frustra talis venisse dicitur in mundū, videlicet per natiuitatē. Ad tenebras autem pergīt, quoniā ad mortē properat, ac deinde per eā ad tenebras illas exteriores quarum frequēter in sacris

Frustrā
mūdū in
gressus est
auarus.
Ecl. 14.

Ad tenebras pergit auarus.

COMMEN. IN

euangeliiis meminit dominus Iesus, ybi
 nil aliud commemorat futurum, nisi fle-
 tum & fridorem dentium. Nomen eius
 dicit obliuione delendum, quoniam non
 erit eius apud deum memoria in cælis ad
 remunerationem, neque apud homines
 in terris ad gloriam. Qui enim donec vi-
 ueret nec deo seruire nec proximis pro-
 desse curauit, meritò per mortem omni-
 bus in obliuionem venit. Hinc de eiusmo-
 di per Psalmistam dicitur: Sicut vulnerati
 dormientes in sepulchris, quorum non es
 memor amplius, & ipsi de manu tua re-
 pulsi sunt. Sicut oves in inferno positi
 sunt, mors depascet eos. Hinc & ipse eo-
 rum carcer infernus, apud eundem terra
 obliuionis nominatur, ita dicentem: Nun-
 quid cognoscuntur in tenebris mirabilia
 tua, & iustitia tua in terra obliuionis?
 Quod verò consequenter dicitur auarus
 non vidisse solem, neque cognouisse di-
 stantiam boni & mali, id de vero sole siue
 vero lumine cælesti potest congruè acci-
 pi, iuxta quod in libro Sapiētia, serò qua-
 runtur dānati impij. Errauimus (inquiūt)
 à via veritatis & iustitia, lumen non lu-
 xit nobis, & sol intelligentiæ non est or-
 tus nobis. Atque hinc consequitur poste-

Mat. 22.

Psal. 87.

Psal. 87.

Sapiēt. 5.

CAP. VI. ECCLE. 143

rius illud, videlicet quod non cognoue-
 rint distantiam boni & mali. Si enim ve-
 rē distantiam illam maximam boni à ma-
 lo cognouissent, nunquam malum præ-
 legissent, sed omnibus votis bonum præ-
 posuissent malo. Quod autem postremo
 subditur: Etiam si duobus milibus annis
 vixerit, & non fuerit perfruitus bonis, id
 sic replicatur, vt vehementior fiat, tum
 verbi replicatione, tum hyperbolico excel-
 su, execratio avari illius, qui & præsentibus
 & futuris se priuauit gaudiis. De iu-
 sto verò per contrarium omnia in scriptu-
 ris factis legimus, non eum videlicet fru-
 strā uenisse in mundum, qui & deo seruit
 in iustitia, & proximis in misericordia sub-
 uenit, vt consequatur beatitudinis finem,
 ad quem à deo creatus est. Qui etiam si
 nullos genuerit secundum carnem libe-
 ros, potens nihilominus erit in terra se-
 men eius, quoniam benedicetur rectorū
 generatio, semen utique, non carnale, sed
 spirituale, & spiritualis item generatio lō-
 gè carnali præferenda. De qua scriptum
 est: O quam pulchra est casta generatio,
 cum claritate. Immortalis est enim me-
 moria illius: quoniam & apud deum no-
 ta est & apud homines. Et si non multos

De iustis
 cōtraria
 oīa p̄di-
 ctis scri-
 ptura lo-
 quitur.
 Psal. III.

Sap. 4.

COMMEN IN

habuerit vitæ suæ annos, non erit illi dolendum, quoniam consummatus in breui expleuit tempora multa, & si morte iustus præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. Non ergo de isto pronuntiandum sicut de impio auaro, quod melior eo sit abortiuus, qui sicut mala non percipit vitæ præsentis, ita nec bonis vitæ futuræ perfruetur. Neque enim (vt supra diximus) frustra venit in mūdum, qui per hunc mundum transiturus est ad superna summæ beatitudinis gaudia. Neque ad tenebras pergit, sed ad eum qui lucem habet inaccessibilem. Neque item obliuione poterit deleri nomen eius, neq; apud deum neque apud iustos in terra viuendum, quoniam in memoria æterna erit iustus, sicut & iustitia eius permanebit in seculum seculi. Vidisse quoque illum solem & distantiam cognouisse boni & mali, illud manifestè testatur, quod nō in tenebris offenderit, sed in lumine veri solis rectam viam inuenerit, qua nimirum ad vitam pertigerit beatam. Verū hūc forsitan roget quispiam quare in textu, cum dictum esset: Et anima illius nō utatur bonis substantiæ suæ, adiectum deinde fuerit, sepulturæ que careat, quasi carē-

Ibidem.

Psal. 3.

CAP: VI. ECCLE. 144

tia sepulturæ imputari possit defuncto. qui sibi sepulturam nequit parare, vel quasi ob hoc sit censendus miser, quod sepultura careat. Pro cuius intellectu aduertendum est, quod ex scripturis quoque sacris cognoscimus, priscos patres magnam habuisse rationem honestæ sepulturæ. Idque cum alias ob causas quasdam, tunc etiam ob reuerentiam eius quam credebant, & expectabant futuræ aliquando resurrectionis, nimirum vt in loco honesto seruari illa pignora, quæ aliquando in tam gloriosam essent immortalitatem resuscitanda. De hac enim sepulturæ solitudine Genesis liber apertissimè docet, qui patriarchas tradit & sepulturam sibi dum adhuc viuerent, sollicitè parasse, & vbi sepeliri vellent, diligenter mandasse, adeo vt adiuraret Iacob in Aegypto moriens Ioseph filium suum, ne eum in terra Aegypti sepeliret, sed ad terram Chanaan deferret, & in maiorum sepulchro conderet. Neque contentus simplici filij verbo, dicentis: Ego faciam quod iussisti, etiam iuramentum exegit, dicens: Iura ergo mihi. Tanta illi fuit cura sepulturæ corporis. Quin & Ioseph moriens fratres suos adiurauit, dicens: Deus vi-

Nota de sepultura patrum, qui eam fecerunt.

Ge. 47.

Genesis 5.

COMMEN. IN

fitabit vos, asportate ossa mea vobiscum, tam videlicet sollicitus quid post plures annorum centenarios ageretur de ossibus suis. Quam adiurationem Paulus apostolus scribens Hebræis, fidei attribuit, dicens: Fide Ioseph moriens, de profectio-
Heb. 11. ne filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit. Atque hunc morem præparandi decentem sepulturam vsque ad Christi ætatem permâsisse, illud
Mat. 27. manifestè indicat, quod sacrum eius corpus de ligno depositum legitur positum esse in monumento nouo, quod sibi Ioseph ab Arimathia nobilis decurio præparauerat, & de petra sibi exciderat Prophetarum quoque monumenta (iuxta do-
Mat. 23. mini verbum) Scribæ atque Pharisæi magna cura extruebant, & sumptibus ornabant. Hinc igitur patet, quòd iuxta populi Iudaici cõsuetudinem, pro sua quisque conditione, sibi viuens locum sepulchri decentis præparabat, aut certè moriens disponebat: quemadmodum religiosa pietate, nũc quoque Christi fideles plerique de ea sunt solliciti, tametsi non sibi quisque pro suo arbitrio priuatum locum eligant, sed tantùm communem & ad sanctorum corpora suscipienda sacratum, quem

CAP. VI. ECCLE. 145

quem nos à dormiendo Græco vocabulo κοιμητηριον cœmiterium appellamus, id est, tenentem dormientes, hoc est, mortuorum corpora seruauit, Idq; propter fidei & sacramentorũ reuerẽtiam, & charitatis cõmendationem: vt sicut viuentes vnanimis habitârũt in domo, id est, in ecclesia & fide vna, sic & morientes abinui-
Psal. 67. cem non separentur: vtque in vno cubet lecto, secundum corpora dormientes, qui secundum animam vni accumbunt mensæ perpetuò viuentes: denique, vt in vno lecto dormiant, qui vna sunt voce excitãdi, dicente nouissimã tuba: Surgite mortui, venite ad iudicium. Ex his autem facillè coligimus, quare auari hominis miseriam describere volès Ecclesiastes, signanter meminerit sepulturæ, dicens: Et non vtatur bonis substantiæ suæ, sepulturãq; careat. Auarus nanque sicut corpori suo dum viuit non audet benefacere de bonis substantiæ suæ, ita neque moriens. Ac propterea nec de sepultura honesta viuens, aut disponit moriens, velut metuens ne minus secum ad inferos deferat morturus, cum sint ei omnia relinquenda. Est enim tantò damnabilior ista auarità insa-

Quare
auarus di-
catur ca-
rere se-
pultura.

COMMENT. IN

nia, quod ne tūc quidem audet sibi bene-
facere de bonis substātia suā, quando co-
ram oculis cernit omnia sibi relinquēda.
Et tamen hanc tantam insaniam etiā ho-
die in plerisque cernimus.

*Nōne ad vnum locum properant omnia?
Omnis labor hominis in ore eius, sed anima
eius non implebitur bonis.*

*In quo
patrat a-
uari stul-
titia.*

Rationem hīc ponit dementia auari.
Deberet nanq; hominem meritō auocare
ab eiusmodi immoderata congregatio-
ne diuitiarum, brevis vitæ terminus & in-
propinquo mortis expectatio. Quam e-
nim habet speciem rationis, vt is qui tan-
tūm ad horam vnam vel alterā, id est, per
breuissimi tēporis spacium, vitam hīc sit
acturus, diuitiarum acervos congreget,
quasi victurus in multa annorū milia? Id
videtur indicare Ecclesiastes, cūm velut
per increpationis modū dicit: Nōne ad
vnum locum properant omnia? Tanquā
si increpando dicat: Quare non attendis
ō miser & infelix, te cito moriturū, iuxta
cōmunem omnium legem, & relictorum
omnia? Deinde & hoc meritō auari debe-
ret cupiditatē compescere, q̄ suā necessi-
tati & necessariæ sustentationi cito satis-
vanæ autē cupiditati nunquā possit satis-

CAP. VI. ECCLE. 146

facere: quod indicat verbo subsequēti, dī-
cēs: Omnis labor hominis in ore eius, sed
anima eius nō implebitur bonis. Quasi di-
cat: Omnis labor quo laborat & occupa-
tur homo sub sole, ad corporis sustentatio-
nem ordinator, ad victū, scilicet, cōparan-
dum, quē ore māducet, vt inde corpus nu-
triat. Sub victu autē & vestitum intelli-
ge, qui non tam est, quā victus necessa-
rius. Facile autem homo potest acquirere
quo os suum impleat, & corpus sustentet,
quoniā paucis est contenta natura, vt me-
ritō nō tanta debeat avarus sollicitudine
tantos acervos congerere: quasi infinitis
homo indigeat, cui sufficiunt paucissima.
Cæterum, si cupiditati suæ velit homo ob-
sequi, & desiderio animæ semper infinitū
cupienti (vt est ipsa capacitatis infinita)
satisfacere, inuanum laborabit. Nō enim
id poterit, quantumcunq; conabitur, quo-
niam ad infinitū nunquam poterit pertin-
gere, imō quo propius videbitur accede-
re ad implendā animā, eo longius inde
aberit, q̄ continuō magis ac magis velut
irritetur ac prouocetur cupiditas animæ
ad eum modum quo ignis flamma quo
plura adieceris ligna, eo magis gliscere ac
furere cernitur. Quorsum igitur avarus

*Necessi-
tati faci-
le, cupidi-
tati im-
possibile
est satisfi-
sacere.*

fine modo cōgregat? Si dicat, ori se seruire, id est, propter sustentationem corporis se esse sollicitum, nihil opus est pro re facili tanta distringi sollicitudine aut tanto labore fatigari. Si uerò ut desiderio animæ suæ satisfaciatur, responderit, uanitatē arguitur, utpote qui id tētet quod nequaquam possit perficere, immo quo plus conatus fuerit, eo poterit minus.

Quid habet amplius sapiens à stulto, & quid pauper, nisi ut pergat illuc ubi est uita?

Cōparatur sapiens pauper cum stulto avaro.
2. Ti. 6.
Matt. 6.

Comparisonē stulti auari cum sapiente paupere (Paupere enim opponit avaro, cum, scilicet, pauperem appellans, qui non est animo diues aut auarescens diuitias) indicare uult quantum per suam auitiam avarus deperdat. Quid (inquit) sapiens & pauper, qui (iuxta illud Apostoli) habens victum & uestitum uiuit contentus presentibus, neque est (iuxta domini uerbum) sollicitus de crastino, amplius habet quam stultus diues & avarus, qui sic uanè seipsum affligit, & fraudat bonis uitæ presentis atque future? Quid (inquit) habet ille præ isto, nisi quod ille pergit ad locum ubi est uita, cum iste tendat illuc ubi est mors atque perditio? Pauper enim & sapiens dum omnia quæ in hoc mundo sunt, cum

Apostolo reputat ut stercola, & tanquam detrimenta aestimat, ut ad anteriora seipsum extendat, uenturisque bonis totus intendat: dum iuxta dominicum consilium non curat thesaurizare sibi thesauros in terris, ubi erugo & tinea demolitur furēs *Phil. 3.* que effodiunt & furantur, toto enim autem affectu thesaurizat sibi thesauros in celo, incorruptibiles sacculos sibi faciens qui non ueterascunt, proculdubio non hic sistit ubi omnia ad unum locum properant, id est, ad mortem & sepulchrum tendimus omnes, sed illuc pergit ubi est uita. Nimirum ubi est thesaurus eius, illic est & cor eius. Qui ergo thesaurum suum habet illic ubi est uita, manifestum est, quod etiã illuc pergit ubi est uita. Qui autem in terra thesaurizat & cor habet in ea, quomodo illuc potest pergere ubi est uita? Qui enim sistit illic ubi est defectus & mors, nequit pergere illuc ubi est uita. Non solum igitur uanus est avarus, uel quod frustra seipsum fatiget, uel quod in uanum conatur satisfacere insatiabili animæ suæ, uerum etiam multo magis ex hoc quod sua cupiditate illam perdit tam omnibus amabilem atque desiderabilem uitam.

Melius est uidere quod cupias quam desere
c. iij

derare quod nescias. Sed hoc vanitas est, & presumptio spiritus.

Studium sapientis pauperis præfertur conatui stulti diuitis siue auari. Sapiens enim pauper hoc conatur, vt videat aliquando quod cupit & desiderat, videlicet vitam illam beatam ad quam pergit. Et si in finem vsque in hoc studio perseuerauerit, proculdubio videbit aliquando quod querit. Qui enim perseuerauerit vsque in finem, voce domini saluus futurus asseritur. Et beatos idem ipse ore suo pronuntiauit pauperes, eo quod ipsorum est regnum cælorum vbi proculdubio est vita illa ad quam pauper pergit. Videt quoque etiam modo sapiens & pauper quod cupiat, iuxta verbum Apostoli: Videmus nunc per speculum in enigmate. Et alibi: Non contemplantibus nobis quæ videntur temporalia sed quæ videtur æterna. Et iterum alio in loco, patres sanctos donec adhuc super terrâ peregrinaretur, à lôgè ait aspexisse & saluasse factas sibi, & suo semini pmissiones. Auarus autem semper in desiderio est, neque aliud quod desiderat & concupiscit, vnde & nomen habet vt auarus dicatur. Nempe auarus ab auendo dicitur, quod concupiscere & cum feruore

Math. 5.

1. Cor. 13

2. Cor. 4

Heb. 11.

appetere significat. Neque vnquam eo peruenturus est, vt videat quod sic perpetuò concupiscit. Querit enim, & auet satisfactionem rerum terrenarum, quæ illi nunquam contingeret, etiam si quicquid in mundo est auri argenti que congesserit, ac proinde nunquam visurus est quod cupit, sed perpetuò desiderabit tantum & concupiscet, id est, quod cõsequi nequit. Hoc autem, nempe sic malle desiderare quod nequit apprehendi, quàm videre & oblectari in eo quod amatur & cupitur, proculdubio vanitas est, in super & presumptio spiritus, qua nimirum ad id aspirat, quod assequi nõ valet, eo neglecto quod sibi possibile est assequi & vt assequatur vtile. Salonijs ita interpretatur: Ille qui oculis mentis discernit inter bonum & malum videt quod cupiat bonum & repudiet malum. Qui autem sequitur voluntatem cordis sui & concupiscentias, sæpe desiderat quod nescit, quia vult comprehendere quod non potest. Posset quoque & aliter istud intelligi, hoc modo: Melius est videre & experi quod cupias, melius est vtendo probare, & experiri quid in se habeat oblectationis vel utilitatis id quod cupis,

Auarus quod cupit nunquam videt

Salonij interpretatio.

quàm desiderare id quod nescis, quod nō probasti neq; nosti, quàm vel quantum sit vtile. Auari enim homines nō vidēt quē cupiant, quoniā non audent contingere suas diuitias, vt eis vtantur: atq; ita ignorant quid habeāt vtilitatis aut commodi diuitiā, quas tantoper e cupiunt, eadēmq; ratione desiderant quod nesciunt. *Quis* autem non dicat melius esse vt experiat homo frugali vsu, quid vtilitatis aut cōmodi habeant res terrenæ quas quærit, quàm tantū desiderare & sine fine cōcupiscere id quod ignorat, & cuius non probauit cōmodum vel in cōmodum? Nā id videmus omnem prudentē negotiatorem obseruare solitum, vt priusquā mercem aliquam emat, eandem videat, gustet ac probet, maximè antequam in mensura magna & multa copia ex ea emat. Vnde per contrariū inspiēti alicui negotiatori rectè potest cōparari auarus, qui summa auiditate mercis alicuius plurimū in multos annos studet coemere, non probans quid sit aut q̄ bonum quod emerit, aut q̄ durabile: & postquā emerit, non de vsu curat, sed tantū nocte ac die cogitat, quomodo eius mercis plus sibi cōquirat. *Quis* non hunc dixerit in isto suo facto vanis-

*Stulto
mercato
ri cōpara-
tur auarus.*

simum? In hoc autē intellectu, verbum, videre sic accipiendum est, quomodo supra capite tertio, cūm dicitur: Omnis homo qui comedit & bibit, & videt bonum de labore suo, id est, experitur bonū & percipit, ipso, scilicet, vsu rerum suarum. Vtraque autem intelligentia, admodum proposito est accommodata.

Qui futurus est, iam vocatum est nomen eius, & scitur quod homo sit, & non possit contra fortio rem se in iudicio contendere. Verba sunt plurima, multāque in disputando habentia vanitatem.

Finis iste capituli huius cum initio sequētis continuandus videtur, quoniam vnam consummant sententiā. Propter quod in nonnullis libris talis positus distinctio, vt caput sequens illic initium sumat: Melius est nomen bonum, &c. Trāsit autem hoc loco, occasione auari, ad vanitatem aliam quæ auaritiæ non admodum dissimilis est, immo auaritia quædā non immerito censeri & appellari potest. Ea est curiositas vana & stulta, qua mortalium plerique sollicitantur ad inuestigandum curiose de iis quæ captum humanum excedunt & vires suas longè superant, velut ad cognoscendum futura contingentia,

Vanitas occulta quoque & secreta ex absconsis &
in curiositate scientie veritatis transcendentium capitulum huiusmodi incertis signis rimandum, aliisque huiusmodi, quod immodicum sciendi desiderium, vitium est persimile auaritiæ, & auaritia quædam rectè dici potest. Non est enim nisi in materia diuersitas: Vterque enim sine modo auet siue concupiscit quæ sibi non sunt vtilia, & quorum vsum nescit, verum in hoc est differentia, quod ille terrena metalla, utpote aurum, argentum, & huiusmodi, iste verò terrenam scientiam quærit: imò interdum non terrenam, sed infernalem potius & diabolicam. AEquè autem ambo fructum non accipiunt ex suo immodico studio: nec auarus fructum corporis, qui carnes suas consumit curis & inedia, nec ille immodicè scire desiderans fructum habet suæ terrenæ aut diabolicæ scientiæ, quæ animam esurientem atque sitientem relinquit, & omni bono vacuâ, imò & vires eius omnes absumit ac deuorat, ut salutarem cibum, id est, simplex & efficax dei verbum, tãquàm inspidum suscipere respuat. Secundum hanc autè sententiam ita exponenda sunt Ecclesiasticis verba. Quisquis ex hominibus vel fuit vel est vel adhuc futurus est (sic enim sub vno tempore reliqua intelligimus) quantum li-

bet magnus fuerit, vel sit futurus, quantum ingenio præclarus, iam tamen nomen eius vocatum est, iam scimus nos quo illam nomine debeamus appellare, videlicet quòd homo sit dicendus & nõ deus. Quò præsupposito, quòd scilicet, homo ille sit futurus & non deus, manifestè consequitur, quòd supra se alium habeat incomparabiliter fortiorem & in omnibus maiorem, ac præcellentiorem, cui si conferatur, videbit prorsus nihil esse quicquid ipse aut viribus aut ingenio, aut alia qualibet re valuerit, & cum quo in nulla re possit vel debeat tanquàm par cum pari cõtendere. Vix autem aliud est vitium, quo sic se homo videtur velle æquare deo, ut per hanc superbam curiositatem, qua ea quæ secundum naturam comprehendendi non possunt, tentat homo suo ingenio assequi, utpote rationes diuinorũ ope *Superbarum*, quas ipse solus nouit, cognitionem *curiositas* quoque occultorum, & præuisionem futurorum cõtinentium. Est enim hæc peculiaris dei super creaturas omnes præcellè *quare hõ* tia, nõsse suorum operum rationes, videre *minè deo.* cordis abscondita, & quæ futura sunt in seipsis cognoscere anteq̃ fiant. Vnde quantum ad cordis occulta Græco vocabulo sibi

COMMENTA. IN

appropriato deus appellatur καρδιουργός
 sive cardiognostes, id est, cordiū cognitor
 cuius vocabuli vsus est primo capite Apo-
 stolicorum actuum, vbi nos ita legimus:
Actu. 1. Tu domine qui nosti corda omnium, in
 Græco enim est, καρδιουργός πάντων, id
 est, cordicognitor omnium, vt sic adverbū
 efficta voce Latina Græcā exprimamus.
 Frequenter quoque hæc proprietas, nem-
 pe cordis humani cognitio. Deo per pro-
 phetas ascribitur, dicente David: Qui fin-
Psal. 32. xit sigillatim corda eorum, qui intelligit
Psal. 43. omnia opera eorum. Et alibi: Ipse nouit
Psal. 93. abscondita cordis. Ac rursum: Dominus scit
Psal. 7. cogitationes hominum quoniā vanę sunt.
 Et iterum: Scrutans corda & renes deus.
 Quantum verò ad cognitionem futuro-
 rum contingentium, eam esse deo pecu-
Esa. 41. liarē, apud Esaiā ipse manifestè insinuat,
 cūm irridentia idola ita eorum cultoribus
 loquitur. Accedant, & nunciēt vobis que-
 cunque ventura sunt. Priora quę fuerunt
 nūciate, & ponemus cor nostrum, & scie-
 mus nouissima eorum, & quę vêtura sunt
 indicate nobis. Annunciate quę ventura
 sunt in futurum, & sciemus quia dii estis
 vos. Et iterū: Ego dominus, hoc est nomē
Esa. 42. meum. Gloriam meam alteri non dabo, &

CAP. VI. ECCLE. 151

laudem meam sculptilibus. Quę prima
 fuerunt, ecce venerunt. Noua quoque e-
 go annuncio, antequam orientur, audita
 vobis faciam. Et alibi: Hęc dicit dominus
 sanctus Israel plastes eius. Vêtura interro-
 gate me. Quantum autem ad vtrumque si-
 mul, i futurorum præuisionem & occul-
 torum cognitionem, Psalmista confitetur
 domino dicens: Intellexisti omnes cogi-
 tationes meas de longè, semitam meā &
 funiculum meum inuestigasti. Et omnes
 vias meas præuidisti, quia nō est sermo in
 lingua mea. Ecce domine tu cognouisti
 omnia nouissima & antiqua. Huiusmodi
 igitur quando conatur homo assequi, vt-
 pote vel rationes diuinorum operum di-
 sputādo inquirere, aut occulta videre, vel
 futura prædicere, rectè dicimus, illū velle
 cum deo in iudicio contendere, tanquā
 parem seipsum constituentem deo, nimi-
 rum sibi rapientē quod solius est dei. Vn-
 de Paulus Apostolus, nono capite ad Ro-
 manos, talem inducens volentem cū deo
 contendere iudicio, seuera cū increpatio-
 ne cum autoritate compefcit, dicens: O
 homo, tu qui es, qui respondeas deo? Nū-
 quid dicit figmentum ei qui se finxit, quid
 me fecisti sic? An non habet potestatem si

Esa. 45.

Psal. 138

Rom. 9.

Nota.

Es. 31.

Psal. 3.

Multiplicant verba curiosi disputatores.

COMMENTA. IN

gulus luti, ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam? Vbi cum dicit: O homo tu quis es, videtur alludere ad id quod hic dicitur. Scitur, quod homo sit, & non possit contra fortiorem se in iudicio contendere. Sic & alibi per amaram exprobrationem dominus ait, in Aegypti fortitudine confidentibus. Aegyptus homo est & non deus. Quasi dicat: Meminisse debetis qui in eius fortitudine confiditis, quod Aegyptij non dii sint, sed homines, ac proinde ab ipsis non sit quaerenda salus, quoniam (vt in Psalmo dicitur) domini est salus, vel à domino est salus. Quod autè sequitur: Verba sunt plurima, multamque in disputando habentia vanitatem, hunc habet sensum. Quoties homines de huiusmodi iam dictis quae supra se sunt loqui volunt, nihil agunt, nisi quod verba cum vanitate absque omni utilitate multiplicent. Loquuntur enim sicut cæcus de coloribus, & nihil omnino intelligunt quid loquantur. Quo fit, vt inani multiloquio frustra tempus terant, præter verborum sonitum nihil habentes solidum. Quomodo in disputationibus quoque humanis nonnunquam videmus, cum alter alteri longè est impar doctrinae sublimitate aut soli

CAP. VI. ECCLE. 152

ditate ingenij, cum qui inferior est, dum non capit alterius qui longè præcellit responsa sublimia, eo magis verba multiplicare, & clamores attollere, quò minus illius sensum valet comprehendere. Sed quia sensum eius cum quo contendit non apprehendit, iccirco quid loquatur nescit, & intelligentibus auditoribus suauiter se ridendum propinat, dum nec alterum, nec seipsum capiens, sine intellectu verba multiplicat, nihil ad rem facientia.

ANNOTATIONES IN
caput sextum ex Hebræo.

ET anima illius non vtatur bonis substantiæ suæ: in Hebræo tantum est: Et anima illius non saturetur de bonis. Interpres Latinus propter claritatem sententiæ adiecit, substantiæ suæ, vt indicaret de usu bonorum externorum fieri sermonem, consequenter ad ea quæ præcedunt. Quidam tamen aliter intelligunt, de eo cuius anima non repletur bonis virtutibus. In quæ sensum interpretatur Olympiodorus & Gregorius Næocæsariensis. Qui etiã id quod sequitur, de sepultura carèna, ad

COMMENTA. IN

idem propositū interpretatur. Prior quidem, de illo loquens qui propter vitā flagitiosam non meretur sepeliri, quemadmodum de Iechonia apud Hieremiā legimus. Sepultura a fini sepelietur. Posterior verò, de illo qui adeo negligit virtutibus impinguare animam, vt ne memoriā quidē mortis admittat. Verba illorū, propter vitandam prolixitatem omitto adducere.

Pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius. In Hebræo ad verbū sic legitur. In tenebris pertransibit vel ad tenebras ibit, & in tenebris nomen suū operiet. Similiter ferè habet vetus æditio: In tenebris vadit, & in tenebris operietur nomen eius. Neque cognouit distantiam boni & mali. Verus æditio sic habet: Non vidit solem, neque cognouit: requies huic super hunc. i. huic abortiuo magis quàm illi auaro & misero. Videlicet quoniam abortiuus ille nunquā sensit vllam miseriam, auarus verò cum potuisset gaudio perfrui, maluit perpetuò affligi curis suis superfluis. In eundem modum & ex Hebræo quidā vertunt, secundum Hebraici sermonis tenorem. Non vidit solem, neque cognouit, requies huic magis quàm huic. Interpres noster sententiā videtur nō verba voluisset trans-

ferre.

CAP. VI. ECCLE. 153

ferre. Omnis labor hominis in ore eius. Clarius dici posset: Omnis labor hominis ipsi ori eius, vel ad os eius, vel pro ore eius scilicet implendo. Ideo enim homo laborat, vt manducet, iuxta verbum domini. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Et quid pauper, nisi vt pergat illuc vbi est vita? Hunc passum ex Hebræo diuersimode vertunt, & diuersas item commentantur intelligentias. Quidam sic vertunt: Quid est pauperi scienti? vt ambulet iuxta viuetes. Quod ita continuè cū præcedenti verbo exponunt: In quo excellit sapiens stultum, & in quo excellit pauper sciens & sapiens? Nimirum in hoc quòd norunt sapientes ambulare in lege domini, iuxta exemplum iustorum, qui viuunt post mortem in paradiso deliciarū. Alij sic legunt: Quid pauperi (subaudi prodest) scire ambulare coram viuentibus, hoc est, coram iis qui bene & lautè viuunt? Alij sic vertunt: Quid pauperi scienti pergere ante vitam? Alij hunc eliciunt sensum: Quid pauperi minus est qui industria sua sibi victum parat in ter illos cum quibus viuunt. Nostræ verò lectioni vulgatæ magis consentit antiqua æditio. Quid amplius est sapienti quàm stulto? Quoniam nouit pauper ambulare

Gen. 33

v

COMMENTA. IN

contra vitam, vel in conspectu vite.
 Quod Olympiodorus interpretatur ad
 eum modum quo nos supra in commen-
 tariis vulgatam lectionem nostram sumus
Matt. 5. interpretati. Sic enim habet: Sapiens p̄u
 per spiritu (iuxta Euangelicum dictum)
Phil. 1. ambulat coram vita, id est, per virtutum
Ioan. 17. semitas pergit donec tandem perueniat
 ad vltimum appetibile. Dissolui enim cupit,
 & esse cum Christo, qui profectò est
 vita æterna. Melius est videre quod
 cupias, quàm desiderare quod nescias. In
 Hebræo ad verbum sic legitur: Melius est
 videre oculis, vel melior est visio oculo-
 rum, quàm ambulare anima. Quod ad sen-
 tentiam nostræ lectionis suprapositam fa-
 cilè potest aprari. Ita quoque habet ve-
 tus editio: Melior est aspectus oculorum
 super ambulantem in anima: Quod iuxta
 Symmachum, in Commentariis ita inter-
 pretatur Hieronymus: Melius est provi-
 dere, quàm ambulare vt liber, id est, Me-
 lius est iuxta sensum cuncta agere qui a-
 nimæ est oculus, quàm voluntatem cor-
 dis sequi. Aliquanto etiam clarius eun-
 dem sensum Olympiodorus explicat, di-
 cens: Longè melius est, perspicaces habe-
 re oculos animæ ac rationis, spiritus san-

CAP. VII. ECCLE. 154

& lumine illustratos, quàm pergere iux-
 ta animæ voluntatem, hoc est, anima-
 lis hominis ritu, qui in tenebris ambulat.

SEPTIMI CAPITIS

Commentarius.

Vid neesse est homini maio-
 ra se querere, cum ignorat
 quid conducatur sibi in vita
 sua, numero dierum peregrina-
 tionis sue, & tēpore quod
 velut umbra præterit? Aut quis ei poterit
 indicare, quid post eum futurum sub sole
 sit?

Hæc omnia ad præcedentia coniun-
 genda sunt, & continuo sensu interpretan-
 da. Arguitur nanque his verbis illa quam
 diximus hominum curiositas, qua voluit
 quodammodo cum deo iudicio contēde-
 re, & sibi quod est dei vsurpare, maiora se *Magis.*
 querendo, & ea tentando comprehendere *utilibus.*
 quæ supra captum sunt hominum. Vanum *insistēdū.*
 autem id esse ostēdit, primum ex eo, quod
 habeat homo magis necessaria & magis
 vtilia in quibus possit occupari cū fructu,
 quod indicat, dicens: Cum ignorat quid

conducat sibi in vita sua, &c. Quasi dicat: Quorsum opus est, vel ad quid vtile est, vt homo quærat ea quæ supra se sunt, & ad quæ quantumuis laboret pertingere non valebit, cum interim ignoret ea quæ sibi maximè cognoscenda erant ad vitam bene instituendam, neque sciat ea quæ sibi maximè sunt vtilia & cognitu necessaria? Nimis enim vanum est, quæ necessaria sunt & vtilia, eaque captu satis facilia negligere, ea autem quæ superuacanea sunt & comprehendi non possunt (sectari. In hac autem ratione, pulchrè humanæ vitæ & peregrinationem & breuitatem Sapiens commemorat, dicens: Cùm ignorat quid sibi conducat in vita sua, numero dierum

Due res potissimè debet morere hominè ad insistentiù magis vtilibus.
Heb. 13.

peregrinationis suæ, & tempore, &c. Duo enim hæc maximè incitare debent mortales, vt neglectis superuacaneis toti incumbât iis quæ sibi sunt vtilia. Dum enim recordamur, quod hic in peregrinatione agimus, vtique attendendum nobis est quod ait Apostolus, non habere nos hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirere, ac proinde iis potissimum intendere quæ nobis ad rectè ambulandum in via peregrinationis huius, atque ad assequendum finem optatum beatæ illius pa-

trię, valent conducere. Huiusmodi autem non sunt illæ superuacaneæ disputationes de rebus quæ supra nos sunt, quæ velut remora sunt & euocamenta quædam, quibus detraentur & impediuntur hominum animi, ab iis quæ verè vtilia sunt, id est, ab iis quæ ad vitam bene instituendam, & ad componendos mores faciunt. Quomodo enim peregrinos ad suam patriam festinantes videmus omnem moram inutilem abiicere, nec vsq̃ hæreere aut demorari vbi non opus fuerit: sic nobis non est hærendum in superuacaneis rebus, donec peregrinamur in hoc corpore, suntque omnia nobis magna celeritate pertransenda ne ab itinere quo pergitur ad mansionem venturam, impediamur. Et hoc solùm nobis curandum est, quomodo viam rectam & meliorem inuenire valeamus deuia cuncta effugientes, itinerumque dispendia declinantes. Id ipsum quoque admonet, cùm breuitatem insinuat temporis vitæ huius ait: Et tempore quod velut umbra præterit. Si enim multa annorum milia darentur homini in peregrinatione ista, forsitan tollerandum videretur, nonnunquam etiam curiosis & superuacaneis quibusdam ip-

sum occupari. Nūc verò posteaquam tam breue est & momentaneum tempus hoc nostrum ita vt meritò vmbrae nihil solidum aut stabile habenti debeat comparari, quis non dicat, vanissimum esse eum qui, reb⁹ friuolis inhaeret, negligis necesse sariis. Hanc autem temporis breuitatem dupliciter textus insinuat. Prius quidem, dum ait: Numero dierum peregrinationis suae, vbi numerus ille dierum certam & definitam breuitatem significat, vltra quam non possit homo pertingere, quemadmodum apud Psalmistam dicitur: Ecce mēsurabiles posuisti dies meos, & substantia mea tanquam nihilum ante te. Vbi ex Hebræo vertit Hieronymus: Breues posuisti dies meos. Alij legunt: Vt mensuram quatuor digitorum, alij ad mensuram pugillorum. Quae omnia breuitatē nimiam fonant, quemadmodum diximus in commentariis Psalmodum, in annotationibus ex Hebræo. Deinde, cum dicit: Tempore quod velut vmbra praeterit. Non enim poterat magis tempus istud vitae humanae attenuari, quam ipsum comparando vmbrae, quae nihil habet stabilitatis, sed transit celerrimè, & ita deficit, vt ipse

Breuitas
temporis
humanae
vitae.
Psal. 38.

nihil remaneat. Propter quod nō vlli rei quae frequenter in scripturis vita hominis comparatur. Vnde Salomonis pater David populi oblationem cum laetitia domino consecrans, ait: Tua sunt omnia, & 1. Pa. 29. quae de manu tua accepimus, dedimus tibi. Peregrini enim sumus coram te & aduenae, sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi vmbra super terram, & nulla est mora. Et in Psalmis: Homo vanitati similibus factus est, dies eius sicut vmbra praetercunt. Et iterum: Dies mei sicut vmbra declinauerunt. Et alibi: Sicut vmbra cum declinat ablatus sum. Et in libro Iob dicitur: Hesterni sumus, & ignoramus quoniam sicut vmbra dies nostri sunt super terram. Iob 8. Et in lib. Sapientiae dicitur: Tanquam vmbrae transitus est tempus nostrum. Sic & in 2. Sap. 2. aliis plerisque locis. Quod autem subsequenter adicitur: Aut quis poterit ei indicare, quid post eum futurum sub sole sit? alteram indicat causam, ob quam vanum dicit esse, hominem maiora se quaerere. Priorem enim assignauit ex temporis breuitate, & maiori utilitate rerum necessariorum. Nūc alteram adiicit, neque impossibilitatem consequendi illa, vt si cui forte maior utilitas nequeat persuadere, vt

Psal. 143.

Psal. 101.

Psal. 108.

Iob 8.

Sap. 2.

COMMEN. I N

abstineat à superuacaneis, hâc saltē impof-
fibilitatē assequendi retrahat. Quid enim
vanius, quàm ab ea conari quæ non va-
les assequi.

*Melius est nomen bonum, quàm vnguenta
preciosa, & dies mortis, die natiuitatis.*

Prosequitur deinceps moralia multa,
in quibus quæ præeligenda sint recto iu-
dicio, quæ post habenda vel contemnen-
da, indicat. Et quamquam hic sui thematis
videatur obliuisci, dum non vltra vanita-
tes videtur tractare, minimè tamen id fa-
cit. Dum enim quid bonum & eligendū
sit, docet, proculdubio per consequentiã,
quid vanum sit, & respuendum, insinuat.
Imperfectus enim foret Sapientis nostri
tractatus, si tantum vanitates inuitiles re-
futasset, & cōtrarias veritates non demō-
strasset. Prius enim est, impia refutare &
noxia cōuellere; malãq; expellere: poste-
rius, pro impiis pia, pro noxiis verè vtilia,
pro malis bona demonstrare: quemadmo-
dum prudens ædificator vetus ædificium
prius destruit, ac deinde nouum substi-
tuit. Primum itaque, nomen bonum præ-
fert vnguentis pretiosis. Vbi primū quid
nomen bonum sit, videndum est: deinde,
quid sibi velit ista cōparatio qua vnguentis

CAP. VII. ECCLE. 157

tis nomen comparat. Quātum ad primū,
fatis consuetum est, nomen pro fama vel
opinionē accipi, vt dicatur bonum nomē
habere, de quo habetur bona opinio, &
de quo fama bona spargitur: contrā verò
malum dicatur habere nomen, de quo fa-
ma mala spargitur & sinistra habetur opi-
nio. Sic in Prouerbiis dicitur, nomen bo-
num, melius esse multis diuitiis. In malam
autem partem, Deuteronomij 22. nomē
pessimum crebrius appellatur fama ma-
la, qua maritus diffamat vxorem suam.
Eadem ferè est significatio, cum nomen
pro memoria accipitur, quomodo bonū
nomen relinquere dicitur moriens, qui
in bona opinione moritur, sicque post se
memoriam bonam relinquit: & econtra-
rio relinquit nomen malum malæ memo-
riæ, qui malum habuit nomen dum viue-
ret malæ famæ. Sic hæc adinuicem conse-
quuntur. Sed hoc aduertendum est, quòd
in proposito nomen bonum secundum ve-
ritatem debet accipi. Sunt enim nonnul-
li qui, bonum nomen habent apud homi-
nes, quibus probi videntur & iusti: sed a-
pud deum non item, cui ipsorum occulta
peccata sunt cognita. Huiusmodi nomen,
secundum veritatē bonum non est, tamen si

*Nomen
bonum
quid sit.*

Prou. 22.

Deu. 22.

*Bonū no-
men, aliq-
verè aliq-
tātum ap-
parenter
habent.*

ita homines iudicent. Alij verò apud homines nomen malum habent & execrabile, apud deum tamen habent nomen optimum. Et hi verè nomen habent bonum. Non loquitur autem in præsentiarum sapientissimus Ecclesiastes, nisi de nomine verè bono, quod coram deo nomen bonum est, quod videlicet homo sibi comparat, per vitam bonam & observationem iustitiæ erga deum & homines, dñi & quæ dei sunt, reddit deo: & quæ hominū sunt, reddit hominibus, ita vt (iuxta Apost. verbum) nemini quicquam debeat nisi mutua dilectionem. Vnde Olymp. explicās quid in proposito dicatur nomen bonum, sic ait: Melius est ex officiosis actionibus laudabilis fama fructum percipere, & exultare ob nomen suum scriptum in cælis, ob viam bonorum operum fidem, quam frui omnibus humanis deliciis. Quā tum verò ad preciosa vnguenta, manifestum est ea habere vim latificandi & refocillandi hominem qui eis vnctus vel perfusus fuerit, iuxta illud Psalmistæ: Vt exhilaret faciem hominis in oleo. Quod non est intelligendum de esu olei, vt simpliciores quidam interpretantur, sed de inuisione vnguēti. Oleum enim subinde

Mat. 21.
Roma. 13

Psal. 103.

pro vnguēto ponitur, propterea quod ex oleo conficiantur vnguenta. Vnde & in præsentī loco ex Hebræo ponitur oleum bonum pro vnguēto pretioso. Erat autem hæc vnctio veteribus frequentissima, maximè post labores, & si quando vel lent hylatiores videri, vt festis diebus. Nā de labore legimus exemplum, libro secundo Paralipomenom, vbi captiuos ex Iuda filij Israel remittere volentes, iuxta Prophetæ consilium, describuntur vestisse & calciasse cibōque ac potu refecisse, ac deinde vnxisse, propter laborē. Propter latitiam autem solere se vngere vnguēto pretioso homines, ex multis scripturæ locis est manifestum. Peculiariter in eo quod de Iudith legimus, cum ad Holofernem pararet accedere, prius eam corpus suum lauisse & myrto optimo se vnxisse. Propter quod etiā Saluator noster ait in euangelio: Tu autem cum ieiunas, & c. Videlicet ad iudicandum latitiam cordis & fugandā lōgē simulationē tristitię. Quæ de re nonnihil diximus in commentariis libri Psalmorum, super versu illo psalmi 103. Vt exhilaret faciem hominis in oleo. Et iterū super illo psalm. 108. Genua mea infirmata sunt à ieiunio, & caro mea

2. Pa. 28

Iudi. 10.

Mat. 6.

immutata est propter oleum, id est, præ olei defectu, vel abstinentia ab vnctione olei. Comparat igitur Ecclesiastes noster bonum nomen precioso oleo siue vnguento, eo quod sicut vnguentum bonum hominis corpus lætificat, & laborum præstat refrigerium, facitque obliuisci hominem laboris sui, sic nomen bonum hominem intus lætum facit in testimonio conscientie bonæ, quæ est quasi iuge conuiuium, estque istud coram deo nomen boni homini spirituali consolatio in laboribus suis. Coram proximis quoque non peruersis, bonum nomen hominem facit bonum odorem de se fundere, quo illi alluciantur, vt post ipsum currant eius imitando exemplum, & deum glorificando in eo, quomodo is qui precioso vnguento perfusus est, gratû de se ad proximos odorem fundit, cuius dulcedine olfacientes post se attrahit. Propter quod, sponsa in Canticis post sponsum oleo lætitiæ vnctum præconfortibus clamans, dicit: In odorem curremus vnguentorum tuorum. Sic Apostolus vnguento perfusus erat, qui dixit: Christi bonus odor sumus deo, in omni loco. Et de quibusdam suis discipulis eodem vnguento redolentibus

*Nomen
verè bo-
nū oleo p̄
cioso cō-
paratur.*

Prou. 15.

Cant. 1.

Psal. 44

2. Cor. 2.

ait: Fides vestra annunciat in vniuerso mundo. Præfert autem Sapiens nomē bonum vnguentis preciosis, eo quod spiritualis illius boni odoris diffusio, longè sit præferenda odori corporalis vnguenti, quamuis enim secundum similitudinem corporalia spiritualibus possint cōparari secundum paritatem tamen æquari non debent. Quidam autem prædictum locum sic interpretantur: Melius est nomen bonum quàm quæcunque corporales deliciae, per vnguenta scilicet preciosa intelligendo corporales delicias eo quod ad lætitiā illa soleant adhiberi. Comparatur autem dehinc dies mortis cum die natiuitatis, immo præfertur illa huic. Quod ea cōsideratione dictū videtur quoniā dies natiuitatis introitus est ad multas miseriae: quod indicat primus ille vagitus in nuditate prodeuntium infantulorum, à quo in hoc aere vitæ sumunt exordium: quem quidè vagitū, donec in matris utero latet: nesciunt: simul verò vt in lucem prodeūt, emittere incipiunt, quasi futura mala ad quæ nascūtur deplorātes. Dies autē mortis, si vitā istam bene egerimus, ter minū imponit omnibus miseriis, & bonum omnīū plenitudinē præstat initium.

Rom 1.

*Dies mor-
tis ante-
ponitur
dici nati-
uitatis.*

COMMEN. IN

Apo. 14 Iuxta quod in Apocal. Ioanni dictū legimus, Scribe: Beati mortui, qui in domino moriuntur. A modo iam dicit spiritus, vt requiescāt à laboribus suis. Opera enim illorū sequuntur illos. Et iterū: Absterget deus omnem lachrimā ab oculis eorum, & nō erit amplius neq; luctus, neq; dolor, quæ

Psal. 115. prima abierunt. Hinc & apud Psalmistam dicitur: Pretiosa in conspectu domini,

Phil. 1, mors sanctorum eius. Hinc Paulus clamat, dicens: Cupio dissolui, & esse cū Christo. Debet autem ista comparatio intelligi potissimū, quantum ad bonos. Nam malis non videtur melior esse dies mortis, quæ eis erit ad perditionem æternam miserabile initium: quæ admodum per Psalmistam dicitur: Mors peccatorū pessima.

Psal. 33. Nisi fortè subtili consideratione quis attendat, quod per diem mortis, impius peccandi finem faciat, ne amplius peccet.

Nam hac consideratione utcumque intelligi potest, etiam impiis diem mortis (qui eis est finis malè operandi) meliorem esse diem natiuitatis, qui eis est ad vitam istam malam ingressus. Iuxta quod, hūc locum pulchrè enarrat Olympiodorus, paucis his verbis: Natalitius dies in turbulentum vitæ huius pelagus nos inducit, ybi draco

CAP. VII. ECCLE. 160.

latibulum suum posuit: trāsitus verò dies è stadio nos educit. Et quidem si peccator fuerit, qui decedit, peccare vltra iam desinit: qui autem iustus est, vita perfruetur æterna. A qua sententia non abhorret verbum illud domini de Iuda proditore, dicentis: Melius erat ei, si natus non fuisset homo ille, vbi natiuitatis diem mala

nora videtur signare, cum ait, melius fuisset, si natus nō fuisset. Tacitè autem diem mortis velut commendat, quæ finem imponit malo, cui illa quasi initium dedit. Id ipsam indicare videtur etiam altera illa sententia, quam contra pusillorum scandalizatorem, idem ipse dominus profert, dicens: Expediit ei, vt suspèdatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Videtur enim hoc verbo non nihil mortis diem commendare.

Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum cōiuij. In illa enim finis cunctorum, admonetur hominum, & viuens homo cogitat quid futurum sit.

In cōiuijs epulantium, nihil nisi risus & lasciuia conspicitur, & inuitant omnia quæ ibi cernuntur carnem, alioqui plus satius ex se petulantem, ad dissolu-

Mat. 26.

Mat. 18.

*In loco
cōiuiui-
rū, pericu-
lū animæ
Iob. 1.*

tionem & lasciuiā: & multis se homo periculis exemplorum malorum atque occasionum malaram exponit, quando ad loca pergit conuiuij. Vnde de beato Iob legimus ipsum pro filiis conuiuiā vicissim celebrantibus orare solitum, & offerre sacrificia, ne forte benedixissent deo, neue in excessu latitiæ inordinatum aut malum quid egissent: tamen illa ipsa cōiuiuiā sit verissimile magis ad fraternæ amicitie fomentum, quàm ad carnis lasciuiam, ab illis fuisse celebrata. Non enim

*In domo
luctus, e-
dificatio.
Iob 9.*

noxia & aperte mala conuenticula tollerasset homo sanctus, qui verebatur omnia opera sua. At verò in domo luctus, vbi mors defuncti lugetur, & plangitur mortuus, cōsiderat homo viuens, sed mortalis & moriturus finem suum: & quis ipsum quoque maneat exitus, admonetur. Dum enim defuncti cadaver intuetur oculis, illud sibi dici putat, quod apud alios sapientem ex persona defuncti dictum legimus viuenti: Memento iudicij mei, sic enim erit & tuum. Mihi heri, & tibi hodie. Atque ita fit, vt salutari timore configantur carnes nostræ, dum ante oculos nostros in exemplo manifesto cernimus nostri exitus finem. Quod enim sic ad oculum

Eccle. 38.

oculum cernimus, in eo quem paulo ante nostri similem & nobiscum in prospera sanitate viuentem vidimus, admodum efficaciter mentem nostram commonefacit, & quasi nos, quales olim futuri sumus, nobis ante oculos proponit, donec adhuc sani viuimus. Itaque, multa nobis ex domo luctus vtilitas prouenit: ex domo autem cōiuiuij magnum vel dampnum vel damni periculum. Quare melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij.

Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.

In Ecclesiastico scribitur: Filie tibi sunt, custodi corpus illarum, & noli ostendere hylarem vultum ad eas. Secundum hoc modo dicitur ira esse melior risu, eo quod animus delinquentium corrigitur per indignationem atque tristitiam. Si enim quis coram me offendat in aliquo, & ego arrideam dicenti aut faciēti malum, palam est, meo risu illum foueri in malo, & prouentorem reddi ad idēsum vel iterandum vel faciendum liberius. Si verò per vultus tristitiam ostendā malefacienti, me egre ferre quod dicit vel facit malè, cauebit sibi, si me vel amet vel metuat, ne hoc ip-

*Eccle. 7.
Ira melior risu.*

sum coram me iteret, aut etiã rubore per-
fusus culpam agnosceret, & ager commissi
mali pœnitentiam. Neque id solũ veri-
tatem habet in iis qui nostro subsunt mo-
deramini, verum etiã in iis qui nobis sunt
coœquales, imò subinde & in maioribus.
Quod euidentissimè in detractoribus cer-
nimus, qui si auditorem attridentem & au-
ribus arrectis attendentem nacti fuerint,
sux detractiõni modum nõ constituunt:
sinautem in amicum auditorem habeãt,
qui statim ipsa vultus deiectione & aspe-
ctus seueritate indicet sibi displicere que
dicuntur, mox erit detractori os occlusum.
Nemo enim (vt facer ait Hieronymus)
inuito auditore libenter loquitur. Ira au-
tem ista, proba accipienda est, quæ ex ra-
tionis imperio, propter virtutis amorem
& charitatis zelum, contra malum assumi-
tur, quæ non appetitum iracundum signat
propria vindicta, sed de dolore de malitia
culpa. Conformiter risus iste qui postpo-
nitur iræ risus malus debet intelligi, is vi-
delicet qui de malo est, & in malo homi-
nem fouet. Quod si per contrariũ confer-
re voluerimus iram malã cum risu bono,
proculdubio inuenietur risus qui melior
est ira: ille videlicet risus, quo gaudebit

vir bonus in tribulatione, iuxta illud Apo-
stoli: In tribulatione gaudentes. Et alibi: *Rom. 12*
Ibant apostoli gaudentes à conspectu cõ-
cilij, quoniam digni habiti sunt pro nomi-
ne Iesu cõtumeliam pati. Hic enim risus
boni gaudij, iræ præferendus est malæ im-
patientia, quæ vindictam posceret. Possu-
mus autem verbum istud etiam ad deum
applicare, dicentes, meliorè esse iram dei,
qua modò nostra punit peccata, quàm e-
ius risum, quo dissimulat cum reprobis,
permittens agere illos omnia pro animi
sui sententia. Quasi enim illis deus corri-
det vel arridet, quos sic absque omni di-
sciplina permittit licenter agere, quæcũ-
que placent ipsorum concupiscentiã.
Quasi autem iram ostendit & vultum tris-
stem, erga eos quos modò vel pro com-
missis punit, vt purget, vel per aduersa à
peccatis venturis præferuat.

*Cor sapientum, vbi tristitia est, & cor
stultorum vbi letitia.*

Videtur hic sermo contrarius esse ei
quod dicit sanctus Paulus: Gaudete in do-
mino semper, iterũ dico, gaudete. Cui cõ-
sonat vox domini, in euãgelio suis dicentis:
Gaudete autẽ, quod nomen vestra scripta
sunt in cœlis. Si enim semper gaudendum

*Act. 5.**Phil. 4.**Luc. 10.*

est sapienti, quomodo illic erit cor eius, ubi est tristitia? Sed sciendum est tristitiam & letitiam istas de quibus hic fit mentio, accipiendas esse secundum externum hominem. Illa autem letitia ad quam dominus & Apostolus eius nos hortantur, interna est in spiritu. Non repugnat autem

Varia letitia atq; tristitia.

2. Cor. 6

sed simul stant, tristitia illa saeuertatque externa & internum in corde gaudium. Unde de Apostolo ait: Quasi morientes, & ecce uiuimus, ut castigati & non mortificati. Quasi tristes, semper autem gaudentes: tristes secundam anteriorem, gaudentes secundum interiorem hominem. Propter

2. Cor. 4

quod manifestius iterum loquitur, dicit: Sed licet is qui intus est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renouatur de die, in diem. Caeterum, tristitia interior mala bonae letitiae internae contraria, summopere est fugienda sapienti, nec ullum ei debet praestare locum in corde suo, quoniam impedimentum magnum

Ecl. 38.

praestat spirituali profectui, torpore deiciens animum. De hac quippe tristitia per alium sapientum dicitur: Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam a te. Et Paulus apostolus ait: Seculi tristitia, mortem operatur, quae autem secundum deum

2. Cor. 7

tristitia est, poenitentiam operatur in salutem stabilem. Est ergo dignum notat u quod hoc loco dicitur, non corpus, sed cor sapientis esse illic ubi tristitia est, & cor stulti ubi letitia. Contingit enim nonnunquam, sapientem illic esse corpore, ubi exterior est letitia, sed non est illic cor eius quoniam non affectum illi apponit, neque ex animo afficitur propositis delictis. Sunt enim illi omnia insipida quaecunque ad voluptatem possunt offerri, consideranti huius temporis breuitatem, & vitae huius exilium, in quo uiuit super terram. Quemadmodum sanctus Apostolus ait: Hoc autem dico, fratres: Tempus breue est. Reliquum est, ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint, & qui gaudent tanquam non gaudentes, & c. Et sanctus Propheta dicit: Cinerem tanquam panem manducabam, id est, panem tanquam cinerem, etiam in his quae hominibus maxime sunt delectabilia nesciens oblectari. E contrario quoque stulti si quando corpore degant in tristitia, cor tamen eorum in letitia est, quoniam ex affectu desiderant & quaerunt aeterna gaudia.

Melius est, a sapiente corripri, quam stul-

Cor sapientis ubi tristitia bona.

1. Cor. 7

Psal. 107

COMMENT. IN

torū adulatione decipi: quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti. Sed hoc vanitas.

Corripiet me iustus (inquit Prophetata David) in misericordia: & increpabit me, oleum autē peccatoris non impinguet caput meum. Hoc est: Correptio iusti aut sapientis emendabit me, & faciet agnoscere peccatum meum, sed blanda adulatio malorum hominum (quam per oleum voluit significare) longē sit à me, vt non mihi caput impinguet, id est, non demulceat animum ad permanendum in peccato, aut in malo me foueat suis blanditiis. Id ipsum in correptionibus Nathan & Gad bene expertus fuit, per quorū correptionem ipse ad cor rediens, penitentiam egit peccati sui nō simplicis. Risum autem stulti, quo adulatur & arridet proximo suo peccanti, vt illum in peccato foueat & ad liberius peccādum inducat, cōparat stridori aut crepitui spinarum ardentium sub olla: quoniam sicut spinæ sub olla crepitum magnum faciunt, sed nō diu durat ille crepitus (Mox enim igne conflafragrantur spinæ, & consumuntur cum sonitu) sic risus ille & cachinnus stulti breui finem accipiet conuertendus in lucū

2. Re. 12.
& 24.

CAP. VII. ECCLE. 164

æternum. Propter quod, stultorum iste adulatorius risus, tāquam inanis & noxius contemni debet. Spinæ quoque sub olla ardentes, cum crepitu eiusmodi fumum multum exsufflant atq; caliginem effundunt: sic risus iste stultorū adulatorius conatur inuoluere caligine, & quasi fumo excæcare eum coram quo emissus fuerit. Iterum, sicut spinæ ardentes, licet in se cōsumantur, ollam tamen superpositam faciūt ebulliē: sic risus stultorum in eis qui sibi aurum accōmodāt, malum feruorem incendit, æstum videlicet malæ concupiscentiæ, quæ blandis adulationibus maxime incenditur. Ait autem Sapiens, vanitatem hoc esse, nempe adulationibus stultorum acquiescere. Quo in loco notādum, quod iam suprā admoouimus, Ecclesiastē nostrum in his tractandis moralibus non prorsus obliuisci sui propositi thematis de vanitate, quod hic nobis ostendit, tribus verbis ipsum velut indicans & designans, dum ait: Sed & hoc vanitas, quod æque commodē ad alia quoque prædicta & post dicenda posset replicari.

Calumnia conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius.
Si de perfectē sapiente & in sapientia sta

bilito intelligamus, conturbatio illa non
 deiiciens, sed tantum vexans & affligens,
 accipietur. Nam id subinde contingit, ho-
 minum calumniis etiam sapientes nō mo-
 dicum conturbari, maximē in primo ipso
 aggressu cum subito calumniam sentire
 cōperint. Perdere autem dicitur sapien-
 tia robur cordis illius, non quōd in torum
 auferat, sed quoniam conturbat & quasi
 infirmat ad tempus vigorem & tranquil-
 lam dispositionem cordis eius. An non sa-
 piens erat Moyses, de quo testimonium
 perhibet scriptura, q̄ seruus fidelis erat
 domini, ita vt facie ad faciem ei loquere-
 tur, sicut amicus ad amicū suum? Nōne
 hunc conturbauit, & nōne robur cordis
 eius perdidit aut vexauit improborū ca-
 lumnia, quando contra ipsam murmura-
 uerunt & rebellauerunt Core, Dathan &
 Abiron, & eorum complices? Sic enim le-
 gimus: Iratus Moyses valde, dixit ad domi-
 num: Ne respicias sacrificia eorū: tu scis,
 quōd nec asellum quidem vnquam acce-
 perim ab eis, nec afflixerim quēpiam eo-
 rum. Ecce quomodo conturbatur à ca-
 lumnia is cui testimonium perhibet scri-
 ptura, quōd vir mitissimus esset super om-
 nes habitantes in terra. Sed & alias po-

Nu. 16.

Nu. 12.

puli murmurantis aduersus se & deum Nu. 17.
 calumnia eo adactus est, vt quasi cum deo
 contendere videretur, dicens: Cur affli-
 xisti seruum tuū? quare non inuenit gra-
 tiam coram te, & quare imposuisti pondus
 vniuersi populi huius super me? Nūquid
 ego concepi omnem hanc multitudinem,
 vel genui eam, vt dicas mihi, Porta eos,
 &c. Ac deinde, non possum solus sustine-
 re omnem hūc populum, quia grauis est
 mihi. Sin aliter tibi videtur, obsecro, vt in-
 terfacias me. Alibi verò idem ipse Moyses
 sic conturbatur calumnia, & perditur ro-
 bur cordis eius, & argui mereatur à domi-
 no, cū videlicet ad petram iussus popu-
 lo aquam de ea præbere, offenderet do- *Psal. 105*
 minum. Sic enim de eo scribit Psalmus, q̄
 vexatus est Moyses propter eos, quōd q̄
 ipsius spiritum exacerbauerint, sua nimi-
 rum murmuratione contra deum, & ca-
 lumnia contra Moysen. Veruntamen is
 qui in sapientia firmatus est, non penitus
 deiicitur animo, propter calumnias homi-
 num, nisi simul ipsam quoque suam per-
 dat sapientiam. Facit enim sapientia vera
 quæ secundum deum est, vt neque aduer-
 sis neque prosperis homo à statu recti-
 tudinis suæ prorsus deiiciatur, sic vt non

COMMENTA. IN

Salonij
enarra.

refurgat à conturbatione sua. Salonius verò prædicta intelligit de eo qui iam cœpit habere sapientiam, sed nondum in ea perfectus est. Hunc enim sic ait calumnia conturbari, quia dum patienter animo sustinent aduersa vexatur impatientia.

Melior est finis orationis, quàm principium.

Oratio non accipitur hic illa qua deum oramus, quam Græci προσευχήν prosecutionem appellant, sed pro sermone simpliciter accipitur. Nam in Hebræo est nomen debar, quod significat sermonem aut verbum. Solet autem per sermonem aut verbum in scripturis, non raro negotium, aut res, vel factum significari: veluti cum dicitur. Quod est verbum quod factum est? in hunciensum. Quid rei gestum est? quid adfers noui? Sic apud Lucam pastores loquuntur, dicentes: Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit dominus & ostendit nobis, id est, rem istam vel factum aut negotium istud quod fecit dominus. Sic angelus Marię loquitur dicens: Apud deum non est impossibile omne verbum. Sic ergo & in præsentis loco oratio aut verbum generaliter pro re vel facto aut negotio quolibet accipi congruè poterit, vt sit sen-

Luc. 2.

Luc. 1.

CAP. VII. ECCLE. 166

sus meliorem esse rei aut negotij cuiuslibet finem, quàm principium: Parum enim est, rem aliquam incepisse: sed magnum est eam consummasse. Multi enim multa & magna subinde incipiunt, quæ statim occurrente difficultate aliqua relinquunt. Quemadmodum in Euangelio dominus ait de iis qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Peculiariter verò id in operibus artis atque virtutis solet vsuenerire: quoniam ars & virtus (iuxta Philosophi Aristotelis sententiam) versantur circa difficilia, propter quod, multi statim post initia degustata, difficultate occurrente deterriti, aufugiunt, & bene cœpta deserunt. Hinc dominus in Euangelio non ait: Qui rem bene cœperit, saluus erit, sed: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Et in Apocalypsi: Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Licet enim bene incepisse magnum sit, & fundamentum bonum ad superædificandum quod reliquum est, non tandem id sufficit, si non respondeant cætera: Vnde & Poeta ait: Dimidium facti, qui bene cœpit habet. Signanter ait: Facti dimidium, non factum totum. Hoc igitur sibi vult proposita ista sententia

Finis operis cōmēdatur supra principium.

Luc. 8.

Apo. 2.

COMENTA. IN

quod laudabilis sit rem ad finem & consummationem vsque perducere, quam tãrũ incipere. Finis enim præsупponit principium, quoniã non potest ad finem perueniri, nisi per aliquod principium. Principium autem non semper finis qui deberet, subsequitur, ante finem nanque debitum, plerũque cessatur ab incepto opere. Quod si cui liberet per orationem intelligere, vel eam quæ coram deo habetur (Nam & ipsa verbum quoddam est) vel eam quæ sit coram hominibus ad docendum aut persuadendum aliquid, etiam sic verum erit, finem orationis meliorem esse principio. Qui enim deum orat, non statim in ipso initio orationis obtinet quod postulat, sed si perseverauerit in oratione, accipiet finis orationis quæ postulata sunt. Id quod Evangelica nos manifestè docet parabola, de eo qui in tempesta nocte tres panes sibi commodari poposcit ab amico: qui tandem propter importunitatem, qua perseveravit pulsans, accepisse dicitur quotquot habuit necessarios. Id ipsum indicat & alia parabola, de Iudice non timente deũ, qui propter perseverantiam exaudiuit clamantem mulierculam. In vtraque nanque parabola, si-

Alia intelligencia.

Luc. 11.

Luc. 18.

CAP. VII. ECCLE. 167

nis orationis manifestè melior cernitur principio, quoniã finis impetratũ refert, quod non valuit principium. Oratio verò illa qua apud homines vtimur vel ad docendum, vel ad persuadendum aliquid, similiter finem habet principio meliorem. Oratio nanque continuo processu fit clarior, progrediendo ab vno ad alterum, & rem magis apertè explicat, pleniusque describit. Et si de persuasione agatur, continuo processu plus neruorum acquirit oratio: fitque ad persuadendum validior, quo longius progressa fuerit, sic vt tandem demonstrat, euincat aut persuadeat finis, quod nõ potuit principium. De sermone manifestè exponit Gregorius Næocæsariensis: Sermo inquit, non in principio, sed cũ ad calcem peruenit, laudandus est.

Melior est patiens, arrogante.

Comparatio ista, impropria est. Quæ enim propriè adinuicem comparantur, debent simul in eo conuenire in quo comparantur. Vt cũ dicimus humilitatem esse præstantiorem liberalitate, oportet vtramque illarum primũ bonam esse, ac deinde, ab illa hanc excedi bonitate: Sic in proposito, quoniam arrogans bonus non est, iccirco non propriè in excessu

*Compara-
tiones
impropria.
Psal. 17.
Hic. 17.* bonitatis comparatur illi patiens. Frequēs
autem est hic modus improprie compa-
rationis, in scripturis. Quemadmodum in
Psalms dicitur: Bonum est confidere in
domino, quàm confidere in homine, aut
cōfidere in principibus, cūm nequaquàm
sit bonum in homine confidere: eo quòd
maledictus per prophetam Hieremiam al-
feratur, qui confidit in homine, & carnem
ponit brachium suum. Significatur autem
hac comparatione, alterum esse præeli-
gendum alteri, id est, hoc præ illo eligen-
dum, alterum verò refutandum & ne-
quaquàm eligendum non dico minus eli-
gendum. Ad hunc modum patiens arro-
gante est melior: quoniam patiens bonus
est & laudandus, arrogans malus est & vi-
tuperandus: Esse autem patientem & lon-
ganimem meliorem arrogante, vox domi-
ni apertè insinuat, qua se sequentes ad lo-
ganimitatem hortatur atque ab arrogan-
tia deterret, dicens: Tollite iugum meum
super vos, & discite à me quia mitis sum &
humilis corde. Annetensque longuani-
mitatis commoda, subdit: Inuenietis re-
quiem animabus vestris. Quod iterum
alibi confirmat, cum ait: In patientia ve-
stra possidebitis animas vestras. Et cūm

Mat. 11.

Luc. 21.

Matt. 5.

beatos pronunciat mites, dicens: Beati
mites, quoniam ipsi possidebunt terram.
De eo autem qui arrogans est, per con-
trarium mala omnia dici, nemo est qui nō
intelligit.

*Ne sis velox ad irascendum, quia ira in sinu
stulti requiescit.*

Non prohibet omnino non irasci, sed
ne ad irascendum veloces simus, monet,
hoc est, iuxta Olympiodori enarrationē *Ira quo-*
ne malum concipiamus iracundiæ habi- *modo p-*
tum, ita vt transeat in affectum cordis. Si- *hibeatur.*
mili discretionē etiam Iacobus Apосто-
lus ait: Sit autem omnis homo velox ad *Iaco. 1.*
audiendum, tardus autem ad loquendum,
& tardus ad iram. Sit (inquit) homo tar-
dus ad iram. Non enim simpliciter est
malum, irasci. Est enim ira quaedam bona
vtilis & necessaria, quam secundum ra-
tionē vel assumimus, vel admittimus. De
qua etiā gloriatur Psalmista corā domino *Psa. 138.*
dicens: Nōne qui oderunt te domine *Psal. 118.*
oderam, & super inimicos tuos tabesce-
bam? Perfecto odio oderam illos, inimi-
ci facti sunt mihi. Et alibi: Tabescere me
fecit zelus meus, quia oblitī sunt verba
tua inimici mei. *Quin* & dominum sal-
uatorem nostrum, illud omnis perfectio-

- Mar. 3.* nis exemplar, iram non respuisse legimus. Scribit enim de eo Marcus, quod in ira aspexit blasphematores diuinæ gratiæ. Scribas atque Phariseos, contristatus super, cæcitate cordis eorum, propter quod, etiã durissima nonnunquã illos increpatione percussit. Paulus quoque Apostolus de ira loquens, illud Psalmi adducit: Irascimini, & nolite peccare, adiungens deinde: Sol non occidat super iracundiã vestrã. Quæ nõ iram omnino prohibent: sed in ea modum & terminum requirunt, vt sit secundum rationem ira moderata & ordinata.
- Ephe. 4.*
- Psal. 4.* non occidat super iracundiã vestrã. Quæ nõ iram omnino prohibent: sed in ea modum & terminum requirunt, vt sit secundum rationem ira moderata & ordinata.
- Tit. 1.* Episcopum quoque describens, vult illum non esse iracundum. Non vult, vt nunquã irascatur, sed ne iracundus sit, præcipit, id est, non pronus ad iram, cuiusmodi sunt illi qui propriæ vindictæ appetitu irascuntur. Hi enim ad irascendum sunt faciles, mox vt aliquid aduersum ipsos dictum factũue fuerit, quod ipsis displiceat. Qui autem secundum deum irascuntur, non ex desiderio propriæ vindictæ, sed propter offensam dei aut causam iustitiæ, hi prius secundum rationem rem cõsiderant, quã iram admittant. Ex ratione nanque considerante & perpendiculari eius rei pro qua irascuntur malitiam, ira ista nascitur

non ex prauitate carnis. Ira autem ista *Ira mala* quam dicit in sinu stulti requiescere, ira *stultoriũ* proculdubio mala est quæ ab impatientia *est.* & superbia nascitur, estque appetitus propriæ vindictæ, quam simplici verbo dominus damnauit, dicens: Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: De hac quoque Iacobus ait. Ira viri, iustitiam dei non operatur, id est ira cum consummata fuerit, abstrahit hominem ab eo agendo *Mat. 5.* quod postulat iustitia dei, illud autẽ suadet quost est iustitiæ contrarium, videlicet, vt contra præceptum dominicum & Apostolicum, malũ reddat pro malo, aut subinde etiam malũ pro bono. Nam qui ad iram est facilis, frequenter inde cõturbatur & ad proximo malefaciendum pro uocatur, vnde ad benefaciendum inuitari debuerat: quoniam peruerso iudicio beneficium reputat maleficium. Rectè autẽ ira ista mala in sinu stulti dicitur requiescere, quoniam per cõsensum & acceptationem ipsam fouet ac nutrit, dum illi parere curat & satisfacere. Sapiens vero, si quando ira secundũ genus suum mala subito pulsatur aut tentetur, quantotius eã excutit de corde suo, nolens locum dare diabolo: qui per irã conatur occupare cor

hominis, sciens quòd peruertat talis ira iudicium, quemadmodum breui versiculo pulchrè Sapiens quidam attestatur dicit: Impedit ira animum, ne possit cernere verum. Insuper & charitati aduersatur, quæ (secundum Apostolum) non indignatur, neq; irritatur, sicque in sapiète ira requiet locum non inuenit, nec fouetur in sinu eius.

Ne dicas, quid putas cause est, quòd priora tempora meliora fuisse, quàm nunc sunt? Stulta enim est huiusmodi interrogatio.

Potest id variè exponi, Primò quidem, aduersus eos qui sua tempora solent accusare & detestari, sic quasi præterita secula omni malitia caruerint. Huiusmodi enim sunt plerique, qui quicquid in pristinis temporibus dictum actumue est, magnificiunt, omnia autem quæ sui sunt temporis nihili faciunt. Et frequenter quidem in sua tempora debacchantur, & quæruntur se in tali seculo natos: felices autem prædicant eos qui præcesserunt in seculis (vt ipsi dicunt) melioribus. Olim (inquiunt) licebat deo seruire: quando charitas abundabat, quando hæc & illa agebantur. Nunc tam plenus est malitia mundus, vt deo vel non vel vix liceat seruire. Quasi verò non omnia tempora bona sint bonis, & mala

Varia intelligentia.

malis: quasi nos tempora possint bonos aut malos facere, quasi vllum vnquam possit esse seculum in quo non liceat bene agere. Huiusmodi nanque querimonia, non raro ab inconsideratione & insipientia quadam procedit quoniam videlicet cõsideras mala tui seculi nec ad eiusdè bona & commoda attendis, ex altera aut parte, tantum bona attendis priorum temporum, & ad mala non respicis: sicque dum mala tui temporis confers cum bonis prætorum temporum, tam iniqua comparatione illud damnas, ista collaudas. An verò non insipiens & vana est ista collatio? Qui enim prudenter conferre voluerit, necesse est perpendat etiam mala prætorum temporum, quæ si diligenter expendantur, forsitan non minor, imo maior inuenietur causa de illis conquerendi, quàm de præsentibus. Non possumus nos adeò conqueri de nostris temporibus, quin æquè olim qui ante nos fuerunt sua secula deplorauerint. Nos clamamus, dies malos esse, pessima tempora. Audi quid olim clamauerit dilectus ille domini discipulus, quanquam prælenitatis dulcedine non admodum frequenter exclaimare solitus. Clamat tamen, & dicit:

Clamat quisq; in sua maxima tempora.

COMMENTA. IN

- 1. Ioã. 5.** Totus mundus in maligno est positus. Et iterum: Nolite diligere mundum, quoniã omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Et rursum: Antichristus iã venit, & antichristi multi sunt:
- Ephes. 5.** Nolite omni spiritui credere, &c. Audi quoque Paulum, clamantem: Videte fratres, quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed quasi sapientes, redimètes tempus, quoniam dies mali sunt. Et alibi: Videte canes, videte concisionem, videte operarios malos. Clamat Iacobus: Agite diuites, plorate ululantes, & cetera quæ deinde prolixè prosequitur. Clamat Petrus, clamar Iudas. Imò longè ante hos quomodo clamat Moyses, in illa prima tẽpora ante diluuium, dicens, omnem carnem corrupisse viam suam, ac deinde multò acerbius in homines sui temporis, imò in populum electum Domini cum ait: Generatio praua & peruersa, popule stulte,
- Gen. 6.** & insipiẽs, & alia huiusmodi. Clamat post hunc Esaiã: Audite verbum domini principes Sodomorum, populus Gomorra. A vertice capitis vsque ad plantam pedis non est in eo tanitas. Clamat Hieremias: A minimo vsque ad maximum omnes a-

CAP. VII. ECCLE. 171

uaritiæ student, & alia huiusmodi multa. Clamabat Psalmista: Omnis homo mendax. Omnes declinauerunt, simul inutilis facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Clamant item in sua tempora Prophetæ omnes, ita vt quasi contendere videantur pro clamoris victoria. Denique etiam si ethnicorum scripta videamus, clamauit olim ille Cicero. O mores, ò tempora. Clamabat ille petulantè splene cachinno. O curas hominum, ò quãtum in rebus inane est, quæ vox, secundum sententiã non adeò distat ab Ecclesiasticis nostri thẽmate: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Ita & in cæteris manifestum est, vnumquenque suæ ætatis certatim deplorasse maliciã. Qui igitur sua tempora sic incusant, quasi præterita omnia sancta & aurea fuerint, & suam sortem lugent, quòd in hæc tempora inciderint, profectò ex insipientia & inconsideratione conqueruntur, & sine causa sua incusant tempora, aliena prædicant. Omnino enim vanum est quod sibi pollicentur, dicentes: Si illa ætate fuisset ego natus quando hæc aut illa agebantur in mundo, quanta aut qualia tunc fecissem? Semper enim verbum domini

Psal. 21.
Psal. 13.
Non est quare tẽpora nostra mala incussissem?
semus &

Boni esse impletum est, & impleri oportet. *Necesse*
velimus. est, ut veniant scandala. Non est quod
Mat. 18. quisquam sua tempora deploret. Si ipse tu
 velis, potes in tuis temporibus bene viue-
 re, etiamsi tempora videantur pessima:
Quod si nolis, etiamsi in optima incideris
Genes. 3. tempora, nihil illa tibi proderunt. Quid
 enim proderat Ada, quod tempora fœli-
 cissima habuit, in quibus nec scandalum
 vllum viderat, cum primùm delinqueret?
Gen. 4. Quid Cayn fratricidæ profuerūt sua opti-
 ma & penitus adhuc incorrupta tempo-
 ra? In nostra voluntate sita sunt tempora,
 ut bona fiant vel mala. Si bonus es, erunt
 tibi bona tempora. Si malus, mala. Te ip-
 sum ergo accusa, si tēpora mala sunt: quia
 tu ea facis mala, non ipsa ex se sunt mala,
 aut te faciunt malum. Tu benè viue, &
 agent tibi tempora gratiam, quoniam tu
 ea bona fecisti. Contrā verò, si malè tu vi-
 xeris, habent tempora vnde te incusent,
 quoniam tu ea mala esse fecisti, quod
 ex se non erant. Atque hæc quidem vide-
 tur verissimilior & magis congrua esse
 presentis loci intelligentia, quam etiam
 confirmant sacri interpretes, Hierony-
 mus, Olympiodorus, Gregorius atque Sa-
 lonius. Possent nihilominus & aliter intel-

ligi ad hūc modum: Noli quærere, quare
 tēpora quēdā priora meliora fuerint tem-
 poribus tuis quasi eius rei difficile sit red-
 dere rationem. Videtur enim stulta esse
 hæc interrogatio, quoniā id inquiri tan-
 quam rem difficilē, ad quod facilis est re-
 sponso. Manifestum enim est, si quæ tem-
 pora aliis sint meliora, id non ex tempo-
 rum ratione esse, sed ex virtute aut vitio
 eorum qui viuunt in ipsis.

*Vtilior est sapientia cum diuitiis, & ma-
 gis prodest videntibus solem. Sicut enim pro-
 tegit sapientia, sic protegit pecunia. Hoc au-
 tem plus habet eruditio & sapientia, quod
 vitam tribuunt possessori suo.*

Diuitiæ solæ absque sapientia, parum Diuitiæ
 vtilis sunt possessori suo. Iuxta quod in *solæ par-*
 Prouerb. dicitur: Quid prodest stulto ha- *uam ha-*
 bere diuitias, cum non possit emere sapi- *bent vtili-*
 tiam? Immo multorum malorum diuitiæ *tatem.*
 solæ occasionem præstant possessori suo. *Prou. 17.*
 Cum verò simul cum diuitiis adfuerit sa-
 piētia, magnā vtilitatem potest ex eis ho-
 mo consequi. Diuitiæ nanq; hominē nec
 bonū per se, nec malū faciunt, sunt tamen
 materia virtutis, si quis eis rectè vtatur, vi-
 delicet ad vsum propriū secundum frugali-
 tatē, atq; ad proximorum cōmoditatem,

per liberalitatē & misericordiam. Quem
verum & vtilem diuitiarum vsum, homi-
ni præstat sapientia. Ostendit autem quo
modo in aliquo conueniant sapientia &
diuitiæ, & in aliquo differant. Conueni-
entiam ostendit, cum dicit: Sicut protegit
sapientia, sic protegit pecunia. Protegit
enim sapientia animam, pecunia corpus,
custodit sapientia animam, & corpus ab
iis quæ sunt verè noxia, id est, à peccatis:
Sapient. 9. iuxta quod alibi scriptum est: Per sapien-
tiam sanati sunt, quicumque placuerunt ti-
Sap. 10. bi domine ab initio. Et iterum: Sapientia
hos qui se obseruant, à doloribus libera-
Proue. 2. uit. Et iterum alio in loco: Si intrauerit sa-
pientia cor tuum, & scientia animæ tuæ
placuerit, consilium custodiet te, & pru-
dētia sanabit te, vt eruaris à via mala, & c.
Pecunia verò, protegit ab indigentia re-
rum necessariarū. Si quidem pecuniæ (vt
Ecl. 10. alibi dicitur) obediunt omnia, neq; quic-
quam est tam pretiosum aut magnum in
rebus omnibus corporalibus, quod non
pecunia possit comparari. In quo autem
præstet sapientia, consequenter indicat,
cum ait: Hoc autem plus habet eruditio
& sapientia, quòd vitam tribuunt posses-
sori suo. Sapientia nanque in hoc excedit

*Sapientia
pecunia
stantior*

diuitias, quòd diuitiæ non possint viuifi-
care possessoris animam, quod illa potest.
Est enim vera sapientia, vita animæ: sicut
anima, vita est corporis: quemadmodum
Apostolus ait: Prudentia siue sapientia
spiritus, vita & pax. Et in Ecclesiastico scri-
bitur: Sapientia filiis suis vitam inspirat,
qui tenuerint illam, vitam hereditabunt.
Contrà verò, mortem incurrere animam
ex sapientiæ defectu, testatur Baruch, de
insipientibus quibusdam, dicens: Et quia
non habuerunt sapientiā, perierunt pro-
pter suam insipientiam. Notandum ve-
rò, quantum ad principium huius sen-
tentia, vbi dicitur: Vtilior est sapientia
cum diuitiis, & magis prodest videntibus
solè, posse istud dupliciter accipi. Primò,
vt significetur sapientia cum diuitiis vti-
lior esse, magisque prodesse videntibus so-
lem (id est, hominibus super terram viuē-
tibus) quàm sola sapientia. Quod ea con-
sideratione videtur accipiendum, quate-
nus diuitias habens cum sapientia, mate-
riam habet plurimis commodandi, iuxta
quod in Psalmo dicitur: Iocundus homo,
qui miseretur & comodat: ac paulò post:
Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius
manet in seculum seculi. Cui fauet, quod

*Rom. 8.
Ecl. 4.*

Baruch 3.

*Duplex
intelligē-
tia.*

Psal. IIII

COMMEN. IN

super Lucam diuus Ambrosius ait: Diu-
ritia sicut impedimenta sunt reprobis, ita
bonis sunt adiumenta virtutis. Quan-
quam secundum aliam considerationem,
simpliciter melius videatur sapientia cum
paupertate, ratione libertatis expeditur
ab omni impedimento. Diuitiarum enim
vtilis administratio, tametsi habeat suum
meritum multam tamen habet distractio-
nem, qua impeditur a perfecto suo vsu
spiritualis sapientia. Propter quod Christi
philosophia eos quos ad perfectam voluit
formare sapientiam, diuitias docuit abii-
cere, dicens: Si vis perfectus esse, vade,
vende omnia qua habes, & da pauperi-
bus: & veni, sequere me. Alter autem sen-
sus, hic est: Vtilior est sapientia cum diui-
tiis, & magis prodest hominibus, quam so-
la diuitia sine sapientia. Qui sensus, licet
non ita se prima facie offerat, magis ta-
men videtur esse conueniens sententia,
& veritate certior.

Mat. 19.

*Considera opera dei, quod nemo possit cor-
rigere, quem ille despexerit.*

Est hoc in operibus dei dignum multa
consideratione, quod solus deus cor ho-
minis in manu sua habet, vt possit illud
ad virtutem inflectere, suo motu interno.

CAP. VII. ECCLE. 174

Nemo autem hominum, sine speciali dei au-
xilio cor hominis potest immutare. Vnde
fit, vt que deus despexerit aut a se abiece-
rit siue reprobauerit, nemo possit corri-
gere, sic vt deo subtrahente aut non in fun-
dente homini suam gratiam, nemo illum
possit ad rectitudinem adducere. Frustra
enim laborat conatus hominis, vbi non
cooperatur manus dei, quae debet in om-
ni opere, potissimum eo quod ad animae
salutem spectat, esse praecipua: quemad-
modum Apostolus ait: Dei adiutores su-
mus. Ego plantaui, Apollo rigauit, deus
autem incrementum dedit. Sed neque qui
plarat est aliquid, neque qui rigat, sed qui
incrementum dat deus. Huius exemplum
habemus de reprobato Saule, quae (vt hy-
storia refert libri Regum) lugebat Sa-
muel, non poterat tamen corrigere illum
tor suis lachrymis, tantus, tamque deo ac-
ceptissimus Propheta, quoniam despe-
xerat illum deus. Sic enim ad illum ait
dominus: Quare tu luges Saul, cum e-
go proiecerim illum a facie mea, ne re-
gnet super Israel? Dicitur autem despiciere
deus hominem, non quod animam bonam
a se creatam contemnat. Vidit enim deus
cuncta quae fecerat, & erat valde bona, sed

*Nemo
potest
corrigere
quem despe-
xerit deo.*

1. Cor. 3.

1. Reg. 15

Gen. 1.

COMMEN. IN

1. Pet. 5. *Pastor* quia reprobat hominem & abiicit, propter peccata. *deo semp* Quemadmodum alibi dicitur: Deus superbis resistere, quatenus illis suam gratiam subtrahit, sine qua ad salutem non possunt peringere. Atq; hinc discere debet, qui aliorum saluti inuigilat & incumbit, vt semper plus deo tribuat, quam suæ vel diligentia: vel industria: præcipuūque fructum ex illius operatione expectet, illūque studiosè & sedulo roget, vt simul cooperari velit neque præsumat quisquam suis laboribus, aut sollicitudine, aut sermonis efficacia, posse se corrigere eum quem despexit deus. Propter quod, Paulus apostolus, post multa in singulis suis epistolis tradita salutis monita & exhortationes validissimas, penè semper in oratione ad deum finit sermonem, sciens nimirum quòd nemo potest corrigere, quos ille despexit.

In die bona fruerere bonis, & malam diem præcaue. Sicut enim hanc, sic & illam fecit deus: vt non inueniat homo contra eum in ista querimonias.

Dies bona et dies mala, qd. enim alibi dicitur. In die mala liberabit

CAP. VII. ECCLE.

Psal. 40.

eum dominus, id est, in tēpore aduersitatis, quando in afflictionibus aut periculis agit iustus, liberabitur à domino. Vult ergo secundum hunc sensum Ecclesiastes, instituire hominem, quomodo & in prosperis & in aduersis se gerere debeat, absque omni contra deum querimonia. Cū (inquit) concesserit tibi deus tempora prospera & laxa, vt absque tribulationibus & periculis viuas, fructe & vtere temporibus illis, & cum gratiarum actione suscipe tempora illa de manu domini, de cuius munere tibi venit, quicquid habes boni. Noli tamen quasi hereditatem existimare, istam in qua nunc es qualemcunque prosperitatem, sed tanquam donum dei habe, quod ipse cū voluerit auferre possit. Atque ita malam diem præcaue, id est prospice in tempora aduersitatis: vt si tibi contingant, non subito conturberis quasi improuisus, quemadmodum solent conturbari homines, cū nouum aliquid & inexpectatum ex improuiso ipsis obuenerit. Oportet enim hominem iustum ad vtrunque paratum esse, pro dei voluntate, considerantem, quòd vtrunque tempus à deo sit, qui ita disponit pro suo occulto consilio rerum vicissitudines, vt

COMMEN. IN

neq; semper lata sint homini, neque semper tristia tempora, sed interdum lata, interdum tristia, ut non possit homo iustus de deo cōqueri. Quis autem sic in die bona bonis fruatur, ut tamen in diem malam præcaueat atque præuideat, ipse diei mala aduentus probat. Qui enim adueniente aduersitatis tempore, patienter suscipiunt de manu domini sine querimonia quod immittitur mali, hos constat sic prius fruitos esse bonis in die bona, ut etiam tunc mala præuiderent. Non enim sic ex improvise superuenientibus malis statim ea suscipiunt cum patientia, si non prius in die bona præcauisent & præuidissent mala, quæ pro statu huius vitæ sibi videbant posse obuenire. Monstravit sanctus Iob, in die bona sic se bonis usum fuisse, ut mala præcaueret, quando subito in die mala tot ac tantis malis simul aduenientibus, in omnibus his (testimonium illi perhibente scriptura) non peccauit labiis suis, neque stultum quid contra deum loquutus est. Vidit enim quod sicut hanc, ita & illam fecit dominus. Vidit, quoniam & prosperitas & aduersitas à deo sunt, ac proinde à deo sine querimonia esse suscipienda, utraque, pro ipsius placito. Præ-

Iustus in
vtraq; di
em sit pa
ratus.

Iob. 1.

Iob. 2.

CAP. VII. ECCLE. 176

pter quod dicebat: Si bona de manu domini suscepimus, mala quare non sustineamus? Dominus dedit, dominus abstulit: sit nomen domini benedictum. Audi quoque de David, qui malam diem præcauēs, dixerat: Ego in flagella paratus sum, adueniente die mala, quæ æquanimitè eam tulit, cum omni patientia. Cum enim in persequutione Absalon, malediceret ei improbis ille Semei, volētibus vindicare opprobrium, respondit, dicens: Dimitte eum, ut maledicat: Dominus enim præcepit ei, ut malediceret David. Et quis est qui audeat dicere, quate sic fecerit nonne hic manifestè agnoscit David, quæ sicut hæc, ita & illam fecit dominus? Quid enim est aliud, dominus præcepit ei, ut malediceret David? Præcauere autem diem malam, noli intellegere, cum sollicitudine multò antè sollicitum esse pro venturis temporibus, ne in eis quicquam aduersi possit contingere, & ne quid eueniat aduersi, multa cum sollicitudine longè antè prospicere. Sic enim præcauere, hominum est secularium, & minus deo fidentium: qui nos voluit non esse in crastinum sollicitos, eo quod sufficiat diei cuique sua malitia, & crastino diei vult suam relinquit sollicitudinē.

Psal. 37.

2. Re. 16.

Præcaue
re diem ma
lū quò de
beanus. |
Mat. 6.

1. Pet. 5. Quomodo etiam beatus Petrus nos monet, omnem sollicitudinem in eum prolicere, scientes, quoniam ipsi cura est de nobis. Item & Psalmista curam nostram vult nos super dominum prolicere, vt ipse nos enutriet, & nostra curet. Non ergo sic istud præcauere intellige, quomodo seculi homines id accipiunt, qui totam sollicitudinem apponunt tempore prosperitatis, vt effugiant, nec vnquam incidant in aduersa, sed præcautio ista intelligitur præmunitio per patientiam, vt scilicet, qui in prosperis est, etiam priusquam aduersa adueniant, præsciatur & consideret, quid sibi euenire possit, paratumque se offerat deo, ad omnia quæcunque ipsius bonæ voluntati de se placuerit disponere. Sic sapientissimus Paulus ad omnia se parans, aiebat: Scio quia in nullo confundar, sed in omni fiducia, sicut semper, ita & nunc glorificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum. Et iterum: Ego didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare, Vbiq; & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum, in eo qui me

Phil. 1.

Ibidem.

me confortat. Potest verò & aliter præsens locus intelligi, per diem bonam accipiendum tempus vitæ præsentis, quod est tempus acceptabile, in quo bonum operari potest homo, & bona æterna sibi apud deum promereri. Quemadmodum de hoc tempore sanctus Apostolus ait: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Per diem autem malam accipiendum diem iudicij: quæ apud Prophetam, dies iræ, dies miseriæ & horroris appellatur. Vel tempus ipsum post hanc vitam, quod dominus in euangelio nocti comparat, in qua non licet operari bonum. Erit itaq; hic sensus: In tempore præsentis vitæ operare bona, da temetipsum rebus & actionibus bonis. Iuxta quod ait Apostolus. Dum tempus habemus, operemur bonum. Præcaue autem tibi & prospice in diem malam, ne videlicet dies illa tibi sit mala, ne sententiã malam in die illo cum reprobis accipias, qui tempus vitæ præcedentis non studuerunt in bonum expendere. Sicut enim deus constituit hominibus tempus præsentis vitæ ad operandum in eo, & promerendum bona præmia, sic diem iudicij constituit, vt in eo reddat vnicuique secundum opera sua, bonis bona, malis mala. Propter quod, nõ potest

2. Cor. 6.

Seph. 1.

Ioã. 9.

Gala. 6.

COMMENT. IN

homo contra deum inuenire iustas querimonias, sed de seipso cōqueri debet, si in diem malam inciderit. Poterat enim diē illam malam præcauere, si in die bona nō neglexisset bona.

Hæc quoq; vidi in diebus vanitatis mea. Iustus perit in iustitia sua, & impius multo viuuit tempore, in malitia sua.

Dies vanitatis appellat tēpus vitæ præsentis, vel propter instabilitatē & continuū transitū, eo q̄ velut vmbra fugiat, vt suprà diximus: vel quod plerunq; in vanitatibus & peccatis illud expēdant homines. In diebus ergo vanitatis suæ se asserit vidisse, q̄ subinde iustus & timens deum non multo viuuit tēpore, sed aufertur cito de medio: impij verò multo tēpore viuūt,

& vitā prolongant in iniustitia sua. Id enim frequēter sic euenire videmus, tācti non semper. Plerosq; enim ante tempus perdit sua peruersitas, quemadmodū Pharaonem domino aduersantē, Balthasarē sacra prophanantem, Antiochum legem dei conculcantem, Herodē dei voces sibi rapientem, & alios cōplures. Neq; enim ignotum est, quā multi, tum ex primis, tū ex infimis populi, per iniustitias & impietates suas pereant, quidā quidem pro

Nonnum quā impij vitā hic dicitur lōgiorem pijs. Exo. 14. Dani. 5. 2. Ma. 9. Act. 12.

CAP. VII. ECCLE. 178

pter ambitionem, alij propter auaritiā, alij propter infidelitatem, alij gula, alij luxuria. Frequenter tamen econtrario videmus accidere, vt boni cito moriantur: impij in longum vitam prolōgent. Vide (ex emplī gratia) iustum Abel, & Cayn fratrem, aut, si mauiis, fratricidā. Ille, licet posterius genitus, & minor ætate, perijt in innocentia sua, immò ob innocentia suā. Hic verò, primogenitus & maior ætate, in longū produxit vitam, in iniustitia sua. Vide iustum Enoch, cui perhibet testimonium scriptura, quòd iustus fuerit, & cum deo ambulauerit. Quis hominum sui temporis, tam breue habuit vitæ spatium? Omnes enim dies vitæ eius fuerunt 365. anni, cū pater eius Jared vixerit annis 962. filius autem Mathusale 969. annis. Ex rebus quoque Israel, consideremus illum malitia insignem Manassen, qui & Amorreos omnes qui ante ipsum terram inhabitauerant, & reges patres suos malos, qui ipsum antecesserant, vicit abominatōnibus suis, qui præter alia omnia mala, etiam innoxium effudisse sanguinem scribitur, donec impleret Hierusalem vsque ad os. Hic tamen quinquaginta quinq; annis regnauit in Hierusalem,

Gene. 43

Heb. 11

Gene. 5

4. Re. 23

COMMENT. IN

quāto tempore nemo ante ipsum regnū obtinuerat, ne ipse quidem Salomon aut Dauid: quorum vterq; quadraginta tantū annis regnavit. Huius autem pessimi Manassis pater piissimus Ezechias, cuius tantam sacræ hystoriæ pietatem describunt, nō nisi annis 29. regnavit: quorum etiam partem plusquam dimidiā, nempe annos quindecim, steru magno vltra terminū à

4. R. 10 Propheta denuntiariū superaddi sibi obtinuit. Nepos quoque Manassis, Iosias nomine, cuius tam insignis fuit religio, & zelus tam ardens erga cultū domini, annis tantū regnavit triginta & vno: cūm ta-

4. R. 22 mē admodum maturē cœpisset regnare, nempe ætatis suæ anno octavo, sicq; totum vitæ ipsius tēpus fuerint, anni tantū novem & triginta. Sed quid opus per plura discurrere scripturarum exēpla, quā ante oculos quotidie cernamus similia? Cuius rei causam sacræ nobis literæ, quā

Sap. 4. tum ad vtramq; partem, satis assignant a-
Quare pertam. Nam quantum ad maturam mor-
boni sub tem bonorū, pulchrē id testatur liber qui
inde præ Sapiētia dicitur, his verbis notatu dignis-
matura simis: Iustus si morte præoccupatus fue-
morte oc rit, in refrigerio erit. Senectus enim ve-
cumbant nerabilis est, nō diuturna, neq; annorum

CAP. VII. ECCLE. 179

numero cōputata. Cani autē sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Placens deo factus est dilectus, & vivens inter peccatores translatus est. Raptus est, ne malitia mutaret intellectu eius, aut ne ficto deciperet animā illius. Fascinatio enim nugacitatis obscurat bona, & incōstantia concupiscentiæ transvertit sensum sine malitia. Cōsummatus in brevi, explevit tēpora multa. Placita enim erat deo anima illius. Propter hoc properavit educere illū de medio iniquitatū. Populi autē vidētes & non intelligētes, nec ponentes in precordiis talia, quoniā gratia dei & misericordia in sanctos eius, & respectus in electos illius. Condēnat autē iustus mortuus vivos impios, & iuventus celerius consummata longāvitam iniusti. Videbunt enim sinē sapientis, & non intelligent, quid cogitauerit de illo deus, & quare minuerit illum dominus. Hæcenus perdurant sapiētia verba, notatu vtiq; & attētionē dignissima. Quæ nos in oratione quadam funebri, de præmatura morte bonorū intitulata, ante annos aliquot ædita, plenē & particulatim explicavimus. Quantum verò ad malos, quare illos deus multo tempore toleret, duplex ra-

Quare deus ma-

los diu ^{pa} tio est. Vel vt dei bonitate & longanimitate inuitentur ad pœnitentiam, & si quã do respiciant, vel tandem recipiant in gratiã. Vel si pœnitere omnino nolint, clarificetur in eis tantò amplius diuina potentia, eiusq; iustitiæ faueritas, quantò longiori fuerant potentia tolerari. Prius illud indicat Esaias, cū ait: Stat dominus **Esai. 30.** expectans, vt misereatur vestri. Et Paulus **Rom. 2.** apostolus, huiusmodi hominem alloquens, ait: An diuitias bonitatis eius & paciētitiæ & longanimitatis contēnis? Ignoras, quoniam benignitas dei ad pœnitentiã te adducit? Quod autē sequitur, indicat quod posterius dictum fuit, de damnationis cumulo. Sic enim subiungit: Secundum autem duritiam tuam, & impœnitēs cor, thesaurizas tibi iram, in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei. Et alibi, Deum ait volentem ostendere iram & notam facere potentiam suam, sustinere in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ex parte altera ostenderet tanto clarius, oppositis sic iuxta se inuicem appositis, diuitias gloriæ suæ, in vasa misericordiæ, quæ preparauit in gloriam. Sed hæc impræsentiarum de his dicta sufficiant.

Ibidem.
Rom. 9.

Noli esse iustus multum, neque plus sa-

pias quàm necesse est, ne obstupesceas.

Virtutes omnes positas esse in quodã *Virtutes*
 meditullio, intra excessum ex parte vna, *in medio*
 & defectum ex parte altera, etiam Philo *consistere*
 sophis moralibus non est incognitum: qui ob hoc virtutem docent esse difficilem, & paucos inueniri virtuti deditos, quod virtus consistat circa medium: virtutum autem extrema obtineat. Medium autem tenere, difficile est: sed ad extrema à medio aberratur facilius, maximè quod medium secundum rationem sit sumendum, extrema autem in excessu rationis. Sic itaque & iustitia vera in medio posita est, & aberrari ab ea contingit. Vel per defectum, cū quis minus facit quàm exigit iustitia, vel non facit quod postulat iustitia. Vel per excessum, quando quis iustitiæ prætextu plus facit, quàm æquitas & ratio dicat. Vnde est illud Comici verbum: Summum ius, summa iniuria. Huiusmodi autem excessus iustitiæ, ad crudelitatem & feritatem pertinet, & est plerunque hypocritarum: qui etiam leuissima fratrum delicta seuerè diiudicant (iuxta verbum domini) festucam vidētes in oculo fratris, cū trabem in proprio oculo non videant, sulcicem quoq; liquantes,

Summum
ius, summa
iniuria.

Mat. 7.

COMMENT. IN

- cum glutire possint camelum. Multum iu
Mat. 15. stos se ostenderunt Pharisei & Scribæ,
 quando discipulos arguebant de non lotis
 ante prandium manibus, de spicis con
Mat. 12. fricatis, quando etiã dominum arguunt, q̄
 sabbato curasset hominẽ, quando murmu
 rant aduersus eum, q̄ ad hominem pecca
 torem diuertisset, q̄ cum Publicanis man
 ducaret, q̄ non lotus esset ante pradium,
 quod mulierẽ peccatricem admitteret ad
 pedum vnctionem & oscula, aliãq; huius
 modi. Item quãdo onera grauiã & impor
Matt. 23 tabilia alligabant in humeros hominum,
 quæ ipsi digito suo nollent mouere. Do
 minus autẽ, quomodo non multũ iusti es
 se debeamus aduersum hos pluribus in
Mat. 9. locis nos erudit: nominatim cum ait: Eun
 tes discite, quid est, misericordiã volo, &
 non sacrificium. Et iterũ: Si sciretis, quid
 est, misericordiã volo, & c. nunq̄ condem
Mat. 7. nassetis innocẽtes. Item quãdo docet nõ
 iudiciãdum, sed misericordes esse debere,
 quomodo pater cælestis est misericors.
 Postremò, quando nec mulierẽ in adulte
Ioan. 8. rio deprehensã noluit condẽnare, imò de
 accusantiũ & lapidare eam volẽtiũ mani
 bus, rationabili eã responso eripuit.
1. Cor. 9. lus quoq; idipsum pluribus in locis incul

CAP. VII. ECCLE. 181

cat, qui etiã infirmis infirmus fieri nouit,
 & voluit, vt infirmos lucrificeret, imò om
 nibus omnia, vt omnes lucrificeret. Ver
 bo quoq; idipsum docuit, cũ scribẽs Ro.
Rom. 15. ait: Debemus autẽ nos firmiõres imbecil
 litates infirmorũ sustinere, & non nobis
 ipsis placere. Vnusquisq; vestrũ, proximo
 suo placeat in bonũ ad adificationem. Et
 enim Christus nõ sibi placuit, & c. Ac dein
 de: Propter quod suscipite inuicem, sicut
Rom. 14 Christus suscepit vos. Et iterũ: Infirmũ in
 fide suscipite, nõ in disceptationibus cogi
 tationũ. Et alibi: Fratres, si præoccupatus
Galat. 6. fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spi
 ritales estis, instruite huiusmodi in spiritu
 lenitatis: cõsiderans teipsum, ne & tu ten
 teris. Rursum alio in loco apud Corinth.
 quã est sollicitus, ne per nimiam forte iu
 stitiã, is qui propter sui delicti punitionẽ
 traditus fuerat Satana; pereat cuius causa
 secundã ad Corinth. scribit Epistolã, timẽs
2. Cor. 2. ne ille qui per primã epistolã sauerita
 te iustitiæ exigente iussus fuerat Satanaẽ
 tradi, si non maturẽ reciperetur in gra
 tiam, absorberetur à Satana sicq; per ni
 miam iustitiã periret, qui per modera
 tam saluari potuit. Propter quod, saueri
 tatem prioris epistolæ subsequenti mi-

COMMENTA. IN

tigans, iubet in gratiam recipi eū qui punitus fuerat, ne fortè absorberetur abundantia tristitia. Pròque hac re tam est sollicitus, vt etiam obsecret discipulos, confirmare in illum charitatem, & donari illi veniam, qui peccauerat, & pœnitentiã egerat pœnamque tulerat. Quare autem tâta teneatur sollicitudine, manifestè ostendit, cum ait: Vt nō circumueniamur à Satanâ. Non enim ignoramus cogitationes eius. Nouerat enim, quòd nimia iustitia praelatorum, diabolo commodum sit retiaculū perdendi subditorum animas, quemadmodum e contrario, cum misericordiã benignitate cōiuncta iustitiã seueritas, multū efficax est remedium, non ad præseruandas modò, verum etiã ad reducendas ab errore subditorum animas. Monet ergo sapiens, ne multū iusti simus. Monet item, ne multū velimus sapere amplius videlicet quàm necesse sit. Quod ipsum & Paulus nos admonuit, dicens: Dico autè per gratiam dei quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatē, & vniciusque sicut deus dedit, mensurâ fidei. Sapiens autem plus quàm necesse est, qui per superbiam plus de seipsis sentiunt, quàm sint

Ibidem, Nimia iustitia in praelatis non ostenditur.

Non nimis sapientum. Rom. 12.

CAP. VII. ECCLE. 182

in seipsis: atque hinc, maiora præsumunt inuestigare, & inquirere, quàm ipsorum ingenium & quod est in ipsis donum ferre valeant, qui non cum Apostolo seipfos intra se metiuntur, sed eū gloriosius pseudapostolis seipfos superextendunt, vltra metâ suam. Adiungit autem Sapiens periculum, quod eis imminet, & in quod incidere solent, qui volunt vltra mensuram sapere, dū ait: Ne obstupescas, hoc est, ne stupidus fias, ne hebetetur tibi ingenium, & nō solum non proficiat ex superuacanea sapientia, verum etiã retundatur & obtusa fiat acies mentis tuæ. Quemadmodum enim acies ferri retunditur, cum ad scindendum aliquid applicatur durius, quàm ipse vis ferat, fitque ex hoc abusu ineptum, etiã ad ea scindenda quæ alioqui facillè poterat, item quomodo oculorum acies in lucem improportionatam intenta, obtunditur, fitque inepta ad videndum ea etiã quæ alioqui commodè vidisse poterat: sic & illis euenit qui nimium sapere voluerint, ita eos hebetari, mēte & ingenio obtusos fieri, sic eos intra se obstupescere siue stupidos fieri, vt nec simplicia fidei mysteria (quæ etiã infimæ plebis fideles credunt) iam capere valeant, vt videatur

2. Cor. 10.

Quid est obstupescere.

- Pro. 25.** illis cōtigisse quod alibi scribitur: Perscrutator maiestatis, opprimetur à gloria. Id quàm multis in Ecclesia contigisse, fidedignæ produnt Ecclesiasticorum virorum historiæ: qui dum intellectum suum (iuxta Apostoli consilium) captiuare noluerunt
- 2. Co. 10.** in obsequium Christi, neque intra terminos mediocritatis à patribus constitutos continere ingeniū, turpiter prolapsi sunt in vanissimas hereses. Quod hac nostra tēpestate, nō paucis neque omnino mediocribus ingeniis videmus accidere. Posset quoque nō incommodè huc adferri illud *Primorū parētum* primorum parentū nostrorum flebile exemplum, qui dum nimium sapere voluerunt, sumentes de ligno scientiæ boni & mali, *stupidor ex esu pomi vetiti.* vt fierent (iuxta serpentis verbum) sicut
- Exec. 18.** dii, scientes bonum & malū, ita obstupuerunt, vt ex statu magnæ claritatis atq; scientiæ ceciderint in dēssimas tenebras, quas vsque hodie in nobis patimur: vt hac sanè consideratione nō iniuria nobis liceat dicere, quod tamen per Prophetam dici vult Dominus: Patres nostri comederunt vāā acerbam, & dētes filiorum obstupuerunt. Et forsitan ad similitudinē hanc stuporis huius Sapiēs noster vult alludere cū ait: Ne obstupescas. Quemadmodū enim

is qui pomum immaturū, aut acerbā adhuc vnam vult gustare, eiusque sapore accipere, atque ita quodāmodo plus sapere q̄ necesse est, obstupescit illi dētes, vt nequeat sine dolore etiam apto & maturos cibos māducare, sic qui ea gustare conatur quæ sibi non conueniunt, tanq̄ vnam acerbam aut fructum immaturum mordere, & degustare tentans, obstupescunt dentes animæ eius, vt neque maturum cibum & quæ necessaria sunt sine dolore percipere valeat. Potest quoque ex Hebræo legi: Ne deuaſteris, Aut ne desoleris. Quod facilè ad prædictum sensum potest applicari. Periculū enim desolationis & deuaſtationis est illi, qui sapere vult nimium, ne videlicet quærendo quæ non sunt necessaria, perdat ea quæ habebat & sunt necessaria, quemadmodum cani contigit *AEſopico,* qui ad maiorem aspirans vmbra quam apprehendere nequibat, carnem perdidit quam tenebat dētibus. Quod enim nimium auaritia subinde videmus contingere, vt superflua lucra immoderatè sectantes, non solum lucra non accipiant, sed rerum etiā suarum iacturam faciant, in insatiabilis auaritiæ pœnam, id huiusmodi multum sapere volentibus, nonnunq̄ dei iusto iudic-

*Canis
AEſopi
cus.*

COMMENTA. IN

cio solet euenire, vt ad superuacanea aspi-
rantes, etiam necessaria perdant.

Ne impiè agas multum, & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.

Peccare
humanū
est.
Gen. 3.
1. Ioā. 1.
Perseue-
rare in
peccato
diaboli-
cum est.

Vulgato & vero verbo dicitur: Humanum est peccare, diabolicum perseuerare, vix enim vita præsens sine peccato transigitur nisi si quem specialis dei gratia singulari priuilegio custodiat. Idcirco peccare dicitur esse humanū, quia, teste scriptura, sensus & cogitatio hominis prona sunt ad malum, ab adolescentia sua. Vnde fit, vt (iuxta Ioannis verbum) si quis dixerit peccatum se non habere, seipsum seducat, & mendax sit. At uerò, in peccato perseuerare, nō humanum est, sed diabolicum. Diabolus nanque in malo est obstinatus, & sic à deo reprobatus, vt à malo resurgere, atque ad statum rectitudinis reparari non possit. Non sic autem homo peccator, donec in vita ista agit, à deo reprobatus est, quin possit, si uelit, per dei gratiam, à lapsu quatumlibet graui resurgere. Pernitentiam enim habet, secundam post naufragium tabulā, in qua possit submersionis periculum euadere, qua illis nō conceditur: Ob hoc, Ioannes Apostolus dicebat: Filii, hæc scribo uobis, vt non peccetis.

1. Ioā. 2.

CAP. VII. ECCLE. 134

Sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum, iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, &c. Et iterum: Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Hoc autē est, quod præsenti verbo nos monet Ecclesiastes, ne impiè agamus multum, & ne stulti simus. Multū enim impiè agit & stultus est, qui peccata peccatis accumulatur, nec curat resurgere, tanquam non aduertens in quo fedeat iaceatue periculo: quemadmodum omnū iudicio stultus iudicaretur, qui corpore in turpe lutū collapsus, non se quanto magis studeret erigere, atque à sordibus abluere. Hoc. s. est, quod blanda admonitione sapiens alius clarius docet: Fili (inquit) peccasti, non adicias iterum, sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittatur. Hoc est: Si contigerit te impiè egisse, noli tamē multum impiè agere, vt adicias iterum peccare, & noli stultus esse, vt sine dolore quiescas in fœditate, sed sapiens esto, vt de pristinis deprecando veniam impetres. Quid est autem quod additur: Ne moriaris in tempore non tuo? An est aliquis: qui moritur non in tempore suo?

1. Ioā. 1.

Eccle. 11.

COMMENTA. IN

Iob. 14.
Tribus
modis di-
citur ho-
mo mori
nō in tem-
pore suo.

Si enim, secundum sententiam beati Iob, constituit deus unicuique homini terminum, quem præterire non potest, & si numerus mensium vitæ unicuiusque apud ipsum est, quomodo ergo potest homo mori non in tempore suo? Potest autem huic quæstioni triplici responsione satisfieri. Primum quidem, dicendo, impios & in peccatis perseverantes absque timore dei, mori in tempore non suo quia moriuntur antequam maturi sint ad mortem, id est, antequam ad mortem rectè sunt dispositi. Quem sensum Olympiodorus manifestè insinuat dicens: Importuno tempore ac non suo decedit à vita, qui consummatus non fuerit in virtutibus. Qui verò est virtutum plenitudinem consequutus, sicut granum frumenti quod maturum est, cadit in tempore suo. Hæc Olympiodorus. Quemadmodum enim vva adhuc acerba & nondum bene decocta, decerpi dicitur aut abscindi tempore non suo, eo quòd nondum maturitatem habeat congruam: sic hominem illum, qui necdum virtutibus est consummatus, neque ad mortem rectè paratus, dicimus mori in tempore non suo. Imo & si bis mille annis quispiam vixerit, si adhuc in vicis illum

Olymp.

CAP. VII. ECCLE. 185

illum mors inuenit, dicemus illum mortuum non in tempore suo. Quemadmodum e contrario, si quis modico admodum tempore vixerit, sit autem ritè ad mortem dispositus, vt aptus sit fini ad què à deo creatus est, hunc nemo dubitabit mortuum dicere in tempore suo. Vnde illud est quod suprâ adduximus: Consummatus in breui, expleuit tempora multa. Et tanquam in *Sapi. 4.* senecta vberi huiusmodi cèsetur mortuus, quoniam ætas senectutis est, vita immaculata. *Ibidem.* Contrâ verò, eum qui plurimos annos in peccatis transegerit, cum moritur, mori nō in tempore suo, Esaias testatur, qui puerum appellat eiusmodi hominem: Et *Esa. 65.* puer (inquens) centum annorum, maledictus erit: Centenarius ergo iste, puer morietur. Si verò puer morietur, igitur in nō suo tempore. Ille autem, etiamsi decè tantum annos natus, cum moritur, senex moritur, ac proinde in suo tempore moritur. *Altera intelligētia.* Aliter verò, istud in tempore non suo, intelligimus secundum præuentionē & anticipationem termini naturalis, ad quem homo, si rectè & ordinatè vixisset, potuisset pertingere. Est enim unicuique homini, imo unicuique viuenti, duplex vitæ periodus, duplex que durationis terminus al *Dupl x vite pe-riodus, ac terminus.*

COMMENTA. IN

ter naturalis, alter diuinae praescientiae, de qua periodo duplici & duplici termino, plenè tractauimus libro octauo de consideratione rerum naturalium capite 19. 20. & 21. Frequenter autem contingit impios non pertingere ad illum terminum naturalis periodi, ad quem vsque secundum naturam peruenire poterant: sed diuina uoluntate, anteq̃ eò pertingant, morte finuntur, & subito abripiuntur de medio, cuiusmodi aliquot supra commemorauimus. In hunc sensum praesentè locum enarrat Hieronymus: Iteum in peccatis perseverantes, intelligi possunt mori in tempore non suo, quonia prius illis mors aduenit, q̃ ipsi ea praestolati fuerant, aut quoniam inexpectata & male grata aduenit, quando cunq̃ tandem aduenit. Quomodo enim hospitem subito & ex improviso nobis aduenientem, tunc cum minimè vel desideratur vel expectatur, dicimus aduenire in tempore non suo, contra verò, eum qui expectatus & desideratus aduenit dicimus aduenire in suo tempore, quando cunq̃ tandem uenerit, siue mane, siue uespere, siue nocte media: sic mors iustis adueniet in tempore suo, quoadocunq̃ tandè adueniet, siue in aetate prima, siue in media, siue in

Tertia intelligenda.

CAP. VII. ECCLE. 186.

nouissima, siue mane, siue uespere, siue in nocte media. Impiis verò, quando cunq̃ tandem aduenit mors, adueniet illis in tempore non suo. Secundum hanc considerationem, illud quoque Psalmi: Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos, in commentariis libri Psalmorum nos explicasse meminimus. Idcirco enim uiri sanguinum dicuntur non dimidiare dies suos, etiam si ad multam senectutem peruenerint, quia semper ipsi mortem quasi longè absentem contemplantur, & longissimè eam abesse desiderant, semper cupientes uiuere, & ita uiuentes in sua malitia ac si uiuendi nunquam finem acciperet: Propter quod eam mors aduenit, iudicant se non nisi incepisse uiuere, neque adhuc dimidium absoluerunt dierum suorum, quos sibi praestituerant, desiderauerant, & imaginati fuerant. Quod ergo hic dicitur: Ne moriaris in tempore non tuo, hunc habebit sensum: Noli peccata peccatis accumulare, sicq̃ in peccatis perseverare, ne te in eo statu mors inueniat, ne te in peccatis tuis dies mortis inexpectata deprehendat. Huic enim periculo manifestè se exponit, qui uel ad diem unum, imo uel ad horulam, cum proposito in pecca-

Psal. 54.

COMMENTA. IN

to aliquo permanet, vt non statim resurgat per pœnitentiam.

Bonum est te sustentare istum, sed & ab illo ne subtrahas manum tuam, quia qui timet Deum, nihil negligit.

Mēdum nō in codicibus vulgatis.
Codices Latini qui vulgo habentur in manibus, hoc loco, iustum, habent. Quod deprauatè ita legi, potiùsque legendū esse istum quàm iustum, manifestè demonstrat originalis lectio Hebraica, imo & ipsa sermonis forma quoniam adiungitur statim: sed & ab illo ne subtrahas manum tuā. Sic enim loqui solemus: Benefac istī, sic tamen vt illum non negligas: Quo loquendi modo etiā dominus vtitur, dicens:

Mat. 23. Oportet hæc facere, & illa non omittere.
Omnib⁹ Vult autē sermo propositus, id quod Paulus generali exhortatione nos monet, dicens: Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes maximè autem ad domesticos fidei. Item quod saluator noster ipse in Euangelio nos monet, patris celestis imitari exemplam, qui erga omnes est benignus & beneficus, pluēs super iustos & iniustos, solem quoque suū oriiri faciēs super bonos & malos, vt sic & nos, quantum in nobis est, omnibus prodesse studeamus. Quo prouocatus exemplo Pau-

CAP. VII. ECCLE. 187

lus, non satis sibi putauit prodesse Gentibus, nisi etiam Iudæis, prout posset, profiteret, reputans se omnibus debitorem. *Roma. 1.*
Quemadmodum Romanis scribit, dicens: Grecis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum, ita quod in me, promissum est & vobis qui Romæ estis euangelizare. Propter quod & alibi dicit Corinthiis: Factus sum Iudæis tanquàm Iudæus, *1. Cor. 9.* vt Iudæos lucrarer: iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, vt eos qui sub lege erant lucrifacerem: iis qui sine lege erāt, tanquàm sine lege essem, vt lucrifacerem eos qui sine lege erāt: Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos, Et cū iam ei creditum esset euangelium præputij (vt apud Galatas testatur) id est, officium prædicandi Euangeliū inter *Gal. 2.* Gentes, non potuit tamen, præ charitatis abundantia, se continere, quin etiā de Iudæis curam aliquā gereret. Propter quod & apud Romanos loquitur, dicens: Vobis enim dico, Gentibus, quādiu quidem ego sum Gētium apostolus, ministeriū meum honorificabo, si quomodo ad æmulandū prouocē carnem meam. i. Iudæos qui sunt fratres mei secundū carnē, & saluos faciā.

aliquos ex illis. Propter quod etiã, ad Hebræos Gétium Apostolus epistolam scripsit, & sententiarum pondere & materiæ dignitate sublimem. Quod autem hîc in spiritualibus ostendimus, id ipsum multo magis in corporalibus pro nostra facultate debemus adimplere, videlicet, vt quàm possumus plurimis, benefaciamus. Exposcit nãque hoc charitatis latitudo, vt nò solû pauculos quosdã priuato affectu cõplectamur & afficiamus beneficiis, sed vt charitatis latitudine cõplectamur omnes affectu quidem desiderantes, quantum in nobis est, prodesse omnibus, cum Paulo agnoscetes nos debitores omnium, effectu autè laborantes cõmodare pro nostra facultate, vel multis, vel plurimis. Hinc etenim de viro iusto dicitur: Dispersit, dedit pauperibus. Qui enim dispergit, proculdubio nò illi satis est sustentare istû, id est vnum aut alterû, sed quàm potest plurimos. Nam beneficentiæ hâc erga multos cõmunicatiõẽ, dispersionis vocabulum indicat. Est autè admodû notatu digna illa quæ adiûgitur sententiã Qui enim timet deum, nihil negligit. Qua significatur, eû in quo est charitas dei, debere ad omnes suã charitatẽ effundere omnesque amore

Psal. iii.

Timor domini facit nihil negligere.

cõplecti, ac pro viribus, opportunis afficere beneficiis. Quæ sententia, plerisque nostru meritò debet terrorẽ incutere: qui ita sumus tepidi in negotio dei, ita nauseabûdi ad charitatis opera, vt magnû putemus, si vel vni aut alteri modicum quid gratis impendamus obsequij aut commodi, siue corporalis siue spiritualis: statimque quasi egregiè functi nostro officio, dicimus. Fecego quod mecum est, faciant tantundè & ceteri. Longè aliud sonat verbû istud: Qui timet deum, nihil negligit, id est, nò cessat, non quiescit ab omni bono quod præstare cuiquam poterit. Sic & infra in eandem sententiam dicitur: Quodcûque inuenerit manus tua, instanter operare. Neque malè consonat, quod Paulus nos admonet, dicens: Bonum autem facientes, non deficiamus. Tempore enim suo metemus non deficientes.

Ecl. 9.

Gala. 6.

Sapientia confortauit sapientem, super decem principes ciuitatis.

Hunc locum veteres, Hieronymus, Olympiodorus atque Salonius, mysticè exponunt, de potentia Christi super angelos. Nos autem iuxta literam nostro more eundè sic enarramus: Principes ciuitatis, sunt robusti & nobiles, qui in ciuitate

Constituti sunt ad eam defendendam & propugnandam, ne expugnetur ab hostibus. Sic in homine, sapientia quasi custos est & defensio ciuitatis aut castrorum, quæ est anima, ad eam propugnandam, ne ab hostibus expugnetur, ne videlicet peccato consentiat, sicque in subiectionem veniat carnis aut diaboli. Verum longè maior & præcellentior est illa fortitudo, quam sapientia donat animæ, quàm decem, immo mille principes & potentes possint conferre ciuitati, ad quam tuendam in ea sunt positi. Nam isti tantum ciuitatem defendunt aduersum hostes visibiles, carnem & sanguinem. Illa verò aduersum hostes inuisibiles defendit animam, aduersus tales utique hostes, de quibus dicit

Eph. 6. Apostolus: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, mundi rectores tenebrarum harum, aduersus spiritualia nequitie in caelestibus. Denique, non possunt tam validè decem principes suam

Sapientia fortior quocumque corporali presidio. tueri ciuitatem, quàm tuetur sapientia eam quam possederit animam. Nam ciuitatem, quantumlibet fortiter & viriliter defendant illi qui in ea sunt potentes contingit tamen oppugnantium supera-

bundanti fortitudine & violentia deuici, etiam permanentibus in ciuitate illis potentibus. Impossibile est autem, ut anima illa quacumque tandem vi, aut quocumque impetu possit expugnari, quæ in se habet veram illam & caelestem sapientiam. Ea enim est de qua loquimur: siquidem altera illa sapientia carnis, quam Paulus ait esse mortem: aut animalis illa & terrena, quam Iacobus vocat diabolicam, non solum non confortat animam contra hostes, verum etiam tradit illis ultro possidendam, illiisque eandem seruat. Est enim inimica deo, & legi dei aduersa. Sapientia autem illa caelestis, quæ (iuxta Paulum) Rom 8. vita est & pax: & iuxta verbum Iacobi Iac. 3. pudica est, pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia & fructibus bonis. Hæc (inquam) non patitur animam quam possident ab hoste expugnari, nisi prius ipsa expellatur & abiciatur per consensum voluntarium in peccatum. Cauet enim illa donec animam hominis possidet, ut (iuxta Pauli monita) Eph. 4. non detur locus diabolo. Facit, ut (secundum Petri exhortationem) resistatur diabolo, sicque fugiat deuietus, qui adueniat, ut vinceret. Non solum autem ani-

Roma. 8.

Iaco. 2.

Rom 8.

Iac. 3.

Eph. 4.

1 Pet. 5.

Rom. 6. mam defendit sapientia, verum etiam corpus tuetur, ne (iuxta apostolum Paulum) regnet peccatum in mortali nostro corpore, ne ultra obediamus concupiscentiis eius. Denique, ipsa est illa dei gratia, per quam infelix ille homo qui praeponebat in habitantis in carne peccati exclamabat, dicens: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? ab omni periculo potest liberari, sic vnihil ei sit damnationis: dum eius beneficio in carne, non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulat, quemadmodum & de militia sua alibi ait: In carne ambulantes: non secundum carnem militamus. Verè itaque dixit noster Ecclesiasticus, sapientia amplius confortare sapientem, quam decem principes civitatis suae possint confortare civitatem. Vis autem & in exemplo videre, quomodo sapientem confortat sapientia? Audi loquentem illum virum secundum cor dei, audi illum velut exultantem, immo gestientem, & quasi insultantem hostibus cum fiducia, Dominus (inquit) illuminatio mea & salus mea (quod est, dominus sapientem me fecit) quem timebo: Dominus protector vitae meae, à quo trepidabo: Dū appropriant super me nocē

tes, vt edant carnes meas. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt & ceciderunt. Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me praellium, in hoc ego sperabo. Audi & alium in fortitudine & feruore caelestis sapientiae clamantem, atque dicentem: Quis nos separabit à charitate Christi? *Rom. 8.* bulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? Ac deinde: Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei. Talis videlicet est constantia, tam inuisa & insuperabilis fortitudo, qua sapientem suum munit sapientia. Et quod est humani praesidii robur tam inexpugnabile, in quo sic audeat ciuitas vlla gloriari, vt dicat: Certus sum, quia nulla creatura, ne angeli quidem, aut virtutes, aut principatus me possint expugnare? Quod si tam temeraria aliquid & iactabunda possit ciuitas inueniri, angelus ille Sennacherib, vanissimam eius iactantiam manifestè confutabit: qui vnus nocte vna, in castris illius occidit

Es 4. 37.

COMMEN. IN

centum & octogintaquinque hominum milia, cōsque in cinerem vsque resoluta. **Exod. 12.** Item & ille Aegyptiorum visitator angelus: qui in nocte paschali trāsitus percussit omnia Aegyptiorum primogenita, & primogenito Pharaonis, qui sedebat in folio eius, vsque ad primogenitum captiuarū, quæ erant in carcere.

Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet.

- Iaco. 3.** Iacobi vox est: In multis offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Ioannes dicit: Si dixerimus, quia peccatū non habemus, mendaces sumus, & veritas in nobis non est.
- 3. Ioan. 1.** Sapiēs ait: Septies in die cadit iustus. **Prou. 24.** Clamat David: Omnis homo mendax. Et alibi: Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: nō est qui faciat bonum. nō est vsque ad vnum. Paulus cōfitemur, dicens: **Roma. 3.** Omnes peccauerunt & egent gloria dei. **Rom. 11.** Et alibi: Concluserit deus omnia sub peccato, vt omnium misereatur. Ipse quoque Christus dominus filios patris cælestis docet patrem orare quotidie pro dimissione debitorum, quæ proculdubio peccando contrahuntur. Id ipsum hīc Ecclesiastes quoque noster asserit, dicēs, non esse
- Mat. 6.**

CAP. VII. ECCLE. 191

hominem in terra sic iustum, qui sic semper bonum faciat, vt nunquam offēdat in aliquo, qui non aliquādo debeat dicere cum David: Peccavi domino, qui nō subinde debeat cum eodem clamare, Miserere mei deus, dele iniquitatem meam. **2. Reg. 12.** Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me, quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. **Psal. 50.** Quomodo autem ad præcedentia istud aptè connectator, est difficultas. Videtur enim cum præcedenti debere coniungi, propter cōiunctionē causalem, enim: sic vt hoc verbo, eius quod præcessit, reddatur ratio. Talem ergo accipe cōnexionem. **Conne-** Suprà dixerat sapientiam confortare sapientem **xio ver-** super decem principes ciuitatis. Confortatio autem illa sapientiæ, aduersus peccatum debet intelligi secundum animam, quam confortationem à sapientia procedere indicat subsequēs ista particula: Nō est enim, &c. Est enim hic sensus: Cū omnis homo ex se sit pronus ad malū omni tempore, & ex se mendax omnino ac vanus, nihilque nisi peccator, debet profectō non ipsi hominis naturæ, sed dono alicui cælesti & supernaturali tribui, quod

COMMEN. IN

sapientes videmus operari iustitiam, & quæ virtutis sunt sedulo perficere, etiam si in leuibus offensis subinde delinquant, per quæ non expugnatur nec deuincitur hominis animus, neque in subiectionem venit inimici. Hoc autem donum, cui ipsa sapiētis fortitudo in bono (quam ex se vtrique non habet, qui ex se nihil nisi peccator est) ascribitur, cælestis sapientia est. Verè igitur est dictum, sapientiam confortare sapientem, & cætera. Posset & alia accipi continuatio sermonis, hoc modo: Sapientia plus fortitudinis præbet homini sapienti, quàm ipsi sapienti conferre possint decem potentes qui sunt in ciuitate, id est, quàm quicumque magna potentia, aut potestate præditi præstare possint. Quia non est quisquam hominum super terram, etiam iustus, qui non frequenter peccet: propter quod, imbecille esse debet omne humanum adiutorium & longè præstantius oportet esse diuinum, quod est per cælestem sapientiam. Vel sic: Qui omnis homo, etiam iustus, super terram ex se semper ad malum pronus est, & ex se nihil nisi peccator, ideo sapientia quæ hominem confortat contra peccatum, implus eum confortat

CAP. VII. ECCLE. 192.

quàm decem principes, id est, quæcunque potentia terrena, que hominem non potest confortare, munire, aut securum reddere, nisi secundum corpus, id est, preseruare hominem à nocumento corporis.

Sed & cunctis sermonibus qui dicuntur ne accommodes cor tuum, ne forte audias seruum tuum maledicentem tibi. Scit enim conscientia tua, quia & tu crebro maledixisti aliis.

Solēt serui, qui verè serui sunt. i. affectu seruī: metu. l. potius quàm amore subditi, in absentia dominorum frequenter eis detrahere, aut viliter de eis & contemptim loqui talia quæ nequaquam vellent audiri à dominis, aut ab eis resciri, quæ que in præsentia dominorum aut eorum per quos ea timerent deferenda non auderent eloqui. Sic & discipuli seruales, de præcepto vilia loqui, eumque irritere, tum per gestuum imitationem, tum per signa inconuenientium nominationem, libenter solent. Seruales item subditi, de suo rege, aut principe familiaria loqui inter sese consueuerunt. Extorquet nanque huiusmodi, nescio quas vilipensiones, irrisiones, & detractiones,

Nota viliter q̄ hic p̄ exēpla lucip̄tur & do cumentū pone imemoria.

COMMEN. IN

1. Io 4. auersio quædam, quæ in seruis illis cum seruili timore est coniuncta. Quomodo enim ait Ioannes, timorem non esse in charitate, sed eam foras mittere timorē: sic & de timore seruili vicissim dicēdū, quod non habeat in se perfectū amorē, sed odij nonnihil habet adiunctum, quod tamen non tam odium quàm auersio quædam dici debet. Semper enim timor seruilis aliquid habet auersionis ab eo qui sic timetur, ratione pœnæ, in quam intendunt oculos qui timent, etiam si non simpliciter odiant eum quem timent. Hæc quam seruorum sit mala conditio, grauius tamen solet conturbare dominum, aut præceptorem, aut patrē familias, quoties tale aliquid ad ipsum delatum fuerit. Aegrè nāque dominus à seruis se irrideri patitur, aut vilipendi: aegrè item præceptor à discipulis, sic & prælatus aut princeps, à subditis aequo animo id ferre non potest. Quod inde procedit, quoniā quātō is qui contumeliam infert aut vilipensionem, vilior æstimatur, tantō is qui ea afficitur aegrus illam accipit & fert grauius. Vnusquisque autem paruit sibi aliqua ratione subiectos, propter quod, tantō in eorū irrisione conturbatur grauius

CAP. VII. ECCLE. 193.

nus, quàm si ab aliquo vel maiori vel pari eam tulisset. Tantō quoque aegrus fert homo malum quod sibi inferitur, quātō minus æquum est id facere eum qui facit, utpote, ū is qui meritō benefecere debuit, e contrario malefacit. Cū igitur æquum videatur, ut serui per omnia dominū suū obsequis & beneficiis & omni honore afficiant, utpote cuius sunt & cuius vescuntur pane, à quo habet omne quod habet, filios quoque patribus, & discipulis præceptoribus iustum sit omnem honorē impendere, iuxta quod sapiens quidam ait: Deo, parentibus, & magistris nō posse reddi æquiualens, non immerito grauius conturbantur domini, patres, aut præceptores, cū à suis seruis, filiis, discipulis, aut quomodolibet subditis, se cōtemni aut vilipendi cōpererint. Aduersum hanc ergo cōturbationē, prudētī cōsilio nos præmunet Ecclesiastes: docēs, quomodo eā valeamus effugere. Noli (inquit) accommodare aurem cunctis quæ dicuntur: noli aure admoouere aut curiosè perquirere, quæ & qualia de te loquantur in absentia serui, filij, discipuli, aut quomodolibet subditi, immo & si audire te nō nunquā contingat, auerte auditum, & dissimula, quasi nō

Cōsiliū bonū Ecclesiastæ aduersus mētis turbationē.

COMMENT. IN

audieris. Hoc pacto, magnam poteris ef- fugere inquietudinem, & conturbatio- nem, quam incurunt impatientes domi- ni, qui curiose explorant quid loquantur de se serui, quid subditi sentiāt dicantur, vt statim vbi verbum vnum contemptus aduersum se prolatum audierint, indignē- tur, obiurgent, puniant. Multo enim præ- stat, nos dissimulare multa, & non curio- sè attendere illis etiam quæ referuntur ab aliis, quàm aliorum dicta vel per nos ipsos diligenter explorare, vel à delatoribus li- benter audire. Est enim id vilis & abiecti animi, nec verbulum posse ferre serui aut discipuli murmurantis, cum ipse à te non solum dura præcepta, nõ solum diras mi- nas, non solum dura conuicia, verum in- super & plagas & verbera subinde debe- at sustinere. Addit quoque causam admo- dum rationabilem, quæ nos merito debet à tam effeminata impatientia prohibe- re. Scit (inquit) conscientia tua, quia & tu crebro maledixisti aliis. O verbum Chri- stiano pectore dignum, dignum profecto quod alta mente reponatur, & frequenti rememoratiõne semper nobis verteret ob oculos, quoties aduersus nos dictum fa- ctumue aliquid in nostri contemptum in

Impatiē- tis est ani- mi, nec verbulū posse sus- tinere quod cõ- tra dictū videatur

CAP. VII. ECCLE. 194

dignamur. Dic mihi, rogo te, qui sic faci- le conturbaris, quoties dictum factumue aliquid audieris in tui contemptum aut vilipensionem aliquam, nunquam ne me ministi, te similia, immo illis etiam maio- ra & indigniora dixisse vel egisse aduer- sum alios? Fuiisti, opinor, aliquando tu ipse seruus, aut filius, aut discipulus, aut subdi- tus. Tu igitur cum in eo esses statu, quo- ties obmurmurasti aduersus dominū? quo- ties illi grauius iubēti imprecabaris mala? quoties irrisisti apud cõæquales & condi- scipulos præceptorem? quoties de eo cui eras (subditus, apud tuos intra parietes lo- quutus es indigna? quanta subinde aduer- sum illum cõfinxisti mendacia, cum te for- te offendisset? qualia agebas atque dice- bas in illius contemptum, quæ nequa- quam rescire illum voluisses, neque cor- ram illo auus fuisses vel dicere vel age- re? Nunc verò (si superis placet) quasi horum omnium immemor tanquam ob- litus quis olim ipse fueris, non potes ne- que verbulum contemptus, neque vili- pensionis vel minimæ in li. iij. sine graui indignatione perferre, ab iis qui tibi sunt subditi. Meminisse te oportebat verbi do- mini, quo dixit: *Qua mēsurā mēsi fueritis, Matt. 7.*

COMMENT. IN

remetiet ut vobis. An minus bene fuit de te meritis tuis dominus, tuus pater, tuus præceptor, tuus prælatus, tuus princeps, quàm tu nunc merearis de tuis vel seruis, vel filiis, vel discipulis, vel subditis: *Quare ergo non ferēs tuos maledicentes tibi, posteaquam tu prior maledixisti aliis? Vulgarum est Comici verbum: Si pergis dicere quæ vis, audies quæ non vis. Tu quæ voluisti, non quæ debuisti, dixisti de aliis, superest igitur ut & tu ab aliis audias, quæ non tu velis, sed quæ volunt illi, & qualia tu audire meruisti. Neque verò tantùm considera quæ olim aduersus alios egeris, aut dixeris. Etiam modo teipsum contemplare, quoties in verbo offendas (Si quis enim non offendit in verbo, hic perfectus est vir) quoties de aliis loquaris, etiã in quotidiano colloquio, ea quæ de re nequaquam dici velles: quoties bonam aliorum famam vel corrumpas, vel minuas: quoties dicas aliquid vel agas, in quo honori aliorum sine causa derogas. Inuenies profecto, vnde tibi peccus refrigeretur, ne statim ubi quispiam male dixerit, incaleseat iracundia doceberis in dubiè, non omnibus attendere quæ de te dicuntur ab aliis, immo & audita dissimu-*

*Verbum
Comici.*

Iaco. 3.

CAP. VII. ECCLE. 195

lare nosces, & absque commotione perferre hominum verba. Quomodo enim (iuxta naturæ dictamen, & domini verbum) quæ tu tibi fieri velis, eadem ipse debes præstare aliis, & item: quæ tibi nolis fieri, aliis quoque non facere, sic & iustum est te ab aliis ferre, quæ à te ferunt alijs. Nimis enim delicati foret animi, aduersum alios cuncta licentia dicere ac facere quæcunque tibi liberint, nihil tamen ab aliis aduersum te posse aut velle ferre eiusmodi. Quantò melius crudelis ille Adonibezech, cui cùm præcisæ essent summitates manuum ac pedum. Diuinæ vindictæ agnoscens ipse talionem, dixit: Septuaginta reges sub mensa mea, summitatibus manuum ac pedum amputatis, coligebant sub mensa mea ciborum reliquias. Sicut feci, sic reddidit mihi dominus. Hic si in tanta miseria, homo Chanæus aut Pherezæus, se consolatur, diuinæ aequitatis agnoscens talionem, quomodo nõ magis homo Christianus, in re leuicula, id est, in volatili verbulo, eodem de fonte sibi consolationem inuenier, ut euadat cõturbationem. Et tamen non raro videmus, eos qui in alios tam detrahendo quàm irridendo fuerunt suntque liberi-

B ii

Matt. 7.

*Notãdũ
verbum
corda:ũ
crudelis
Adoni-
bezech.
Iudic. 1.*

mi, longè magis impatientes esse & grauius conturbari, vbi ab aliis tale quid passifuerint, quàm eos qui de omnibus bene loqui & omnibus debitam reuerentiam prestare solent. Qui si Sapientis nostri propositum verbum diligenter attenderint, fidelitèrque recogitauerint, merito ipsos sui pudere debet, iustumque est, vt vel pudore coacti, scemineum illum deponant animum, virilemque assumant.

Cuncta tentavi in sapientia. Dixi, sapiens efficiar, & ipsa longius recessit à me, multò magis quàm erat: & alta profunditas, quæ inueniet eam.

Vanitas in inquisitione sapientie. Eccl. 8.

Ostendit hic vanitatem esse etiam in inquisitione sapientie, eo quod non possit homo omni conatu ad eius perfectionem pertingere, id quod in fine cap. sequentis aliquanto apertius indicat, dicens: Intellexi, quod omnium operum dei nullam possit homo inuenire rationem, eorum quæ sunt sub sole: & quantum plus laborauerit ad querendum, tantum minus inueniet. Etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Hinc & Paulus clamat, dicens: O altitudo diuitiarum sapientie & scientie dei, quæ in-

Rom. XI. comprehensibilia sunt iudicia eius, & inue-

stigabiles viae eius. In eadem quoque sententiam exclamat David: Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam. Et iterum: Confitebor tibi domine, quia terribiliter magnificatus es: mirabilia opera tua, & anima mea cognosceet nimis. Quod igitur hic dicit Ecclesiastes: Dixi, sapiens efficiar, & longius recessit à me, hoc est, quod posterius dicitur.

Quantum plus laboraueris sapiens ad quærendum, tantum minus inueniet. Quod autem hic sequitur: Alta est profunditas, quis inueniet eam? Ipsum est quod clamant Paulus & David. Ceterum, quomodo cuncta in sapientia sua tentauerit sapiens noster, sacra docet hystoria, in qua hac de re ita legitimus. Loquutus quoque est Salomon tria milia parabolas & fuerunt carmina eius quinque milia. Et disputauit super lignis, à Cedro quæ est in Libano: vsque ad Hyssopum quæ egreditur de pariete: & disse-

Psal. 138

Ibidem.

3. Re. 4.

Sapientia quo magis queritur, eo amplius fugere videtur.

amplius in sapientia scrutatur dei mirabilia, tantò videt sibi plus superesse, quod inquirat adhuc & inuestiget vterius. Quantò autem quis sibi plura deesse videt, quæ ad cognitionem sapientiæ spectant, tantò se minus sapientè reputat. Cùm enim id quod apprehendit, admodum modicum, & id quidem tenuiter cognitum, confert sapiens cum iis quæ aduertit nondum sibi nota esse, sibi quæ adhuc cognoscenda restare, iudicat, penè nihil esse quod nouit, cõparatione eius quod ipsum latet. Atque hac cõparatione merito dicere potest sapiens, quò magis inquisierit sapientiam & pro eo laborauerit, eò magis illam à se elongari. Huius rei ad oculum videmus quotidianam experientiam. Cùm quis professionem aliquam ingressus fuerit, & paululum quid in ea apprehendere cõperit, statim in se se inflatur & intumescit, tanquam si die crastino sit accepturus perfectionem vltimam eius professionis, tanquam qui omnia iam teneat quæcunque illa tradit. Atvero, vbi post longum exercitium profundius omnia peruestigauerit, & in secretiora eius professionis penetrauerit, incipiet se ipsum ridere, qui prius tantà si-

bi scientiæ sapientiæ quæ opinionem vanè induerat, tunc intelliget, quàm procul non solum nuper abfuerit, verum etiã nunc absit, ab illa perfectione quam se adeptum existimauerat. Sic plerumq; discipuli post prima accepta professionis initia, multò se sapientiores iudicant, quàm ipsi professores. Nimirum quia ignorant illi quæ sibi adhuc desunt, quod illi probè norunt. Facit enim (quod mirabile est) sapientia in sapientiæ existimationem: contrã verò, insipientia, persuasionem sapientiæ.

Nota ex perimentum.

Lustravi vniuersa animo meo, vt scirem & considerarem & quærerem sapientiam & rationem, & vt cognoscerem impietatem stulti & errorem imprudentium. Et inueni amariorem mortem mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius vincula sunt manus illius. Qui placet deo, effugiet illam, qui autem peccator est, capietur ab illa.

Non solum perquisiuit, & inuestigauit diligenter Ecclesiastes de omnibus speculabilibus, ad cognoscendum videlicet rationes & naturas rerum, verum etiam quæ ad hominum vitam & mores spectant (vt in capite primo dictum fuit) exactis-

COMMENTA. IN

simè consideravit. Id nunc indicat, cū ait, se omnia lustrasse animo suo, id est, ad singula quæ in rebus humanis in quocunque tandem hominum statu, geruntur, adhibuisse consideratione, idque ob hoc, ut sciret & cognosceret diligenter inquirendo, tam sapientiam quam errores hominum. Quod autem notabile & inter omnia præcipuum malum inuenerit, tandem subiungit, cum ait: Et inueni, amariorem morte mulierem, &c. Quod non de ipsa mulieris natura, neque ad bonæ naturæ eius vituperium accipiendum est: sed propter stultorum insipientiam, quorum plerumque mulieribus capiuntur, ita loquitur. Inueni (inquit) amariorem morte esse mulierem. Quid ita, bone Salomon? Quia (inquit) laqueus est venatorum, & sagena cor eius, vincula sunt manus illius. Unde id nosti? Scilicet expertus loquitur, experto credamus, nec ultra requiramus alium. Ita Salomon, egregie tu expertus es mulieris amaritudinem, verè tibi sagena fuit cor eius, & vincula manus illius. Deceperunt enim te mulieres, & abduxerunt à domino deo tuo. Adamasti namque (vbi nobis sacra de te scriptura loquitur) vxores alienigenas multas, filiam

Sententia Ecclesiæ de muliere beata demuliere ne expendenda.

3. Reg. 11.

CAP. VII. ECCLE. 193

quoque Pharaonis, & Moabitidas, & Ammonitidas, Idumæas, & Sidonias, & Cethæas, de Gentibus super quibus dixit dominus filiis Israel. Non ingrediemini ad illas, neque de illis ingredientur ad vestras. His itaque tu es copulatus amore ardentissimo, fueruntque tibi vxores quasi reginæ septingentæ, & concubinæ trecentæ, & auerterunt mulieres cor tuū. Cumque iam esses senex, deprauatum est cor tuum per mulieres, ut sequereris deos alienos. Neque erat cor tuum perfectum cum domino deo tuo, sicut cor Dauid patris tui, sed colebas tu Astarthen deum Sidoniorum, & Chamos deum Moabitarum, & Moloch idolum Ammonitarum, ædificasti que eis phana & templa. Atque ad eundem hunc modum fecisti vniuersis vxoribus tuis alienigenis, quæ adolebant thura & immolabant diis suis. Propter quæ omnia, iratus est aduersum te dominus deus tuus, suscitans tibi aduersarios, insuper & regnū tuum à te diuidere per Prophetas prænuncians propter peccatum tuum, vnam tantum tuo hereditibum relicturus propter meritum Dauid patris tui, ut non extingueretur lucer-

COMMENTA. IN

na eius, cum tua alioqui penitus comme-
rita fuisset extingui, propter tua tam enor-
mia scelera. Hæc omnia nobis de Salomo-
ne loquitur sacra historia, in quibus ma-
nifeste cognoscimus, quàm ista de mulie-
re loquatur expertus. Quomodo autem
mulierem amaram dicit, quæ tota non a-
liud videtur esse quàm mulcebris qua-
dam suavitas? Sic enim nobili titulo, mu-
lier, dulce venenum solet appellari. Quo-
modo ergo amaram ipse eam dicit, nec sim-
pliciter amaram, sed cum magnæ infamiae
nota morte amariorem? Scilicet ita loqui-
tur ad cor reuersus noster Ecclesiastes,
quomodo ij qui post ebrietatem profun-
dissimam, post somnum brutalem exper-
gefacti, ad se redeunt. His enim, vt vini fe-
ces totum palatum & guttur totum mira
amaritudine inficiunt, ita vt iam etiam a-
spectus vini illis nauseam atque fastidium
generet, quod pridie tanta auiditate sine
modo ingurgitabant, iamque non aliud
clamant quàm aquam aquam, aut fontem
fontem, quo videlicet illas reliquiarum a-
maritudines abluant, vino autem indigna-
tur & maledicunt, sic & huic, post tam im-
moderatum mulierum vsum, siue potius
abusum videtur euenisse, vt nihil æquè

*Mulier
morte a-
marior
quare di-
catur.*

*Nota qd
euenit
Salomo-
ni post
abusum
mulieru.*

CAP. VII. ECCLE. 199

atque mulieres execraretur, nihil detesta-
retur amplius. Videturque huic, quantum
ad fœminæ sexum vniuersum, euenisse,
quod Amon fratri suo, filio primogeni-
to David erga Thamar sororem Absa-
lon, speciosissimam. Hæc enim, priusquam
ea fuisset abusus, ita adamabat, adeo de-
peribat, vt propter eius amorem ægrota-
ret & attenuaretur macie. Verùm post
eam per dolum simul & vim oppressisset,
præualens vitibus, quas illi furor amoris
ministrabat, exosam eam habuit odio ma-
gno nimis, ita vt maius esset odium quo
tum eam odiebat, amore quo antè dile-
xerat, ita vt eam quantotius à conspectu
suo expelleret atque eiiceret, ministro-
rum violentia. Quid hinc aliud agit Salo-
mon, dum ita indignè eas execratur quæ
pauloante sibi fuerant summæ delitiæ?
Prius illi melle dulciores fuerunt mulie-
res ita vt satiari non posset earum nume-
ro, ita vt non sufficerent illi vxores septin-
gentæ & trecentæ concubinæ, quas illi
tribuit historia, nisi insuper & adolescen-
tulas haberet innumeras. Sic enim in Cã-
tici spiritus domini sanctus insignem il-
lam fœditatem ad castum mysterium tra-
hens, canit: Sexaginta sunt reginæ, octo-

2. Reg. 13.

3. Reg. 11

Canti. 6.

ginta concubinae. & adolescentularum non est numerus. Nunc vero velut in vniuersum omnes execrans, nescit, quomodo etiam conceptis verbis, indignè satis de illis suis tam pulchris delictis possit eloqui. Omnium terribilium terribilissimum, omnium amarorum amarissimum mors, non illi sufficiebat ad odiosissimam quam querebat comparationem. Propterea excessum adiungens, dicit, mulierem esse non amaram sicut mortem, sed morte amariorem. Vbi dilectionem commendare voluit super omnia, satis illi fuit dicere: Fortis est ut mors dilectio, ab excessu abstinet. Non enim ait: Fortior est morte dilectio. Hic vero, non contentus simplici comparatione, præ nimio dolore excessum debuit adiicere. Morte amariorem, inquit, inueni mulierem. Deinde, quæ diuersis animalium generibus sunt maxime odiosa, simul ad mulieris detestationem coniungit, appellans eam sagenam, laqueum, & vincula. Sagena, pisces capiuntur, laqueo, aues & alia pleraque fera bestia. Piscatores sagenam, venatores laqueo vtuntur: Vinculis autem tenentur quæ in captiuitatem venerunt, ne comprehendentium manus effugiant: Sic

Canti. 8.

Mulierem
dicit esse
sagenam,
laqueum,
& vincula.

quicquid ad odium grauare potest comparationem, ex omni genere dolens animus coaceruat, ut dolori suo satisfaciatur. Sed nunc particulatim videamus, quæ sub sint causæ huiusmodi comparationibus. Videamus, ne fortè ut solent ex passione homines irrationabilia proloqui, in eos maxime quos execrantur & mendacia aduersus eos confingere, ne sic & nos iste Ecclesiastes inordinata passione agitatus tantum furere videatur, & mendacia euomere in sexum innoxium. Non ita est, non loquitur aliena sapiens, rationabile esse debet, quod per eum diuinus eloquitur spiritus: Hoc igitur aduerte non simpliciter ista esse accipienda consideratione ipsius in se sexus vel naturæ, sed comparatione ad eos qui per mulierum procuracionem vel etiam occasionem tantum, à deo separantur, & in peccatum corruunt. Sic enim esse accipienda quæ dicit, manifestè indicant quæ euestigio annectit, dicens: Qui placet deo, effugiet illam, qui autem peccator est, capietur ab illa. Peccatoribus ergo & iis qui per feminam labuntur, est ipsa morte amarior, quoniam mors non aufert homini nisi vitam corporalem &

COMMEN. IN

bona ista temporalia: per illam autem, auferuntur vita animæ, & bonis spiritibus incomparabiliter melioribus quæ sunt temporalia ista, homo spoliat, utique à deo summo bono penitus alienus. Et quidem per mortem corporis, eximitur homo à curis huius mundi miseris. Per illam vero, æternis cruciatibus destinatur, & tormentis addicitur nunquam finiendis. Merito ergo peccatoribus, mulier amarior esse dicitur morte. Dicitur quoque iisdem esse venatoribus laqueus & piscatoria sagena, quoniam sicut per laqueos, venatores in suam potestatem captiuas trahunt bestias quas persequuntur & piscatores item per suas sagenas, sic & diabolus per hunc sexum, plurimorum animas illaqueat, & ad se trahit in mortem. Vicia quoque appellantur, manus mulieris: quoniam quos apprehenderit, multa violentia detinet: quemadmodum ij qui vinculis alligati sunt, non facile ab eis possunt liberari. Duabus autem rationibus, ista de mulieribus dicta accipiuntur. Vel per occasionem tantum, quando præter mulieris intentionem aut sollicitationem vir quispiam in eius amorem succenditur. Quemadmodum Bethsabee in horto se lauens, laqueus facta fuit David:

Duplici ex causa prædicta de mulieribus dicta sunt dicta.

CAP. VII. ECCLE. 201

& casta Susanna, peruersis illis senibus laqueus item siue sagena fuit. Sic Ammoli quem supra diximus, speciosissima Thamar. Ita Sichen filio Emor, Dina filia laqueus, egressa ut videret mulieris regionem illius. Ita Sampsoni sua Dalila, atque ita in ceteris plurimis. Quamquam non est necesse, ex longinquo huius rei exempla adferre, quæ passim videmus etiam hodie coram oculis. Alias verò ex intentione & sollicitatione laqueus & sagena fit viro mulier, quando hoc ex intentione agit femineis artibus, ut virum in sui succendat amorè. Talis laqueus fuit Israelitis mulieres Madianitidæ, quæ consilio Balaam seipsas adornauerunt in deceptionem illorum. Talis laqueus fuit superbo Holoferni nobilis illa sue Gentis propugnatrix Iudith. Sic enim de illo canit ipsa victrix, in cantico victoria: Non cecidit potens eorum à iuuenibus, neque filij Titan percusserunt eum, nec excelsi Gigantes imposuerunt se illi: sed Iudith sola Merari, in specie faciei sue dissoluit eum. Exiit enim se vestimento virginitatis, & induit se vestimento lætitiæ: in exultatione filiorum Israhel. Vixit faciem suam unguento, & colligauit: cincinnos suos mitra, ad decem

2. Re. 11. Dan. 13. 1. Re. 13. Gen. 34. Iudi. 10.

Nu. 25.

Iudi. 16.

Vide exèpla apertissima de ceptionis femineæ

piendum illum. Sandalia eius rapuerunt oculos eius, pulchritudo eius captiuam fecit animam eius, amputauit pugione ceruicem eius. Ecce, quomodo fœminæ artibus fœmina in laqueum & sagenam se parauit tanto principi, & quomodo morte illi sit facta amarior. Idipsum in libro Prouerbiorum noster Salomon proluxa narratione describit: quam, quia proposito nostro est commodissima, non inutile puto ad verbum hęc recitare: Sic ergo septimo eius libri capite ait Salomon: De fenestra domus meæ per cancellos prospexi iuuenem & video paruulos. Cōfidero recordem iuuenem, qui transiit per plateas, iuxta angulum, & prope viam domus illius graditur in obscuro, aduesperante die, in noctis tenebris & caligine. Et ecce occurrit illi mulier in ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas. Garrula & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis. Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians. Apprehensumque deosculatur iuuenem, & procaci vultu blanditur, dicens: Victimam pro salute deuoui, hodie reddidi voci meæ. Itcirco egressa sum in occursum

tuum, desiderans te videre & reperi. Intextui funibus lectulum meum, & stravi tapetibus pictis ex Aegypto aspersi cubile meum myrrha, & aloë & cynamomo. Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies. Non est enim vir in domo sua, abiit via longissima. Sacculum pecuniæ secum tulit, in die plenæ lunæ reuersurus est in domum suam: Irretriuit eum multis sermonibus, & blanditiis labiorum protraxit illum. Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciuens & ignoras & nescit quod ad vincula trahatur, donec transigat sagitta iecur eius. Velut si avis festinet ad laqueum, & nescit quod de periculo animæ illius agitur. Nunc ergo fili mi, audi me, & attende verba oris mei. Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiatis semitis eius. Multos enim vulneratos deiecit, & fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Via inferi domus eius, penetrantes interiora mortis. Quam pulchrè hic vides singula velut in tabella depicta atque ob oculos posita quibus, scilicet modis iuuenem illum mulier illaqueauerit & in sagenam attraxerit, quomodo ipsum per

COMMENTA. IN

blandimenta verborum ad mortis amaritudinem perduxerit, quomodo insuper quasi vinculis quibusdam secum captiuū illum ad mortem abduxerit. Indicat præterea & hoc sufficienter, quod in conclusione sermonis dicit: Qui placet deo, id est, iustus & timens deum effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa, cū in principio sermonis ait, se considerasse paruulos, id est, affectu molles & pueros.

i. Co. 14. Cuiusmodi pueros nos vetat esse Apostolus, cū ait: Nolite pueri esse sensibus. Et alibi: Ut nō simus sicut paruuli fluctuantes.

Ephes. 4. Aduersus quos paruulos alibi sapientia vocem dirigit increpationis: Vique quo

Proue. 1. (inquiens) paruuli, diligitis infantiam? subiungens expressius eandem sententiam: & stulti ea quæ sibi sunt noxia cupient, & imprudentes odibunt scientiam? Deinde in processu sermonis addit se vidisse iuuenem vecordem, qui erat à muliere illaqueandus, eumque lubricum fuisse & sine dei timore indicat, cū ait, eum ambulasse iuxta angulos domus meretriciæ, id est, que nocte & in tenebris, quando solent ad non bona carnales procedere. Quem

i. Tess. 5. admodum enim de ebriosis ait Apostolus: Qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt sic & de

CAP. VII. ECCLE. 203

luxuriosis. Ici potest, eos qui luxuriatur nocte luxuriari. Oportet enim impleri saluatoris verbum, quo dixit: Omnis qui facit iniquitatem, odit lucem, tali igitur descriptione, nimis quàm apertè indicauit cuiusmodi fuerit iste captus meretriciis blandimentis. Si enim fuisset in eo timor dei, effugisset vtrique illam, iuxta admonitionem quam post omnia sapientia adiungit, dicens: Nunc ergo fili mi audi me, & attende verba mea. Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiariis semitis eius. In libro quoque Sapientiæ apertius testatū legimus, quomodo qui placet deo, effugere potest à muliere periculum, peccator autem, ab illa capitur. Sic enim capite octauo eius libri is qui loquitur, post prolixam sapientiæ commendationē ait: Et ut sciui, quoniā aliter non possem esse continens nisi deus det, & hoc ipsum erat summa sapientia, scire cuius esset hoc donum, adij dominum, & deprecatus sum illum, & dixi ex totis præcordiis meis, &c.

Sapi. 8.
Ecce hoc inueni, dixit Ecclesiastes, vnum & alterum ut inuenirem rationem quam adhuc querit anima mea, & non inueni. Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni.

COMMEN. IN

Perplexitas sententiarum de mulieribus. Difficultas est in hoc verbo, & quo ad eloquutionis modum, & quo ad veritatem sententiae: Quantum ad sententiam attinet, quidam abhorrentes à mulierum tanta abiectione quantam hinc Salomon proponit, ad mysticas recurrunt intelligentias. Inter quas præcipua & ratio nabilior videtur illa, quæ mulierem intelligit, nõ à sexu corporis, sed ab animi mollicie, quæ solet esse in mulieribus. Atque hoc pacto intelligunt, ex omnibus illis qui sic sunt molli & fœminico animo, nec vnum bonum reperiri: quoniam huiusmodi omnes improbi sunt, & carnis seruiunt. Inter viros autem, inuenitur ex mille vnus: quia etiam inter eos qui videtur virile aliquid habere, qui videtur minus molles esse & magis studiosi virtutum, adhuc pauci admodum sunt, qui per omnia se viros præsent vt decet: ita vt magnum videatur, si in tanto numero eorum qui videntur aliquid esse inter homines, vel pauci inueniantur, qui verè & per omnia digni sint viri nomine. In hunc ferè sensum edisserit locum istum Olympiodorus. Veruntamen potest commodè locus præfens, per excessum ad litera de mulieribus secundum sexum accipi: maximè, eo

CAP. VII. ECCLE. 204

quod statim præcedentia indubiè de mulieribus literaliter fuerint dicta. Eritque ista comparatio secundum hyperbolem accipienda, ad hoc ita in excessu summo posita, vt auditores tantò magis deterreatur & elongentur magis à periculo illo mulierum, quod tam difficilè etiam sapiens potest euadere: vt dixerit ille, non posse hominem esse continentem, nisi dono dei. Item enim solemus ea à quibus efficaciter & multùm deterrere volumus alios sic abicere, sic vituperare, quasi simpliciter illa sint mala & pessima: cum nos subinde non ipsum à quo deterremus, vt simpliciter malum damnare intendamus, sed tantùm alios vehementer deterrere. Quemadmodum si quis sciens quàm sit noxium adolescentibus vinum, coram eis illud indignis verbis ita abiciat atque vituperet, vt dicat ipsum esse venenum, toxicum & infernalem ac diabolicum potum, aliàque huiusmodi: ad nihil aliud hyperbolica ista & tam excessiua comparatio adducitur, quàm ad vehementer deterrèdum à vino adolescentem, quibus loquitur. Velut cum in Proverbis dicitur: Luxuriosa res, vinum. Cui consonat illud Apostoli: Nolite inebriari vino,

Hyperbolica loquutione vitur.

Sapient. 8.

*Prover. 20
Ephes. 5.
Prover. 23.*

COMMEN. IN

in quo est luxuria. Et rursum: Cui vae? Cuius patri vae? cui rixae? cui foueae? cui sine causa vulnera? cui suffosio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino & student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum, quado flauescit, cum splenduerit in vitro color eius. Ingreditur blandè sed in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet, & c. quae inibi sequuntur. Nulla his comparationibus fit vino iniuria, neque ista propter vinum in se dammandum dicuntur, sed tantum propter periculum eorum qui nesciunt moderamen in vino. Nam quantum ad ipsius naturam bonam & vtilem, idem a libi monet, vinum dari iis qui sunt amaro animo. Et eius parens Dauid, inter dona dei recenset, quod vino lactificetur cor hominis. Ad eundem modum non debet ista loquutio hyperbolica accipi ad iniuriam sexus muliebris, quemadmodum prima facie sonare videtur sermo: Non enim sexus debet vituperari, tanquam per se malus & noxius: quoniam de eo legitur ab initio dixisse dominum: Non est bonum homini esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Si enim à domino sexus scemineus factus est, eo quod sine

Pro. 31.

Psal. 103.

Gen. 2.

CAP. VII. ECCLE. 205

eo non esset viro bonum, & in adiutorium viri factus est, certum est, non posse sexum per se reprehendi, sed propter cautelam & propter auertendos virorum animos ab inordinata concupiscentia sexus illius, in quo plurimi solent delinquere, iste accipiendus est in eloquendi modo excessus. Veluti cum parentes vident ad aliquid manus extendere incautos filios, quod ipsis possit in periculum venire, exclamant fortiter: Cave fili, venenum est: mortiferum est, si contigeris, morieris, aut alia huiusmodi. Atq; ad hoc propositum videri potest adiectum, quod statim subiungitur: Solummodo hoc inueni, quod fecerit deus hominem rectum, & c. videlicet vt hoc verbo velut corrigat excessum sermonis praedictum, indicando, se non iniuriam velle dicere in naturam & sexum, sed propter hominum nimium in sexu illo abusum, ita fuisse loquutum. Tanquam si dicat: Nemo praedicta sic accipiat, aut malè intelligat, quasi ad naturam aut sexum in se reprehensionem dicta quasi dei opus aut creaturam vulerimus reprehendere. Si enim sexum vel naturam reprehenderemus, deum vtique reprehederemus, qui faciens hominem ab

Fecit de hominē rectum.

COMMEN. IN

Mat. 19. initio, masculum & feminam fecit eos, & sexum utrunque instituit. Deus autem fecit hominem rectum, quod non esset, si esset per se malus sexus alter, quoniam utriusque sexu condidit. Sed homines ipsi sibi sunt causa omnium malorum, qui propter suam malitiam abutuntur creaturis dei bonis, & bonam eius institutionem corrumpunt.

Alia expositio fundior. Possit quoque subtiliori consideratione locus iste exponi de mutabilitate & fluctuatione sexus feminei, in quo virilem sexum longè excedit. Virilis enim sexus magis apertus, magis constans, & magis sui similis est. Mulier verò magis simulata est, ita ut nec eius lachrymis tutum sit credere: quoniam iuxta vulgatum Poetae verbum) ut flerent, oculos erudiere suos. Et

Iudit. 16. fortissimus ille Sampson, quò miseriarum peruenerit per fusas suae Dalilae lachrymas, totus orbis cognoscit. Est quoque mulier minus constans & magis mutabilis viro, quemadmodum iterum ait Poeta: Varium & mutabile semper femina. Unde fit, ut homo etiam si hodie cordis mulieris fundum deprehenderit, nesciat tamen quid crasino die in corde gestabit. Secundum hunc itaque sensum, ad deterendum adolescentes & ceteros lubricos &

CAP. VII. ECCLE. 206

muliere, immo etiam sapientes, nequando illis fidem habeant in periculum suae sapientiae, ita dicit Salomon: Nemo miretur, quò paulo ante dixerim mulierem a maiori morte, & laqueum esse venatorum, sagenam piscatoriam, & manus eius esse vincula, & non nisi dono dei posse euadi. Ecce hoc adiicio: Ego Ecclesiastes inuenire laboravi in sapientia mea, unum ad alteram conferendo, per diuersa discurrendo, & diuersa adinuicem comparando, ut inuenirem cogitationem & rationem quam diu quæsiui, & adhuc quarit anima mea: ut scilicet possem comprehendere ad plenum conditionem feminei cordis, & ad fundum eius pertingere: & necdum potui inuenire, quo satisfacerem cogitationi & inquisitioni meae: tamen iam diu cum mulieribus versatus fuerim, & earum amplexibus fructus: necdum tamen vel unam ex omnibus ad fundum usque cordis pernoscere potui. Iste enim cor mulieris, propter fictionem & instabilitatem, inscrutabile. Et licet etiam quantum ad viros, admodum difficile sit, exactè eos cognoscere, ut plenum homo comprehendat viscerum corda: tamen propter constantiam, & reuerentiam, quæ magis in viris inuenitur,

saltem ex mille vnum, id est, ex multis saltem aliquos inuenire potui, id est, ad fundum vsque & ex corde penitus cognoscere. Mulieres verò, quoniam cum sexu suo penè omnes fictionem istam trahunt & inconstantiam, iccirco nec vniam ex omnibus penitus perferutari potui, tamen etiam tam longa & tam multa cum eis vsus consuetudine. Neque verò vsque adeo nouus videatur ille sermo, quo dicimus inuenire virum vel mulierem, pro perferutari, aut ad fundum vsque eius cognoscendum pertingere. Nam & in vulgato sermone, quod tadem post longam perferutatione cognoscimus, inuenisse nos dicimus: remq; ipsam totam nos inuenisse dicimus, cum penitus ad extremum vel profundum vsq; cognouerimus. Iterum potest prædictus locus exponi: non quidem à mulieribus abnegando sapientiam, sed hoc tantum indicando, quod in viris facilius sit inuenire sapientiam, propter (vt supra diximus) apertam naturam & constantiam naturalem. In mulieribus autem, etiam si sapientiam habeant, tamen difficile est eam in ipsis inuenire aut deprehendere, propter mutabilitatem & inconstantiam naturæ, & quod sexus suspectus habeatur,

Sexus muliebris suspectus merito semper habetur.

ita vt etiam si per opera & verba sapientiam aliqua ex eis ostendat, non tamen credatur, intus talis esse qualè se foris prodit. Statim enim habetur suspitio: ne forte more muliebri tantum simulatio sit, aut ne tantum fortuitum sit quod agit, non ex soliditate veræ sapientia. Quemadmodum enim mēdaces in crebris deprehensio mendacis, faciunt, vt sibi etiam vera dictibus non credatur, immo faciunt mēdaces (iuxta vulgatum verbū) vt nec aliis vera dicentibus credatur: sic facit pluriū mulierū sepius deprehensa fictio, simulatio, instabilitas & falsitas, vt ipsis quoq; à quibus hæc absunt, fides non habeatur, sed habeatur & ipse suspecta, ne forte aliarum sint similes. Solemus enim ex generali conditione æstimare homines. Proposuius tibi, lector, super proposito loco enarrationes varias, elige quod tibi magis fuerit placitum, & loco indicaueris magis congruum. Mihi sanè aliquid priorum magis arridet, maximè illa hyperbole: quæ admodum est frequens sacris scriptoribus, quoties rem ex dolore exaggerant. Vt cum Psal. 137. Psal. ait: Omnes declinauerunt, simul inuiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Et Hierem. A minimo Hier. 8.

COMMEN. IN

Esaiæ 1. vsque ad maximum omnes avaritiæ student, omnes sequuntur munera. Sic Esaias de populo loquens Iudæorum: A planta pedis (inquit) vsque ad verticem non est in eo sanitas. Sic Paulus dolens multorum infidelitatem, Omnes (inquit) quæ sua sunt, quarunt: non quæ Iesu Christi. Sic & in persona crucifixi propheta clamat: Omnes videntes me deriserunt me, loquuti sunt labiis, & mouverunt caput. Quæ exempla in hoc produco, quod sciam, plerosque nimium hæc in re serios, aut potius scrupulosos siue morosos, hyperbolen in scripturis sollicitissimè fugere, & diligentissimè cavere ne eam admittant, quasi periculum metuentes falsitatis: cum siue ea, plurima scripturarum loca, non nisi multa torsione & incommodissimis tractibus, possint expediri. Sed hæc hæc.

Phil. 2. Solummodo hoc inveni, quod fecerit deus hominem relictum, & ipse se infinitis miscerit questionibus. Quis talis, ut sapiens est, & quis cognovit solutionem verbi?

Dei laudat, hominem accusat. Salomon. Quoniam in præcedentibus visus est generis humanum abiicere, mulierem appellans laqueum, sagemam & vincula, item ex viris mille tantum unum: dicens.

CAP. VII. ECCLE. 208

se inuenisse, ex mulieribus nec unam: ne quis ut blasphemum in authorem generis humani accipiat Ecclesiasten, ista contra vitam non contra naturam differentem: authorem quidem deum ab omni culpa releuat, quicquid est in homine boni eius creatori deo tribuens, & nihil mali: ipsi autem hominis defectui, quicquid est mali tribuens. Sic separat sapiens Ecclesiastes pretiosum à vili, sic quod in homine est boni, ab eo quod est mali in ipso segregat, illud deo tribuens, cum ait: Fecit deus hominem rectum, istud homini, cum ait: Ipse se miscuit infinitis questionibus, id est, omnibus difficultatibus, perplexitatibus & miseriis. Nam ita generaliter questio pro omni perplexitate & miseria, hic videtur accipienda. In has autem omnes miseras quas nunc sentiunt homines, tam in corpore quam in anima, nos ipsi nos coniecimus, & nos ipsos his omnibus implicuimus, siue innodauimus, quatenus Adam primus parens generis nostri, per suam inobedientiam hoc meruit, ut à tota posteritate eius illa originalis iustitia (quæ & ipsi, & in ipso omnibus nobis deus cõtulerat) auferretur, ac subsequenter omnis ista miseria inua-

Quo hæc
mo seip-
sum imi-
scuit infi-
mitis mis-
eriis.

deret corpus nostrum. Sic dicuntur homines seipsum inuoluisse miseris, respiciendo ipsam in se humanam speciem. Homo enim seipsum in omnia ista coniecit, id est, parens primus totam posteritatem perdidit, peccato originis: ac deinde, peccatis actionis amplius & profundius se quisque malis omnibus implicat. Quod deinde sequitur: *Quis talis ut sapiens est, & quis cognouit solutionem verbi? Videtur adiectum esse, ad exigendam singularem, vel super verbo statim præmissa, vel etiam super prioribus, attentionem. Nam & illa quæ præefferunt de periculosa malitia mulierum, & quod nunc postremo dictum est, deum esse innocentem, & nos ipsos nobis esse omnium malorum causam, omni attentione, & consideratione sunt dignissima, neque mediocris est in eorum meditatione sita utilitas. Videturque particula similis esse illi, qua subinde vii consuevit Saluator: *Qui potest capere, capiat. Et iterum: Qui habet aures audiendi, audiat. Eo enim verbo tum vtiliter consuevit, cum id quod dicebat, attentionem requireret singularem, aut singularem conatum tanquam ad intelligendam vel ad obseruandum difficile quod**

Particula attentionem excitantes.

Mat. 19.

quod tamē intellectum aut obseruatum, peculiarem & eximiam adferret utilitatē. Sic & in Psalmo quodam, post multa abstrusa explicata, concludens Propheta, ait: *Quis sapiens & custodiet hæc, & intelletiget misericordias domini?*

Ps. 106.

ANNOTATIONES IN
caput septimum.

Quid necesse est homini maiora se querere, cum ignoret quid con-ducatur sibi, &c. In Hebræo & additione antiqua, ista annexuntur fini capituli præcedētis, vsque ad locum illum: *Melius nomen bonum. Sed & aliter in Hebræo atque additione antiqua locus iste legitur, hoc modo: Quid enim amplius est homini? Quis enim nouit quid sibi bonum sit invita, &c. Noster interpres paraphrasticè videtur complelesse simul & explicasse sententiã. In illa enim finis ceterorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurū sit. Paraphrasticè dicit nostra lectio, quod in Hebræo ad verbum sic legitur: In illo est finis omnium hominum, & viuēs ponet vel dabit ad cor suū, id est, considerabit in corde suo, subaudi-*

COMMENT. IN

quod aliquando sic & tibi continget, vt huic ante oculos contigisse cernit. Per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. Delinquentis adiectum est, propter sententia plenitudinem. Sic autem ad verbu legitur: In tristitia vultus emenda bitur vel meliorabitur cor. Quidam vertunt, iu cūdabitur cor. Verū tunc nō ipsius delin quētis cor intelligitur, sed ipsius qui foris propter deū tristitia afficitur, iuxta quod

2. Cor. 5 Apostol. ait: Quasi tristes, semper autem gaudentes. Melius est à sapientia corripi, quā stultorum adulatione decipi. In Hebræo sic legitur: Melius est audire correctionem sapiētis quā quod vir au diat carmen stultorum. Atq; in hunc sen sum legit aeditio vetus: Quæ lectio vel ad sensum nostræ vulgatæ exponi potest, per stultorum cantica intelligendo adu lationes, quibus solēt seinuicem stulti de cipere. Vel simpliciter accipi possunt sua uia cantica, quibus in delitiis suis vacant carnales, ad demulcendas aures hominū, quibus nemo facilē emendatur, sed ma gis peruertitur quisquis illis aures quie tas accōmodat. Quem sensum diuus Gre. Næocæ. explicat his verbis: Lōgē optabi lius est, increpationē & castigationē audi

CAP. VII. ECCLE. 210

re vnus sapientis, quā totius chori im proborū esse auditorem. Consonat & O lym. iniquiens: Carmen stultorū reddit ef forminatū, sapientis verō correptio collig it & cōfirmat. Vtilior est sapientia cū diuitiis, & c. In Hebræo: Bona est sapiētia cum hæreditate, & præcellit vel excedit vidētes solem, vel amplius est vidētibus so lem. Ita habet etiā vetus aeditio: Nec diffi cile est sensum eius lectionis ad nostrā ac cōmodare. Pro eo quoq; quod sequitur: Sicut enim protegit sapiētia, & c. sic habet vetus aeditio. Quomodo vmbra sapiētiæ, sic vmbra argēti, & quod plus est, sciētia sa piētiæ viuificabit habentē se. Testatur ve rō Olymp. vmbra hīc significare prote ctionem, vt sic sensus iuxta vulgatā lectio nem: Sicut protegit sapientia, sic argen tum, & c. Pro eo verō quod dicit nostrā lectio: Hoc autem amplius habet sapien tia & eruditio, quod vitam tribuunt pos sessori suo, vetus aeditio habet. Et quod plus est, scientia sapientia viuificabit habentem se. Quidam verō ex Hebræo sic interpretantur: Sapiētia nō pugnat cum hæreditate paterna iuste acquisita, insup rāta est nobilitatis, q̄ omnes excedit crea turas quæ possunt aspicere solē. Et qui in

COMMENT. IN

vmbra sapientiæ dormit, perinde est ac si dormiret in vmbra argenti. Qui enim sapiens est, ab ipso diues est. Immo excedit sapientia argentū, quia viuificabit etiam in futura vita possessores suos. In die bona fruere bonis, & c. Ex Hebræo ad verbū sic legimus: In die bonitatis esto in bono, & in die maluel in diē malam, vide. Nam & hoc è regione istius fecit deus, vt non inueniat homo post ipsum quicquā, quod sic interpretantur aliqui: Dum adest bonum fruere eo, & in aduersis patienter sustine. Vult enim deus hoc è regione illi opponere, id est vnaum alteri succedere, & omnia vicissitudini subiacere, vt agnoscat homo, nihil esse post deum stabile, cui tu tō possēt fidere. Alij sic interpretantur: Tempore quo potes, facito bonum, & tēpore quando malè erit impiis tu aspicias, & euades malum illud. Nam deus sicut bonis parauit bonum præmium, sic è regione malis malum parauit: quemadmodū & omnia alia sic disposuit, quod post ipsum homo nihil poterit inuenire inordinatum. Ne plus sapias quā necesse est, ne obstupescas. In Hebræo est: Ne sis sapiens vltra modum, vt quid deus teberis vel desolaberis. In sensu parum differt

CAP. VII. ECCLE. 211

nostra lectio. Bonum est te sustentare istum, sed & ab illo ne subtrahas manum tuam, & c. Ex Hebræo ad verbum sic verti potest: Bonum est quod apprehenderis in isto, sed etiam ab isto non dimittas vel quiescere facias manū tuam, quoniā qui timet deum, incedet cum omnibus illis, vel egredietur ad omnia illa. Sensus hic est: Si vnum apprehenderis bonum, ab alio non subtrahas manum tuam. Nam timens deum exercet omnia bona quæ potuerit. Eundem sensum nos supra declarauimus contineri in vulgata lectione. Antiqua autem editio sic habet: Bonum est te inherere in hoc, vel hoc tibi asciscere: hoc autem ne pollueris manū tuam, quia qui timet deum, egredietur omnia. Quod ita exponit Olympiodorus: Bonum est tibi hoc, id est, virtutem comparare: & hoc, id est, vicio ne pollueris manus siue adiones tuas. Timens enim dominum omnia tentationum certamina illæsus euadet. De diuersitate quoque inter prospera & aduersa potest intelligi, hoc modo: Bonum est tibi, tenere prosperitatem: sed & in aduersitatibus, si obuenerint, custodi te immaculatum. Qui enim timet deum, neque prosperis, neque aduersis superabit.

COMMENT. IN

Rom. 8. tur, sed in omnibus superabit siue super-
uincer, vt ait Apostolus. Lustrauī vni-
uersa animo meo. In Hebræo est: Lustra-
ui ego & cor meum. Vel secundum alios,
Circūdūxi ego cor meum. Nostra lectio
sententiam clarā reddit. Ecce hoc in-
ueni, dixit Ecclesiastes, vnum & alterum
vt inuenirē rationem. Ex Hebræo alij sic
vertunt: Ecce hoc inueni, dixit Ecclesia-
stes, vnum ad vnū, vt inueniatur summa.
Quod ita interpretatur: Vnum ad vnum,
id est, omnia bona iustorum, & transgres-
siones impiorum inueni numerari coram
domino, quodlibet in summam suam. Ip-
se se infinitis miscuerit questionibus. Ex
Hebræo: Ipsi excogitauerunt adinuentio-
nes multas. Similiter etiam habet veteris
æditio. Nostra lectio eundem sensum ha-
bet.

OCTAVI CAPITIS

Commentarius.

*S*apientia hominis lucet in vul-
tu eius, & potentissimus fa-
ciem eius commutabit.

Solet animi interior bo-
na aut mala dispositio, foris

CAP. VIII. ECCLE. 211

se per externa indicia prodere, maxime *Animi*
in vultu. Quæadmodū videlicet superbia *dispositio*
in oculorum extollentia & pomposa qua *in vultu*
dam vultus cōpositione solet relucere, & *solet rellu*
econtrario, humilitas in oculorum simpli-
ci demissioe. Propter quod propheta suā
volens humilitatem coram domino pro-
testari, dicebat: Domine, non est exalta- *Psal. 130*
tum cor meum, neq; elati sunt oculi mei.
Sic & impudicitia cordis, plerunque per
oculos manifestatur, iuxta celebre illud
Augustini verbum: Impudicus oculus, im-
pudici cordis est nuntius. Et Petrus apo- *2. Pet. 2.*
stolus de carnalibus hominibus loquens,
ait: Oculos habentes plenos adulterij &
incessabilis delicti, pellicientes animas in-
stabiles. Inuidia quoque, vultus & præci-
pue oculorum liuore monstratur, vt pro-
pter hoc meritò per oculum malum si-
gnificetur. Velut cum in euangelio domi-
nus ait: An oculus tuus nequam est, quia *Mat. 20*
ego bonus sum? Hoc est: si tu inuidus es,
ego certè liberalis & beneficus sum. Et a-
libi, inter mala quæ de corde procedunt, *Marc. 7.*
oculum malum, id est, inuidiam nominat.
Ad hunc ergo modum dicit Ecclesiastes,
etiā sapientia hominis lucere in vultu eius,

COMMENT. IN

quoniam videlicet ex ipsa maturitate & æquabilitate vultus, quam præ se fert sapiens, cognoscitur eius sapientia. Sic & in Proverb. dicitur: In facie prudentis, luget sapientia: oculi stultorum, in sinibus terræ.

Pro. 17. Et in Ecclesiastico scribitur: Ex visu cognoscitur vir, & ab occurso faciei cognoscitur sensatus. In hunc sensum manifestè locum istum explicat Gregorius Nazoæzariensis, dicens, sapientiæ indicium in luco hominis vultu apparere, sicut & liuor impudens prodit inuidum. Vnde verò hanc in vultu relucetiam habeat sapientia, indicat quod continenter subsequitur, Et potentissimus faciem illius commutabit. Deus videlicet ita lucere faciet vultum sapientis, per lumen sapientiæ, quod ab eo positum est in illius anima. Quomodo enim lumen quod in laterna est, nequit in ea abscondi, sed per eam foris se prodit, sic non potest latere præclarum illud lumen sapientiæ, cum in homine fuerit. Omnis autem sapientia (vt alius sapiens ait) à domino deo est, cum quo fuit semper, & est ante æuum. Propter quod rectè dicitur: Deum commutare sapientis faciem, id est, alia honestatis specie perfundere.

Ecl. 1.

CAP. VIII. ECCLE. 213

Ego os regis obseruo, & præcepta iuramenti dei.

Rex iste est, de quo in Psalmis scribitur: Quoniam deus magnus dominus, & rex magnus super omnes deos. Et iterum: Quonia dominus excelsus, terribilis, rex magnus, super omnes deos. Qui (vt in sacra Apocalypsi vidit illa sublimis & deo peculiariter dilecta aquila) in vestimento quoque suo & sermore scriptum gestabat: Rex regum, & dominus dominantium. Huius Regis os, dicit se obseruare rex magnus Salomon. Nam quem alium regem poterimus assignare super terram, cuius os se dicat gloriosissimus rex Salomon obseruare? cum de eo dicat scriptura: Magnificatus est rex Salomon super omnes reges terræ, diuitiis & sapientia: & singuli deferebant ei munera, vasa argentea & aurea, vestes & arma bellica, equos & mulos, per annos singulos. Et iterum: Salomon erat in ditione sua, habens omnia regna secum, à flumine ter. **Re. 4.** ræ Philistiim, vsque ad terminum Aegypti, offerentium sibi munera, & seruientium ei cunctis diebus. Quis ergo iste rex sit, cuius se dicit os obseruare rex tantus, non potest esse incognitum: nimi-

Psal. 46

Apo. 19

3. Re. 10.

3. Re. 4.

COMMEN. IN

Proue. 8. rum ille per quem reges regnāt, cuius potestas est potestas aeterna, & regnū quod non corrumpetur. Est autem os obseruare, præceptis atque mandatis alicuius attere siue obedire, eo quod per os proferrantur præcepta. Neque mouere debet, quod os deus non habeat. Frequenter namque in scripturis, præcepta sua appellat legem vel præcepta, vel iudicia vel verba oris sui, loquens, scilicet (vt est consuetudinis scripturarum) de se humano more. In hunc sensum enarrat locum istum ex sua sententia Hieronymus, tametsi possit etiā de regibus terrenis intelligi. Præcepta verò iuramenti dei dicuntur, quæ nos deo cū iuramento obseruare promissimus. Iurauit enim olim popul⁹ veteris Synagogæ, obseruare præcepta data à deo, cū loquente sibi domino, dicerent: Omnia quæcūq; loquutus est nobis dominus, faciemus, & erimus obedientes. Imo ipsa eorū circumcisio, quoddam erat iuramentum & promissio quædam ac protestatio diuinæ obedientiæ diuinæ quæ seruitutis obligatio. Iuxta quod Paulus testatur, scribens Galatis: Testificor (inquiens) omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Nos quoque dicitur

Dani. 7. Quid sit os regis obseruare.

Gala. 3.

CAP. VIII. ECCLE. 214

in sanguine Christi baptizamus, iuramus Christo, in cuius sanguine balneum nobis paratum est, præstare obedientiam, abnegantes & abiurantes diabolum cum vniuersis pompis eius. Quod ergo dicitur: Præcepta iuramenti dei, videtur tantumdem valere, ac si dicamus, Dei præcepta iurata (vt ita dicam) Hoc est, dei præcepta quæ obseruare iurauimus vel promissimus. Vel iuramentum istud ad deum refertur. Ipse enim præcepta dedit nobis eum testificatione & quasi cum iure iurando, sanctè promittendo obseruantibus vitam & transgredientibus mortem æternam.

Ne festines recedere à facie eius, neque permanes in opere malo: quia omne quod voluerit faciet, & sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest, quare ita facis?

Debet homines ad obseruationes diuini oris meritò adducere, aut vel cogere, cōsideratio potentæ eius & potestas illa inobedientes atque infideles seruos tam rigidè seuerèque puniendi. Propter quod, generali admonitione conueniens auditorum, dicit: Ne festines, quisquis es, à facie tam potentissimi regis fugere si-

COMMENTA. IN

*Non fugiendū & transgressionem & dei contēptum. Quē-
facie dei.* ue abscedere, quod fit per diuini mandati
admodum enim serui fideles Dei, qui sem-
per ante oculos habent illū, tanquā obser-
uantes os eius, parati ad implendum
quicquid ille iusserit, rectē dicuntur prae-
sentes assistere domino: sic per contrariū,
qui dei timore postposito, abit post con-
cupiscentias cordis sui, aut post impias sug-
gestionem alienas à Deo, hunc rectē dici-
mus fugere siue recedere à facie dei. Iam
enim vultum auertit à domino, & os eius
obseruare desit, qui ad ea quę domini sui
voluntati sunt contraria se conuertit. Be-
ne autem dicit: Ne festines recedere, id
est, caue per festinationem te precipites
in peccatum: quoniam videlicet multi festi-
nantes nimiam, antequā maturè deli-
berent quò pergant, in immania & te-
rissima vitia se precipitant: à quibus fre-
quenter abstinerent, si non in precipita-
tione sua se perderent. Deinde adiungit
remedium, pro iis qui forte per festinatio-
nem malam in malum iam abierunt, iam
à facie regis cœperunt fugere. Neq; per-
maneas (inquit) in opere malo, quasi dicat
Si iā cœpisti recedere à facie regis, caue,
ne diu ab eo elogat⁹ permaneas, sed quā-

CAP. VIII. ECCLE. 215

totius redire studeas: Alioqui (inquit sub-
sequēter) erit tibi periculum maximū gra-
uissimę punitionis: quoniam talis est rex
iste quem fugisti atque spreuisti, vt ab eius
manibus nulla potestas te possit liberare
aut defendere, quin ille dignas de te pec-
nas sumat. Hoc indicat, cū dicit: Omne
quod voluerit, faciet, & sermo illius pote-
state plenus est, nec dicere ei quisquā
potest, quare ita facis? Hęc tria, soli regi
summo quem suprā diximus peculiaria
sunt, & ipsi vni conueniunt: propter quę
maximè timendus est, super omnes reges
terra: Nemo enim principum aliorū aut
regum, quantumcunque tandem fuerit, po-
test omne quod voluerit, sed hoc tantū,
quod per suos satellites & subditos potest
efficere. Quomodo enim possent omne
quod vellent qui nec vnum hoc possunt
quod maximè vellent, id est, quod paulò
post sequitur, in hora mortis cōtinere in-
tra se spiritum suum, & in vita se confer-
uare? De deo autem in Psalmis canit Da-
uid: Deus autē noster in celo, omnia que-
cunque voluit fecit. Et in eandem senten-
tiam, alibi: Omnia quęcunque voluit fe-
cit dominus, in terra & mari, & in omni-
bus abyssis. Et iterum: Magna opera do-

*Propter
tria meri-
tò timen-
d⁹ est ma-
lis deus.*

Psa. 113.

Psal. 134

Psal. 110

Luc. 1. De eo quoq; dicit Angelus Maria: Apud
Gen. 15. deum, non est impossibile omne verbum.
 Et ad Saram dicunt angeli: Nunquid deo
 quicquàm est difficile? Et apud Sapientem
Sapi. 11. dicitur: Subest ei, cum voluerit, posse. Prin-
 cipes item huius mundi, non habent ser-
Gen. 1. monem potestate plenum: De solo namq;
 deo legimus. Dixit deus: Fiat hoc aut il-
Psa. 148. lud. Et factum est ita. Ipse vnus est, de quo
Psal. 32. mandauit, & creata sunt. Et iterum: Verbo
 domini celi firmati sunt, & spiritu oris
 eius omnis virtus eorum: Congregans si-
Isa. 55. cut in vtre aquas maris, &c. Et per Esaiã
 ipse de suo verbo dominus loquitur, di-
 cens: Quomodo descendit hyber & nix
 de celo, & illuc vltra non reuertitur, sed
 inebriat terram, & infundit eam & germi-
 nare eam facit, & dat semen serenti, & pa-
 nem comedenti, sic erit verbũ meũ, quod
 egredietur de ore meo. Non reuertetur
 ad me vacuum, sed faciet quacunque vo-
 luit, & prosperabitur in his ad quæ nisi il-
Dei soli lud: Solutio ergo dei sermo est potestate ple-
verbũ po nus: quonia solius ipsius dicere est facere,
testate est ipsumque eius verbũ sibi ipsi dat exequu-
plenum. tionem & adimpletionem eius quod ius-

sum fuerit. Aliorum autem regũ verba, lã-
 gè absunt ab exequutione. Oportet enim
 post iusionem à regio ore prolatam, mi-
 nistrorum accedere manus & militũ exer-
 citus, vt impleatur regis mãdatum. Et fre-
 quenter quidem, nec omnis congregata
 virtus regis implere potest quod manda-
 tur, idque in rebus non multũ arduis. Ne-
 que per se quicquàm potest verbum regis,
 nisi quantum per ministros atque satelli-
 tes potest efficere. Quorum virtus vbi de-
 ficit, & illic deficit & verbum eius. Non
 solùm ergo non est plenus potestate ser-
 mo Regum ceterorum, sed neque quic-
 quam habet potestatis, si in semetipso
 consideretur, nihilo certè amplius, quàm
 plebei cuiuspiam sermo. Vnde & ado-
 lescens ille qui (vt in tertio Libro Esdræ
 scribitur) de Regis diserebat fortitudine
 & præcellentia, cautè admodum loquens,
 ipsius verbo nihil tribuit in sese, sed mi-
 nistris omnia. Sic enim loquitur Rex su. **3. Esd. 4.**
 per omnia præcellit, & dominatur eorũ,
 nempe hominum: & omne quodcunque
 dixerit illis faciunt. Et si miserit illos ad
 bellatores, vadunt, & demoliuntur mon-
 tes & muros & turres. Iugulantur & iu-
 gulant, & regis verbum non prætereunt.

Ac post pauca Ipse vnus solus, si dixerit, occidite, occidunt: dixerit, remittite, remittunt: dixerit, percutite, percutiunt: dixerit, exterminate, exterminant: dixerit, ædificate, ædificant: dixerit, excidite, excidunt: dixerit, plantate, plantant: & omnis plebs & virtutes eum obaudent. Audi iuuenem sapientem, proposito præmio magno, de regis præcellentia in fortitudine differentem. Nihil tamen tribuit ipsi eius verbo potestatis, nisi quantum per ministros impletur. Nō enim ita loquitur: Dixerit, fiat, & fit, sed ita: dixerit, facite, & faciunt: ipso hoc loquendi modo indicans, totam verbi eius vim & potestatem à ministris obedientibus pendere: qui si id non possint quod iubetur, aut etiam si obedire nō sint, irritum manet verbum Regis. Postremo, quis est regum tam potens, cuius non possit potestati quisquam resistere? Immo cuius non potest omnis virtus & omne robur, per alium fortiorem superuenientem absumi? Alioqui enim, vnde ista tam frequens regnorum imperiorum, & monarchiarum ab aliis ad alios translatio? Denique, vt donemus, inueniri posse aliquem qui tam superemineat potentia & gloria omnibus vt illi nemo mortalium possit resistere.

resistere (qualem hæcenus orbis non agnouit) quis tamen neget, superna & immortalis virtute posse illius omne robur absumi? Quod si quis negare tentauerit, euincet eius temerarium ausum Angelus ille, perditor exercitus maximi Sennacherib: & exterminator ille, prius primogenitorum, ac deinde totius virtutis Aegypti. Habent præterea reges, suos magnates & principes consiliarios, qui ipsi per insipientiam quippiam attentatibus audent dicere: quare ita facis? Certè rex gloriosus erat David in regno suo: habuit tamen Ioab principem militiæ, qui illi ausus est subinde dicere: Quare hoc facis? Sic enim legimus, cum proponeret David à maligno agitato, populum Israeliticum dinumerare, idque Ioab vt militiæ principi mandato iniungeret, auderet eum respondisse: Aduergeat dominus deus tuus ad populum tuum quantum nunc est, iterumque centuplicet in conspectu domini mei regis. Sed quid sibi dominus meus rex vult in re huiuscemodi? Nōne, domine mi rex, omnes serui tui sunt? Quare hoc quarit dominus meus, quod in peccatum reputetur Israeli? Atque etiam cum sermo Regis vrgeret, &

4. Re. 19.

Exo. 12.

E. 14.

Contradictur non nunq̄ regibus à magnatibus.

2. Re. 24

1. P. r. 21

COMMENTA. IN

præualisset iusio eius, non plenè tamen obediuit Ioab. Tribum nanque Leui & Benjamin non numerauit (quanquam iusisus totum numerare populum) eo quòd inuitus exequeretur regis imperium. Alibi quoque, cum paterno affectu lugeret Dauid filium suum in peccatis interfectum Absalon, ita vt propter luctum eius omnis populus declinaret ingredi ciuitatem, quam illi audacter idem iste Ioab est aggressus, quanquam fidenter & intrepide illum alloquitur. Confudisti (inquiens) hodie vultus omnium seruatorum tuorum qui saluam fecerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam vxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum. Diligis odientes te, & odio habes diligentes te. Et ostendisti hodie, quia non curas de ducibus tuis, & seruis tuis. Et verè cognoui modò, quia si Absalon viueret, & omnes nos occubuissimus, tunc placeret tibi. Nunc ergo surge & procede, & alloquens satisfacis seruis tuis. Iuro enim tibi per dominum, quòd si non exieris, ne vnus quidem remansurus sit tecum nocte hac: & erit peius hoc tibi quam omnia mala quæ venerunt super te ab adolescentia tua. *Eccle*

2. Re. 19.

CAP. VIII. ECCLE. 219

quam audacter & intrepidè ad seruis dicere domino, miles regi. Quare facis hoc? Et tamen quod agebat Dauid, natura extorquebat & pietas, plangere, scilicet filium mortuum, & ita mortuum. Fuit nihilominus tam efficax illa serui reprehensio vt còtinuò surgens Dauid pareret seruo increpanti. Nonne etiam Nathan & Gad Propheta, ausi sunt illi dicere: Quid fecisti? Denique, vt homines omnes secludamus, proculdubio is de quo scriptum est: Terribili & ei qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terrarum, proculdubio in tempore suo loquetur, etiam ad potentissimos reges, & dicet illis: Quid hoc aut illud fecistis? Quare hæc & hæc ita facere voluistis? tunc videlicet, quando (iuxta Psalmi vocem) loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos: quando videlicet recipient omnes à minimo vsque ad maximum, secundum opera sua & de omni non solum factò, verum etiam verbo ocioso cogentur reddere rationem. Meritò ergo prædictorum consideratione, super omnes omnino terræ reges & seculi principes, os regis nostri est obseruandum, & eius sunt custodienda præcepta. Neque expedit cuiquam,

2. Re. 12.
24.
Psal. 75.

Psal. 2.

E ij.

COMMENTA. IN

festinare à facie eius, quin & si precipitatione quempiam discessisse contigerit, q̄ celerrimè ad illum reuerti studeat, ne eius ira præoccupetur in fuga sua, id est, ne ante reconciliationem, illum mors atque iudicium dei apprehendat. Horrendum namque est (iuxta verbum Apostoli) incidere in manus dei viuentis.

Heb. 10.

Qui custodit præceptum, non experietur quicquid mali.

Pertinet verbum istud ad præcedentia, indicans, per obedientiam mandatorum dei euadi malum æternæ dånationis. Hoc enim malum in proposito debet intelligi, quemadmodum & Salonius Viennensis Episcopus diligenter annotauit. Nam mala vitæ præsentis frequenter experiuntur, qui dei præcepta custodiunt. Iuxta Pauli Apostoli verbum: Omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutione participantur. Verùm hæc mala quibus ad tempus erudimur, verè mala non sunt, neque vt mala à deo censentur, sed vt eximia bona & peculiaria beneficia, quibus potissimum electos filios suos dignatur, quos ad magna vult euehere. Quemadmodum in

2. Tim. 3.

Apoc. 3.

Hebr. 12.

sacra Apocalypsi dominus ait: Ego quos amo, arguo & castigo. Et sanctus Aposto-

CAP. VIII. ECCLE. 219

lus scribens Hebrais ait: Quem diligit dominus, castigat, flagellat autem, omnem filium quem recipit. In disciplina perseuerate, tanquam filiis offert se vobis deus.

Quis enim filius, quem nõ corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, ergo adteri & nõ filij estis. Et post pauca: Omnis autem disciplina videtur: quidem in præsentem non esse gaudij, sed mororis: postea autem, fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ.

Tempus & responsonem, cor sapientis intelligit. Omni enim negotio, tempus est & opportunitas. Et multa hominis afflictio, quia ignorat præterita, & futura nullo potest scire nuncio.

Hoc interest inter sapientem & insipientem, prudentem & stultum, quod stultus pro affectu suo non habens rationem temporis, neque loci, neque iudicium aut discretionem comodi vel incomodi. Apud illum nanque (vt dici solet de huiusmodi) quicquid libet, licet: & est iuxta Poeticum illud) pro ratione voluntas. Sapientis verò, affectibus suis nouit imperare, eosque iuxta rectam rationis moderamen & discretionis iudicium sedulo conatur refrenare: illud apud se cogitans quod

COMMEN. IN

1. Cor. 6. Paulus apostolus assidue in corde gestabat, uti & in scriptis nonnunquam replicat: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Hinc & per Psalmistam, de viro iusto ac sapiente dicitur, quod disponat sercor intelligit tempus, quia discernit ipse per sapientiam priusquam agat aut dicat aliquid, an tempus conueniens sit, aut oportunitas illud vel dicendi vel agendi quod se dicendum vel agendum offert. Prius apud se expendit, num vtile sit futurum verbum illud vel opus: & cauet ne

Mat. 12. inueniatur otiosum, sciens quod de omni verbo otioso, neque dubium quin item & de facto otioso, olim in iudicio sit reddenda ratio. Responsum verò dicitur intelligere sapiens: quia postquam tempus respondendi adesse cognouerit, studet attendere quid commodissimè respondeat, cum stultus impræmeditatum sermonem proferat, quicquid sibi in buccam venerit temerè & impræmeditatè effutiendo. Duo

Duo sunt enim hæc obseruanda sunt prudèti. Prius, quid danda ut diiudicet, num loquendum sit. Est enim sapienti, (ut supra dictum est) tempus loquendi, priusquam est & tempus tacendi. Deinde, si respondendum fuerit, præuideat, quid loquatur.

CAP. VIII. ECCLE. 210

ne stulto similis fiat qui sine intellectu loquitur. Pulchrè verò, duplicem hanc in loquendo obseruationem, illud exprimit quod in Ecclesiastico scribitur: Adoles-

Ecl. 32. cens, loquere in causa tua, vix cum necesse fuerit. Si autem bis interrogatus fueris habeat caput responsum tuum. Cum ait: In causa tua vix loquere cum necesse fuerit, docet adolescentem obseruare loquedi oportunitatè & tempus. Quando verò dicit: Si bis interrogatus fueris, habeat caput respõsum tuum, indicat, præuidendum esse diligenter quid & quomodo respondeat. Atque huic sensui bene conuenit quod statim sequitur: Omni enim negotio tempus est & oportunitas. Sermo enim qui non profertur in tempore suo, quum sit bonus, non habet gratiam, & ad inuisionem reputatur proferri. Non enim satis est bona dicere, sed bona oportet bene dicere, quæ admodum in operibus bonum bene fieri oportet, iuxta illud: Iustum quod iustum est persequaris: Potest aliter ista responsio accipi pro defensione: ut responsionem intelligere verbi vel operis, sit antequam verbum proferas vel opus facias præuidere, & præscire, quomodo pro illo possis respondere. i. ipsum defendere quod dicis, vel facis

Deu. 16.

Mat. 12.

& de ipso rationem reddere. Sciens ergo sapiens, quod (iuxta verbum domini) de singulis sibi sit reddenda ratio, siue pro singulis aut de singulis respondendum, curat nunc responsonem intelligere, quod tunc respondeat in die examinis praeuidere. Hoc autem facit sapiens, dum nunc nihil agit vnde se putet in die illo posse confundi. Quod autem sequitur. Et multa hominis afflictio, quia ignorat praeterita, & futura nullo scire potest nuncio, indicat, hominibus ex defectu experientiae & cognitionis rerum praeteritarum atque futurarum multum esse laborem. Si enim haberet homo praeteritorum exactam & sufficientem cognitionem, posset ex praeteritis cognoscere, quid in occurrentibus negotiis praesentibus foret agendum. Facit enim praeteritorum experientia, vt minus circa praesentia solitudine homo torqueatur. Nouitas enim & inconseruetudo rei nunquam ante expertae, hominis animum perplexum reddit. Ex ignorantia quoque futurorum, nullam patitur homo afflictionem. Si enim posset homo praescire quae sibi essent euentura, posset minore solitudine viuere. Nunc autem cum omnino

Ignorantia praeteritorum, atque futurorum afflictio est mortalis.

incertus sit quid ei accidat imposterum, ambulet autem hic in medio hostium, in loco periculossissimo, vbi aduersarius diabolus tanquam leo rugiens perpetuo circuit, quare non caret multae solitudinis. In medio si quidem hostium absque solitudine viuere, & quasi tranquillis rebus omnibus in vtraque, autem dormire, quis non iudicet hominis esse mente & sensu carentis? Idcirco autem voluit nos celare deus quae nobis sunt ventura, vt semper in solitudine bona per hanc ignorantiam nos contineat. Sic enim in euangelio dominus, ex futurorum ignorantia sepius nos monet esse sollicitos. Vnde quodam loco ait: Videte, vigilate, & orate. Nescitis enim quando tempus sit. Et iterum: Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam. Ac rursum: Illud autem scitote, quia si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtiq; & non sineret perfodi domum suam. Ideoque & vos estote parati, quia nescitis qua hora dominus veniet. Et alibi: Vigilate omni tempore orantes: vt digni habeamini fugere omnia quae ventura sunt, & stare ante filium hominis. Propter hoc. scitiam in forma illa orandi quam praescripsit discipulis, de futuris solitudinem intexit,

1 Pet. 5.

Mar. 13.

Mat. 25.

Luc. 12.

Luca 21.

Mat. 6. dū ita concludit: Et ne nos inducas in temptationem. Sed libera nos à malo.

Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque saluabit impietas impium.

Spiritus iste anima hominis dicitur, quem spiritum prohibere, non est in potestate hominis, nec habet eius continentia potestatem in die mortis: quoniam adueniente hora illa à deo constituta, non habet potestatem homo, vt contineat intra se animam suam: sed velit, nolit, reddere debet, vbi eam deus poposcerit. Quod admodum enim ipsi nobis non deditur spiritum vitæ: sed dedit nobis illum quando voluit deus: sic neque in nostra est potestate continere illum: sed domini est illud, vbi voluerit, cum plena potestate referre. Neque hac in re quicquam prodest quacunque seculi potestas vel dignitas. Quantum enim ad hanc rem, æqua est omnium conditio, nec regibus nec principibus paritur. Propter quod de his signatè loquens Psalm. verbo notado dixit, deum auferre spiritum principū, ac apud reges terræ esse terribilem. Ad idem quoq; videtur pertinere illud bellum, de

Psal. 75.

quo cōsequēter dicitur: Nec sinitur quiescere, ingruente bello, illo videlicet nouissimo bello, quo mors armata procedit aduersus hominem in prælium, vt perfodiat sagitta iecur & cor eius. Tunc enim nō sinitur quiescere, tunc non ei conceditur vllus effugiendi locus, non ei datur requies aut dimissio. Velit, nolit, reclamet, recalcitet, occumbendum est illi, & emigrandum ad sedes alias. Quod autem impietas non saluabit impium, manifestum est. Non enim à morte corporis per impietate saluatur homo, quoniam impios æquè atq; pios omnes videmus morte absumi. A morte verò animæ & damnatione eterna, adeo per illam impietate suam non effugiet impius, vt ipsa sola sit capiendus & illaqueandus. Sic enim de eo in Psalmis scribitur: Cognoscetur dominus iudicia faciēs, in operibus manū suarū comprehensus est peccator. Et apud Ezechielem dicitur: Impius morietur in iniustitia sua. Facile autem est hæc omnia ad præcedentia referre, & sententia continuata illis adiungere. Ratio enim redditur, quare merito os illius regis tā terribilis debeāt omnes obseruare, & ab eo non recedere: itē & hoc declaratur, quomodo sermo

Impietas non saluabit impium, manifestum est. Non enim à morte corporis per impietate saluatur homo, quoniam impios æquè atq; pios omnes videmus morte absumi.

Psal. 9.

Exec. 3.

eius plenus sit potestate, vt faciat de nobis quicquid voluerit, vt nō possimus nos ei villo peccato resistere: quare itē merito tempus debeat homo considerare, donec in hoc mūdo potestas ei cōceditur bene agendi. Olympiodorus hoc in loco triplicem significationem spiritus ponit. Significat enim vel animam, vel vctum, vel donum sancti spiritus. In omnibus autem significationibus istis verbum propositū dicit habere veritatem, quoniam neque animam retinere, neque ventum impedire, neque donum spiritus possumus prohibere.

Omnia hæc consideravi in corde meo, & dedi cor meum in cunctis operibus quæ sunt sub sole.

Potest istud indifferenter vel ad præcedentia referri, vel ad subsequētia: Omnia (inquit) hæc quæ modò dicta sunt, quæque adhuc sum enarratorus, consideravi in corde meo, & dedi cor meum ad considerationem omnium operum quæ sub sole sunt. Vnam autem vanitatem, quæ est in prælatione & dominio vnus super alterum, statim subiungit, ac deinde alteram quæ est hypocritarum. Sic autem ait:

Interdum dominatur homo homini, in malum suum. Vidi impios sepultos, qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, & laudabantur in civitate, quasi iustorum operum. Sed hoc vanitas est.

In malum suum, ambiguum est, an debeat intelligi in malum ipsius dominantis, an in malum ipsius cui dominatur homo. Est autem æque verum vtrumque. Interdum enim aliis dominatur homo in malum suum, quando sua potestate abutens, non ad dei gloriam (cuius potestatem habens iuxta illud Apostoli: Non est potestas nisi à deo) sed ad propriam libidinem & superbiam ea malè vtendo, sibi conciliat iustam damnationis causam, vt iuste à deo puniatur, vel punitione æterna, vel subinde etiam tēporali. Quem admodum vdelicet Pharaō in malum suum dominatus fuit filiis Israel, Sennacherib item & Antiochus, & alij consimiles. Frequenter quoque ab ipsis suis subditis malum sibi acquirunt, dum propter suam tyrannidem ab eis interficiuntur. Quem admodum Sennacherib post vltionem dei quam in Iudæa senserat, ad patriam suam rediens, ibi à filiis suis in templo idolorū

Dominatur homo homini in malum suum.

Rom. 13.

COMMEN. IN

2. Pa. 32. suorum interfectus est. Neque raro etiam innocentes principes ex dominatione sua incidunt in pericula, propter aliorum ambitionem qui ad regnum aspirant. Ita dominatur homo homini in malum suum. Quare vanitas utique dominationi debet inesse. Iuxta alterum autem sensum, quomodo homo homini dominatur, interdum in malum ipsius cui dominatur, non est obscurum cognoscere, tunc videlicet quando is qui dominatur, in tyrannidem versus, opprimit sibi subditos. Cum enim ad hoc a deo sint instituti principes aliique potestatem habentes, ut profint subditis, eos videlicet defendendo ab hostibus, iustitiamque eis administrando: in summa (ut Apostolus ait) ad laudem bonorum, vindictam autem malorum: plerique non attendentes quid ab eis exigat gladius quem gestant, & locus quem occupant, neglecta defensione subditorum, conuertuntur magis ad oppressionem eorum. Ac tunc, nihil dubium, quin dominantur suis subditis in malum ipsorum. Quomodo enim princeps bonus recte suo fungens officio plurimum prodest subditis, & beneficio maximo sibi reddit omnem populum obnoxium, ut merito patrum & servatorum loco debeant haberi (propter quod

Alter sensus.

Rom. 13.

CAP. VIII. ECCLE. 224

Gen. 41

etiam Ioseph ad principatum Aegypti iam euectum, voluit mutato nomine Pharaon appellari mundi saluatorem) ita e contrario, cum sua potestate abutuntur, vertunturque in tyrannidem, contra dei institutionem gladio male videntes, maximo sunt grauamini reipublicae cui praesunt, & quibusuis furibus, atque latronibus magis execrabiles. Hi enim forte unum aut alterum opprimunt, interficiunt, aut spoliant bonis: illi vero rempublicam vniuersam opprimunt, depredantur, expilant, diuerant, atque disceperunt. Magna profecto & haec vanitas est & intolerabilis miseria. In hunc sensum vetus aditio sonat, quae sic habet: Dominatur homo homini ut affligat eum. Ita quoque interpretatur Hieronymus Gregorius & Olym. Sequitur autem vanitas altera, quae hypocritas videtur respicere, & eos qui in sacris sunt populo praepositi suo officio male respondentes. Nam & ab eis magnum malum oriri contingit. Vidi (inquit) impios qui olim vixerunt, iam mortuos & sepultos, finita cum ipso sua malitia: qui cum vixerent, occupabant locum sanctum, sacerdotioungebantur, aut gradum aliquem siue officium obtinebant in sacris, & laudabantur a populo tanquam homines iusti: sic habebatur.

COMMEN. IN

Mat. 6.
Vanitas
hypocri-
tarum.
Mat. 6.
Mat. 23.

in magna veneratione, idque propter simulationem qua nouerunt se ostentare tanquam sanctos, quales domino depingente Phariseos euangelicos cognouimus, qui omnia opera sua faciebant ut viderentur ab hominibus, elemosinas faciebant cum tubæ clangore, ieiunabant cum exterminatione vultus, orabant in platearum angulis stando, ut viderentur ab hominibus, dilatabant quoque phylacteria sua & simbrias magnificabant, ut viderentur præceteris esse religiosi: & alia huiusmodi multa faciebant, ut homines spectantes ista, laudarent eos, quasi bonorum essent operum. Erant tamen reuera impij & multi impij, qui negligebant, quæ potiora erant legis, iudicium & iustitiam, & misericordiam & fidem. Alioqui non toties aduersum illos terribile illud vae vge, inuocisset mansuetissimus dominus. Quis autem non videt, quam id sit vanum ore hominum laudari, qui tantum ea vident, quæ foris patent, deo autem, qui intuetur cordis intima & cuius est iudicium facere, non esse commendatum.

Etenim quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore vllò filij hominum perpetrant mala. Atamen peccator ex

CAP. VIII. ECCLE. 225.

eo quod ceteris facit malum, & per patientiã suscipitur, ego cognoui, quod erit bonum timen-
 tibus deum qui verentur faciem eius.

Explicat hinc quiddam, quod multis occasionem & ausum præbet delinquendi: peculiariter iis qui in potestate præminent, de quibus statim mentionem fecimus qui non habent inter homines quem reuereantur aut timeant. Generalem tamen proponit de impijs sententiã dicens, multis impiorum dilacionem diuinã ultionis præbere ausum & confidentiã perseuerandi in peccatis suis. Quia enim non statim quãdo delinquant adest ultio diuina, ex hoc ad alia eadẽ vel maiora agendum sumunt audaciam malam. Non enim cõsiderat, quid in futuro illos expectet, quã grauissima eos maneat ultio, ab omnium inspectore deo suo tẽpore inferenda. Non aspiciunt illũ nunc comminantem, gladium vibrantem, & arcum suũ tensum tenentẽ, non aspiciunt ad sagittas illas ardentes, quas ille habet in arca suo, ut ei aculetur in impios, cùm consummata fuerit impietas. Quæ si considerarent, proculdubio non ita licenter operarentur malum. Propter quod, sapienter cõsultat sapiens, cùm ait: Memorare nouissima tua, & in eternũ

Dilatio
vindictæ
multis est
occafio si-
centius
peccandi.

Psal. 7.

Ecd. 7.
Deut. 32.

COMMENT. IN

non peccabis. Et sanctus Moyses populo suo hanc futurorū p̄uisionem optabat, dicens: Vtinam sciperent & intelligerent ac nouissima prouiderent. Non aduertit autē miser, q̄ ista vltionis dilatio ad maiorem ipsis fiet damnationem, si in impoenitentia sua ad finem vsque perseverauerint, si dei bonitatem expectantem se ad p̄nitentiam cōtempserint. Quemadmodū sanctus Apostolus ait: Existimas o homo qui talia agis, quoniam effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis & longanimitatis eius cōtemnis? Ignoras, quoniam benignitas dei ad p̄nitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuā & impoenitens cor tuum, thesaurizas tibi iram, in die reuelationis irā & iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique secundū opera sua. Iustus autem ex hac mira, erga etiam peruersos, dei benigntate & patientia, sp̄m suam confirmat. Quod indicatur subsequenibus verbis. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam sustentatur, ego cognoui, quod erit bonum timentibus deum qui verentur faciem eius. Quasi dicat: Si tantam ostendit deus erga peruersos homines bonitatem, vt etiam centies & milies grauissimē ab

Rom. 2.

Ex longanimitate dei confirmatur spes iustorum.

CAP. VIII. ECCLE. 216

eis offensus parcat & abstineat ab vltione, ita eos expectans (iuxta verbū Esaia) *Esa. 30* ad miserendū ipsorum, & (iuxta verbum *Rom. 2* Apostoli) sic ad p̄nitentiam eos inuitās & prouocans, beneficio patientia suā nihil dubium quin eadem illa bonitas erga timentes ipsum & obediētes mandatis ipsius longē copiosius se monstrabit, in futuro seculo, pro bonis operibus redditura sempiterna p̄mia. Qui enim erga inimicos, erga seruos fugitiuos & nequā, erga seruos rebelles & infideles, tam benignum se monstrat in presenti tempore, quā putamus beneficū & suauem se praebebit seruis fidelibus, synceris amicis, filiis obediētibz? Oculus non vidit, neque auris audiuit, neq; in cor hominis ascendit, quae praepraui se diligentibus. *Esa. 64* *1. Cor. 2*

Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi umbra transeant qui non timent faciem domini.

Iuxta modum scripturarum, quid in futuro eueniet, quasi per imprecationis modum, praedicitur. Quia igitur statim dixerat, bene futurum in nouissimo homini deum timenti, ne quis putet similiter etiam euenturum impio, distinguit inter

COMMENT. IN

iustum & impium. Ego (inquit) cognoui, quod erit bonum timētibus deum qui recētur faciē domini. At uero impiis non fiet bonum in futuro, sed deuoluetur super ipsos omne malum: neq; prolongābitur illis dies, quoniā non peruenient ad illam diērum longitudinē quā iusto in Psalmis promittitur, dicente domino: Longitudine dierum replebo eum, & ostendā illi salutare meum. Per longitudinē namq; dierum, intelligitur aeternitas, quā durationis finē non accipiet. Hanc autē aeternitatem accepturi sunt impij ad mortē & supplicium, iuxta quod in Psalmo dicitur de impio: Et laborabit in aeternū & uiuet adhuc in finem. Non autē ad vitam beatā, quā in scripturis propriē vita dicitur. Unde dominus de finali retributione loquēs, distinguit aeternū supplicium ā vitā aeterna, cūm dicit, Ibunt hi nēpe impij, in suppliciiū aeternū, iusti verō in vitā aeternam. Quasi uiuentes in suppliciis aeternis, non dicantur propriē vitam habere aeternam. Et meritō id quidem. Erit enim vita illa, mors: & ad hoc uiuēt semper illi impij, vt semper moriātur. Viuent secundū substantiam & subsistentiam tam corporis quā animae, incorruptibiles & incōsumptibi-

*Impius su
peruentu
ra male-
dictio.
Psal. 90*

Psal. 48.

Mat. 25

CAP. VIII. ECCLE. 227

les, vt in aeternū moriantur, secundum dānationem & supplicia. Ita quia ipsoiū uiuere mori est, & vita mortī quodāmodo seruit, meritō illorū aeternitas non cōputatur, & rectē dicitur illis non esse dandā dierum longitudinē, quā iustus dabitur, aeternitatē, scilicet, beatā. Nam quantū ad longitudinem dierum huius temporis, frequenter videmus, impios longiorem vitā ducere iustis. Verūm hāc dierum longitudo quantacūque nobis videatur, dum trahitur, secundum veritatem tamen vmbrae transeunt; similis est cōputanda, quā tantūm ad momētum perdurat, & transiit celerius. Quemadmodum beatus Petrus ait: Mille anni ante dominū sicut dies vnus, & dies vnus sicut mille anni. Et in Psal. dicitur: Quoniam mille anni ante oculos tuos, sicut dies hesternā quā praeteriit. Propter quem celerem transitum, & breuem terminū (vt suprā diximus) meritō vmbrae transeuntī vitā praesentis tempus comparatur. Non solūm autē ipsorum tempus sicut vmbrae trāsit, sed simul etiā ipsi cū suo tēpore trāseunt, quoniā de vita ista tēporali transeunt ad mortem aeternam.

Est & alia vanitas, quae fit super terram. Sunt iusti, quibus mala proueniunt quasi ope

*2 Pet. 3.
Psal. 89.*

COMMENT. IN

*ra egerint impiorum & sunt impij, qui ita se
curi sunt quasi iustorum facta habeant. Sed
& hoc vanissimum iudico. Laudavi igitur
letitiam, quod non esset homini bonum sub
sole, nisi quod comederet & biberet atque
gauderet, & hoc solum secum auferret de
labore suo omnibus diebus vite sua, quos de-
dit ei deus sub sole.*

*Personā stulti as-
sumit sa-
piens.*
1. Cor. 2.
Omnino hic personam videtur induere hominis stulti, animalis & voluptarii, qui considerans in presenti vita iustissime risque euenire mala, quæ videntur deberi impiis: ecôtrario autem impiis bona quæ videntur deberi bonis, scandalizatur ut praeligat vitam malam virtuti, non respiciens ad futuram retributionem, tanquam homo animalis, qui (iuxta Apostolum) non percipit ea quæ sunt dei, & nequit ea intelligere, eo quod debeatur spiritualiter examinari, cum hic omnia secundum animale & sensuale iudicium velit discernere atque diiudicare. Atque ita passus scandalum ab insipientia sua, præfert vitam quæ in voluptatibus ducitur ei quæ in virtutibus, & illam huic praeligit, ne in totum suo iudicio frustratur gaudio. Cum enim aspiciatur stulti in futuram retributionem, & in presenti tempore vident bonis euenire mala, ecôtrario ma-

CAP. VIII. ECCLE. 223

lis bona, iudicant melius esse, ut nunc saltem temporalibus bonis fruantur in malo quod bene viuentes omni voluptate priuentur. Sub horum itaque persona inter cetera hoc tanquam maximam vanitatem confiderat Ecclesiastes, quod in hoc mundo bona malis & mala bonis frequenter eueniant: propter quod, iustitia & virtute contenta, utpote cuius nullus appareat fructus, vitam voluptariam & carnalem præfert in temporalis letitia. Vnde quod dicitur: Sed & hoc vanissimum iudico, non secundum propriam sapientis Ecclesiastis sententiam accipiendum est, sed ut à tali aliquo pronuntiatum cuius personam induit. Quare autem vanam hanc & erroneam sententiam non refellat ratio est, quia in præcedentibus satis id fecit, maximè in principio capit. secundum. In hunc modum exponit præsentem locum Gregorius Næocæsariensis in sua metaphrasi. Hiero. verò & Olympiodorus ad mysticam recurrunt intelligentiam, de cibo & potu spiritualibus.

*Et apposui cor meum ut scirem sapientiam,
& intelligerem distensionem, quæ versatur
in terra: Est homo qui diebus & noctibus
somnia non capit oculis. Et intellexi,
quod omnium operum dei nullam possit*

COMMENT. IN

homo inuenire rationem, eorum quæ sũt sub sole. Et quantò plus laborauerit ad quærendum, tantò minus inueniet. Etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curioso intelligerem.

Immodicus labor vacantiũ superuacanea scienti. euanus est.

Transit à vanis carnis voluptatibus ad studium scientiæ atq; sapietiæ, in qua pleriq; immodico sciendi atq; desiderio detenti, adeo se diuexãt & excruciant, vt noctes quoq; cum diebus insomnes ducant qui tamen post tot anxiosos labores, minus quàm modicũ omnibus suis vigiliis & laboribus inuenire potuerunt, ita vt si fiat comparatio eorum quæ nouerunt cum illis quæ adhuc ipsos latent, minimum quid & velut nihil sit æstimandum quod nouerint, comparatione eius quod adhuc ignorant: quemadmodum prolixius diximus in commentario præcedentis capituli, circa enarrationem verbi illius: Dixi sapiens efficiar, & ipsa longius recessit à me multò magis quàm erat. Et alta profunditas, quis inueniet eam? Illic dicta sunt, quæ ad sententiam propositi sermonis explicandã dicenda erãt. Quapropter breuitati cõsultentes, eadem replicare nolumus. Tantũ paucis ipsum verborum simplicem

CAP. VIII. ECCLE. 229

sensum explicemus: Dedi (inquit Ecclesiastes) cor meum, ad sciendum sapientiam, & vt considerarem occupationem illam qua plerique mortalium distenduntur & occupantur, adeo vt inueniantur nonnulli qui immodico sciendi desiderio noctes quoque ducant insomnes. Et deprehendi, quòd nullis quantũuis magnis laboribus, nullo studio quàmlibet immodico, posset homo comprehendere & penitus inuenire rationem operum dei, istorum etiam quæ sunt sub sole, tam in creaturæ administratione, tum in humanarũ rerum dispõsatione. Et quantò plus conatus fuerit ad perscrutandum opera dei, tantò minus inueniet perfectam eorum scientiam: quoniam quòd amplius inquisierit, eò plura sibi videbit restare, & eo clarius intelliget minimum esse quod nouit. Atque etiam si dixerit sapiens se quædã nosse, pauca & modica ex infinitis & maximis, non poterit tamen reperire perfectam cognitionem eorum quæ quærit, sed quasi nihilum computabuntur cognita, cum iis quæ adhuc ignorantur collata fuerint. Vel aliter illud quod dicitur: Quantò plus laborauerit ad quærendum tantò minus inueniet, &c. accipi potest, secun-

COMMENTA. IN

dñi id quod alibi dicitur: Persecrator ma-
iestatis opprimetur à gloria. Et iuxta
quod ait Apostolus: Dicentes se esse sapie-
tes, stulti facti sunt. Quod post omnia ad-
icitur: Omnia hæc, &c. solet communiter
referri ad præcedentia, quanquam ipse cõ-
textus sermonis Hebræi magis videtur ad
sequentia dirigere sermonem. Coniungit
enim sequentia præcedentibus per con-
iunctionem mediam, hoc modo: Omnia
hæc tractavi in corde meo, vt curiosè in-
telligerem omnia hæc, quod sunt iusti at-
que sapientes & opera eorum, &c.

ANNOTATIONES IN
caput octavum.

Sapientia hominis lucet in vultu eius.
Ex Hebræo alij vertunt: Sapientia ho-
minis illuminabit vel illustrabit vel
lucere faciet vultum eius, id est, faciet eum
gratosum & commendatum ac honora-
bilem. Pro eo autem quod sequitur: Et po-
tentissimus faciem illius commutabit. 70.
interpretes verterunt: Et impudens ore suo
odietur, iuxta sensum contrarium: parti
præcedenti: Ex Hebræo alij vertunt: For-

CAP. VIII. ECCLE. 230

tis vel impudens facie sua mutabitur. Vel
sic: Fortitudo siue impudentia faciei il-
lius mutabitur. Nam fortitudinem interdum
Hebræi pro duritia, impudentia vel
audacia vsurpant. Hanc autem mutatio-
nem intelligunt de bono in malum. Alij
sic vertunt ex Hebræo: Sapientia homi-
nis lucere faciet vultum ipsius, & fortitu-
dinem vel impudentiam vel crudelita-
tem vultus eius mutabit, vt significetur,
per sapientiam auferri à vultu hominis
quicquid posset offendere, ne tale quicquid
in eo appareat. Ego os regis obseruo,
& præcepta iuramenti dei. Ne festines,
&c. Hunc locum iuxta. 70. interpretes te-
statur Olympiodorus variè legi, iuxta va-
riam distinctionem. Prior distinctio atque
lectio hæc est: Os regis custodi & de ver-
bo iuramenti dei. Ne studeas ambulare à
facie eius. Cuius sensus hic est: Custodi
os regis dei & de verbo iuramenti custo-
di te, id est, caue ne temerè iures. Et ne stu-
deas ambulare à facie dei: hoc est, à deo
recedere, & extra dei voluntatem viuere.
Secundum alteram distinctionem ita le-
gitur: Custodi os regis & de verbo iura-
menti dei ne studeas siue festines à facie
eius ambulare. Cuius distinctionis hunc sen-

COMMENTA. IN

sum assignat Olympi. De verbo iuramenti dei ne studueris vel festinaueris, id est iuramenta ne temerè ac frequenter vsurpes: sed à facie ipsius, scilicet iuramenti ambulato, hoc est, abiste longius & discede à iuramento neque omnino sustine vt iocosa tuum iuramentum admittas. Sermo illius potestate plenus est. In Hebræo est: In omni verbo regis potestas est, vel, secundum quod dixerit: rex potestatem habet, quemadmodum habet vetus aeditio. In sententia nihil est diuersum à nostra lectione. Tempus & responsionem cor sapientis intelligit. In Hebræo, pro responsione, est iudicium. Intelligitur autem hoc vel de iudicio humano, id est discretionem hominis, ad hunc sensum. Cor sapientis nouit temporis opportunitatem & nouit discretionem iudicij, id est discretè iudicare quid agendum sit aut loquendum, & quando: Vel de iudicio diuino futuro, quod sapiens semper habet ante oculos ad quem sensum facile ducitur nostra lectio, si per responsionem intelligamus examen illud nouissimum, in quo unicuique erit respondendum & reddenda ratio pro omnibus operibus suis. Necessinitur quiescere, ingruente bello. In Hebræo ad verbum legitur: Et non est dimissio

CAP. VIII. ECCLE. 231

in prælio. Quod eundem habet sensum: Non est euadere in die illo prælij, cum irruerit super nos mors, vt traiciat sagitta secur nostrum. Alij sic legunt: Non est submissio vel substitutio in prælio, id est non licet submittere vel substituere seruum aut filium aut alium quemcunque pro nobis suis, dum à morte oppugnamur, sed ipsi occumbamus necesse est. Vel simpliciter, non est emissio, id est euasio vel effugium. Omnia in sensum nostræ lectionis recidunt. Vidi impios sepultos & c. Verus editio septuaginta interpretum satis nostræ lectioni consentit, habens in hunc modum: Vidi impios in sepulchra inductos, etiam de loco sancto, & venerunt, & ambulauerunt vel processerunt, & laudati sunt in ciuitate, quod sic fecissent, id est, quod iustorum fuissent operum. Nostra lectio paraphrasticè obscuram explicuit sententiam. Alij autem ex Hebræo, pro eo quod nos legitimus laudabantur vertunt, obliuioni tradentur in ciuitate vbi hæc fecerunt, vel quod hæc fecerunt. Vbi simul cum morte, significatur etiam memoria periisse mortuorum. Peccator ex eo quod centies facit malum & sustentatur & c. In Hebræo: Peccator facit malum centies, & prolongat ei, sup-

COMMENTA. IN

ple deus, vitam, vel elongat ei siue ab eo vindictam. Sunt iusti quibus mala proueniunt quasi opera egerint impiorum, &c. Nostra lectio sensum paraphrastice explicat. Textus nanque Hebræus ad verbum sic habet: Sunt iusti, ad quos peruenit quasi opus impiorum: & sunt impij, ad quos peruenit quasi opus iustorum. Hoc est, iuxta sensum nostræ lectionis. Sunt iusti quibus sic accidit, tanquàm si opera haberent impia: & sunt impij, quibus sic accipit acii opera haberent bona. Quidam Hebræorum subtili sensu præsentem locum ita enarrant. Accidit malum iustis in hoc seculo, non propter peccata eorum, sed vt tollantur ab eis peccata leuia, vt præmium suum accipiant perfectum in futuro seculo. Et e contrario bona malis eueniunt in hoc seculo, non propter ipsorum innocentiam, sed vt remuneratiorem aliquam accipiant pro qualicumque iustitia, quam aliquando hæc operantur. Nemo enim tam impius, qui non interdum boni aliquid agat, vel secundum morem & genus suum. Et hoc solum seculum auferret de labore suo. In Hebræo est: Et hoc adhærebit ei de labore suo, Vel, & hoc lucrabitur pro labore suo.

CAP. IX. ECCLE. 232

Et intellexi, quòd omnium operum dei, &c. Ex Hebræo ad verbum ita legèdum: Et vidi omne opus dei, quòd non potuit homo inuenire opus quod factum est sub sole, propter quod laborabit homo ad inuestigandum, & nò inueniet. Quinetiam si dixerit sapiens cognoscere vel ad cognoscendum, non potuit inuenire:

NONI CAPITIS

Commentarius.

Vnt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu dei, & tamen nescit homo, vtri amore an odio dign^o sit, sed omnia in futurum seruantur incerta: eo quòd vniversa æquè eueniant iusto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas & sacrificia contemnenti. Sicut bonus, sic & peccator, vt periturus, ita & ille qui verum deierat.

Proponit hæc Ecclesiastes considerationem quandam de operibus iustorum, proculdubio mirabilè: quomodo videlicet iusti & sapientes, quorù opera sunt in manu dei, i. opera secundù deû facta & à deo

COMMENTA. IN

Nescit homo directa, opera verè bona, nequeant tamè per sua opera certò cognoscere, donec in hac vita agunt, vtrum digni sint amore an odio dei: nequeunt certò cognoscere, vtrum illa sua opera verè sint accepta deo, an minus, & an propter sua illa opera tandem sint saluandi, an non. Idque propterea, quoniam nullo certo indicio vel argumento externo deus monstrat amicitiam vel inimicitiam, amorem vel odium: æquãliter in præsentì tempore benefaciens bonis atque malis, se contemnentibus & se obseruantibus, piis & impiis. Iuxta quod in Euangelio dominus ait cælestem patris benignum esse & beneficũ bonis & malis, æquè super iustos atque iniustos plures, & solem suum facientem oriri super gratos & ingratos. Sic itaque deus nunc suorum electorum opera approbat. occulto suo iudicio, & sic iustos pro operibus suis amicos & charos habet approbatione, & electione secreta, vt tamen ipsos latere velit suam illam electionem vel dilectionem, donec veniat dies illa, in qua reuelabuntur omnia, & vniuscuiusque opus quale sit (iuxta Apostolum) manifestabitur. Et licet etiam in præsentì tẽpore nonnullis signis probabilibus, & tenuibus quibusdam

1. Cor. 4.

CAP. IX. ECCLE. 233

busdam iudiciis possit homo aliquatenus cognoscere, ac velut opinari siue cõfidere aut sperare in amore dei se esse: non tamen certa cognitione id valet cognoscere, quæ ipsum reddat securum. Vnde & Paulus Apostolus ait: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Hoc est: Cõfido quidẽ, & spero, me sub amore dei esse, eo quòd nullius mali sim mihi cõsciis: iuxta quod etiam alibi ait: Gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ. Veruntamen non propter hoc certò pronuciare ausim me esse amore dignum. Nam quamuis ego ita iudicem, forsitan dominus aliter iudicat. Propter quod subiungit: Qui autem iudicat me, dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarũ, & manifestabuntur consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à deo: Hoc videlicet est quod noster ait Ecclesiastes, nescire hominem an amore an odio dignus sit, sed omnia in futurum seruari incerta. Omnia (inquit) seruantur incerta nunc & incognita: seruantur autem in futurum in illum, scilicet diem examinis nouissimi, vt tunc fiant manifesta. Quomodo & in con-

Ibidem.

2. Cor. 5.

1. Cor. 4.

COMMENTA. IN

Duplex
intelligē
tia.

elusione huius libri dicitur: Cuncta que
fiunt adducet deus in iudicium. Potest
autem dupliciter intelligi quod dicitur.
Primo modo, de amore presentis meriti,
vel odio presentis demeriti, in hunc sensu
Nemo certe nouit, utrum in eo sit sta-
tu, ut dignus sit qui ametur à deo, vel utrum
deus, propter quæ dignus sit amari à deo.
Secundo intelligitur presentis dictum de
amore finali & odio finali, in hunc sensu
Nemo nouit, utrum finaliter dignus
inuenietur amore dei, an odio. Vel de
amore prædestinationis & odio reproba-
tionis, quod in idem redit, ut sit sensus
Nemo nouit, utrum prædestinatus sit an-
que saluandus, aut præseitus siue damnandus.
Secundum utrumque autem intelle-
ctum habet præsens verbum Ecclesiastica
veritatem. Primum enim nemo certo nouit,
an in eo sit statu in quo dignus sit amore
dei aut an opera talia habeat propter
quæ dignus sit amari à deo. Si quidem
nemo dignus est amari à deo nisi in quo
est charitas dei, iuxta id quod ait Aposto-
lus, Si quis diligit deum, hic cognitus est
ab eo, hoc est, diligitur ab eo. Hoc enim
est à deo cognosci, ab eo approbari ac di-

1. Cor. 8.

CAP. IX. ECCLE.

234

ligi. Quemadmodum in Psalmo dicitur: *Psalm. 17.*
Nouit dominus vias iustorum. Contra ve-
rò, factis virginibus & aliis quibusdam in-
aniter de miraculorum potestate gloriantibus,
dicitur: *Matt. 7. Mat. 25.*
Nescio vos, quia, scilicet
vos non approbo, non diligo. Nemo au-
tem dignus est amari à deo, nisi propter
opera bona ex charitate siue ex fide per
charitatem operante procedentia. Quem-
admodum sanctus Apostolus indicat, di-
cens: In Christo Iesu neque circumcisio
aliquid valet, neque præputium, sed fides
quæ per charitatem operatur. Et alibi: Cir-
cuncisio nihil est: & præputium nihil est,
sed obseruatio mandatorum dei. Et do-
minus in Euangelio ait: Si vis ad vitam
ingredi, serua mandata. Obseruatio ve-
rò mandatorum dei, sine charitate nemi-
ni est possibilis. Nemo autem absque spe-
ciali reuelatione dei certo potest scire, certo no-
se habere charitatem qua diligitur deus *uit se ha-*
super omnia. Tam & si enim ex operi-
bus suis possit charitas utcumque depre-
hendi, & de ipsius presentia probabilis co-
gnitio haberi, iuxta illud quod ait beatus
Gregori. Amor dei operatur magna, si
est: si operari renuit, amor non est, cer-
ta tamen notitia non potest cognosci, an

COMMENTA. IN

insit an absit: Tum quòd eius actus sit ad-
similis cum operatione amoris naturalis,
ita vt vix oculatissimus possit discernere
inter affectionem naturalis amoris, qui
natura est insitus, & affectionem superna-
turalis charitatis, quæ per spiritum sanctum
infunditur cordibus nostris. Multi enim
multa & magna operantur, quæ ex miro
videntur amore procedere, vbi tamen ra-
dix non est diuinæ charitatis, sed tantum
impetus & feruor naturalis amoris. Quæ-
admodum videlicet homines multum cho-
lericos, feruore multo quem illis submini-
strat cholera ardentis magno nonnun-
quam zelo videmus commoueri. Melan-
colia graues, à multis quibus vtantur cæ-
teri, mirabiliter videmus abstinere: san-
guineos verò multa compassione subina-
de permoueri, & libertatem magnam in-
distribuendo ostendere. Flegmaticos nec
longanimitatem & patientiam quandam
naturalem, etiam magnis in rebus, exhibe-
re. In quibus tamen omnibus contin-
git penitus abesse radicem charitatis. Hinc
Paulus Apostolus, de charitatis eminentia
verba faciens ait: Et si habuero prophe-
tiam, & nouerim mysteria omnia, &
omnem scientiam, & si habuero omnem

Rom. 5.
Obserua
hæc dili-
genter.

1. Cor. 13

CAP. IX. ECCLE. 235

fidem, ita vt montes transferam, charita-
tem autem non habuero, nihil sum. Et si
distribuero in cibos pauperum omnes fa-
cultates meas, & si tradidero corpus meum
ita vt ardeam, charitatem autem non ha-
buero, nihil mihi prodest. Quæ verba li-
cet secundum hyperbolen videantur in-
telligenda, tacite tamen in eis videtur in-
dicare voluisse Apostolus: ea etiam quæ
hominibus permagna plurimumque suspi-
cienda videntur & incredibilis sanctimo-
niæ signa, posse fieri absque vera dei cha-
ritate, & absque cælestis regni merito. Et
istiusmodi igitur externis operibus, quan-
tamlibet hominum existimationi magna
videantur, non potest homo certum acci-
pere testimoniũ, quòd amore dignus sit.
Quid enim maius inter externa possit vi-
deri, quàm in pauperum subuentione vni-
uersas facultates impendere, quod perfe-
ctionis disciplinam inquirenti dominus
Iesus legitur respondisse: aut corpus ad flā-
mas tradere, in quo plurimorum marty-
rum celebratur nobis gloria? Et tamen
sine charitate possunt ista fieri, & facta a-
morem dei non promereri. Quæ igitur
externa esse poterunt, è quibus firmum
poterit sumi testimoniũ? Sed dices: Ea

Mat. 19.

1. Cor. 13. quæ deinde apud Apostolum sequuntur, cum ait: Caritas patiens est, benigna est, non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa. & c. hæc videtur esse certa charitatis indicia. Quis verò poterit nosse, si hæc omnia in se ita ut oportet habeat? Esto enim in te sentias patientiam aliquam: & benignitatis non nihil, percipis te non ita multum ambitione inflari, non multum ira vexari aut iniuria torqueri: sic & de aliis quæ narrat Apostolus, esto tibi videaris secundum partem aliquam ea in te persentire: qui tamē scire poteris, an tanta sit in te horum bonorum mēsurā atq; perfectio, quā tam requirit charitas? Fortē enim minus habes in horum aliquo, quā charitas patiatur. Quis nosse potest, si patientiam in se tantam habeat, tantam benignitatem, tantam mansuetudinem, quantam requirit diuina charitas? Aut si ab æmulatione, irritatione, ambitione, aliisque malis abstineat, quantum illa deposcit. Maximē cum singula prædictorum homini possint inesse à natura, absque charitate. Ut potest homo ex naturali complexionē exhibere patientiam magnam, & benignitatem multam ostēdere, potest cauere ab ira, æmulatione, ambitio

Obiectio
nis ppositio
ta solutio

ne, aliisque malis, ne multum se prodant, in quo tamen non erit charitas. Cum igitur neque ex his quæ vt proprios effectus & peculiare proprietates assignant Apostolus certò possit colligi præsentia charitatis, manifestum est, nulla ex re potest certò sciri ab homine quantumuis bono, quo in statu viuat, sic vt sciat, amore an odio dignus sit. Quòd si quis obicit illud Apostoli: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, & c. ac deinde: Certò sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, & c. Neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. In hoc enim verbo Paulus videtur vt certum asserere, se habere charitatem dei, insuper & hoc, quòd non possit illam perdere, ac proinde certò cognouit se videtur, quòd amore dignus esset, quoniam qui certus est se habere charitatem, hunc consequens est certò cognoscere, quòd amore dignus sit. Obiectioni huic responderi solet à quibusdam, Paulum ex reuelatione cognouisse, quòd charitatem haberet, ac proinde amore dignus esset. In pposito verò fit sermo de cognitione hominis, absque reuelatione diuina.

Obiectio altera.

Rom. 8.

Obiectio nis resolutio prior.

*Altera
responsio.*

Veruntamen & aliter responderi potest, dicendo, Apostolum in prædictis verbis præcipuè voluisse commendare præcellentiam & fortitudinem charitatis. Dixerat enim paulo ante: Scimus, quòd diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. Quo verbo indicauerat, charitatem ita hominem in quo fuerit roborare, vt nullius creaturæ virtute possit superari, neque per vilius creaturæ vim aut violentiam illa spoliari, id quod veritatem habet certissimam. Quemadmodum enim solus spiritus sanctus & caritatem in cordibus electorū diffundit, nulla autem creatura potens est eam donare, sic idem ipse spiritus sanctus eam in nobis per se conseruat & custodit, donec per peccatum nos ipsos ea reddamus indignos, eamque velut expellamus ab anima. Nulla autem externa violentia nobis eam potest adimere. Atque hoc est cuius declarationem sanctus Apostolus multis verbis profecquitur, dicens: Si deus pro nobis, quis contra nos? & cætera multa quæ deinde sequuntur. Vbi manifestè vides ex ipsa ratione sermonis, dicendo: si deus pro nobis: ipsum non definitè asserere, quòd habeat charitatem, sed hoc tantum præsup-

Roma. 5.

ponere, & loqui de se vt charitatem habente. Ac deinde ex hac suppositione adiungit, dicens: Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Quasi dicat: Eo supposito quòd deus sit pro nobis, quòdque nobis ipse dederit suam charitatem, quid iam inueniri poterit tam potens aut violentū quod nobis possit auferre illā tam dignanter donatam à deo? Et post pauca concludens, subiungit: Certus sum enim, quia neque mors neque vita poterit nos separare à charitate. Secūdum quæ verū & genuinū Pauli intellectum manifestū est aduersus prædicta nihil cōcludi. Nos enim impresentiarum hoc tantum dicimus, neminè certò scire, an in charitate vera existat. Apostolus verò non aliud ibi indicat, nisi charitatem dei eos quos repleuerit aduersus omnia oppugnata sufficienter munitos reddere, vt nihil sit in eis dānationis qui eam habent, sed vertantur eis in bonum omnia: quod nostro proposito nihil aduersatur. Relinquitur itaque secundum prius assignatam intelligentiam de amore præsentis meriti & odio præsentis demeriti, verum esse nostri conationatoris verbū: Nescit homo, vt in odio an amore dignus sit: quoniam videlicet

COMMEN. IN

nemo certò nouit, an secundum præsens
Amor meritù dignus sit amari à deo. Vbi tamen
dei gene- aduertendum est amorem istum intelligi
ralis & debere non generalem, sed speciale, quo
peculia- deus suos amat amicos & filios. Amore
ris. nãq; generali, digna est amore dei omnis
ipsius factura, & amore isto amat omnia
secundum bonitatè naturæ quam ipse con-
didit. Odio quoque huic amori opposito,
Sapiẽ. 11 nullã creaturam potest odire deus. Iuxta
quod alibi dicitur: Diligis omnia q̄ sunt,
& nihil odisti eorũ quæ fecisti: nec enim
Gene. 1. odians aliquid cõstitiisti aut fecisti. Et in
principio Genesios dicitur: Vidit deus cu-
1. Tim. 4. ita quæ fecerat, & erant valde bona. Pau-
lus quoque ait: Omnis creatura dei bona
est. Non potest autem non diligere deus
omne quod bonitatem aliquã habet, quo-
niam ab ipso est omnis bonitas. Amor er-
go iste intelligendus est amor specialis
atque gratuitus, quo suos amicos & filios
amat deus, tanq̄ vita eterna secundũ eum
Alter in statum in quo sunt dignos. Et odium in-
tellektus telligitur speciale illud, quo impios odire
verbi pro dicitur, tanquã reprobati dignos propter
positi de impietatem. Habet item veritatem præ-
amore et sens Ecclesiastæ verbum in sensu altero,
odio fina de amore finalis approbationis, & odio
li.

CAP. IX. ECCLE. 238

finalis reprobationis. Nemo enim nouit
vtrum à deo sit prædestinatus ad vitam,
an præcitus ad mortem: vtrum finaliter
sit assumendus ad gloriam, aut reprobandus
ad pœnam. Qui enim hodie bonus
est, & secundum præsens meritum amore
dignus, fortè post diem vnã aut alteram
secundum demeritum quo offendet, non
permanebit amore dignus, sed efficietur
dignus odio. Vnde licet ad tempus quis
bonus sit, & secundum præsens meri-
tum dignus amore, non tamen consequi-
tur ipsum esse electum ad vitam aut di-
gnum amore illo finalis approbationis &
beate remunerationis. Multi enim (iuxta
verbum domini, sunt vocati, pauci verò
electi. Hinc Paulus apostolus suos præmo-
net, dicens: Qui stat, videat ne cadat. Et a-
libi: Tu fide stas, noli altum sapere: sed time.
Et iterum aliis in locis, quã sollicitè
suos admonet, viuere dignè vocatione
qua erant vocati, & dignè deo à quo vo-
cati fuerant. Petrus quoque vocatos hor-
tatur satagere, vt per opera bona, voca-
tionem suam faciant. Contrã quo-
que, qui secundum præsens demeritum
digni sunt odio, non est necesse,
vt finalis odio, siue odio reprobationis

Mat. 22.

1. Co. 10.

Rom. 11.

Eph. 4.

2. Re. 1.

sint digni, quoniam qui nunc malus est, & odio dignus secundum præsens demeritum, potest agere peccatorum suorum pœnitentiã & amore dignus fieri: Juxta quod ait Saluator noster in euangelio: Pœnitentiã agite & credite euangelio: appropinquabit regnum cœlorũ. Sunt autem vtriusque partis, tum in sacris historiis, tum in vita communi, exempla plurima: quorum illa hominem quantũvis ornatum virtutibus, meritò semper debent opera sua. Hæc verò peccatorem quantumlibet sordidum debent erigere ad spem consequendæ veniæ, ne computrescat & pereat quasi iumentum in stercore suo. Ob hoc enim potissimum videtur deus voluisse hominem celare huius rei cognitionem, ne qui prædestinatos se scirent & amore dignos vana securitate torperent à studio honorum operum, aut qui reprobandos se ante tempus cognoscerent animo deiecto, & desperato ad quæuis sine freno vitia peragenda sese dedarent. Nunc verò, dum & prædestinati & reprobandi æque ignorant quid de se sit agendũ, inter spem metũque dubij,

Mar. 1.

*Prou. 28
Iob 9.*

*Iob. 2.
Propter bonũ nõstrũ voluit deus celare finem nostrum.*

per spem quidem eriguntur qui ceciderint vt resurgant, per timorem verò suffulciuntur qui stant ne cadant, & in bono opere firmantur ne otio torpeant. Qui enim in peccatis se esse cognouit, dum ignorat odio sit an amore finali dignus, confidens se posse fieri dignum amore, etiamsi nunc dignus sit odio, hinc sibi sumit fiduciam reurgendi à malitia virtutẽque sectandi, dicens: cum Propheta: *Quis scit, si conuertatur deus, & ignoscat, & relinquat post se, benedictionem?* Contrà, qui in testimonio bonæ conscientia opinatur se modò in amore dei esse, quia ignorat vtrum finali odio vel amore sit dignus, sciens in vita ista se non esse securum, sancto timore compefcitur, ne in se infletur superbia aut conta bescat accidia, sed magis vt vocationem suam per bona opera certam faciat, bona sollicitudine indefessam curam geret. Propter quod, Paulus apostolus ait: Cum metu & tremore salutem vestram operamini. Et Psalmista: *Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Et per Sapientem dicitur: Qui sine timore est, non poterit iustificari. Et iterũ: Si non in timore domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua.*

Iob. 2.

Phil. 2.

Psal. 2.

Ecl. 1.

COMMEN. IN

Hoc est pessimum inter omnia quæ sub sole sunt, quia eadem cunctis eueniunt. Unde & corda filiorum hominum implentur malitia & contemptu in vita sua: & post hæc ad inferos deducuntur.

Questio
Propositur
ex verbis
xxix.

Quomodo potest pessimum dicere vit sapiens, quod ita deus secundum suæ sapientia occultum consilium vult fieri? An potest esse malum dei propositum, qui totus est bonus & perfectè sapiens? Nonne item diuina bonitas peculiari modo in hoc clarificatur quòd ita bonis & malis in præfenti tempore, æquè omnia eueniant? Sic enim in sacro euangelio filius hoc patris ascribit beneficentiæ & perfectioni, nos quoque ad exempli illius imitationem inuitans, dum ait: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, vt sitis filij patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Ac post pauca: Estote ergo vos perfecti, sicut pater vester cælestis perfectus est. Et apud Lucam in eadem sententiâ dicitur: Diligite inimicos vestros, &c. & eritis filij altissimi quia ipse benignus est super ingratos, & malos.

Mat. 5.

Luc. 6.

CAP. IX. ECCLE. 246

Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Quomodo ergo potest hoc dici pessimum, quod cunctis eadem eueniunt? Duplex potest quæstioni adhiberi responsio. Prior est, dicendo verbum istud pronuntiarî ex persona impietium: quem admodum & ea quæ paulò post sequuntur ex ore stultorû videntur proferrî. Homo nanque animalis qui nõ nouit. quæ dei sunt, secundum suum humanum arque mundanum iudicium pessimum hoc esse iudicabit æquè benefacere bonis atque malis: & non respiciens ad retributionem post venturam, tantum atque deus bona ac mala præfentia, iudicabit hoc planè iniquum esse, vt nõ melius fiat bonis & bene meritis, quàm malis ac male meritis. Natura enim docemur specialiter beneficiis afficere illos qui nobis priores benefecerunt, aut qui de nobis sunt bene meriti. Iudicat igitur animalis homo esse rationi contrarium & naturali æquitati aduersum consilium dei: & euenit illi quod dicit Apostolus: Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. 1. Cor. 2. Stultitia enim est illi, ipsû videlicet quod est dei: & non potest intelligere, quia spiritaliter examinatur. Ac verò spiritualis

Responsio
ad quæstionem
prior.

1. Cor. 2.

homo qui secundum spiritum dei omnia scrutariem, etiam profunda dei, omnia iudicat, qui in futuram retributionem respicit tam differetem, venturam super bonos & malos: hic longè optimum & sapientissimum iudicat esse consilium dei sic ipsius liberalissimæ & patientissimæ bonitati consonum, vt tamen æquitati rectissimæ iustitiæ in nullo sit aduersum, aut rationi contrarium. Huius sententiæ est Olympiodorus in propositum locum ita scribens: Quod autem malum vocauerit cõmunionem illam, æqualitatemque euentuum, ita intelligendum est, vt hæc verba proferantur ex persona præde rebus ipsis iudicantis. Altera est responsio, dicendo verbum istud ex persona sapientis pronuntiari: pessimum verò, non nisi secundum occasionem dici, eo quod plurimorum videatur esse malorum occasio inter homines, quod ita æqualiter bonis ac malis omnia eueniant. Cuius declaratio statim subiungitur, dum consequenter dicitur: Vnde & corda filiorum hominum implentur malitiæ & contemptu in vita sua: & post hæc ad inferos deducuntur. Si enim deus in presenti tempore malis non æqualiter sua præstaret beneficia

Responso
posterior.

vt bonis, sed malos duris tormentis & cruciatibus affligeret, bonos verò abundantia bonorum omnium satiaret, hac inæqualitate auocarentur homines à malitiæ & cõtemptu, quibus nunc in presenti vita implètur. Nunc verò, dum impiis nihil ob suam malitiæ obringit mali, immò viuunt in impietate sua voluptuosius, iustus verò per suam iustitiæ nihil accedit bonorum quæ videntur in hoc tempore, sed magis afflictiones & persecutiones sustinent in iustitiæ sua, iuxta illud Apostoli: Omnes qui pie volūt viuere, persecutio nem patiuntur, occasione hinc sibi impij sumunt peccati liberius, & sine vilo retinaculo adiciendi peccata peccatis: ita vt impleantur corda eorū peccatis, ac tandè in cõtemptum veniāt. Iuxta quod per Sapientem dicitur: Impius cum in profundū venerit, contempnit. Et per Apostolum de iisdem dicitur: Qui desperates siue (vt ex Græco rectius legendum putat Hieronymus) indolentes, tradiderunt semetipsos impuditiæ, in operationem omnis immunditiæ, &c. Atque hoc modo patet, quod non insipienter dixerit sapiens, secundum occasionem malum & pessimum hoc esse, quod ita cunctis eadem eueniant: neq;

2. Ti. 3.

Pro. 18.
Eph. 4.

COMMENT. IN

hoc dicendo, vllam diuinæ sapientia: aut bonitati fieri iniuriam.

Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Melior est canis viuus, leone mortuo. Viuentes enim sciūt se esse mortuos. Mortui verò nihil nouerunt amplius, nec habent vltra mercedem, quia obliuioni tradita est memoria eorum. Amor quoque & odium & inuidia simul perierunt: nec habent partē in hoc seculo & in opere quod sub sole geritur. Vade ergo & comede in laetitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum quia deo placent opera tua. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. Perfructe vitam cum vxore quam diligis, cunctis diebus vite instabilitatis tue qui dati sunt tibi sub sole, omni tempore vanitatis tue. Hæc est enim pars in vita & in labore tuo, quo laboras sub sole. Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.

Hæc omnia cum iis quæ sequuntur, tamen si accipi & exponi possint vt ex persona sapientis dicta, secundum mysticam intelligentiam (quemadmodum posterius explicabitur) videtur tamen magis

CAP. IX. ECCLE. 242

consonum literæ, vt accipiantur dicta in persona hominum voluptariosum atque insipientium. Quia enim statim dixerat pessimum esse quod sic eadē omnibus eueniant, quòdque inde corda hominū impleatur malitia & contemptu, donec ad inferos perueniant: iccirco nunc congruè subiungens modū exprimit, quo se homines illi mali ad abundantia malitia exhortantur, & quo modo in contemptū illum veniant, vt peccata nihili æstiment & absque vllō timore mala perpetrent. Primò itaque, mortis hi sibi proponunt certitudinem, quam vident se non posse effugere: deinde, quàm misera sit iuxta ipsorum falsam æstimationem conditio mortuorum, considerant, eo quod omnium expertes sint & ignari quæ sunt in seculo isto: ac deinde, ad perfruendum voluptatibus vitæ huius se cohortantur, vt saltem hoc tempus breue quo super terram conceditur viuere in voluptatibus suo iudicio feliciter expendant. Est autem sermonis ipsorum exordium rectum & verum, sed malo tandem fine clauditur. Cùm enim dicunt, mortis certitudinem considerantes. Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam, verè dicunt, neque verbum

Personæ hominū stultiorū assume sapiens.

COMMENT. IN

hoc est inspicit̄, intellectum de vita ista qua super terram uiuitur. Hæc est enim lex super omnes filios Adâ, ex generali decreto quo dixit dominus Adâ & uiuet *Gene. 3.* sis posteris eius: Puluis es & in puluere reuerteris. Iuxta quod sanctus Apostolus ait. Statutū est hominib⁹ semel mori, post hoc autem iudicium. In eo autem quod deinde adiciunt: Melior est canis uiuus leone mortuo, figurata loquutione significare uolunt, conditionem uilissimi inter uiuentes præferendam esse conditioni præstantissimi mortuorū, i.e. est, inter eum qui inter uiuentes uilis etiam est atque despectus (quemadmodum canis comparatione ad leonem despicitur) meliori statu & conditione esse, illo qui dum uiuere magnus & honorabilis fuit: (quomodo est leo inter cætera animalia præcipuè nobilis) nunc autem morte absumptus omni sua gloria priuatus iacet ignobilis. Cuius dicti declarationem statim adnequationem assignantes, quæ dixerint, scilicet mortuorum, esse præferendam conditionem mortuorum, his uerbis: Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui uero, nihil nouerunt amplius, nec habet ultra mercedem: quia obliuioni tradita est memoria

Sors uiuorū præferenda uideatur sors mortuorum.

CAP. IX. ECCLE. 243

eorum. Viuentes (inquiunt) saltem hoc sciunt, quod fiat morituri. In quo uerbo, paululum quid exprimentes, plura intelligunt. Perparum enim est uiuenti, scire quod sit moriturus: sed qui hoc nouit, nondum mortuus est ille, & nouit adhuc quæ apud uiuentes aguntur, oblectationemque habet in illis, & frui potest uiuentium voluptatibus. Cui enim mors restat, hic morte nondum absumptus est: sed in uita degit, mortuorum uoluptatibus adhuc ualens perfrui. Mortui uero qui non sciunt se morituros, quibus non in futurum mors restat, sed in præterito iam morte absumpti sunt, hi nihil amplius nouerunt, insipientium & carnalium iudicio ac proinde nullam ultra possunt habere oblectationem in re qualibet, non amplius quam lapis aut tricus in quo non est intellectus. Existimant namque insipientes & uoluptarij isti, quod cum corpore simul intereat anima, quemadmodum brutis contingit: atque ideo sibi persuadent, post mortem nihil scire homines, nihil amplius quam animalia bruta cum morte fuerint absumpta. Ad idem spectat quod addunt: Nec habent ultra mercedem, id est, nihil illis manet præmij post mortem, sicut animalibus brutis post mortem nihil

COMMENT. IN

mercedis relinquitur. Quia obliuioni tradita est memoria eorum, tam coram deo, quam coram hominibus: quoniam iuxta illorum existimationem, non cogitat deus de mortuis vlla mercede remunerandis, neque vllam de eis vltra curam gerit postquam mortui fuerint, quemadmodum neque brutorum. Dicitur enim memoria illius obliuioni tradita, cuius non vltra cura geritur: quemadmodum e contrario dicimus cogitari de illo & illum esse in memoria, cuius habetur cura sollicita. Apud homines vero quomodo mercedem nullam vltra habeant & quomodo obliuioni tradatur eorum memoria, ad oculum quotidie cernimus. Qui enim per mortem ex mundo discesserunt, nihil vltra ex mundo consolationis vel gaudij possunt percipere, & sicut nihil ipsi valent secum deferre, dum emigrant, iuxta illud Psal. Diues cum interierit non sumet omnia, neque descendet cum eo in infernum gloria eius, ita post discessum nihil a superstitionibus ad illos potest transmitti, quod eis ad vllum vsum vel consolationem possit proficere. Vnde fit, vt viuentes non vltra cogitent aut sollicitudinem gerant pro mortuis, ad vlla obsequia vel beneficia prestanda.

*Memo-
ria mor-
tuorum pe-
rit homi-
nibus.
Psal. 48*

CAP. IX. ECCLE. 244

quibus prodesse non possunt. Adiungunt deinde: Amor quoque & odium & inuidia simul perierunt, nec habet partem in hoc seculo, & in opere quod sub sole geritur. Quod verbum intelligi potest de amore, odio & inuidia quibus mortui afficerentur erga viuentes, vel e contrario, quibus viuentes illis defunctis afficerentur sub illis tribus expressis affectibus alios quoque subaudiendo, qui non exprimuntur. Vt sit sensus, neque mortuos vltra affectionibus moueri erga viuentes, quemadmodum solent cum viuerent, neque viuentes vltra erga illos affici, quoniam obliuioni traduntur ab ipsis, sicque vtrique obliuiscuntur alterorum, & desinunt vtrique erga alteros affici, vt ostendantur omnino nihil commune habere mortui cum viuentibus, dum neque cognitio illis vlla neque affectio pristina relinqui dicitur. Quod clarius explicat clausula sermonis, qua dicitur: Nec habent partem in hoc seculo, & in opere quod sub sole geritur. His itaque velut pro fundamento vanitatis suae premissis, pergunt insipientes suae prauae exhortationis edificium superstruere, dicentes:

COMMENT· IN

Sermo stultorū & voluptuorū hominū ad voluptates se exhortātium.
Vade ergo, & comede in læticia panem tuum, & bibe cū gaudio vinū tuum; quia deo placent opera tua. Posteaquam (inquiunt) breue est vitæ præsentis tempus, & post modicum nihil futuri sumus, neque quicquam tunc habituri cōsolationis aut gaudij, venite & fruamur bonis huius vitæ, quandiu nobis conceditur tempus vitæ præsentis, ne omnino priuemur sensu bonorum. Enumerant autem illa particulariter in quibus potissimum consistit voluptas corporis, nempe ciborū ac potuū delicias, vestium ornatum, odoramentorum suauitatē, rerum carnaliū vsus, quæ per ordinē particulatim enarrāt. Primum quidem, dum aiunt: Vade ergo, & comede in læticia panem tuum, & bibe cū gaudio vinum tuum. In quo potest intelligi quicquid solet deliciarum & gaudiorū in huiusmodi voluptariis conuiujs adhiberi. Vnde signanter dicūt: Comede in læticia, & bibe cum gaudio. Ornatum autem vestium pulchrē notāt, cum aiunt: Omni tēpore sint vestimenta tua candida, id est, splendidis semper induere & ornatis vestibus, quibus has omnibus conspicuus & habearis gloriosus. Candida namque vestimenta ad gloriam & magnificentiam

CAP. IX. ECCLE. 245

pertinent. Propter quod, triumphatores olim candidis solent indui vestibus. Et in euangelio de superbis Scribis legimus, quod *Mar. 12.* amabant in stolis ambulare, quæ sunt vestimenta insigniter candida. Odoramentorum suauitatē consequenter indicant, cum adiungunt: Et oleum de capite tuo non deficiat. Sub oleo namque omnia preciosorum vnguentorū genera intelliguntur, quoniam ex oleo conficiuntur vnguenta. Vnguenta autem & oleum adhiberi solita ad delicias, est manifestū. Hinc enim *Psal. 103* dicitur: Ut exhilaret faciē in oleo. *Iudit. 10* Et de Iudith legimus, cū se pararet ad illucindū atque decipiendū Holofernē, vniuersis se vnguento optimo. Postremo, venereæ rei oblectationē notant, dicētes: Perfruere vita cum vxore quā diligis, cunctis diebus instabilitatis tuæ qui dati sunt tibi sub sole, omni tempore vanitatis tuæ. **Quod enim dicitur: Perfruere vita cum vxore quam diligis, honesta circumloquutione eam significant quæ est in coniugali commercio delectationem.** Cæterū, dies vitæ instabilitatis hominis & tempus vanitatis eius, dicitur totum tempus vitæ præsentis, eo quod vita ista instabilitatē & vanitatem habeat, propter defectum

COMMENTA. IN

& transitum : quoniam & ipsi transeunt,
& nos in ipsis continuò labimur, atque ad
finem tēdimus. In hac autem exhortatio-
ne sua, insipientes isti mundo sapientes,
ad eam confirmādam, quo efficacius per-
suadeant, duo quædam intexunt, quæ ad
persuadendū videntur efficacia: Prius est,
quod in exhortationis principio dicitur:
Quia deo placent opera tua. Quasi di-
cant: Fidenter lætare & frueri iis quæ ti-
bi concedantur voluptatibus, in cibo po-
tu ac reliquis. Neque est cur deum me-
tuas aut propter ipsum ab huiusmodi ab-
stineas, quum non possis scire, an placeat
an displiceant illi opera tua, imo cum ma-
gis appareat illum tua opera approbare
dum nullam tibi vindictam infert, sed æ-
què tibi omnia eueniunt sicut aliis, qui ab
huiusmodi voluptatibus abstinent: in quo
videtur ostendere, sibi non minus place-
re vitam huiusmodi voluptariam, quàm a-
liorū qui ab illis abstinent. Posterius quod
exhortationi possit efficaciam dare, ipsum
est quod subiungitur. Hæc est enim pars
in vita & in labore tuo, quo laboras sub
sole. Quasi dicant: Nihil aliud potest ho-
mo commodi aut boni accipere in mun-
do isto, nisi prædictarum fruitionem volu-

Quare
deum nō
metuant
mali.

CAP. IX. ECCLE. 246

ptatū: hæc est ipsius in vita portio, hoc est
optimum & præstantissimum quod ipsi
possit contingere, neque post mortem est
expectandum bonum aliud: Cū igitur mi-
serum sit, penitus bonis omnibus priuari,
sitque præstantius aliquid quamuis modi-
cum, quàm omnino nihil accipere, multū
efficacia: ex hac consideratione videtur
habere præmissa insipientium exhortatio.
Vnde & continuò ad idem propositū sub-
ditur: Quodeunque facere potest manus
tua, instanter operare: quia nec opus nec
ratio, nec sapientia, nec sciētia erunt apud
inferos, quo tu properas. Cuius verbi hic
est sensus: Interim donec in vita ista agis,
in qua potens es bonis huius mundi per-
frui, vtere omnibus quibus potes volupta-
tibus, fac aude & er, fidenter & liberè, abs-
que omni timore vel sollicitudine, quic-
quid potes facere, ad perfruitionē munda-
narum voluptatum. Non enim diu tibi cō-
cedetur istis perfrui, quoniam ad inferos
tu properas. i. non longè abes à morte, post
paululū de vita ista aufereris, & ad inferos
sive in mortē ibis, ad sepulchrū & pditionē:
vbi nulla tibi erit vitalis operatio, vbi
nō poteris vltra operari aliqd vel facere,
in quo te oblectes, vt modò facis dū viuus

in presenti tempore neque ratio vlla vel cogitatio tibi erit, nulla sapientia, nullum cōsiliū, & omnino nullius rei cognitio, ac proinde nulla tibi illic oblectatio, nulla voluptas esse poterit. Hactenus insipientium verba perdurant, quibus ex confidēte ratione aequalitatis quæ in presenti tempore inter bonos & malos cernitur, & ex ignorantia futuræ retributionis, seinuicē cohortantur, ad perfruendum temporalibus voluptatibus. Quibus verbis penē per omnia consonant illa quæ in libro Sapientia ex eorundem insipientium persona proferuntur, aliquanto etiam apertius & liberius: In cuius libri cap. 2. ita legitur: Dixerunt enim impij cogitantes apud se nō rectē: Exiguū & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post hæc erimus tanquā si non fuerimus, quoniam fumus & flatus est in naribus nostris, & sermo scintilla ad commouendum cor nostrum. Quia extrinsecus cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur tanquā mollis aer, & transibit vita nostra tanquā vestigiū nubis, & sicut nebula dissoluetur, quæ fugata est à radijs so-

Sapient. 2.

lis & à calore illius aggrauata: & nomen nostrum obliuionem accipiet per tēpus, & nemo memoriam habebit operum nostrorum. Vmbra enim trāsitus est tempus nostrum, & non est reuersio finis nostri, quoniā cōsignata est, & nemo reuertitur. Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura, tanquā in iuuentute celeriter: Vino precioso & vnguentis nos impleamus, & nō prætereat nos flos tēporis. Coronemus nos rosis, antequā marcescant, nullum prætiū sit quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo vestri exors sit luxuriæ nostræ, vbiq; relinquamus signa lætitiæ, quoniā hæc est pars nostra, & hæc est fors nostra. Hactenus apud sapientē loquitur insipientes & impij. Quæ omnia quæ apte cōueniant cū iis quæ in presenti loco ex eorundem persona dicuntur, quilibet attentē considerans facillē perpendet. Post sunt nihilominus prædicta omnia accipi, vt in persona sapientum prolata. Ac tunc quidē illa quæ in principio proponuntur, de mortis ineuitabilitate, deque cōditione viuorū præferenda cōditioni mortuorū, & cætera quæ ad exhortationē vsque sequuntur, secundū corpus ad vitā præsentē omnia debent intelligi, in hunc modū. *Altera expositio secundum quā præmissa ex persona sapientis licet accipere.*

COMMENTA. IN

Nemo est qui possit secundū corpus semper viuere, & qui habeat spem mortis corporalis effugiēda. Canis viuus melior est leone mortuo. i. homo quamlibet vilis & despectus melioris conditionis est adhuc vita corporis viuens, quā superbia, aut malitia mortuus: quoniam videlicet vita corporis viuēs est in statu merendi, in quo possit agere penitentiam peccati & vitam æternam bonis operibus promereri. Qui autem iam mortuus est, huic tempus merendi & respiscendi pertrāsiit, neque vnq̄ ad ipsum redire poterit. Viuentes enim sciunt se esse morituros, ipsis adhuc mors restat subeunda, & mortem habētes ante oculos occasionē inde accipiunt respiscendi à malitia. Mortui verò nihil amplius nouerunt. i. non vltra tēpus aut modum sciunt quo se possint iuuare, vt à miseria sua liberentur, nihil est illis vltra cōsiliij, sed desperata sunt res eorum. Nec habent vltra mercedem, siue apud Deum, siue apud homines. Apud deum quidē mercedem bonam vltra non habent, non est quod expectent ab eo quicquā boni prāmij: quoniam post mortem (iuxta verbum

Gal. 6.

Apostoli) quæ seminauerit homo in cor-

CAP. IX. ECCLE. 248

pore, hæc & metet: qui in carne seminauerit, de carne metet corruptionem: qui verò in spiritu seminauerit, de spiritu metet vitā æternam. Impiis ergo defunctis in impietate sua non est vltra spes bonæ mercedis apud deum, cum in corpore agentes non seminauerint in spiritu, vt meterent vitam æternam, sed in carne tantum vnde metant corruptionem. Apud homines item non habent vltra mercedē, quoniam ab hominibus nihil commodi aut obsequij aut cōsolationis potest illis præberi. Tradita quoque est obliuioni mortuorum illorum memoria. Apud deum quidem, quatenus de eis à damnatione eripicndis non cogitat, sed in perditione æterna eos relinquit. Iuxta quod in Psalmo dicitur: Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorū non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt. Apud homines verò, quoniā post paululū, vel apud nullos vel apud paucissimos viuentium, remanet mortuorum memoria, neque vltra quicq̄ de istis adiuuandis illi cogitant. De iustus verò dicit scriptura: In memoria eterna erit iustus. Et alibi: Corpora eorum in pace sepulta sunt, & nomen eorum viuet in generatione & generationē. Amor

Psal. 87.

Psal. 111.
Eccle. 44.

COMMENTA. IN

quoq; & odiū & inuidiā simul perierunt. quantū ad bona huius mundi, quoniā non vltra erga res istas huius mundi sic afficiūtur, quē illis iā prodesse non possunt, sicut olim his afficiebātur donec in vita essent: & omnino sunt expertes illorū quæ sunt in hoc seculo, quoniā nihil eorum possunt consequi, & ex nulla re huius mundi valet vllā cōsolationem accipere, neque quicq; habent cum viuentibus commercij. Nūc sequitur exhortatio, quæ secundū mysticā intelligentiā erit enarranda, in hunc sensum. Quia igitur omnes mori necesse est, & quia post mortem impiis tam est malū postq̄ sine bono merito tempus merendi perdidierint, iccirco dum tēpus habemus operemur bonū, seminemus in spiritu, vt post mortē bonā messem inueniamus, vt tam æternā. Vade ergo tu quisquis tibi vis prospicere in illū diem, & comede panem tuum ac bibe vinum tuum in læticia: panem. s. illum pro quo oramus quotidie, & centes: Panem nostrum quotidianum vel supersubstātialem da nobis hodie, panem illum qui de seipso dicit in Euāg. Ego sum panis viuus qui de celo descendi. Panem illum & vinum illud de quibus loquitur iā pientia dicēs: Venite & comedite panem meum,

Exhortatio moralis & mystica.

Matt. 6.
Ioan. 6.
Prouc. 9.

CAP. IX. ECCLE. 249

meum, & bibite vinū quod miscui vobis. Vel secundum metaphoram intelligitur fieri exhortatio ad curam bonæ conscientie, vt sit sensus: Vade & cura habere ante omnia conscientiam bonam, quæ te oblectet in ea quæ ab ipsius securitate procedit læticia, amplius quàm possit homo carnalis in cibo aut potu delectari. Iuxta illud Sapientis: Secura mens quasi iuge cōuiuium. Et Apostolus ait: Gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ. Cui bene consonat quod sequitur: Quia deo placent opera tua. Quod non secundum scientiæ certitudinem, sed secundum bonæ spei fiduciam debet accipi. Quam enim non certō sciat homo an sint deo accepta opera sua, debet tamen qui bonæ conscientie testimonium habet ita confidere, & cōfidendo existimare. Iuxta quod Paulus Apostolus ait: Cōfidimus, quia bonam conscientiam habemus, in omnibus bene volentes conuersari. Non ait: Certō cognouimus, vel pro indubitato asserimus, sed modestiori loquendi forma, confidimus, inquit. Quod autem sequitur: Omni tempore sint vestimenta tua candida, ad immaculatam vitam nos exhortatur custodiam, Siquidem innocentia & vitæ

Prou. 15.
2. Cor. 13.

Heb. 13.

COMMENTA. IN

puritas, per vestimentorum candorem solet in scripturis significari. Propter quod, de iis qui innocentiam custodierunt, in Apoca. dicitur: Habes pauca nomina in

Apo. 3. Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua & ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. Et in visione Ioannes viginti-

Apo. 9. quatuor seniores vidit circum amictos stolis albis. Ac deinde turbam illam magnam ex omnibus gentibus tribubus & linguis, quam ante thronum vidit, omnes conspexit amictos stolis albis, in quibus gloria puritatis & innocentiae sanctorum monstratur. Propter quod, statim a baptismo solent baptizati candidis indui vestibus. Per oleum verò, de quo monemur vt non deficiat de capite, intelligimus vñtionem spiritus sancti. Iuxta quod beatus Ioannes ait: Vñtionem quam accepistis à deo, maneat in vobis. Quo oleo sicut absque mensura vñctum est caput nostrum, dicente ad ipsum Psal. Vñxit te deus deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tui, ita & nos semper vñtionem istam debemus desiderare, vt de capite nostro nunquam deficiat. Ad quod etiam pertinet secundum mysticam enarrationem, quod in Evangelio dominus ait: Tu autem cum icie-

Oleum quid significet.
1. Ioan. 1.
Psal. 44

CAP. IX. ECCLE. 250

nas, &c. Vxor verò ista dilecta, cum qua monemur vita perfrui omnibus diebus vitæ nostræ, ipsa est lex diuina, de qua in Psalmo dicitur: Lex domini immaculata, conuertens animas. Quam debet homo amare omnibus diebus vitæ suæ, quasi dilectam coniugem, vt ei per amorem tota vita inhæreat, & eam nunquam deserat. Vel intelligitur celestis sapientia, de qua Sapientia octavo ait vir sapiens: Hanc amati, & exquisiui eam à iuuentute mea, & quasi sponsam eam mihi assumere, & amator factus sum formæ illius. Ac post pauca: Proposui ergo hanc adducere mihi ad conuiuandum, sciens quoniam mecum communicabit de bonis, & erit alloquutio cogitationis & rædij mei. Et quomodo in gaudio cum hac vxore conuiuatur, iterum ait: Intrans in domum meam conuiescam cum illa. Non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec rædium conuictus illius, sed lætitiã & gaudium. De qua etiam sapientia videtur intelligendum, quod apud Psalmistam viro timentum deum dicitur: Vxor tua sicut vitis abundans, in lateribus domus tuæ. Iuxta quem intellectum nos quoque in Commentariis libri Psalmodum locum illum enarrauimus.

Matt. 6.
Vxor, quod significet.
Psal. 119.

Sap. 8.

Psal. 127

COMMEN. IN

Quod autem sequitur: Hæc est enim pars in vita & in labore tuo, quo laboras sub sole, significat, felicitatem hanc esse maximam, ita secundum deum cum sapientia viuere, quæ in hac vita potest homini contingere, ipsumque id esse, propter quod homo à deo est conditus atque in mundo sub tempore isto bene merendi constitutus, nimirum vt bene viuendo in hoc tempore, dignus fiat vita æternitatis. Denique iuxta hunc processum id quod sequitur:

*Operandum nunc
omni solitudine
in operibus bonis.*

Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare, exhortatio est ad sollicitè peragendum opera deo placita, idque potissimum, ex tēporis huius quod ad lucrū & meritum hominibus datum est, breuitate, & celeri nimium successu temporis alterius, in quo non erit occasio boni operis quippiam ad meritum faciendi. Sic itaque ait: Interim dum tēpus habes meriti, operare sedulo & sollicitè quicquid boni potes, vbicumque occasionem nactus fueris boni operis quicquam peragendi, ne negligas, sed cū diligentia & feruore multo accepta occasione operare quod offertur boni, ad similitudinem negotioforum hominum & auarorum huius seculi, qui omnem occasionem tēporalis lucri, quan-

CAP. IX. ECCLE. 231

tumuis minimi, preterire non sinunt semper solliciti occasione oblata aliquid lucri colligere. Cui exhortationi Sapientis bene consonat verbum illud Apostoli Pauli: Dū tempus habemus operemur bonū, ad omnes. Et iterum: Bonum autē facientes non deficiamus, tēpore enim suo metemus non deficientes. Concordat & illud quod supra à Sapiente nostro audiimus: Bonum est te sustentare istum, sed & ab illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet deum nihil negligit. Merito vero in hoc tempore instanter debent operari bonum mortales, quoniam breue nimium est tempus præsens, & è vicino imminet tempus alterum, tempus non conquirendi meriti sed recipiendi præmij. Nunc enim tempus est acceptum, de quo ait Esaias: Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Et de quo Apostolus ait: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: quoniam videlicet accepta sunt nunc deo opera hominum, & operantibus deputantur ad meritum. Quod autem post hoc tempus succedet, non erit tempus acceptum, in quo exaudiri possint clamantes, aut dies salutis in quo adiuuari, sed tempus noctis erit &

Galla. 6.

Eccle. 7.

Esa. 49.

2. Cor. 6.

Tēpus sic

turi secu

li ineptū

ad meren

dum.

Joan. 9.

caliginis. Iuxta quod in euangelio dominus ait: Operamini, dum dies est. Veniet enim nox, quando operari nemo poterit, id est tempus post vitam presentem, quando non erit ultra facere opera vite aeternae meritoria. Quod etiam in Apocalypsi, signatum est per vocem angeli fortis, qui pedem dextrum ponens super mare, sinistram autem super terram, iuravit per viuentem in secula seculorum, quia tempus non erit amplius. Atque hoc est quod modo post exhortationem praemissam, ad instanter bona operandum, subiungitur, his verbis: Quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia, erunt apud inferos, quod tu properas, id est, post tempus presentis vitae huius transactum, si vacuus tum inuentus fueris, ad inferos descendens, ubi sine vlla spe euasionis in eternum punieris, donec ad nouissimum usque quadrantem (iuxta verbum euangelicum) persoluas omne debitum. Vbi non erit opus aliquod, quo posses amplius quicquam mereri, neque vitam aeternam neque mali euasionem, immo neque misericordiae alleviationem. Neque erit ratio, neque modus, neque sapientia, neque scientia, neque vllum consilium, ad recuperanda

Apo. 10

Matth. 5.

dum bona per omissionis negligentiam perdita, aut effugienda mala inuenta. Quod autem dicitur: Apud inferos, quod tu properas, potest hoc specialiter referri ad eos qui nunc propter desideriam cessant ab operando bonum. Vt sit sensus: Ad quos inferos tu quantotius peruenies, atque descendes, si non per continuu boni operis exercitium tibi dum tempus est prospicias, si nunc tempus istud acceptabile absque honorum fructu pertransire sinas otiosum, si tantam salutem negligas. Quae admodum enim ad superos properat omnis qui instanter operatur bonum, quodcunque manus sua in uenerit, ita ad inferos contrario itinere properat omnis qui nunc dum tempus habet a bene operando cessat. Iuxta quod etiam sanctus ait Apostolus: Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Vel generaliter tam ad strenuos bonorum operatores, quam ad desides cessatores referatur sermo: ut properare ad inferos, sit ad mortem tendere vel ad sepulchrum, quomodo ex Hebraeo potest legi. Habetur namque in Hebraeo dictio, seol, significans foueam, id est, vel sepulchrum vel infernum. Ad foueam autem sepulchri omnes tendimus, qui nunc viuimus.

*Diuerse
mode ad
infernum
properant
homines.*

Heb. 2.

COMMEN. IN

Ad infernum quoque ante Christi aduentum omnes properabant, quoniam ad lymbam inferni omnibus erat quantumlibet iustus descendendum, donec veniret qui eos de lacu captiuitatis educeret. Simili modo loquendi dolens Iacob pro abductione Benjamin dixit filiis suis: De ducetis canos meos cum dolore ad inferos.

Gen. 42.

Verti me ad aliud & vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam, sed tempus, casumque in omnibus.

Videtur in rebus humanis multa casu euenire.

Proponit Ecclesiastes aliam quam contemplans auerit sub sole vanitatem, mirum quod in rebus humanis pleraque videantur euenire a casu & fortuna, & multa non secundum rectum ordinem ordinatamque regulam per se fieri. Secundum nanque rectum ordinem videtur velocitas ad cursum maxime proficere, & ad obtinendum cursum brauium vel ad consequendum cursum salutem maxime videtur velocitas conferre. Videtur enim qui veloces sunt, magis dispositi ad consequendum brauium, vel ad se saluandum per cursum. Attamen videmus frequenter, velocium non esse cursum, id est, velociores

CAP. IX. ECCLE. 253

non praeuenire alios cursu. Saepe enim qui minus velox est, citius pertingit ad terminum: quemadmodum frequenter videmus viatorem tardum, iter suum continuo prosequentem, citius attingere terminum eo qui celer est & agilis, sed cursum subinde interrumpit, aut celeritate sua in principio itineris ita se exhaurit, ut tandem ante terminum deficiat. Interdum etiam propter impedimenta alia superuenientia veloci, ut nihil ei proficit sua velocitas: vel propter adiumenta aduenientia illi qui non ita est velox, quibus promouetur ipsius tarditas. Atque ita fit ut non semper velocior in cursu praecellat: contingitque interdum velociorem a minus veloci superari. Et si quis currendo velit assequi brauium, etiam si velocior sit, contingit tamen ipsum non assequi. Et contingit interdum eum qui cursu velit suae vitae consulere, fugiendo scilicet hostem, non posse illum effugere manus minus velocis, nec velocitate sua obtinere salutem. Sic de fortitudine videtur, ipsam in bello esse praecipuam, & fortioribus videtur fortiori deberi pugnae victoria. Attamen frequenter videmus rem aliter euenire, videlicet ut victor ut minus fortis & imbecillis quispiam alium

COMMEN. IN

superet longè se fortiore. Quemadmodum non rarò contingit, viros robustissimos ab hominibus nullius penè roboris interfici. Vt David pastor ouium viuis lapilli ictu, immanem gigantem interfecit, & infirma mulier Iudith gloriosum illum in fortitudine sua Holofernem Assyriorum militiae principem. Contingitque hoc interdum astutia infirmioris, interdum fortioris negligentia, sapius casu alio quo & planè fortuito, quàm ad humanè iudiciū attinet. Què admodum mulieri illi contigit, què de altitudine turris lapidem iaciens, caput Abimelech fortis pugatoris confregit. Ita videtur secundum rectum ordinem maximè conuenire, vt viri sapientia præditi, necessariis rebus vitæ huius abundant, vt eis neque panis, neque aliquid eorum quæ ad vitam hanc transigendâ sunt necessaria desint, sed magis abundant in omnibus: quoniam præ omnibus videntur dignissimi qui donis dei vtantur, & minime æquum videtur hos qui omnium maximè digni sunt pati rerum necessariarum penuriâ. Attamè hoc cernimus ad oculum, viros sapientes subinde etiam rerum necessariarum pati defectum, cum stulti & insipientes abundant in omnibus. Sic

1. Reg. 17

Iudic. 9.

Sapientibus crebro & paucis deesse videtur.

CAP. IX. ECCLE. 254

Item secundum rectum ordinem viris scientia & doctrina præcellentibus, maximè videntur deberi diuitiarum ornamenta. Qui enim docti & scientes sunt, ita vt aliis docendis & dirigendis sufficiant, his videntur maximè deberi diuitiæ, quoniam id dare possunt homini, quo nihil est pretiosius. Si enim diuitias illi accumulunt sibi, qui merces terrenas & crassas diuendunt, quomodo non magis illorum videntur fore diuitiæ, qui scientiam & consilium, infinito corporalibus illis mercibus potiora, aliis communicare valent? Huius tamen contrarium, oculis cernimus, viros, scilicet, scientissimos, in multa plerumque paupertate vitam ducere, & quasi mendicato viuere, ex stultorum diuitum gratia, vel ex piorum sapientum liberali misericordia. Ita secundum rectum ordinem videtur eum qui in arte aliqua præcellit, debere apud omnes maiorem habere gratiam, id est, amplius placere in operibus artis suæ. Cùm enim quisque rem suâ fieri cupiat quàm optimè consequens videtur, vt illis amplius faueatur artificibus, & plus adferatur lucri, qui sunt in arte sua peritiores aliis. Contrarium tamen

Doctos fugiunt nonnulli diuitiæ.

Nō semper maiores artifices gratiã habent apud homines.

frequentè euenit, quoniam artifices ve-
rè expertos & peritissimos in arte sua vi-
demus interdum negligi ab omnibus, &
nullam habere gratiam, vixque requiri
ab vllò eorum operam: contrà verò alios
qui vix discipuli fuerunt, aut tenuiter ad-
modum attem callent, illis expertissimis
præferri videmus, & maiorem habere a-
pud omnes gratiam. In suprâ narratis his
omnibus, videntur casus & fortuna ha-
bere locum. Casus enim & fortuna est,
quando effectus determinatus ad suam
causam non consequitur: sed effectus per
accidens ab indeterminata causa pro-
cedit. Quemadmodum in proposito, vi-
ctoria in cursu dicitur non consequi ve-
locitatem, quæ tamen videtur esse causa
determinata, ad quam per se deberet con-
sequi ille effectus. Victoria belli aut pu-
gnæ dicitur subinde non consequi forti-
tudinem, quæ tamen causa determinata
videtur effectus illius, abundantia rerum
necessariarum dicitur non consequi sa-
pientiam, diuitiarum ornamentum dici-
tur non consequi scientiam atque prudẽ-
tiam, gratia dicitur non consequi artem,
quæ tamen videntur esse causæ per se or-
dinatæ & determinatæ ad eiusmodi esse-

etiam consequitionem. Est autem hæc
in rebus humanis vanitas, quòd ita inor-
dinatè & indeterminatè cuncta eueniãt,
stabilem ordinem & certam legem non
seruantia. Instabilitas nanque hæc & in-
certitudo, vanitas est. Aduertendum ta-
men, quòd licet in rebus humanis inue-
niatur casus & tẽpus, id est, fortuna (nam
tempus, pro Fortuna, videtur posuisse)
quantum ad causas inferiores atinet, re-
spectu tamen dei omnino nihil est casua-
le vel fortuitum, cui nihil est determina-
tum & inordinatum: quoniam præter ip-
sius intentionem & ordinationem nihil
potest euenire, neque aliter quàm ipse or-
dinauit, potest quicquã accidere. De quo
suo loco plenius diximus libro secundo,
de con. rerum nat. cap. 23.

*Nescit homo finem suum: sed sicut pisces
capiuntur hamo, & sicut aues laqueo com-
prehenduntur, sic capiuntur homines tempo-
re malo, cum eis extemplo superuenerit.*

Est magna vanitas in rebus humanis, Incertitu-
dine incertitudo vitæ nostræ & ignorantia ter do mor-
talis eius, quod cum ita certa & incerta-
tis quoad-
bilis sit mors, vt nemini sit cõcessum sem-
per viuere, mortis tamen tẽpus & modus quoad-
ita nobis sunt incerta, vt nihil incertius, modum.

COMMEN. IN

adeo vt plerūq; tum adueniat, quādo minimè expectabatur frequenter etiam talis adueniat modo, & talem accipiat cauſam, qualem antè non fueramus præmeditati, ita vt quæcumq; ad nos plerūq; caſu, aut fortuito mors nobis adueniat à cauſa ideterminata, & minimè præuiſa. Aptè autem faciunt auium & pſciū cum homine hac in re cōparationem. Quæadmodum enim aues nihil ſuſpicantes mali, dum maximè ſecuræ ſunt, ludūt, volitant, cantillāt, agūtq; alia in quibus ipſorū conſiſtit voluptas, ſubito per aucupis aſtutiā reti capiuntur in mortem: pſces autè nihil ſuſpicantes mali, ſecuri luſitantes in aquis, hamo capiuntur in morte: ita per omnē modum hominibus euenit, vt dū maximè ſecuri ſibi vidētur, & nihil ſuſpiciantur mali, tum ſubito die mortis præoccupentur, Propter quod, in euangelio dominus diem iſtū mortis ſui comparauit, dicens: Illud autem ſcitote, quoniam ſi ſciret pater ſua, qua hora ſur ve niret, vigilaret utiq; & non ſineret perſe di domū ſuam. Ideoq; & vos eſtote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet. Et Paulus apoſtolus in eādē ſententiā ait: Dies domini ſicut fur in nocte, ita veniet. Cū enim dixerint, pax &

Cōparatio aptiſſima.

Mat. 24

1. Theſ. 5.

CAP. IX. ECCLE. 256

ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, ſicut dolor in vtero habentis, & nō effugient. Et iterum in Apocalypſi ait filius hominis: Si ergo nō vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Tempus autem malum appellat hic Sapiens, tempus mortis: quod malum dicitur, iuxta hominum exiſtimationem, quemadmodum & pœnalitates & aduerſitates malæ dicuntur, cū tamen verè & ſimpliciter non ſint malæ. Sic & in Pſalmis Dauid ait: In die mala liberabit eum dominus, in tempore. ſ. aduerſitatis, inſirmitatis aut mortis. Et iterum: Vt mitiges ei à diebus malis. Et de diuitibus ſeculi agentibus in voluptate, dicit Amos Propheta: Qui ſeparati eſtis in diem malum, videlicet vt tunc accipiatis verum iudicium. Suprà quoque monuit Eccleſiaſtes: Præcauetè diem malam, id eſt, in diem mortis & iudicij antequam adueniat habere intentos oculos. Quod autem quidam libri hoc loco habent, exemplo pro exemplo, id manifeſtum eſt ex ſcriptorum aut typographorum vel ignorantia vel inaduertentia eueniſſe. Exemplo enim legendum eſt, id eſt, ſubito, repente, ex improuiſo.

Apoc. 3.

Pſal. 40.

Pſal. 93: 1

Amos 6

Eccl. 7.

Erratum in codicibus vulgatis.

COMMEN. IN

Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, & probavi maximam: Ciuitas parua, & pauci in ea viri. Venit contra eam rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per eam, & perfecta est obsidio. Inuentusque est in ea vir pauper & sapiens, & liberauit urbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis. Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudinem. Quomodo ergo sapientia pauperis commendata est, & verba eius non sunt audita.

Ostendit hic Sapiens vanitatem quantam insignem in eo quod vulgus hominum ista paruifacit & nihili aestimat ea quæ probatur in vita esse vtilissima. Quæ admodum videlicet sapientia nihil est vtilius in rebus humanis, quæ tamen ab hominibus paruipenditur, nec habetur in pretio vt dignum est, etiam apud illos qui sapientiæ aliquando experti sunt utilitatem. Id ostendit Sapiens, assumpta parabola de ciuitate obsessa, per sapientem liberata. Ciuitas (inquit) parua erat, & pauci in ea viri: propter quod, etiam à mediocri aliquo duce, aut comite poterat non magno negotio expugnari. Quia tamen parua, facile potuit exercitu modico circumdari: quia pauci in ea viri, facile potuit

CAP. IX. ECCLE. 257

potuit ab oppugnantibus inuadi & capi. Contra hanc ciuitatulam venit rex quidam magnus, regia, scilicet, potètia & apparatu regio: vt intelligas ciuitatis salutem desperatam fuisse, in regis magni aduentu, quæ nec mediocris principis potuisset resistere potètia. Adueniens rex iste magnus statim circumdedit ciuitatem & iuxta expugnationis modum per circuitum ciuitatis munitiones extruxit, ad sui exercitus defensionem atque impugnationem ciuitatis. Et consummata est obsidio, serio rex ille magnus aggressus est ciuitatem, nihil omittens eorum quæ ad deum incendam ciuitatem etiam maximam solebant aut poterant adhiberi. His modis exaggeratur ciuitatis periculum, & desperata eius salus ostenditur, vt commendatio fiat is qui tam desperato negotio succurrerit. Manifestum namque est, quantum negotium fuerit magis desperatum, tanto maiori commendatione & gratiarum actione dignum esse eum qui succurrit periculo. Subdit itaque, liberatorem designans: Inuentus est in ea vir pauper & sapiens, & liberauit urbem per sapientiam suam. Pauper erat homo iste, vt intelligas quod non per diuitias aut vim egerit quod egit: sed quia sapiens,

COMMENT. IN

per sapientiam id potuit & perfecit, quod per vim aut fortitudinem fieri nequaquam poterat. Huius exemplum habemus in libris Reg. de muliere sapiente in Abela, quæ civitatē de manu Ioab & exercitus eius verbo sapientiæ suæ liberauit, ne destrueretur. Debebat itaq; huic sapienti civitatis liberatori magna à civibus gratia utpote cuius solius beneficio salutem fuit consequuta civitas, & multa post hæc erga illum debebant affici reuerentia, ipsiusque verba æstimare plurimi. Veruntamen longè alium eventū res habuit. Post peractam aliquamdiu civitatis liberationem, nemo beneficij est recordatus, neq; salutis quæ præstiterat sapientiæ pauperes. Nō est sapientiæ pauperis, tãtēsi ita evidenter pbata, debito honore glorificata: sed māsit pauper iste post sapientiæ suæ probationē despectus & vilis, ut ante fuerat. In hoc certè vanitas maxima ostēditur, quæ tam vtilissimā adhuc despiciant homines ingrati, qui ipsius cōmoda senserāt. Cuius rei indignitatem librans & apud se perpendens noster Ecclesiastes, ait: Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudinē, nimirum ostensum fuit in illa civitatis liberatione, hoc valere sapientiam

2. Re. 20

CAP. IX. ECCLE. 258

quod fortitudo non potuit. Quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba eius non sunt audita? Quasi dicat: Res planè indignissima est, quod neque post expertam tantam sapientiæ vtilitatem, debito eam honore affecerint, neq; vitra illius verba habuerint in precio, quæ sibi tam vtilia fuisse probauerant.

Verba sapientum audiuntur in silentio, plus quàm clamor principis inter stultos.

Nari auerit Ecclesiastes cum admiratione vanitatem hominum, sapientiā rem multō vtilissimam ita à plerisque nihili fieri. Nunc velut se consolatur atque sapienter alios, dicens: licet à vulgo hominū respiciatur sapientiā & iudicio recto carentium de sapientia, magni tamen æstimantur. Nā apud sapientes & cordatos homines (quorum est infinitus stultorum) verba sapientiæ, quæ ab eis cum attentione multa in silentio corporis & quiete cordis audiuntur, & in imo pectoris magna cum reuerentia suscipiuntur. Hoc sibi vult quod profertur Ecclesiastes, dicens: Verba sapientum audiuntur in silentio, plus quàm clamor principis inter stultos. Princeps enim aut diues in medio multitudinis

Vbi assistuntur

Eccle. i.

COMMENT. IN

adulatorum & parasitorum, aut aliorum insipientiū sibi similibus, ad horam quidē magna attentione suscipitur loquens. Paupere verò inter illos ad loquendū os appetente nemo illorum loquenti præbet auditum. Iuxta illud Ecclesiastici: Pauper loquutus est sensatè, & non est datus ei locus. Diues loquutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius vsq; ad nubes perducent. Pauper loquutus est, & dicunt ei: quis est hic? Et si offenderit, subuertunt illum. Verū si quando illic ubi est auditus cōtingat inter cordatos & prudentes homines sapientem proferte sermonem, suscipietur ab illis cum longè maiori attentione, & verba sapientiæ eius audientes illi in profundo pectoris recōdent nulla inquam delenda memoria. Et licet videatur princeps aut diues in medio insipientium cum clamore loquens magis audiri dum omnes aurem accōmodantes ad eum vsq; extollunt quæ ille loquitur, manifestum est tamen secundum veritatē auditum meliorē præberi sapienti inter paucos, loco opportuno, submissa ac modesta voce (vt moris est sapientū) loquenti verba sapientiæ. Illi enim auditores insipientes, frequenter cum ad cōplacendū

Ecd. 13.

Ecd. 32.

Luc. 11.

CAP. IX. ECCLE. 259

principi vel diuiti cuius gratiam querūt se attendere simulant, alia cogitant, illius que sermonibus minimè attendunt: approbant tamen & laudant quæ dicuntur, prorsus ignorantes quid ille dixerit. Atq; etiā cum attentissimè audiunt, nō diu tamen seruant in memoria verba illa in ventum volantia: quemadmodum neq; memoria digna sunt nimirū in vanitate prolata. Cū verò à sapiente quopiā suo tēpore & loco, ubi est auditus, sermo profertur, totam animi attentionem adhibent cordati auditores, & cū silentio multo ac reuerētia magna ea quæ dicuntur suscipiunt, iuxta sapientis consiliū, quo sapientiā desiderantes admonet, dicens: Audi tacēs, & pro reuerētia accedet tibi bona gratia suscepta deinde in tra cordis ima reponunt atq; recondunt, intelligentes, beatos esse nō eos qui tantū audiunt dei vel sapientiæ verbum, sed qui audiunt pariter & custodiunt illud. Manifestum est itaque verba sapientum in silentio magis audiri, quàm clamorem principis aut domini inter stultos.

*Melior est sapientia, quàm arma bellica.
Et qui in vno peccauerit, multa bona perdet.*

COMMENT. IN

*Sapientia
præstati-
or virtuti
bellica.*

Quomodo sapientia præstantior sit fortitudine, & præferenda virtuti militari, quæ per bellica arma significatur, iam supra in proposita parabola euidenter ostensum est: cum possit interdum etiam in temporalibus rebus sapientia, quod non valent arma bellica. Insuper & in hoc excedit sapientia, quod per ipsam saluari potest & protegi anima, quod minimè possunt arma bellica. Vnde potest fieri inter ea talis cõparatio, qualis supra capite septimo posita est inter pecuniam & sapientiam, dicente Ecclesiaste: *Vtilior est sapientia cù diuitiis, & magis prodest videntibus solem.* Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia. Hoc autem plus habet eruditio & sapientia, quæ vitam tribuunt possessori suo. Secundum hunc modum potest quoque fieri cõparatio inter sapientiam ex parte vna, & arma bellica ex parte altera. Sicut enim protegit sapientia, sic & arma bellica. Verum in hoc superat sapientia, quod animam possessoris protegit, saluat & viuificat, quod nequaquam possunt arma bellica, quod autem in fine adiiicitur. Et qui in vno peccauerit, multa bona perdet, videtur adiectum esse ad ostendendum utilitatem sapientia, quæ sola hominè po-

Ecc. 7.

Qui peccati vno multa bona perdet.

CAP. IX. ECCLE. 260

test præseruare à damno maximo. Nemo enim peccat vel vno aliquo peccato animam mortificante, quin detrimentum magnum dånúmque graue & multiplex inde accipiat, quoniã qui in vno peccato mortificante animã deiq; gratia ipsam priuante reus efficitur, simul perdit omnium bonorum quæ habebat meritum: ita vt cætera omnia bona, quantumuis multa & magna, iam ei nihil profint ad consequendum præmiũ vitæ æternæ. Propter quod in vno offendens, rectè dicitur omnia perdere. Cui sententia consonat quod diuus Iacobus aliquantò obscurius ait: *Qui in vno offendit, factus est omnium reus.* Cùm igitur sapientia sola hoc præstet homini, vt ab omni caueat peccato, vt nec in vno peccet, bellica autem arma id nequaquam possunt, manifestè consequens est meliorem esse sapientiam armis bellicis.

Iaco. 2.

ANNOTATIONES IN
caput nonum.

Opera eorum in manu dei, & c. Alij pro operibus vertunt seruos, alij discipulos: vt sit sensus: iustos & sapientes atque illorum etiam sectatores esse

COMMENT. IN

in manu dei, id est, à deo protegi, & dirigi. Pro eo verò quod nostra lectio habet. Et tamen nescit homo, vtrum amore an odio dignus sit, sed omnia in futurū seruat incerta, ex Hebræo ad verbum sic foret legendum: Etiam dilectionē etiam odium non cognoscit homo quæ omnia sunt ante ipsos. Quod iuxta sententiā nostræ lectionis ita exponitur. Quāuis iusti & sapientes ac simul eorum opera sint in manu dei, attamen non potest homo pro hoc statu certò scire, an diligatur vel odio habeatur à deo, vel an odio siue amore dignus sit, sed hæc omnia sunt ante ipsos, id est, elógata ab ipsis, vt modò neque eát videre: sunt tamen visuri postea. Ad hunc sensum interpretatur Hieronimus quod habet vetus æditio: Dilectionē & odium nō est homo qui sciat omnia ante faciem ipsorum. Hebræorū quidam sic interpretantur. Vulgus hominū nescit disponere cor ad diligendū deum, nesciunt etiā in quo odiāt & omnia hæc sunt ante iustos & sapiētes, qui norūt diligere deū & odio habere mala. Alij sic exponūt: Nemo nouit, quos sit habituros amicos vel inimicos. Omnia enim hæc latēt hominē, & fugiunt lōgē ab eo vt nō possit scire. Aliter

CAP. IX. ECCLE. 261

quoq; interpretatur iuxta Symmachū Olym. Verū quod nostra lectio explicat paraphrastice, plus pōderis & probabilitatis videtur cōtinere. Vt periuus, ita & ille qui verū deierat. In Hebr. & in æditione veteri sic legitur. Sic iurans, sicut iuramentum timens. Vnde signanter hoc notat Olym. q̄ iurantem sapiens inter peccatores cōputet. Et post hæc ad inferos deducuntur. Nemo est qui semper viuat, & huius rei habeat fiducia. Antiqua æditio sic habet: Et post hoc ad mortuos: Quis enim cōmunicat ad omnes viuētes? Quod iuxta nostræ lectionis sensum, ita exponit Olympiodorus: Post omnia, ad mortem deducuntur homines. Nemo enim est qui societatem habeat cum omnibus viuētib; sed aliquando à viuētib; debet separari, quisquis tandem fuerit. Ac deinde sequitur: Est spes vel confidentia, quia canis viuens melior est leone mortuo. Cuius sensus est: spes est viuētib; ante mortem, quoniam, &c. Ex Hebræo autem alij sic vertunt. Et post hæc ad mortuos. Illi enim qui sociatur ad omnes viuētes, vel cuiunque electo inter omnes viuētes est spes: quoniam melior est, &c. Amor quoque & odium & in-

COMMENTA. IN

invidia, & c. In Hebræo additur relatiuum, hoc modo: Etiam amor eorum & odium eorum & æmulatio, vel inuidia vel zelus eorum iam perit. Bibe cum gaudio vinum tuum. In Hebræo est: Bibe in bono corde vel iucūdo corde vinum tuum. Sic pro eo quod sequitur: Perfrue vitam, in Hebræo est, vide vitam. Sententia profus est eadem. Quodcunque facere potest manus tua instanter, & c. In Hebræo ad verbum sic legitur. Quodcunque inuenit manus tua ad faciendum, secundum vires tuas fac. Et vbi nostra lectio habet: Nescit homo finem suum, in Hebræo est, tempus suum. Quæritur ad sententiam, nihil est differentia. Extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio. In Hebræo tantū legitur: Extruxitque munitiones ad eā validas vel magnas. Quod superest adiectum videtur ad explicandū munitionum fortitudinem. Nullus deinceps recordat^o est hominis illius pauperis: Sine, deinceps, legitur in Hebræo: Nullus recordatus est hominis illi^o pauperis. Quod aliqui ita intelligunt: Nullus ante de hoc paupere cogitauerat, quòd talis in eo lateret sapientia. Nostra autem lectio, per adiectionem particulæ, deinceps aliā

CAP. X. ECCLE. 262

postulat intelligentiā, qua significetur ciuiliū ingraticudo erga pauperem sapientē: quā veteres manifestē insinuāt, Græci atque Latini. Qui peccat in vno, multa bona perdet. Vetus æditio sic habet: Peccator vnus, multa bona perdet: hoc est: Vnus quispiā improbus & peccator, plurimis dāna infert. Quemadmodum (exēpli gratia) Adam vnus erat peccās, & bona perdidit totius posteritatis suæ. Sic Achaz ille sub Iosue duce furatus de anathemate aureā regulam, populū vniuersū à victoria impediuit consequenda. Potest tamen ex Hebræo (quæadmodum annotauit in commentario Hieronymus) etiā sic legi. Peccans vnum, perdet bonitatem multā: Hoc est: Peccans in vno, vel peccans vno peccato, multa bona perdet.

DECIMI CAPITIS

Commentarius.

Musca morientes perdunt suauitatem vnguenti.

Musca dum se immergunt in vnguenta pigmenta riorum, & sibi nocent, dum

Quò musca morientes perdunt suauitatem vnguenti.

COMMENTA. IN

vitam sibi adimunt, & vnguētis nihil proficiunt, imo nocent plurimum eo quod corruptionem quandam & fetorem inducant, auferuntque suauem vnguento odorem. Muscæ istæ morientes, siue (vt ex Hebræo legitur) muscæ mortis, cogitationes & affectiones sunt peccatorum: quonia[m] sicut corpus muscæ circūuolitant, & molestant ipsum morsibusque impetere nō desinūt, & si insidere permittantur diutius, vehementer pungunt ac nocent: ita cogitationes affectionesque malæ peccatorum, in animam assidue circūuolitant & infestant molestissimè, nunquā cessantes à vexatione, semper paratæ aculeum insingere & sanguinem elicere, id est ad consensum titillante delectatione pertrahere, sibi que locum quietis parare, vt possint in anima se figere ipsique fixius hætere. Quæ nisi continuo abigantur, nisi illis sedulo resistatur, si ad ullam moram permittantur insidere animalæ, statim perenties vulnus, & nocendum grande accipies. Muscæ istæ appellatur morientes, ab effectu potissimum. eo quod mortem efficiant: eademque ratione muscæ mortis in Hebræo appellatur. Perdunt autem muscæ istæ suauitatem vnguētis spiritualis quod est diuina sapientia. De

CAP. X. ECCLE. 263

cuius vnguenti vnctio beatus Ioannes vnguētū loquitur, dicens: Vnctio eius docebit vos spirituale vnctio de omnibus. Quod vnguentum à capite nostro Christo domino (de quo in Plal. le spiritus sancti. 1. Ioan. 1. Psal. 44. Ioan. 1. Sapien. 1. 2. Cor. 2.) vidimus eum plenum gratiæ & veritatis, & de plenitudine eius nos omnes accepimus. Huius vnguētis suauitas in nobis perditur, per peccata mortis: quonia[m] (iuxta sapientis verbum) sicut in maliuolam animam sapientia non intrat, ita nec habitare sustinet in corpore peccatis subdito. Suauitas autem vnguētis huius spiritualis, ille est bonus odor, de quo sanctus Apostolus ait: Christi bonus odor sumus deo. Aptè verò proposito huic conuenit ista comparatio muscarum morientium. Quæ admodum enim illæ, licet parui æstimentur neque ita multum obseruentur, eo quod animalcula sint modica, magnum tamen damnum in rem preciosam inferunt: ita cogitationes & affectiones prauæ tametsi à multis parui penduntur, neque vt oportet obseruentur ad abigendum atque repellendam, inferunt tamen animæ damnum per maximum, quonia[m] eam relogè

COMMEN. IN

optima & præstantissima spoliant, ecclesiasticam videlicet sapientia, qua (vt Sapiens ait) nihil est vtilius in vita hominibus. Quidam verò, ex quibus est Olympiodorus, muscas istas mystica intelligentia peruersos interpretantur Iudæos: qui suauitatē vnguenti morientes perdidit, vel certe perdere sunt conati, quando Christi benedictum nomen sicut oleum effusum suaue, & dulce super mel & fauum, conati sunt extinguere, atque de terra perdere: suauissima quoque præclaræ illius doctrinæ eloquia subvertere, istque contradicere obstinatissimis animis, & odio pessimo non sunt reueriti. Quemadmodum enim muscæ se immergentes in vnguentum, morte se afficiunt: ita Iudæi improbè se obicientes & irreuerenter insurgentes aduersus suauissimam Christi doctrinam, mortis sibi ipsi sunt facti auctores, vt bonus ille odor coram deo vnguenti optimi ipsi culpa sua factus sit odor mortis in mortem, cum aliis credentibus & reuerentia debita vnguenti odorem suscipientibus factus sit idem ille odor ad vitam. Congruè item per muscas istas morientes siue muscas mortis demones malorum tentatores licebit accipere, qui

Iudæi muscæ mortis. Canti. s.

Dæmones muscæ mortis.

CAP. X. ECCLE. 264

suauitatem vnguenti quod à deo est insulam cordibus credentium, semper nituntur perdere. Muscæ verò admodum proprie nominantur, qui perpetuò in morem muscarum nos circunvolitant, & foridibus pascuntur peccatorum, semperque mordere, vulnera infigere, & sanguinem elicere desiderant. A qua re non dissonat, quod in Euangelio princeps dæmoniorum Beelzebub appellatur, dicentibus Pharisæis de domino: In Beelzebub principe dæmoniorum eicit dæmonia. Siquidem Beelzebub, sonat deum aut vitum muscarum. Bene autem muscarum vir, aut muscarum deus, aut muscas habens dicitur princeps dæmonum, qui tales muscas sibi habet in malitia subditas. In hunc modum secundum mysticū sensum enarrant Hieronymus atque Salonius.

Mat. 12.

Preciosior est sapientia & gloria parua ad tempus stultitia.

Varia est apud diuersos huius loci lectio & enarratio. Ex textu Hebraico, manifestè pater, nomina illa, sapientia & gloria, accipienda esse in casu ablatiuo; notum autem, stultitia in casu nominatiuo: item adiectiuū nomē, parua, debere coniungi non cum gloria neque cum sapientia, sed cum

Varia lectio & enarratio.

COMMENTA. IN

stultitia. Quod inspicienti Hebræum textum, patebit manifestissimè. Videtur itaque hic assignandus esse sensus. Parua ad tempus stultitia, melior est quàm sapientia & gloria. In quo sensu videtur argui superba & apparens sapientia, commendari verò humilis & mediocris sapientia, quæ videtur esse stultitia. Hæc enim parua stultitia videtur illa esse, de qua Apostolus loquitur apud Corinthios, dicēs: Si quis vult inter vos sapiens esse, stultus fiat, ut sit sapiens: Hæc enim stultitia parua est, quoniam tantum coram hominibus reputatur stultitia. Illa autem stultitia quæ coram deo stultitia est, ipsa verè magna stultitia est: Est quoque diuina sapientia tantum ad tempus stultitia, & ad tempus tantum parua atque ingloria, donec videlicet in hoc mundo later abscondita. In futuro tamen quando omnia reuelabuntur, palam fiet precium & gloria eius: quando e contrario illa sapientia superba, quæ nunc est cum honore & gloria, id est, sapientia mundi, cuius despecta videbitur: quando coram oculis videbitur impletum quod in Evangelio ait dominus: Quod altum est hominibus, abominatio est apud deum. Iuxta quod graphicè admodum in Sapientie libro

I. Cor. 3.

Luc. 16.

Sapient. 5.

CAP. X. ECCLE. 265

bro depictum legimus, prolixa narratione verborum, ubi de bonorum gloria confusi dicunt impij: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorum æstimabamus in saniam, & finem illorum sine honore. Ecce quemodo computari sunt inter filios dei, & inter sanctos fors illorum est. Quidam verò textum præsentis loci ordine verborum inuerso, ita legunt: Melior est sapientia paruaque, gloria ad tempus stultitia: Cuius lectionis hunc sensum assignant: Melior est sapientia etiam modica, quàm magna gloria stultitia, quæ tantum ad tempus perdurat. Melius est habere parum sapientia, quàm magnam stultitiæ gloriam. Qui sensus ab Olympodoro Græco expressus est, maioremque eo qui supra est assignatus habet facilitatem, sed originali lectioni Hebræicæ non est consonus, uti supra ostendimus. Cùm additione autem Græcæ consentit, quæ hoc loco sic habet. τιμιωρ δλιγορ σοφίας εν τει αδειαρ φροσυνης μεγαληρ. Hoc est Preciosius est modicum sapientia, super gloriam stultitiæ magnam: Illud autem quod beatus Hieronymus secundum additionem antiquam legit: Preciosa est

COMMENTA. IN

Alia le-ctio. Super sapientiam & gloriam stulticia parua, priori lectioni ex Hebræo & sensu prius assignato magis cōuenit. Illud quoque notandum, particulam istam, ad tempus, quæ in vulgatis Latinoꝝ codicibus habetur, neque in Hebræis neque in Græcis inueniri, neque à veteribus commentatoribus enarrari. Nam neque Hieronymus particulā illam legisse uideretur, neque Olympiodorus: Sed neque sententia multum quadrat, maximè illi genuinæ quæ ex Hebræo assignauimus: tamen si cōmodè satis illi quadret, quæ secundū Græcos est posita.

Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius. Sed & in uia stultus ambulat, eū ipse inspiens sit, omnes stultos aestimat.

De corde materiali eiuſque locali situ, manifestum est non hīc fieri sermonem: quoniam quidem stultis nō alio loco cor situm est, quā sapientibus, neque hinc est uilla inter ipsos diuersitas. Spiritualiter ergo quod dicitur accipiendum est, mētem

Cor sapiētis in dextera, stulti in sinistra. & affectū sapiētis ad bona respicere, quæ per dexteram partem significantur, insipientis uerò animum in mala intendere, quæ per sinistra signantur. Quoniā enim dextera est natura dignior atq; præſtātior,

CAP. X. ECCLE. 266

sinistra, hinc fit, ut per ea quæ ad dexteram sunt bona signentur, per ea autē quæ sunt ad sinistra mala. Sic enim & alibi dicitur. *Vias quæ à dextris sunt nouit dominus, id est, uias bonas & rectas de quibus in 1. Psal. dicitur: Nouit dominus uiam iustorum.* Hinc & uulgo sinistrum uocamus, quod malum & iniquum est, ut suspitionem sinistram, oculum sinistrum, sinistrum iudicium, & huiusmodi. Vnde etiam ad sinistram reprobi, ad dexteram electi, in Euangelio dicuntur à iudice constituenti. Vel per dexteram intelliguntur bona æterna & superna, quæ sola sunt uerè bona, per sinistram uerò, bona inferna & temporalia, quæ propriè bona non sunt, eo quod stabilitatē suæ bonitatis non habēt, suntque comparatione ad bona æterna minus bona, & uelut ex parte mala. In quæ sensum enarrari solet, quod de sapientia in Pro. dicitur: Longitudo dierum in dextera eius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria. Ut indicetur, sapientiam pro dono præcipuo & summo dare possessori æternitatem beatam & spiritu alia bona, pro dono uerò uiliori & quasi adiectiua etiā temporales diuitias & gloriam, quemadmodum de Salomone. Reg. sacra. narratur

Psal. 11.

Mat. 25.

Prov. 3.

COMMENTA. IN

historia. In hunc autem sensum, cor sapientis dicitur esse in dextra eius: contra stultus in sinistra, quoniam sapientis animus ad superna & præcipua bona aspirat, iuxta id quod Apосто. ait: Non cõtemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna. Stultus verò nõn nisi ad tẽporalia & terrena mentem affectumque nouit intendere, his totum apponit animam, in his omnem locat fiduciam. Huiusmodi erat ille in Euang. diues, qui in abundantia temporalium facultatum quietum volens constituere cor suum, dicebat: Anima mea, habes multa bona reposita in annos plurimos. Reque sce, comede, bibe, epulare. Sic illius in sinistra cor erat: propter quod voce diuina stultus ipse asseritur, dicente ad eum domino: Stultè, hac nocte à te repetent animam tuam, & quæ parasti cuius erunt? Generali quoque conclusione finiens adiungit sermo domini: Sic est omnis qui sibi thesaurizat, & nõ est in deum diues. i. qui neglectis iis quæ dei sunt (quæ per dexteram signantur) solis inhaeret terrenis, quæ signantur per sinistram. Quod deinde adiungitur. Sed & in via stultus ambulans cũ

CAP. X. ECCLE. 267

ipse sit insipiens, omnes stultos æstimat, stultorum significat iniquum iudiciũ, quo præ se omnes contemnunt, sibi mirè placentes & apud se inaniter gloriantes tanquàm sapientes, ceteros verò sui dissimiles omnes vt stultos despiciunt. Id manifestum est cernere in sapientibus atque prudẽtibus huius seculi: qui cùm verè sint insipientes, intus tamen turgidi sunt atque inflati, persuasione magnæ sapientiæ quam sibi tribuunt. Viros autem probos solos verè sapientes, in quibus later humilitas illa & quæ secundum deum est sapientia, tanquàm stultos despiciunt ac nihil faciunt. Atque ita sensus erit: Stultus ambulans in via sua illa mala & sinistra quemadmodum in sinistra cor suum habet, ceteros omnes, eos maximè qui sui sunt dissimiles, æstimat stultos, cùm ipse sit verè insipiens. Vel intellige stultos ex se æstimare alios, quemadmodum ferè euenire videmus, vt qui mali sunt mala cogitent. Iuxta enim quod ipsi se affectos in corde sentiunt, ex leui suspitione aut minima occasione alios temerè iudicant. De sapientibus verò, iuxta vtrumque sensum per cõtrariũ nobis liceat dicere, quòd in via sua de se humilita, sicut cor habent in dextera, ambulã militer,

COMMEN. IN

de aliis magnificē sentiūt res, neminem iudicant, neminem despicunt, sed potius seipfos abiiciunt, & in suis oculis tanquam insipientes se reputant. Præstat enim, hoc humilitas veræ coniuncta sapientiæ, ut is quem possederit non se superbè aliis quasi solus habes sapientiam præferat, non item alios ut insipientes despiciat, sed ipsum potius sibi facit tanquam insipientem & peccatorè vilescere, cùm verè sit sapiens: cæteros autem eos etiam qui verè insipientes sunt, tanquam multa præditos sapientiâ venerari, nisi contrarium ostendat rei evidentia. Deinde, sapientes ex se alio s merentes, cùm ipsi sibi sint bene conscij, de aliis quoque bonam habent opinionem, nec suspicantur vanè, aut temerè iudicant.

Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris, quia curatio cessare faciet peccata maxima.

Spiritus significat iram vel impetum Secundum sensum literæ maximè congruentem, spiritus habentis potestatem intelligitur impetus aut vis, aut ira potentis. Non est enim in usitatum scripturis sacris, per spiritum intelligere, iram, vim, siue impetum. Veluti cùm in canticò victoriæ canit sanctus Moyses: *Misisti iram tuam quæ deuorauit eos sicut stipulam,*

Exod. 17

CAP. X. ECCLE. 268

& in spiritu furoris tui congregata sunt aquæ. Ac rursus: Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare. Et in Psal. dicitur, In spiritu vehementi cõteres naues Tharsis. In Proverbiiis quoque indignans aduersum contemptores loquitur sapientiâ. En proferam vobis spiritum meum, id est, iram meam ostendam vobis, eam nimirum quam statim subiunxit, dicens: Ego quoque in interitu vestro ridebo, & c. Dicitur autem hic spiritus potentis ascendere super eum, aduersus quem illum contingit iram suam, & vim exercere. Monemur ergo, si potes quispiam per vim aut violentiam aduersum nos velit agere, si nos persequatur potentior, ne locum nostrum deseramus, id est, per impatientiam & desperationem corruamus in peccatum, aut veritatè siue doctrinæ siue vitæ in qua steterimus deseramus: sed per patientiam stabiles perseueremus, in nullo fracti aut dissoluti alienæ potentie impetu. Rationem verò adiungit, dicens: *Quia curatio cessare faciet peccata maxima.* Vbi curatio accipi potest pro correctione, quæ per aduersitatem fit. Per aduersa nanque, quæ à potentium vi homo perpetitur, contra mala remedium accipit, dum per patientiam

Psal. 47
Prou. 1,

Locum tuum
ne deseras

Correctio
vitiis

COMMEN. IN

pro dei atque virtutis amore feruntur patienter illata. Cædit enim hoc ad purgationem peccatorum præteritorum, & futuris custodit: quoniam minorem occasionem peccandi homo habet in aduersis, quàm in prosperis. Atque ad hunc modum ista curatio siue correctio & emendatio cessare faciet peccata maxima quoniam & vetera purgat & à nouis præseruat. Vel curatio intelligitur ipsa cura & studium obtinèdi locum priorem, in hunc sensum: Quia si curaueris, studiumque habueris, etiam ascendente contra te spiritu potentis, nõ deserere locum tuum, sed permanere in stabilitate virtutis, curatio ista & studium istud te præseruabit à peccatis maximis, in quæ deuenires, si tuum locum desereres, si impatiètia fractus, veritatẽ vitæ aut doctrinæ derelinqueres. Potest etiam per curationem intelligi sanitas, quemadmodum ex Hebræo vertunt nonnulli interpretes. Sanitas autem ista accipi potest stabilitas ipsa virtutis, quæ est animæ sanitas, & cessare facit peccata maxima, in quæ ruunt instabiles. Mystice verò, per spiritum hunc habentis potestatem intelligunt diabolum principem tenabrarum, de cuius potestate scriptum le-

Curatio pro sanitate.

CAP. X. ECCLE. 269

gimus apud beatum Iob, dicentem: Non est potestas super terram, quæ comparetur illi. Hic si super nos ascenderit, id est, si aduersum nos tentationibus suis agat, cupiatque dominari nostri, monemur necedamus tentamentis illius, neque (vt ait Apostolus) locum demus illi, sed stabiles permaneamus in loco nostro, id est, in nostro proposito ac statu bono in quo constitierimus. Curatio enim. i. castigatio ista quam dominus ad nostram eruditionem ita super nos venire permittit, cessare faciet peccata maxima, quoniam à peccatis præteritis mundabimur, & contra futuram, vbi fideles sic fuerimus conprobat, stabiliemur in augmento diuinæ gratiæ. Item cura illa & studium sic resistendi diabolo cessare faciet peccata maxima, quoniam licet homo facile tentamentis diaboli coinquinetur veniali offensa, quæ peccata minora appellantur, si tamen curam habuerit resistendi diabolo & prauis eius suggestionibus, effugiet peccata mortis, quæ, eo quòd animam penitus interficiunt, merito peccata maxima dicuntur. Cui benè consonat id quod in Psal. Prophe. ait: Delicta (minora videlicet quæ venialia appellantur, & quotidie etiã

Diabolo nequaquam cedendum. Ephe. 4.

Psal. 18.

à iustis committuntur) quis intelligit? Ab occultis meis munda me, & ab alienis patre seruo tuo. Si mei non fuerint domina ri siue dominata, tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo. Hoc est, donec ego meum locum non dimiserò, donec plenum consensum meipsum non subiecero peccato aut diabolo peccati suggestori, tandiu ero apud te immaculatus, & innocens ero à peccato mortis, quod meritò appellatur peccatù maximum. Denique, si pro sanitate accipiatur ista curatio, hic habebitur sensus: Agente contra te diabolo, ne cesseris illi, sed viriliter obfiste, vt custodias innocentiam atque iustitiam tuam. Nò enim sine magno tuo lucro erit hæc pugna, ne que erit absque præmio victoris: quoniam si illæsus permanseris ab oppugnatione inimici, si mortale vulnus tibi non infixerint tela tentationum illius, in que tua sanitate sic permaseris, viriliter oblitando maligno, sanitas & integritas ista cessare faciet peccata maxima: quoniã & præteritorù merebitur plenam purgationem, & cõtra futura stabilimentù. Contra verò, dicere licebit de iis qui ascenden te cõtra se spiritu potētis suù locù dimise

rint quod per suam illam infirmitatē, per vulnus mortiferum quod accipiunt à potente, cui non validè satis obluantur, item per negligentia suam qua non curat vel deberent obfistere, incidunt in peccata maxima: quia qui in vno consentit vitio, pronus mox efficitur ad alia.

Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis, positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum. Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram, quasi seruos.

Secundum literam ita frequenter in rebus humanis euenire videmus, vt homines pleni insipientia & stultitia apud principes huius mundi summo loco habeantur: alij verò etiam diuites & probi, in nullo habeantur precio apud principes. Ita contingit interdum, eos qui conditione seruales & infimi sunt, sic apud principes exaltari, vt in sublimibus caballis vehantur gloriosi. Contrà verò, eos qui præclaro sunt stemmate nati & genere illustres, contingit ita nullo esse loco apud principes, vt cogantur ipsi obambulare pedites. Imo contingit non raro, vt ignobiles stulti in sublimibus caballis tãquam principes, cursores habeant atque

Apud principes, frequenter indigni supprimuntur.

COMMEN. IN

ministros homines multo se & genere illustriores & virtute probiores. Hanc autem tãtam inæqualitatem, & (vt videtur) iniquitatem promotionis, Sapiens appellat malum id est vanitatem. Profectio enim vanitas est, ita honore indignos honorari, dignis verò debitum honorem minimè præstari. Dicit quoque, malum istud quasi per errorem à facie principis egredi. Procedit enim hæc inæqualitas siue potius iniquitas promotionis atque honorationis, ex errore & ignorantia principum: qui plerūque & ipsi sunt stulti, propter quod, stulis gloriosis scientibus adulari & Thraionem agere, oblectatur magis quàm sapientibus qui humiles sunt & recta norunt consulere. Unde fit, vt sæpe per principū stultitiam & errorem gloriosi Thraiones, & improbi parasi, aut alterius generis homines facinorosi, in summa fastigia subleuentur, sapientes verò & modesti, tametsi nobiliores stemmate, negligantur & in infimis relinquuntur conditionibus. Aliter quoque vanitas ista à facie principis per errorem egreditur, quoniam frequenter errant principes in iudicio, putantes honore dignos, qui eo indigni sunt, atque

'CAP. X. ECCLE. 271

econtrario indignos qui verè sunt digni. *Moralis finis.* Potest quoque prædictus locus ex-poni moraliter, per diuites, intelligendo eos qui virtutibus sunt diuites, per seruos eos qui peccatis & diabolo seruiunt, per principes, homines dominantes suis affectibus. Atque ita sensus est: Vidi stultum positum in sublimi dignitate terrena, eos autem qui sunt virtutibus diuites vidi in humili conditione positos, tanquam despectos & incognitos. Atque in eandem sententiam sequitur aliis verbis: Vidi homines stultos seruientes peccatis, in magna pompa seculi; sapientes autem qui peccatis non seruiunt, & verè sunt liberi, vt pote à veritate (iuxta euangelicum verbum) liberi facti, absque omni honore viuere, ita vt stultis in equis residentibus cum gloria, ipsi in humilitate obambulant pedites. *Ioan. 8.* Quomodo autem hoc malū sit, & quomodo à facie principis per errorem, egrediatur, eodem modo quo suprà potest intelligi. Quidam tamen per principem, dum dicitur: A facie principis, intelligit deū qui est princeps magnus super omnes. Dicunt enim, malū istud egredi quasi per errorem à facie principis, quoniam humanò iudicio videri pos-

Ioan. 8.

principē
deū qui-
dam intel-
ligunt.

COMMEN. IN

set deus ignorare res hominum, eorumque merita & demerita ignorare: Quæ admodum animales homines ex consideratione illius inæqualitatis inducuntur vt credant deum non attendere ad res humanas. Iuxta quod in Psalmo dicitur: Dixit insipiens in corde suo non est deus.

Psal. 13.

Iob 22.

Ex quorum persona in libro Iob dicitur: Circa cardines cæli perambulat, nec nostra considerat. Et iterum in Psalmo, ex eorundem persona: Quomodo scit deus, & si est scientia in excelsis? Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo, obtinuerunt diuitias, & cætera multa quæ secundum prædictam considerationem sequuntur. Ideoque signanter dictum putant, non simpliciter, per errorem egrediens, sed, quasi per errorem egrediens, à facie principis, id est perinde ac si deus erraret & ignorantia deciperetur, in hac inæqualitate. Alij verò e contrario per hunc principem intelligunt diabolum, cuius procreatione non raro fit, vt stulti & pestiferi homines exaltentur ad summa honoris fastigia, boni verò pessundentur & sint ignobiles. Maximum enim lucrum sibi non diabolus omnis author malitiæ, ex malorum exaltatione provenire, quem ad

principem
diabolū
alii accipiunt

CAP. X. ECCLE.

272

modum e contrario per bonorum exaltationem ipsis decedit plurimum, cum hi semper præsent ad edificationem & salutem, illi semper ad destructionem & perditionem. In quem sensum exponit Gregorius Næocæsæ, Episcopus in sua metaphrasia, cuius hæc sunt verba: Opera autem tyranni & patris omnis malitiæ, hæc sunt: Insipientem in excelsum sublimari, diuitem sensu humiliari: seruos peccatorum in equis ferri, & viros sanctos humiliter obambulare, viderique coram se impios superbientes.

Qui fodit foueam, incidet in eam & qui dissipat sepe non mordebit eum coluber. Qui transfert lapides affligetur in eis, & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

Sibi nocet qui alteri nocere parat
quod vult
ostenditur
cõparationibus.

Manifestum est, hoc secundum moralem intellectum esse accipiendum, vt indicetur, eum qui alteri parat nocere sibi periculum & malum accipere. Qui fodit foueam (inquit), id est, qui alteri struit insidias, & alterum querit in laqueum inducere, ipse in eam quam alteri parauerat incidet, id est, in malum incidet quod præparauit proximo suo. Iuxta quod in Psalmo de huiusmodi dicitur, Psal. 70. Laqueum aperuit & effodit eum, & incidit

COMMEN. IN

Eccle. 27
Morde-
tur à col-
ubro qui
dissipat
sepem.

in foueam quam fecit. Conuertetur do-
lor eius in caput eius, & in verticem ip-
sius iniquitas eius descendet. Et in Ec-
clesiastico dicitur in eandem senten-
tiam: Qui laqueum alij ponit peribit in
eo. Deinde subiungit: Et qui dissipat se-
pem, mordebit eum coluber, id est qui pro-
ximo suo cupit nocere in re minori, gra-
uius ipse patietur nocumētum, Qui enim
sepem diruit proximi sui, dānum infert
proximo, dum quæ ipsius sunt in horto
aut vinea, diruta iam sepe, direptioni fiunt
exposita quæ prius erant sepe munita.
Dannū itaque infert proximo, sed dam-
num tantū in rebus externis, quæ sunt
bonorum temporalium vltima: ipse verò
damnum longè grauius accipiet interim,
dum proximo sic nocere querit. Contin-
get enim illum à serpente morderi, qui in
sepe habitabat, vt solent circa sepes maxi-
mè vetustas sibi nidos constituere. Mor-
sus autem serpentis, vitæ adfert pericu-
lum: & nisi quantotius adhibeatur reme-
dium, mortem certam operatur: quod dā-
num longè est supradictō grauius, quia
damnum est vitæ, quæ inter temporalia
omnia bona primum locum obrinet. Per
quod significatur, eum qui proximo in re-
bus

CAP. X. ECCLE. 273

bus minoribus vtpote in rebus tempora-
riis nocere cupit, primū sibi multò gra-
uius nocere, quoniam suam animam mor-
te afficit. Rursum, idem hoc videtur signi-
ficare in eo quod sequitur: Qui transfert
lapides, affligetur in eis. Vel, vt alij habēt.
Qui subtrahit siue extrahit lapides, Vide-
tur enim sermo fieri de eo qui maceriam
conatur diruere. Is enim lapides de suo lo-
co effodit, vel extrahit vel transfert, quod
non sine labore fit, neque periculo mace-
riam diruentis. Primū enim, in lapidi-
bus illis tantum auferendis & suo loco
mouendis, est afflictio. Deinde, non raro
contingit, vt cadens de acervo lapis ali-
quis subito lapsu manum vel pedem extra-
hentis dolore aut etiam vulnere affligat.
Sic item qui ad faciendum damnum pro-
ximo ligna ipsius abscondit, vel vt furto
noceat, vel vt in fructibus inferat dam-
num (Fructum enim arboris tollit, qui
præscindit arborem) nonnunquam ab eis
vulneratur, nisi admodum sollicitè sibi ca-
ueat atque prospiciat. Interdum enim ip-
se corrūit ab arbore qui supernè cædit. In-
terdum super ipsum cædentem arbor aut
ramus quispiam corrūit. Interdum ramus
inflexus ad præcisionem, per viriditatem

Affligi-
tur qm a
ceriā di-
ruit.

Vulnera
tur qui li-
gna præ-
scindit.

COMMENT. IN

& rigiditatem se subito erigens aduersus trahentem, oculum aut faciem aut aliud membrum lædit, aliâque huiusmodi in cõmoda inde possunt consequi. Quibus omnibus indicatur, neminem sine suo detrimento aut incommodo alteri posse detrimenti quippiam adferre. Hæc autem secundum sensum literalem ita sunt dicta, quem paucis verbis lucidè expressit supra citatus Gregorius Næocæ, his verbis: Qui alteri insidiatur, nescit quod sibi ipsi primum & soli insidias parat. Qui securum alterius demolitur præsidium, in serpentis morsus passim incidet. Sed & qui lapides extrahet, laborem sufferet nõ paruum. Similiter & qui ligna scindet, in armis suis periclitabitur, id est, ab instrumentis quibus ligna cedit: quoniam videlicet non raro securi se vulnerant ligna cedentes, eorum expositiones mysticas ponunt varias. Beatus Hiero. sepem interpretatur Ecclesiastica dogmata, & institutione ab Apostolis Prophetisq; fundatam. Quam sepem dissipat, qui illa euertere quæ à patribus fundata sunt annicitur. Hunc vero serpens mordebit diabolus, ille videlicet de quo apud Amos dicitur: Si descenderit in infernum ibi mandabo serpenti,

Grego-
rij Næo-
cæ. pul-
chra pa-
raphra-
sis.

Varie
expositio-
nes my-
stica.

Amos
6.

CAP. X. ECCLE. 274

& mordebit eum. Lapidem idem interpre-
tantur homines, qui in edificio ecclesiæ tã
quã lapides viui coadificati sunt, & cõ-
paginati, per glutinum spiritus sancti, de
quibus lapidibus Pet. Apo. loquitur, dicẽs
Tanquã lapides viui superadificamini
Et in Apocalip. Nobile illud edificio
quod in spiritu vidit Ioãnes ex lapidibus
hiis edificabatur. Hos lapides transfert
vel extrahit aut subtrahit, de edificio, qui
per hæreticam fraudem vel scandalum
malum fideles à veritate aut virtute ab-
trahit. Quod qui facit, proculdudio affli-
getur in eis, id est, cruciabitur propter eos
in secula. Iuxta verbum Saluatoris, dicẽ-
tis: Vt illi per quem scandalum venit: Ex-
pedit enim ei, vt suspendatur mola a fini-
ra in collo eius, & demergatur in profun-
dum maris. Per ligna vero intelligitur hæ-
reticos, qui ligna sunt infructuosa, fapi-
dum & vtilem fructum non ferentia.
Hos qui præcindere voluerit, aduer-
sum hos qui disputatione certare voluerit
nisi admodum sit eruditus & cautus,
in periculo erit, ne fortè vulneretur &
nocumentum accipiat ab illis. Qui enim
non bene firmatum aut non multum
exercitatum habet intellectum in fidei

Lapides
fideles.

1. Pet. 2

Apoc. 21

Mat. 18.

Ligna
hæretici.

COMMENT. IN

facræ dogmatibus, hic citius ab hæretico, si cum eo velit disputatione misceri, vulnerabitur aut subuertetur, quàm ipse illi sit suo alloquio sanaturus, aut conuersurus ad agnitionem veritatis. Aliæ prædicta omnia exponit Olymp. Sepem interpretatur legem dei & sanctum timorem, quoniam lex dei & sanctus timor domini animam munit, & bona animæ custodit, quemadmodum sepes materialis locum munit, & quæ in eo sunt conseruat. Vnde qui legem dei abiicit & sine timore est, similis est horto cuius sepes est dissipata. Iuxta quod in Ecclesiastico dicitur: Vbi non est sepes, diripietur possessio. Lapides autem extrahit aut transfert, iuxta illius enarrationem, qui virtutes & opera virtutum (quæ sunt velut lapides ædificij spiritualis) per negligentiam & torporis perire sinit, qui per socordiam vel vanam elationem demolitur ac soluit prius extracta. Atque hic citat lapides extraneus & ædificium dissoluens, utique affligetur in eis: quoniam propter hanc dissolutionem spiritualis ædificij, in æternitate cruciabitur. Quemadmodum e contrario lapides congregatis qui virtutibus ac virtutum operibus spirituale ædificium construere la-

Olymp. mystice interpretationes.

Eccle. 36

CAP. X. ECCLE. 275

borat. Aliter per lapides intelligit homines sanctos de quibus apud Zacha. dicitur: Lapides sancti eleuabuntur super terram eius. Hos lapides extrahit, qui sanctos interficit aut persequitur, quemadmodum Ioannem Herodes interfecit: quod quisquis fecerit proculdubio afflictionem æternam inueniet. Per ligna scindentem, intelligit eum qui sua doctrina fretus, quasi ferro quodam vtens, scindere & comminuere audet diuinas scripturas, quæ sunt quasi ligna quadam benevolentia, eas non secundum spiritum sancti intentionem, sed secundum proprium spiritum, peruersè interpretando. Hic autem male succidens ligna ista, vulnerabitur ab eis: quoniam in periculosos hæresum errores incidet, ex scripturis illis sic peruersè intellectis & tã sibi quàm auditoribus mortem inueniet. Alij in super alias adferunt mysticas præsentis loci enarrationes, quas vitæ nimis plixitatis gratia prætereo. *Stretusum fuerit ferrum, & hoc non vt prius, sed hebetatum fuerit, multo labore excuetur: & post industriam sequetur sapientia.*

Docetur hic per corporalium similitudinem quomodo homini qui perdidit *Quomo do para*

COMMENT. IN

Da vel re paranda sapientia pientiam aut ea est imminutus, sit paranda vel reparanda sapientia. Comparat autem hominis animum ferro, ac dicit, quod admodum si ferrum obtusum fuerit acutiemque suam perdidit, & non ita ut prius erat fuerit bene acutum, ad restituendum ferro illi suam acutiem, opus est labore multo: per laborem tamē potest ferrum reduci ad pristinam, imo maiorem acutiem: sic & de hominis animo est dicendum, cum fortē sapientia fuerit imminutus, cecideritq; à perfectione sapientiae in qua aliquando fuerat, non omnino esse rem desperatam, quin saltem labore ac studio redire possit ad gradum pristinum, atque etiam altiozem. Attramē labore multo opus est illi qui velit recuperare quod perdidit. Nam id ferē in omnibus rebus vsuuenit, ut quod prius volūtariē, per nostram incuriam, vel negligentiam aut torporem perdidimus difficilē ad hoc ipsum redeamus, neque nisi labore multo & sollicitudine illud contingat assequi. Id considerare possumus, tam in vniuerso hominum genere, quā in particularibus indiuiduis. Siqu idem humani generis in primi parentis conditione vniuersitatem considerando, manifesta

Difficile redit homo ad id quod semel perdidit.

CAP. IX. ECCLE. 276

cernimus, quomodo ferrū nostri intellectus quod prius bene acutū erat, i. ad capiendā sapientiā optimē dispositū, per primi parētis inobedienciā obtusum atq; hebes sit redditū. Propter quod, modō pro hoc statu opus est labore multo is qui ferrū suū ad debitā acutiē voluerint reducere. Sapientiā enim quā primus homo ex dei dono in se habuit, ceteri quoque eius posterī sine labore copiosius erant accepturi, quātis nūc laboribus & sudoribus vix tandē pauculā & exiguam nimis assequimur? Sic & in particularibus consideramus, eū qui sapientiā imminutus fuerit, si redire velit ad eū gradū quē deseruit, labore & studio debere ad ipsum pertingere. Labor autem iste varius est, partim in assidua postulatione pro dei sapientia. Illis nāq; qui sapientia sunt imminuti & ad priorem gradum redire cupiunt, ne cessariū est super omnia, assiduū orationis studiū. Quemadmodum sanctus Apostolus ait: Si quis autē indiget sapientiā, postulet à deo qui dat omnibus affluētē & nō improperat. Postulet autem in fide nihil habitans. Habet autē assiduū orationis studiū, nō modicū laborē, quātū ad corpus attinget: quoniā spiritus licet proprius sit, est,

Iacob. 1.

Mat. 29

COMMENT. IN

Eccle. 12 tamen caro infirma, aggrauatque animam corpus semper quod corrumpitur. Meditatione quoque frequenti, quae (iuxta Sapientem.) carnis est afflictio, opus est ad accipendam sapientiam. Tum & acriter certamine aduersus vitia, quae pugnant cum dei sapientia, & negotioso virtutum exercitio, quas illa diligit. Haec autem omnia, profecto laborem habent non minimum.

Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

Detractorem comparat serpenti, quoniam sicut serpens occultè mordet in aduertentem, mordensque venenum in illuvertentem, sic qui in occulto detrahit proximo, quasi morsum venenatum infigit, viri suae malitiae aduersus illum sibilante lingua euomens. Vnde quemadmodum serpentem omnes abominantur, sic & detractor est omnibus bonis execrabilis.

Psal. 100 Quemadmodum David sanctus aiebat: Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequerbar. Et Iacobus ait: Nolite detrahere alterutrū, fratres mei. Ac rursum apud Sapientem dicitur. Labia detrahentia sint procul à te. Hinc & Paulus ait: Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne abinuicem consummamini.

Iaco. 4.

Pron. 4.

Galat. 5.

CAP. X. ECCLE. 277

Alibi quoque detractionem cum dei odio coniungit, dicens: Detractores deo odibiles. Sciendum tamen quod translatio septuaginta Interpretum hoc loco aliquantulum secus habet, quam nostra vulgata vel Hebraea. Sic enim habet: Si mordeat serpens in silentio, nihil est amplius excantanti vel incantanti. Quod verbum de confessione pro catholici dogmatis confirmatione pulchrè exponunt auctores vetusti, Graeci atque Latini. Olympi, namque Graecus praesentem locum enarrat, his verbis. Si peccati serpens mordeat in silentio, hoc est, ita ut peccator admissum scelus nolit confiteri, nullam salutem ei poterit praestare is qui sancta incantatione eum curandum susceperit, donec sua peccata confiteri noluerit. Cui videtur consonare quod in sua metaphrasi habet diuus Grego. Naocæsa. Occultum (inquies) serpentis morsum, incantatores non mendicabuntur. Occultus enim morsus serpentis est, peccatum à peccatore celatum qui morsus ab incantatoribus, quantumvis prudentibus, id est, viris spiritualibus & sacerdotibus, non poterit curari, donec per confessionem in palam veniat. His aperte subscribit Hieronymus, in hunc

De confessione hunc locum graeci atque Latini sunt interpretati.

COMMENTA. IN

habens modum. Si quem serpens diabolus occultè momorderit, & nullo conscio peccati veneno eum infecerit, si tacuerit qui percussus est, & nõ egerit penitentiã, nec vulnus suũ fratri & magistro voluerit confiteri magister & frater qui linguã habet ad curandũ, faciliẽ ei prodesse nõ poterit. Si enim ægrotus vulnus medico nolit cõfiteri, quod ignorat medicina non curat.

Verba oris sapientis, gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum. Initium verborũ eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus. Stultus verba multiplicat.

- Verba sapientũ gratiam habent, id est grata sunt & amabilia, utpote vtilitatem veram adferentia. Iuxta id quod Paulus discipulos suos quos esse voluit sapiẽtes admonuit, dicens: Sermo vester semper in gratia sit sale conditus, ut det gratiam audientibus. Labia autem stulti præcipitabunt eum, nempe stultum: quoniam ex verbis stultitiæ & prauitatis suæ, stultus in mortem & condemnationem præcipitabitur. Sic enim in Evangelio ait dominus: Ex verbis tuis condemnaberis, & ex verbis tuis iustificaberis. Et item: De ore tuo te iudico, serue nequam.*
- Psal. 54. Præcipitatio autem ista est, de qua in Psal*

CAP. X. ECCLE. 278

mo dicitur, Præcipita domine, diuide linguas eorum, &c. Vel aliter intellige, in hunc sensum: Labia stulti præcipitabunt ipsum sapientem: ut relatio fiat ad sapientem, de quo in priori parte fit sermo. Stulti enim libenter solent sapientibus contradicere, atque aduersum illos pugnare: propter quod, dicuntur præcipitare sapientes, id est conari ad confundendum & deuincendum eos. Qualia autem sint ista stulti verba, quibus vel se in mortem præcipitat, vel sapientem conatur deuincere, subsequenter indicat, dicens: Initium verborum eius stultitia, & nouissimũ oris illius error pessimus. In quo significatur profectus malitiæ, dum peiora fiunt nouissima prioribus. Siquidem à stultitia sermonis sui sumunt exordium & in errores pessimos tandem finis procedit sermonis. Impudens enim & effrenis lingua, quæ de malo thesauro mali cordis verba profert, continuo roboratur in malo: ut dicat tandem quicquid libet, & quicquid in buccam venerit ausit pronunciate. Iuxta illud Psalmi. Labia nostra à nobis sunt, quis nõster dominus est? Huius rei manifesta exempla nostra hac tempestate plurimum stultorũ nobis labia demonstrarunt:

Mat. 11.

Psal. 11.

COMMENTA. IN

Stultus
ver. mul-
tiplicat.

Eccl. 8.

quæ à stultitia (vt videri poterat) medio-
cri, sumentia, sermonis exordium, tandem
in errores pessimos eisdemque plurimos
peruenerit. Vetiissimum est autem, quod
de stulto mox adiungitur. Stultus verba
multiplicat. Ita enim solent qui parui sunt
& pauperes sensu, verba libenter multi-
plicare: quemadmodum e contrario, qui sa-
pientia & sensu sunt diuites, parci verbo-
rum esse comprobantur. Nam (vt supra
dictum est) tempus & responsionem cor-
sapientis intelligit, id est, temporis oppor-
tunitatem considerat, & quid responderi
possit, antequàm eloquatur, præcogitat
sapiens cum stultus interim absque præ-
meditatione aliqua quicquid in buccam
venerit effutiat. Propter quod & vulgo,
ex multiloquio stultus deprehendi solet,
quæadmodum ex maturo silentio sapiens.
Dicitur autem stultus verba multiplicare,
non solum ea ratione quia verba insipien-
tia multa proloquitur, sed etiam cum ver-
ba sapientia atque virtutis loquitur ver-
ba dicitur multiplicare: Nam etiam si de
virtute & bonis loquatur, cum neque cor,
neque vita verbis respondeant, tantùm
verba inania ille effundit, de illis loquens
quæ ipse non nouit neque probauit, quod

CAP. X. ECCLE. 279

est nugatorum & fabulatorum, loqui. Sali-
ter quæ intus sint affecti, & de iis quæ ipsi
non probauerunt sermonem multum fa-
cere: Similes enim hi sunt garrulentibus pi-
cis, aut loquacibus graculis: qui cum labiis
assiduè garrunt, multaque eloqui videan-
tur, cor tamen omnino est vacuum, neque
quid garrunt aut fabulentur intelligunt.
Hinc de insipiente isto apud Sapientè di-
citur: Homo achiris (id est, sine gratia, cu-
ius sermo gratiam non habet) quasi fabu-
la vana; supple est, in sermone suo, & in
ore indisciplinatorum assidua erit. Ex ore
suarum reprobabitur parabola, non enim il-
lam dicit in tempore tuo.

Eccl. 20.

Ignorat homo quid ante se fuerit, & quid
post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

Videtur hoc aptè ad id quod statim
præcessit coniungi. Dixerat enim, stultos
multiplicare verba, quibus frequenter de
iis quæ præterita sunt multa garrere solent,
atque etiam futura curiosa peruestigatio-
ne nimium sollicitè inquirent, & prædica-
re audent cum paucissima sint quæ certò
sciat homo de præteritis, & de futuris pe-
nè nulla habeatur certa cognitio: propter
quod, omnino vanum videtur, super hu-
iusemodi incertis & incognitis (quod fa-

COMMENTA. IN

ciunt insipientes) multiplicare sermones:
*Labor stultorum affliget eos qui nesciunt
in urbem pergere.*

Ciuitas Ciuitas ista accipi potest, vel illa quæ hinc
ecclesia. in terris agit sancta & militas Ecclesia, quæ
1. Tim. 3. apud Apostolū domus dei appellatur: vel
Apo. 21. altera illa in sublimibus triumphans, quæ
Heb. 11. in Apocalypsi prolixè describitur, ab eodè

quoq; Apostolo ciuitas futura, ciuitas ma-
nens & fundamenta habens, id est, æter-
nitatis stabilitate perduratura asseritur.
Qui in priorem urbem pergere nesciunt,
illi sunt, qui vel non sciunt vel non volūt
Ecclesiæ sanctæ definitionibus stare; qui
non se intra Ecclesiasticam vnitatem &
firmitatem continere & concludere sata-

Psal. 67. gunt, vt sint (iuxta Psal. vocem) in domo
dei vnantes, & cum fratribus in vnum

Psal. 121. habitent: sed diuidunt se & separant, iux-
Iudas. ta proprij sensus ambulantes. itinera. De
quibus ait Iudas Apostolus: Hi sunt qui se-
gregat semetipfos, animales homines, spi-
ritum non habentes. Huiusmodi autē ho-
mines qui nesciunt pergere ad ciuitatem
istam, qui nesciunt suum intellectum ca-
ptiuare intra ciuitatis vnitatē, id est sub-
mittere nolunt suum iudicium Ecclesiæ iu-
dicio, huiusmodi (in quibus) homines stultorum

CAP. X. ECCLE. 280

labor affliget, quoniā improbus stultorū
conatus illis præualebit, ad seductionē &
perditionem animarū suarum. His enim
solis valent stulti stulta loquentes nocere,
non iis autem qui (iuxta Pauli consiliū) **1. Cor. 1.**

in vno permanent sensu eadēmq; senten-
tia fidei, per omnia Ecclesiæ insequenter
iudiciū. In ciuitatem verò supernam nesci-
ant pergere, qui ad futurā illic retribu-
tionem modò nō attollunt oculos, qui nō
modò in mente habent illa ventura æter-
næ beatitudinis præmia, qui (contra Apo-
stoli verbū) putantes hic se manentem ha-
bere ciuitatem, futuram inquirere nō sa-
tagunt: qui in casulis istis & tabernaculis

Heb. 13.

Hebr. 11.

habitantes, ciuitatem fundamenta haben-
tem non expectāt cuius artifex & condi-
tor deus. Eos verò qui eiusmodi sunt pro-
culdubio affliget labor impiorum: quoniā
facile à peruersis seducuntur blandis sua-
sionibus & exemplis pessimis, qui nesciūt
ad caelestia mentem atollere, & spe eorū
quæ expectantur in caelis presentia quæ
cernuntur oculis spernere. Qui verò no-
runt in illam subinde urbem pergere, his
nihil stultorum labor nocere poterit. Po-
test quoque præsentis loci hic sensus as-
guari: Labor stultorū affliget ipsosmet stul-

COMMENTA. IN

Psal. 139.

tos, iuxta illud Psalmi. Labor laborum ipsorum operiet eos, nempe in damnatione abscondet æterna: ut deinde quod sequitur, qui nesciunt in urbem pergere, sic causam reddens, quare labor stultorum ipsos affliget, nimirum quia nesciunt pergere in urbem. Quia enim nesciunt ad cælestia animum erigere, ideo omnis eorum labor est irritus, & tandem post omnia ad interitum devenient.

Vae tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedunt. Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur a d. reficiendum in tempore suo & non ad luxuriam.

Huius loci sensus literalis per se patet ac facilis est. Profectio enim malè, agitur cū tella illa cuius rex puer est, id est puerorum habet mores, etiam si ætate non sit iunior: qui. s. in stabilitate ducitur concupiscentiæ, & nō solido iudicio regitur: principes quoque sunt huius similes, qui voluntatē querant, summo videlicet mane antequam ad regni negotia tractanda accedant, cibis se ingurgitantes ac potibus. Non enim per huiusmodi voluptati deditos, re-
Et possunt regni administrari negotia. Sed illi terræ bene erit, quæ regem habet verè

Vae ter. cuius rex puer est.

CAP. X. ECCLĒ.

281

verè ingenuis moribus, nec minus virtute quàm stemmate nobilè, principes quoque habet minimè deditos voluptatibus, sed pudicos & sobrios, qui primo mane sobrii atque ieiuni regni negotia, vigente summa propter sobrietatem, pertractant, summam gerentes solitudinem, quomodo pro regni profectu quàm commodissimè disponant omnia: hisque peractis, suo tempore ad cibum cum timore dei sumèdum accedunt, ita ut videantur ad corporis refectioem & naturæ necessitatem, non ad carnis voluptatem, cibum potumque famere. Concordat autem cum hoc verbo Sapientiæ, quod per prophetam dominus in pœnam comminatur Israelitico populo, dicens: Dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis. Secundum mysticum verò intellectum, alij ad mentem commodant aut rationem, bene imperantem in regno animæ aut malè. Vbi enim ratio puertilis est. i. à concupiscentia se abduci permittit, & vbi affectiones rationales animæ (quæ sunt quasi principes & rectores eius) mane comedunt. i. delicias & voluptates quærunt, illic pessimè agitur. Vbi verò est nobilis ratio, strènuè pro virtute agens, & affectiones sunt

*Esa. 3.
Mystica
exposit.*

COMMENTA. IN

regulata, in terra cordis illius optime agitur. Alij ad Ecclesiam accommodant, & synagogam diaboli. Infœlix enim & misera est diaboli synagoga, cuius rex est diabolus, puer sapientia & iudicio vacuus, qui & principes habet similes sui: inuisibiles quidem, & si ipsi non vtantur voluptatibus mundi, ad eas tamen homines sollicitè inducentes: visibiles autem homines, terrenis voluptatibus deditos. Beata autem terra sancta Ecclesia, cui⁹ rex est nobilis Christus, dei patris & virginis matris filius, & cuius principes, nempe sancti angeli sanctique Apostoli & prelati, diligentissimè inuigilant animarum salutem promouenda, ab omnibus scedis voluptatibus alieni.

In pigritius humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus. In risu faciunt panem & vinum, vt apulenti bibentes: & pecunia obediunt omnia.

Potest istud commode annecti præcedentibus vt exprimat, quare vx dixerit terra illi cuius rex puer est, & principes voluptuarij, & quamobrem terra illa sic male habitura: Quoniam videlicet vbi talis rex est & tales sunt principes, ibi pigritia regnat & torpor in bono, ibi difficilè aliquid boni tractatur vel agitur vel infir-

CAP. X. ECCLE. 282

mitur, ibi non est malorum correctio, non est bonorum promotio. Ac proinde omnia perire necesse est, quæ ad bonum regni statum pertinent. Hoc autem indicat sub generali parabola, dum ait: In pigritius humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus. Contignatio nanque, id est trabium coniunctio in summo domus fastigio, paulatim dissoluitur, ac tandem penitus corruiat in terram, si is qui domum inhabitat piger fuerit & negligens illi prospicere, debitamque reparationem impedere. Idem sibi vult sub alijs verbis, quod de domo perstillante in manuum infirmitate dicitur: Infirmas enim ad operandum manus habet piger, atque ob hoc, dum negligit tempestiuè reparare quam inhabitat domum, dissoluitur testum, stillatque in domum illam pluuia. Quibus parabolis manifestum est, nō aliud indicari quàm damnum quod ex pigritia provenit negligentia. Per contrarium verò, de strenuitate ac diligentia in agendis curandisque rebus necessarijs, dicendum est, per eam non solum conseruari quæ bona sunt, verum etiam quæ collapsa fuerant & dissoluta conseruari, id est, mala multa corrigi, atque:

*Pigritia
damna
multa facit.*

COMMENTA. IN

ad statum bonum restitui: quemadmodum illuc fieri cernitur, vbi sunt boni administratores reipublicæ. Propter quod, merito terra illa beata dicitur, cuius rex est nobilis, & principes sobrij atque in rebus gerendis strenui. Quod autem ita de regno interpretari sumus, potest suo modo ad vniuscuiusque hominis spiritualem domum id est animam, pulchrè exponi: indicado, per pigritiam homini magnum damnum obtingere, ut pote, virtutum bonam compaginationem, quæ in summo charitatis fastigio sunt condita, paulatim dissolui, & integritatem illam quam supernè habet difungi, ut malarum concupiscentiarum aquæ in domum cordis possint per consensum malum, quasi per apertam rimam aut patulum foramen, ingredi: sicut e contrario, per diligentiam atque strenuitatem in operibus bonis, utilitas magna in anima procedit, per quã quod dissolutum est compaginatur, si quid diuisum, reunitur aut obstruitur. Hinc Paulus Apostolus nos admonet dicens: Remissas manus & soluta genua erigite. Vbi pulchrè nobis commendatur actionis strenuitas. In vituperationem autem pigritiæ, per Sapientem alibi dicitur: Qui mollis & disso-

Heb. 12.

CAP. X. ECCLE. 283

lutus est in opere suo frater est sua opera dissipantis. Illud quoque quod sequitur: In risu faciunt panem & vinum, ut apulsetur bibentes: & pecuniæ obediunt omnia, iuxta prædictã continuatione ad principes illos malos ac terrę dissipatores conuenienter potest accommodari. Ipsi enim negligentes regni negotia, commestrationibus vacant, & iis quæ consequuntur impudicitis. Iuxta quod de huiusmodi ait Petrus Apostolus: Delirii affluentes in conuiuio suis, luxuriantes. Et iterum Iacobus Apostolus ait: Aepulati estis super terram, & in luxuriis enutristis corda vestra. Per Esaiam quoque dominus vix terribile aduersum huiusmodi intonat, dicens: Væ qui consurgitis mane ad ebrietatē festandam, & potandum vsque ad vesperam, ut vino arstuetis. Cythara & lyra & tympanum & tibia in conuiuio vestris, & opus domini non respicitis. Ex hac autem vita voluptariæ, cum in principibus regnat, alterum malum cõsequitur, quod perturbat omnia, nepe neglectus iustitiæ. Vbi enim deficit sapientia, deficit & iustitia: quoniã sapientia necessaria est ad rectè iudicandum & gubernandũ populos, iuxta quod in Proverbi. ipsa sapientia loquitur, di-

Prou. 18.

Comestrationi vacantes mali administratores verè.
2. Pet. 2.
Iaco. 5.
Esa. 5.

Prou. 8.

COMMEN. IN

rens: Per me reges regnāt, & legū cōdito
res iusta decernunt. Non potest autem in
huiusmodi hominibus esse sapientia, qui
ita se voluptati atque impudicitiae tra-
dunt. In maliuolam nanque animam (vt
ait Sapiens) non introibit sapientia, nec
habitabit in corpore peccatis subdito. Et
in Prouer. dicitur: Luxuriosa res vinum, &
tumultuosa ebrietas: quique his delecta-
tur non erit sapiens. Deinde & auaritia
cupiditasque munerum ex voluptaria vi-
ta nascitur, atque hinc subuersio iustitiae,
propter acceptionem munerum. Quod
consequenter indicat textus, dicens: Et pe-
cuniae obediunt omnia. Apud illos nan-
que omnia aguntur muneribus & pecu-
nia. Cum enim sapientiam non habeant,
& ad satisfaciendum suis voluptatibus plu-
rima desiderent, hinc fit, vt pro mueri-
bus & pecunia ipsi venum exponant iudi-
cium: Quod autem hinc dicitur. Pecuniae
obediunt omnia, ipsum est quod Hiere-
mias aliis verbis ita enunciauit: A mini-
mo vsque ad maximum, omnes auaritiam
sequuntur. Et iterum, A minore vsque ad
maioem omnes auaritiae student. Et in
eandem sententiam Esa. ait: Vnusquisque
ad auaritiam suam declinauit, a summo

Sapien. 1

Pro. 20.

Pecuniae
obediunt
omnia.
Hiere. 8.
Esaie. 56

CAP. X. ECCLIE. 284

vsque ad nouissimum. Et alibi, Omnes se-
quuntur munera, diligunt retributiones.
Quibus & illud consonat, quod ethnicus
Poeta tribus verbulis dixit: Regina pecu-
nia rerum. Caeterum, hanc malorum adin-
uicem connexionem, & vitorum quasi
funiculum, nempe voluptatis, dilectionis
munerum, & subuersionis iustitiae, atten-
tius considerantes, inuenimus in verbis
Esaie prophetae pulchre & aperte satis in-
dicatam, dum ait: Vae qui potentes estis
ad bibendum vinum, & viri fortes ad mis-
cendam ebrietatem, qui iustificatis impium
pro muneribus & iustitiam iusti au-
feris ab eo. Vbi dum ait: potentes estis
ad bibendum vinum, &c. primo loco vo-
luptatis audiū indicat. Dum autē conse-
quenter adiungit, qui iustificatis impium
pro muneribus, &c. duo posteriora expri-
mit, postremum quidem, nempe iustitiae
subuersionem, dum ait, iustificatis impiū
& auferis iustitiam iusti. Haec enim est
manifesta iustitiae subuersio. Alterum ve-
rō, nempe munerum dilectionē, cum ait,
pro muneribus. In quo etiam dilectionē
munerum tanquam causam assignat sub-
uersionis iudicij, eo quod propter munera di-
cat eos iudiciū subuertere. Primam ergo

Esaie 63

CO MMEN. IN

Isaia i. mali radicem indicat esse voluptatis studium, ex qua deinde procedit munerum dilectio, vnde pullulat fructus ille mortis pessimus, iustitiæ subuersio. Eundem hunc ordinem quantum ad posteriora duo idē alibi exprimit, vbi de principibus populi loquens ait: Omnes sequuntur munera, diligunt retributiones. Pupillo nō iudicāt, & causa viduæ non ingreditur ad illos. Prius notat dilectionem munerum, postea neglectionem iudicij, quod etiā est subuertere iudicium. Non solum enim qui iustificat impium subuertit iudicium, sed ille etiā qui iustitiā ei cui debita est administrare recusat. In eandem quoq; sententiam Hieremias loquitur, dicens: Magnificati sunt & ditati, in crassati sunt & impinguati, & præterierunt sermones meos pessimē. Causam viduæ non iudicauerunt, causam pupilli nō direxerūt, & iudicium pauperum non iudicauerunt.

In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia aues cali portabunt vocem tuā, & qui habent pennas annuntiabunt sententiam.

Hoc verbo secundum literam videtur dari vtilis monitio subditis, ne ad detrahendum aut maledicendum aliis potentioribus

CAP. X. ECCLE. 285

bus aut superioribus sint faciles. Quod bene cum prædictis cohæret, vbi de malis principibus fecit sermonem. Quasi dicat, Etiam si talis rex obtigerit terræ, qualem diximus, nempe puer & stultus & princeps quales descripsimus, voluptarij, terræ imperent: tu tamen qui subditus es, caue ne impatienter feras, ne maledicas aut detrahas iis sub quorum es potestate constitutus, & non solum verbo, verum etiam cogitatione & ex animo illos reuerearis, cum patientia & humilitate tanquam domino, non tanquam homini seruiens. Quæ admodum ait Pet. Apосто. Serui subditi estote in omni timore dominis. Non tantum bonis & modestis, sed etiam dyscolis. Et Paulus scribens Ephesiis ait: Serui, obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, non ad oculos seruientes quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem dei ex animo, cum bona voluntate seruientes, sicut domino & non hominibus: scientes, quoniam vnusquisque quod fecerit bonum, hoc recipiet à domino, siue seruus siue liber. Aliis quoque in locis idem Apostolus similia tradit humilitatis & obe-

*Non de
trahendū
præpositis
1. Petri. 2*

Ephe. 6.

COMMEN. IN

diſtictæ documenta. Adiicit autē & ratio-
nem, quare ſit abſtinendū à maledictioni-
bus aut detractionibus huiusmodi, etiā
in loco quātū videtur ſecretiſſimo. *Quia*,
inquit, aues cœli portæ bunt vocē tuam: &
qui habent pēnas, annuntiabunt ſenten-
tiam, illā videlicet tuam vocē, qua maledi-
xiſti principi, & illā ſententiā qua in cor-
de tuo regi detraxiſti. Quod verbū iuxta
literalem intellectū, ſecundum hyperbo-
len eſt accipiendum ea loquendi ratione
qua dicere ſolemus de eo quod putamus
nō poſſe manere occultū. Neceſſe eſt id
venite in palā, etiamſi per aues cœli pro-
ferri debeat. Vel ad hunc modū. Potius ip-
ſi parietes aut lapides hoc reuelabunt, q̄
vt occultū permaneat Cui cōſonat quod
cōmuni proverbio dicitur, etiam montes
& ſylvas habere aures & oculos. Atq; ita
iuxta hunc intellectū, etiam ex tēporali
periculo deterremur à maledictione &
detractione principū, ne vel in corde ad-
verſum illos quid loquimur, quod ipſis
præſentibus nolimus diſſimulare. Frequenter
enim vſuvenit, vt ea quæ de ſuperioribus
in ſecretiſſimo (vt nobis videtur) angulo
dicimus, ad illos celeriter nimīū referan-
tur, ab iis de quib⁹ minimē ſuſpicabamur.

*Non ſine
periculo
de ſuperi-
orib⁹ ma-
la loquū-
tur ſubdi-
ti.*

CAP. X. ECCLE. 286

Quantò enim magis multi ſemper ma-
gnorum ambiunt gratiam, tātò plures ha-
bent delatores qui vbi quidvel per tenuē
aurā audierint, ſtatim audita perferāt. Et
contingit nōnunq̄, vt ea quæ amiciffimis
ſolitarij intra ſinū effundimus, tandē pro-
paleantur: interdum caſu tali, vt mirum vi-
deatur & illi qui dixit, & illi qui audiuit,
qua via ſecretū illud prodire potuerit, cū
nec is qui proloquutus eſt ſe recorderet
alteri eadē dixiſſe, præterquā illi amicif-
ſimo, neq; is qui audiuit amicus recorde-
tur cum vſo hominū ſuper ea re ſe miſcu-
iſſe ſermonē. Sed & cogitatio facilē late-
re nō poteſt. Quod enim aſiduē vel fre-
quenter in corde verſatur, non poteſt nō
aliquando, vel per verba maledictentia,
vel per ſigna auerſionis ac diſplicentia,
ſe prodere. Siquidem ex abundantia cor-
dis (vt eſt vox domini) loquitur. Atque
ita iuxta literā, præceptum iſtud licet ſim-
plex, diligenter tamen obſervatum ma-
ximam habet vtilitatem, & cordi humi-
li maximam præbet requiem: quemad-
modum econtrario neglectoribus non
raro periculum magnum ex neglectu e-
uenit & turbata in multis conſcientia.
Semper enim in timore & inquietudine

Mat. 12.

COMMEN. IN

viuit, qui consuetudinem habet de maioribus loquendi malè, & mox vbi sermonè effuderit, timore anxiatur, ne palàm fiat quod in occulto suffurrauit, & pro malo verbo pœnas luat. Spirituali verò intellectu, per aues cali & eos qui habent alas, accipiunt alij angelos bonos, alij angelos malos, per quos ad regem summū & primum omnium iudicem deferentur nostra maledicta quæ modò loquimur, aduersus ipsum ac sanctos ipsius, siue alios qui ipsius locum tenent inter homines. Quam intelligentiam breuibus lucidè satis exprimit in sua Metaphrasi diuus Gregorius Næocæsæ. Timendum (inquit) ne si quid etiam solus dixeris, manifestetur aliquando. Magno enim & diuiti & vnico regi, angeli veloces & alati, spiritali simul & rationali fungentes ministerio, deferent omnia.

Grego.
Næocæs.

ANNOTATIONES IN
caput decimum.

Muscæ morientes, &c. In Hebræo est: Muscæ mortuæ corrumpunt siue turgessere vel foetere faciunt oleum pigmentarij. Aeditio septuaginta

CAP. X. ECCLE. 287

interpretum habet. Muscæ morientes siue morituræ corrumpunt apparatus olei suauitatem vel putrefaciunt oleum compositionis. In sententia nō est à nostra lectione differentia. Sed & in via stultus ambulans, &c. Hebræa lectio ambigua est. Potest enim sic verti: Quinetiā in via cum stultus ambulat, cor eius deficit, & dicit cuilibet, stultus est. Quem sensum nostra lectio apertè explicat. Similiter & Symmachi translatio, quæ sic habet: Sed & in via stultus ambulans, ipse insipiens opinatur de omnib⁹ quòd stulti sint. Po test & sic verti ex Hebræo: Sed & in via stultus cum ambulat, cor eius deficit, & dicit cuilibet, stultus est. Quia lectione significatur, peccatores sua stultitia passim occurrēte facillè prodi. Septuaginta verò interpretes alium sensum faciunt, legentes in hūc modum: In via stultus cum ambulat, cor eius deficit vel minuitur aut potest erit, id est, non assequetur finē vltimum, & omnia quæ dicit siue cogitat stultitia sunt. Quam lectionē sequuntur Olympiodorus, atque Gregorius: Si retulum fuerit ferrum, & hoc non vt prius, &c. Variè locus iste vertitur & exponitur. Quidam sic legunt: Si retulum fuerit

ferrum, ipsumque non fuerit in faciebus limatum tamen exercituum agmina roborabit: sed multò plus disponit sapientia. Quod ita interpretantur: Licet gladius fuerit obtusus, & non bene acutus ex ambabus partibus, tamen in bello conduxet præstabitque victoriam: sed longè amplius sapientia prodest homini, ad obtinendam in bello tam spirituali quàm corporali victoriam. Alij ex Hebræo hùc accipiunt sensum: Si retusum fuerit ferrum, & in acie sua non politum, vires maiores adhibere debet is qui scindere eo voluerit: & in hoc excellit sapientia, quod etiam res alioqui difficiles faciles reddat. Olympio. ita legit, continuando sententiam cum præcedentibus. Ligna cedens periclitabitur in eis, si exciderit ferrum, & ipse facie conturbatus est, & vires corroboret, & amplius est robusti sapientia. Cuius lectionis expositionem, sicut & versiones plures aliorum, omitto, prolixitatis vitandæ gratia. Hierony. verò in Commen. sententiam exponit nostræ lectionis: Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit. Ex Hebræo ad verbum sic legitur: Si mordeat serpens non in murmure, &

nihil amplius est habèti linguâ. Per habetem linguam, alij intelligunt detractionis auctorem, iuxta sensum nostræ lectionis, quæ & Hiero. expressè ponit in Cômè. Alii incantatorem, qui linguâ habet eruditam ad cohibendum venena serpentum. Atque ita sensus hic est: Serpens si antè sibi let quàm mordeat, potest incantator linguam habens tempestivè compescere, ne virus effundat ac noceat. Cùm verò in silentio momorderit nõ præmissis sibi lo, nulla est utilitas incantatoris, quâvis linguâ habeat scientè incantare, eo quòd nõ potuit præcauere morsum. Vel sic: Si mordeat aliquè serpens, & morsus ille sileat, non protinus exclamet pro auxilio, nihil professe illi poterit incantator ad medendam. Quem sensum mysticè Olympio. atque Hiero. ad confessionem accommodat, sicut in prioribus annotationibus diximus. Ad resiciendum, & non ad luxuriam. In Hebræo: Propter fortitudinè, & non propter potationè, id est propter viriù reftaurationè & non propter voluptatem. Pecuniæ obediunt omnia. In Hebræo: Argentum humiliat omnia. Quod eandè habet cum nostra lectione sententiam. Alij sic vertunt: Argentum iuuat omnia.

¶ VNDECIMI CAPITIS
Commentarius.

Ad ope
ra miseri
cordie ex
hortatur

M

Itte panem tuum super tran
seuntes aquas, quia post tempo
ra multa inuenies illum.

Exhortatur hinc Sapiens
ad opera misericordie pro
ximis affatim impendenda, proponens
eam quæ pro hisce nos in futuro manet
æternam retributionem. Mitte, inquit, pa
nem tuum super transeuntes aquas. Hoc
est, de iis quæ tu habes communica atque
distribue pauperibus proximis tuis, qui
sunt velut aquæ transeuntes, iuxta illud
2. **Re. 14** mulieris sapientis verbum: Omnes mori
mur, & quasi aqua dilabimur in terram,
quæ non reuertuntur. Vbi primò nota
quod dicitur, mitte panem, quasi proice
liberaliter & ex animo da hilari corde, vt
non extortu videatur quod donatur sed
voluntarium. Iuxta quod suos Corinthios
hortatur Apostolus dicens: Vnusquisque
2. **Cor. 9** prout destinauit in corde suo, non ex tri
stitia aut ex necessitate. Hilarem enim da
torem diligit Deus. Deinde nota, quod di
citur, panem tuum. Nam quæ de rapina
aut de alieno fit elemosyna, Deo grata
esse

CAP. XI. ECCLE. 239

esse nequit aut facienti meritoria. Iuxta
quod in Ecclesi. scribitur: Qui offert sacri
ficiu de substantia pauperis, quasi qui vi
ditim filium in conspectu patris. Sub pa
ne autem, qui inter alia est maxime homi
ni ad sustentationem necessarius, intelli
guntur cætera: valétq; tantumdem, pané
mittere, & elemosynam præstare. Super
aquas verò transeuntes, dum dicit, condi
tionem nostræ mortalitatis atque defecti
bilitatis insinuat: ex qua procedit, vt mi
sereri sibi homo pauper indigeat. Si enim
esset homo solida crystallus. i. naturæ im
passibilis & insolubilis, non opus esset
præstari illi hæc corporalia misericordie
opera. Nunc verò, quia non solida est cry
stallus, sed fluida & transiens aqua, nullá
habens solidæ stabilitatis perpetuitatem,
siccirco misericordie opera sibi præstari
ipsum hæc conditio postulat. Quidam au
tem transeuntes aquas specialiter intelli
gunt peregrinos, eo quod isti nullam habeat
certam mansionis stabilitatem, sed in certis
sedibus vagantur instabiles, de loco transf
euntes ad locum, quomodo de Patriar
chis sanctis legimus. Et pertransierunt de **Psa. 104**
gente in gentem, & de regno ad popu
lum alterum. Atque his peculiariter præ

Aquis
trãseun
tibus com
paratur
homo.

COMMENT. IN

Esai. 58. cipit eleemosynam præstari per Esaiam dominus, dicens: Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam. Et in lege districtè præcepit dominus Israelitis, humanitatem præstare aduenis, dicens: Aduenam non contristabis neque affliges eum. Aduenæ enim & ipse si fuisset in terra Aegypti. Ioannes quoque dilectus discipulus peculiariter Gaium commendat, de beneficio in peregrinos præstato, dicens: Charissime, fideliter facis, quicquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesie, quos benefacias deducens digne deo. Pro nomine enim domini profecti sunt, nihil accipientes à gentilibus. Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, ut cooperatores simus veritatis. Quidam verò constructionem aliam putant accipiendam, qua accipientes, fatius, aquas, regatur à participio transiunt, in hunc sensum: Mitte panem tuum super eos qui transeunt aquas intelligentes per aquas tribulationes. Quas qui transeunt, id est, qui in afflictionibus positi sunt, super hos iubemur panem nostrum mittere, id est, consolari eos per misericordiae opera, iuxta id quod sanctus Iacobus ait

CAP. XI. ECCLE. 299

Religio sancta & immaculata apud deum & patrem hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, &c. Verum hæc constructio non videtur consonare Hebraico textui, ubi tantum dicitur: Mitte panem tuum super faciem aquarum. Sensus tamen bene conueniens est, neque multum à priore supraposito diuersus. Lectionem verò illam Hebræam quæ de transitu mentionem non facit, sed tantum dicit, super faciem aquarum, variis modis exponunt. Grægo. Ναικαθα. ita enarratum est, panem ac cætera vitæ huius necessaria communicare hominibus, tam etsi perituro videatur beneficium, ac si quis in aquam proiciat panem. Hebræorum quidam ita intelligunt: Misericordiam præstare pauperum lachrymis, id est, pauperum fluctum miserere, & propter aquas siue lachrymas eorum quas effundunt in amaritudine animæ, fac illis ex cõpensione misericordiam. Alij aquas istas siue lachrymas intelligunt eius esse qui eleemosynam præstat, in hunc sensum: Super faciem aquarum vel lachrymarum, mitte panem tuum, id est, non solum affectu compatere, nec lachrymas tantum effunde aut gemitus super pauperum indigentia, sed etiam

Iaco. 1.

Varia
enarratio.

COMMENT. IN

3. Jo. 3. effectu succurre & opere ostende eam quam intus habes misericordiam. Videlicet vt illud significetur quod Ioannes Apostolus hac de remonuit, dicens: Filio li diligamus inuicem, non lingua tantum aut verbo, sed opere & veritate. Et quod

Iaco. 2. Iacobus ait: Si frater aut soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, calefacimini & saturamini, non dederitis autem eis quae necessaria sunt corpori, quid proderit? Possunt autem haec intelligentia: variae quas assignauimus hebraicae: lectioni, ad nostram quoque vulgatam non minus recte accommodari: si tantum posterioribus duabus, per aquas transeuntes intelligamus lachrymas effluentes per oculos vel pauperum lugetium, vel ipsorum qui ex compassione dant pauperibus. In hoc autem omnes haecenus expositae tam variae enarrationes conueniunt, & de praestanda miseris misericordia aequae loquantur. Ad quod vt inducat (quoniam homini secundum naturam ad auaritiam pronum difficile est elargiri propria alienis) praemiu subiuigit pro misericordiae operibus, suo tempore assignandum dicens: Quia post tempora multa inuenies illum. q. d. Da

Conuenientia supra positarum intelligendarum.

CAP. XI. ECCLE. 291

liberaliter, & confidenter fac elemosynam: quoniam non tibi perit quod ita de deris, sed vel maxime tibi manet & foeneratur, tutissimaque seruatum custodia tandem aliquando tibi proferetur & palam reddetur, quod ad tempus apud vsurarium optimum & quastuosissimum deum, quia si absens, depositum fuit. Quo tum prolato cum exultatione redeunt domino fidenter poteris dicere: Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque super lucratus sum. Ac deinde in cordis iubilolum tibi vicissim audies dicentem: Egerue bone & fidelis, intra in gaudium domus tui. Illud autem quod hic dicitur post multa tempora inueniendum panem illum qui super aquas missus fuerit, rectissime per omnia cum illo Christiano Christianissimi doctoris conuenit verbo: Sola misericordia comes est defunctorum.

Da partem septem, nec non et octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram.

Septem & octo, casus sunt datui, quem admodum ex heb. liquet vbi vtrique additur lamed signum casus datui atque etiam ex graeco, vbi articulus τρις datui casus si militer vtrique praepositur. Estque huius orationis sensus: Da partem ipsis septem

COMMENT. IN

atque etiam ipsis octo, siue septenis & octonis, id est, distribue & disperge quæ habes in omnes quotquot tibi occurrant siue septem sint siue octo, quotcunque & quibuscumque poteris benefacito. In quonos vult erudire sapiens, vt iuxta nostrâ facultatē beneficiamus in misericordiæ operibus, non solū vni aut alteri, neque hoc nobis putemus sufficere sed vt proficiamus quotquot pdesse poterimus. In quâ sententiam videtur tendere illud quoque: **Eccle. 7.** quod suprâ dixerat: Bonū est te sustentare istum, &c. Atque huic etiam consonat **Galat. 6.** quod Apostolus ait: Dū tempus habemus operemur bonū ad omnes. Et in Euangelio dominus ait: Omni petenti te tribue. Quid autem nos debeat inducere ad erogandū in oēs liberaliter, mox subiungit, dicens: Ignoras quid futurū sit mali super terram. Quod vel de terra ista presentis vitæ, vel de terra illa inferna, terra mortētū, terra obliuionis, potest intelligi. Nescit enim homo, quantū malū sit ea quæ est in inferno miseria, quoniā sicut oculus nō vidit neque auris audiuit neque in cor hominis ascēdere potest, quæ præparauit deus se diligentibus, ita neque potest homo in hac vita plenē cognoscere &

Benefaciendum multis.

Eccle. 7.

Galat. 6.

Luc. 6.

1. Cor. 2.

Esai. 64.

CAP. XI. ECCLE. 297

persentire illā quæ damnatos manet miseriam. Hanc tamen omnes debemus metuere, qui vita ista viuimus: quoniam ignoramus, odio an amore digni simus inueniendi in nouissimo. Deinde, nemo nouit, ad quā miseriam etiam super terrā istā adhuc agens sit peruenturus in quæ incidet olim pericula, quātis adhuc sit inuoluentus malis. Vtraque autē ratione ista bonum est abundanter eleemosynam facere, quoniam per eleemosynam euadit homo futura mala atque presentia, & securam reddit animā. Propter quod Saluator in Euange. ait: Date eleemosynam, & omnia munda erūt vobis. Et in Ecclesiastico scribitur: Conclude eleemosynā in sinu pauperis, & ipsa pro te orabit, & liberabit ab omni malo. Lucidissimē verō hoc ipsum nobis illud præfulgidū misericordiæ exemplū sanctus Tobias filiū instruens, declarat dicens: Eleemosyna ab omni peccato & à morte liberat, & nō patietur animā ire in tenebras. Fiducia magna erit corā sumo deo eleemosyna, oīb⁹ faciētibus eā. Et iterū Angelus Raphael Tobie curator, in eandem sententiā ait: Bona est oratio cū ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recōdere:

Ad quæ valeat eleemosyna.

Luc. 11.

Eccle. 29.

Tob. 4.

Tob. 12.

COMMENT. IN

quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire vitam æternam. Sed & si in temporalibus necessitates aut pericula vitæ præsentis incidere cõtingerit viros misericordiam, faciet dominus, vt fiat illis nunc secundũ corpus factis miseris, quomodo ipsi solẽ aliis, cum in prosperitate essent, benefacere. Misericordiam nãq; (iuxta vocem domini) consequentur, qui fecerint misericordiam: quod partim etiam in præsentibus tempore habet veritatem, iuxta illud alterum eiusdem domini verbum: In qua mensura mẽsi fueritis, remetietur vobis. Et sanctus Tobias loco supracitato ait: Ex substãtia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuam ab illo paupere: ita enim fiet vt nec à te auertatur facies domini. Relinquitur itaque, aduersum pericula omnia suo quæ in præsentibus suis quæ in futuro possunt homini obtingere, optimum munimentum certissimamque prouisionem esse liberalem & abundantem pro facultate eleemosynam.

Si repleta fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilonem in quocunque loco ceciderit, ibi erit.

CAP. XI. ECCLE. 293

Duo proponit ad præcedentis sermonis propositum, exempla sensibilia, quibus ad eleemosynam vult inducere eos qui potestatem habent. Prius est, de nubibus, quæ si aquis repleta fuerint, si sint nubes pluuiose & aqueæ, non apud se continent quod sibi datum est, sed liberaliter effundunt in multa abundantia, totamque terram humectant & irrigant. Quæ autem steriles sunt nubes aquam nõ habentes, ab his non expectatur irrigatio pluuiæ. Sic quibus à deo stata est rerum temporalium abundantia, non eam apud sese debent concludere, sed liberaliter effundere & misericorditer proximis communicare. Neque vni tantum aut alteri, quemadmodum nubes super vnum aliquẽ tantum locum suum effundit aquam: sed quotquot potuerint benefacere, iuxta sibi datam à deo facultatẽ. Iuxta quod sanctus Tobias filium instruit, dicens: Quomodo potueris, ita esto misericors: si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si autem exiguum tibi fuerit, etiã exiguum libenter impartiri stude. Atque ita videmus nubes paruas non longẽ suas aquas dispergere, maiores autẽ & ditiores aquis, imbrẽ copiosiorẽ latius diffundere vsquo per-

Exemplũ naturale

Tobi. 4.

COMMENTA. IN

cingit aquisitas. A nube autem sterili, ne
mo expectat pluuiam. Sic cui ni hil fuerit
quod tribuat huic non imputatur si elec-
mosinam externam non dederit. Nequit
enim dare quod non habet. Quod autem
secundo loco de ligno apponit, cadente
ad austrum, vel aquilonem, finis nostri cõ-
ditionem ineuitabilem sub huiusmodi si-
militudine proponit ob oculos. Quemad-
modum enim lignum nullum potest per-
petuò in suo virore consistere, sed aliquã-
do debet cõcidere, vel antiquitate putre-
factum, vel impulsu ventorum eradicatũ,
vel hominum manu præcisum, aut quomo-
dolibet aliter id fiat: atque vbi semel ceci-
derit, in parte illa ad quam ceciderit illic
remanet, nec trãsserre se valet ad partem
alteram: sic & de homine, certum est eum
non posse perpetuò vitam istam seruare,
sed velit nolit tandem aliquando conci-
dere ipsum necesse erit in puluerem, iux-
ta illam vlticem domini vocem: Puluis es
& in puluerem reuerteris: siue casus iste
eueniat ex defectibilitate naturalis senij,
siue ex violentia morbi subitanei, siue ex
alia qualibet occasione vel causa mors
adueniat. Cũ autem cadit homo, in al-
teram tantũ parte cadat necesse est, ne-

Gen. 3.

Lignum
vbi ceci-
derit, ibi
manet.

CAP. XI. ECCLE. 294

pe vel ad partem aquilonarem vel ad
partem australem. Ad austrum cadunt, qui
per mortem ad æternam vitam perue-
niant. Ad aquilonem verò, qui in damna-
tionem æternam. Est enim scripturis vsi-
tatum, aquilonem in malum accipere, ve-
lut cũ apud Prophetam dicitur: Ab a-
quilone pandetur omne malum. Diabo-
lus quoque omnis malitiæ parens, & ca-
put damnationis per principem siue regẽ
Babylonis figuratur, & in lateribus aquil-
onis sessurum se gloriatur. In Psal. quoq;
gentium populi latera aquilonis appellan-
tur, ratione frigoris malitiæ & infidelita-
tis, in quo ante Christi aduentũ sub prin-
cipe aquilonis federant, quemadmodũ in
Commentariis Psalorum plenius id suo
loco explicauimus. Auster verò siue me-
ridies, e contrario in bonum sumitur. Ve-
luti cũ apud Prophetã dicitur: Deus ab
austro veniet. Et in Canticis dicitur: Sur-
ge aquilo (i. abi aquilo, & surge vt absce-
das) & veni auster: perfla hortũ meum, &
fluent aromata illius. Sic in Psal. dicitur:
Cõuertere domine captiuitatem nostrã,
sicut torrẽs in austro. AEquẽ igitur cadũt
boni & mali, electi & reprobi, quonã sta-
tutũ est hominibus oĩbus semel mori, &

Ad au-
strũ cade-
re vel a-
quilonẽ,
quid sit.
Hier. 1.
Esa. 14.
Psal. 47.

Abac. 3.
Canti. 3.

Psal. 127.

Heb. 9.

COMMENTA. IN

hæc est lex super omnes filios Adâ. Sed non omnes in eandem partem cadunt, quoniam illi ad austrum, isti ad aquilonem: illi ad æternam vitâ, isti transeunt ad mortem nulla vnq̄ duratione finiendam. Quâ æternitatis in altero horum terminorum mansionem significat, quod absolutè dicitur, ibi erit, quasi sine vlla spe vel metu transitus de extremo ad extremû alterû.

Qui obseruat ventum non seminatur, & qui considerat nubes nunquàm metet.

Vix vnquam tam est tranquillus aer quin aliquid venti in aere percipiatur, maxime in campis aruisque patentibus. Atq; etiãsi ad tempus modicum nulla forsitan vel minimi venti percipiatur commotio,

Nota cõparatio non diu durat tanta illa tranquillitas. Sic item vix vnquàm cernitur aer tam serenus, vt prorsus nullæ in eo videantur nuraliù ad beculæ. *Qui* igitur seminaturus semen suum, differret seminationem vsque dum auram haberet omnino tranquillissimam, absque omni impedimento venti, nunquàm seminaret: item qui messurus auram obseruaret prorsus omni nube carentem, nunquàm ad messem manum admoueret. Debet verò seminaturus non ita exactè obseruare ventum, & messurus non ita su-

CAP. XI. ECCLE. 295

perfluè metuere nubes. Verùm vterque cum tempus nactus fuerit commodû suo operi, confidenter se ad illud debet accingere, sua industria & arte quantum poterit ventorum ac nubium impedimenta remouens, simul & bona confidentia deo negotium suum committens: Ex hac similitudine significat nobis Ecclesiastes, iuxta sententiam eorum que supradicta sunt, debere nos non quibuslibet occasionibus cessare à bono opere nec impedimenti quantumlibet minimis reuocari à bene agendo. *Qui* enim leui etiã occasione & minimo impedimento à bene agendo retrahitur, nunquàm boni aliquid acturus est: quoniam semper occurrunt homini & nocamenta aliqua, sæpè plura, interdum & plurima, partim à carne, partim à mundo, partim à diabolo. Sed donec tẽpus habemus vitæ huius, nullis impedimentis obstantibus, nullis occasionibus impediētib; viriliter semper ad opera dei manus nostras extendamus. Mundus, caro, diabolus, concitent aduersum nos ventos, nubes & pluias, fulgura & tempestates: nos interim (iuxta Psalmistæ doctrinam) *Psal. 30. Gal. 6.* agamus viriliter, & Paulinæ exhortationis semper memores, bonû facientes nun-

Applicatio ad propositum.

*Psal. 30.
Gal. 6.*

COMMENTA. IN

quàm deficiamus. Si enim torpore accide-
at nobis excusso, in confidentia diuini au-
xilij manus nostras miserimus ad fortia,
nihil nobis in opere nostro oberunt que-
cunq; ab aduersariis potestatis fuerint
tempestates exuscitate: sed nostra
prudenti industria & virilli longanimita-
te, potissimum verò spe diuini semper no-
bis parati auxilij, per omnia sine damno
pertrāsibimus. Denique, quemadmodum
ventus non solùm non obest, verum etiam
prodest seminanti, si modo industrius &
rei rusticæ peritus fuerit, vt sciat ad ven-
tum se debite vertere: sic nobis omnes
malæ tentationes & suggestiones, venti
vtique pessimi, non modo non damnũ
inferent bene operantibus, sed multo ma-
gis commodum adferent, si nouerimus à
ventis illis faciem auertere, atque ad ipsos
dorsa conuerrere, id est si nouerimus pra-
uis illis suggestionibus non consentire
sed penitus eas respuere, & execrari. Tunc
in facie, enim quasi in faciem ventos suscipimus,
alij à ter quando malis suggestionibus consensum
damus. Tunc verò faciem auertimus &
tergum præbimus, quando malis sugges-
tionibus nequaquàm assentimur. Vnde
in Psal. vir iustus qui consensum non da-

*Nota di-
ligenter.*

*Quidam
veteres tē-
tationum
in facie,
alij à ter
go, susci-
piunt.
Psal. 128.*

CAP. XI. ECCLE. 296

bat malignorum suasionibus, dicebat, su-
pra dorsum suum fabricasse peccatores, il-
licque prolongasse iniquitatem suam, siue
(vt in Hebræo legitur) arasse sulcum suũ.
In illis nanque qui peccatis consentiũt, di-
cuntur peccati authores diaboli fabricare
supra cor aut peccas aut faciẽ: In illis verò
qui tentantur quidẽ sed non consentiunt,
fabricant peccati authores demones su-
pra dorsum. Iterum, quemadmodũ nubes
pluioisẽ iis qui in metendo occupantur
stimulos præbent & incitamentum ad vi-
rilius operandum, ne fortẽ si remissiores
fuerint, periculum incurrant fructũ suo-
rum: ita cùm aduersus virtũ spirituales nu-
bes spiritales à demone excitantur, vidẽs
sibi periculũ imminere, vires suas fortius
exerit, ne bonorũ operum suorum fructũ
perdat. Imminens namque periculum, dum
à longẽ aduenire cernitur, laborantem ad
accelerandum impellit vt iacturam effu-
giat. Homini autem spirituali tunc quasi
nubibus cælum obuoluitur; quando mēs
eius cogitationibus & affectionibus ad
malum sollicitatibus conturbatur. Quo sa-
nẽ tempore, vir spiritualis magis strennuẽ
agit, ne succumbat periculo, clamatque ad
deum auxiliatorem suum eo fortius, quo

*Tentatio-
num peri-
cula vr-
gent iu-
stũ ad a-
gendũ for-
tius.*

COMMENTA. IN

sibi periculum videt adesse grauius. Beatus verò Hieronymus presentem locum ita interpretatur. Qui considerat cui beneficiat, & non omni petenti se tribuit, sapere praterit eum qui meretur accipere. Olympio, vtramque tangit.

Quomodo ignoras quæ sit via spiritus, & quæ ratione compingantur ossa in ventre pregnantis, sic nescis opera dei, qui fabricator est omnium.

Quod dicitur de via spiritus, potest intelligi de triplici spiritu. Primò de spiritu humano, id est anima rationali. Nemo enim hominum nouit, quæ sit via spiritus, id est quomodo anima humana in corpus humanum veniat, vt cum eo vnum quid, nempe hominem viventem, componat. Solus enim deus id nouit, qui per semetipsum sine adiutorio cuiuscunque causæ secundæ, animam in corpore infundendo creat & creando infundit. Secundò de flatu ventri. Nemo enim determinare nouit de vento, quæ sit eius via, vnde veniat, & quo vadat: Tertio, de spiritu sancto, cuius viam, id est, modum operandi nemo potest certo cognoscere. Operatur enim in iis in quibus vult, & quomodo vult, & quâdo vult, inuisibiliter & insensibiliter: ita vt non facile

Hiero. sententia.

Triples spūs, cuius vim ignorat homo.

CAP. XI. ECCLE. 297

cille sit homini discernere, imò impossibile sit hominem ex seipso certo cognoscere, vbi operetur vel quid operetur ipse spiritus. Propter quod dicit Apostolus: Quæ dei sunt, nemo nouit nisi ipse spiritus dei. Et in Euangelio ipse dominus ait: Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, & nescis vnde veniat aut quo vadat. Quod tam de sensibili vento quàm intelligibili spiritu sancto, æquè exponitur. Duæ autè priores intelligentiæ magis proposito conueniunt, secundum simplicem literæ enarrationem. Sic itaque presentem locum intellige. Quemadmodum nemo hominum potest intelligere quomodo anima rationalis in corpus veniat, aut quomodo venti producuntur de thesauris dei: sicut item nemo intelligit modum compositionis ossium in ventre mulieris pregnantis, quomodo in utero materno membra embryonis coalescant & distinetur, vnumquodque in suam habitudinē ita multò amplius nemo cognoscere potest modum diuinorum operum, & dispositionem illam admirabilem qua disponit omnia. Quod quidem de operibus externis certam habet veritatem, quæ tam admiranda sunt, vt nemo ea sufficiat indagare de illis verò quæ de

1. Cor. 2. Ioan. 3.

Nescit homo opera dei.

COMMENTA. IN

operatur in humano spiritu, nimis certè. Operatur enim deus in animabus hominum admodum occultè, ita vt nec ipse in quo fit illa operatio certus sit, deum in se operari. Vnde contingit frequentissimè, nos falli in iudicio, tam quo ad nos ipsos quàm quo ad alios. Quoad nos ipsos, dum arbitramur deum in nobis operari quod ille non operatur, sed caro, diabolus, mundus, aut sola natura sine gratificante gratia: interdum & existimamus metuendo, ne forte sit aliunde, quod verè à deo proficiscitur. Quo ad alios verò, dum sanctos illos reputamus in operibus, qui opera habent diaboli, aut malos illos iudicamus qui verè habent opera dei. Aptè autem istud ad præcedètia potest applicari. Quia enim dixerat, liberaliter & plurimis esse benefaciendum, ac deinde non esse cunctandum, neque occasionem vllam accipendam quæ nos à continuè bene operando impediât, nunc subiungit horù rationem. Quasi dicat: Vbiq; & omnibus stude benefacere, ita in corporalibus q; spiritalibus bonis, neque yllo tēpora vlla occasione à benefaciendo desistas: quoniã impossibile tibi est scire opera dei omnium cōditoris, nescis in quo aut quando tua velis

Connexio
literæ.

CAP. XI. ECCLE. 298

opera vti. & te habere cooperatore in opere quod ipse decreuit. Neq; debe. n. personarum curiosè nimium scrutari, dignè sint an non quibus beneficiamus, neque item tēporum occasiones & impedimenta sollicitè metuere in quibus beneficiamus: quoniam frequenter in iis. qui nobis minimè digni vidètur beneficiis, deus vel maximè operatur, eòsq; habet acceptissimos & digni omnino est, vt his beneficiamus. Itè contingit interdum, tempus nobis videri maximè incōmodum operationi propter multa quæ videntur occurrere impedimēta, quando tamen deus maximè vult nos operari, & quando maximam habebit nostra operatio utilitatem. Hanc connexionem Hierony. & Olympio. indicant.

Mane semina semen tuum, & vespere ne cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud. Et si vtrūque simul, melius erit.

Manifestum est, Ecclesiasten non loqui de eo qui semen corporale, vtputa granū tritici vel hordei, in terram mittit sulcis aratam, sed de illa loquitur seminatione, cuius alicubi facit Apostolus mentionem, dicens: Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Qui seminat in carne, de carne

*Seminan-
dū spi-
tualiter.
Galat. 6.*

COMMEN. IN

metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam eternam.

2. Cor. 9. Et alibi: Qui parcat seminat, parcat & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Item & sanctus

Psal. 125. David ait: Euntes ibant & fiebant mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Videlicet seminatores spiritus sancti designat, operatores in presenti vita. Sunt enim qui seminant semen bonum, ij qui modo bona agunt. Sunt e contrario qui seminant semen malum, qui modo operantur mala.

Nostru operari dicitur seminare. Iccirco autem operari nostrum in hac vita presenti, seminare dicitur, & opera nostra dicuntur semina, quoniam sicut ex semine seminato fructus expectatur, post non multum temporis manifestandus atque metendus: ita ex operibus modo per nos operatis, fructum expectamus suo tempore manifestandum, ex bonis quidem seminibus fructum boni, i. ex operibus bonis, bonam & beatam retributionem, ex malis autem seminibus malos fructus, id est, ex operibus malis, mala praemia aeternaque supplicia. Secundum hunc igitur sensum, monet nos Sapiens, dum tempus habemus istud acceptabile,

CAP. XI. ECCLE. 299

in quo per opera deo digna bonam mercedem pro seculo venturo promereri valeamus, ut assidui simus in operando bonum, atque in hoc studio strennui infatigabiles quo simus. Quam assiduitatem & infatigabilitatem indicat, dum & mane iubet seminare, & vespere non cessare. Vbi aperte nimis illorum percutitur desidia, qui vbi modicum quid fecerint, tanquam suo officio egregie functi, statim ad otium redeunt: quasi mane ad opus exiisse sufficiat, & non potius ad vespeream usque debeant in opere perseverantes inveniri. Iuxta quod in Psal. dicitur: Exhibet homo ad opus suum, & ad operationem suam usque ad vespeream. Non tantum mane exhibet, inquit, sed ad vespeream usque demorabitur in opere, qui secundum deum laborabit. Unde & in Evangelica parabola, non iubet dominus nisi ad vespeream operariis reddi mercedem. Possent vero aliter, per mane intelligi tempus adolescentiae, quando videlicet incipit in nobis emicare lumen rationis, sicut mane dies incipit apparere lumen solis in mundo. Per vespere autem tempus senectutis, quando ad occasum homo declinat, sicut vespere dies & sol ad occasum propinquat. Ac secundum hunc

Contra desides in opere bono.

Psal. 103.

Mat. 20.

Mane, adolescentia: vespere, senectus signi- ficatur.

COMMEN. IN

sensum monemur, ab initio vsus rationis ad decrepitam vsque aratem, donec superent vires in bonis operibus assidue versari, vt ne satis quisquam sibi putet, quod bene ceperit nisi continuo cursu ad finem bonum bene cepta perducatur. Nam voce domini, non qui ceperit, sed qui perseuerauerit vsque in finem, saluandus predicatur. Feriuntur autem hac sententia, qui postquam in arate validiori non nihil egerunt operum bonorum, quibus & sibi & aliis commodarunt in senectutis & defectionis tempore totos se tradunt otio, neque ad aliud vacant nisi ad superuacaneae carnis curanda, praeter necessitatem ab omni actione bona cessantes. Tamen si enim senibus corporis exercitia merito sint minuenda, propter imbecillitatem, animi tamen officia, nequaquam sunt illis adimenda, imo (si fides est habenda Tullio in dialogo de senectute super huiusmodi suauiusmodi differenti) etiam augenda. Denique etiam tempora aduersitatis & prosperitatis, non inepte possent per tempus matutinum & tempus vespertinum significari. In utroque enim horum, & que debemus que reata sunt operari, cum vero subsequenter

Mat. 10. Senes pigri arguuntur.

Tull. de senectute.

CAP. XI. ECCLE. 3 00

adiungit, quasi pro ratione praemissa exhortationis, quia nescis quid magis oriatum esse & incognitum de operibus nostris, quae placeat deo aut quae non placeat. Nemo enim (sicut supra diximus lateque deduximus) nouit vtrum amore an odio dignus sit, & nemo de vlllo suorum operum potest certo scire, an deo placeat. Vnde & fit non raro, vt quae nos magni aestimamus opera nostra, deus minimi aestimet, imo prorsus despiciat: quemadmodum Pharisaeo illi accidit Euangelico, non Euangelice humilem Publicanum praese cetermetri. Contra vero contingit nonnulla operum nostrorum a deo quam maxime probari, quae nobis videtur nulla digna remuneratione, sed potius ne iudicio sint digna veremur. Quoniam igitur non possumus certo scire, quae potius sumus nostrorum operum deo placeat, ob hoc assidue sine intermissione omni tempore operari debemus bona, per omnem aetatem & secundum omnem occasionem, vt si forte illa non placeant quae hactenus egimus, vel illa valeant placere quae post haec sumus acturi: vt si forte ad senectutem vsque nihil dignum quis egerit deo, ex tunc saltem deo placere contendat.

Nescimus quae opera nostra magis gratia. Luc. 18.

COMMEN. IN

Id sibi vult quod dicit: Nescis quid magis oriatur, id est, quid maiorem tibi coram deo fructum proferat, vel quid magis deo placeat aut te deo magis commendet. Et si vtrunq; gratum deo fuerit, tantò tibi melius erit, quoniam (vt Paulus ait) qui in benedictionibus copiosè seminat, copiosè & metet.

2. Cor. 9

Dulce lumen, & delectabile est oculis videre solem. Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus latus fuerit, meminisse debet tenebrosi tēporis & dierum multorū, qui cū venerint, vanitatis arguentur praterita.

*Dulce lumen, & admodum est oculis delectabile videre solem, suo splendore orbem vniuersum perfundētem. Propter quod Tobias senior luminis fruitione & solis aspectu per cæcitatē malum orbatus, angelo sibi amica salutatione gaudium imprecanti, quæru-
la voce respondit: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cali non video? Dulce itaque est & iucundum lumen, & admodum delectabile est oculis corporalibus videre solem corporeum. Veruntamen non sic in horum præsentium aspectu debet homo quiescere, vt nouissima desinat considerare. Quin-*

Tob. 5.

Imo, si multos vitæ annos habeat homo, bona corporis valitudine præditus, habeatq; in quibus lætari secundum corpūs arque etiam secundum animam possit, neq; triste aliquid habeat præsens quod molestiam animo suo adferat, debet tamen ad mentem adducere & coram oculis sibi proponere tempus venturi seculi, quod tempus meritò dicitur tenebrosum ea ratione qua à saluatore in euangelio nox appellatur, dicente: Veniet nox, quādo operari nemo poterit, opus videlicet meritorii aliquid, quod sibi possit ad salutem assequendā vel iudiciū effugiendū proficere. Idē quoq; tēpus appellatur dierum multorū, quoniam finem non habet. Sic enim solet scriptura distinguere, inter tēpus istud vitæ præsentis & tēpus vitæ futuræ. Tēpus enim istud dicitur, dies breues & dies mensurabiles. Vt in Psal. dicitur: Ecce mēsurabiles posuisti dies meos, pro quo ex Hebræo alij vertūt, breues, alij, quasi quatuor digitorum. Et in Iob dicitur: Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est. Propter quod etiam frequenter cōparatur vmbra prætereunti, diei vni, diei hesternæ praterite, custodiæ nocturnæ alijsq; huiusmodi. Tē-

CAP. XI. ECCLE. 301

imo, si multos vitæ annos habeat homo, bona corporis valitudine præditus, habeatq; in quibus lætari secundum corpūs arque etiam secundum animam possit, neq; triste aliquid habeat præsens quod molestiam animo suo adferat, debet tamen ad mentem adducere & coram oculis sibi proponere tempus venturi seculi, quod tempus meritò dicitur tenebrosum ea ratione qua à saluatore in euangelio nox appellatur, dicente: Veniet nox, quādo operari nemo poterit, opus videlicet meritorii aliquid, quod sibi possit ad salutem assequendā vel iudiciū effugiendū proficere. Idē quoq; tēpus appellatur dierum multorū, quoniam finem non habet. Sic enim solet scriptura distinguere, inter tēpus istud vitæ præsentis & tēpus vitæ futuræ. Tēpus enim istud dicitur, dies breues & dies mensurabiles. Vt in Psal. dicitur: Ecce mēsurabiles posuisti dies meos, pro quo ex Hebræo alij vertūt, breues, alij, quasi quatuor digitorum. Et in Iob dicitur: Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est. Propter quod etiam frequenter cōparatur vmbra prætereunti, diei vni, diei hesternæ praterite, custodiæ nocturnæ alijsq; huiusmodi. Tē-

Tēpus futurū ante oculos debet haberi.

Ioan. 2

Psal. 38

Psal. 104

Psal. 89,

COMMEN. IN

Psal. 90. pus autem futuri seculi, dies multi appellan-
Psal. 92. tur aut dies longi, aut longitudo dierum. Quemadmodum in Psalmo, de aeternitate beatorum dicitur: Longitudine dierum replebo eum. Et de aeternitate dei: Domum tuam domine decet sanctitudo, in longitudine dierum. Huius ergo venturi temporis debet esse memor homo, donec sanus est bene robusto corpore ac lato animo, ut eius recordatione seipsum discat refrenare, atque a vitis custodire, in qua labi facile solent qui in sanitate & prosperitate agentes, non student (iuxta Sapientis consilium) memorari nouissima sua, quique in die presentium bonorum profus immemores sunt instantium malorum. Qui vero ante oculos diligenter posuerit tempus illud non satis breui venturum, omni studio sibi modo a peccatis cauebit. Post enim vitam istam transactam, post finitos dies istos breuissimos umbratilis vite huius, ad iudicium statim deducetur anima: quemadmodum sanctus Apostolus ait: Statutum est hominibus mori, post hoc autem iudicium. Ac tunc quidem de preteritis vite actionibus, seu verum & iustum feretur iudicium, arguenturque opera peccatorum

Eccle. 7.

Heb. 9.

CAP. XI. ECCLE. 302

vanitatis, quoniam illic manifeste demonstrabit peccatoribus, testimonium perhibente etiam propria ipsorum conscientia, quod vana, inuicta & noxia fuerint, quibus se in vita ista occupauerunt: proque vanitate transacta in his diebus pauculis, poenae adiudicabuntur aeternae, per annos aeternos finem nunquam accepturæ.

Latere ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuae, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quia pro his omnibus adducet te deus in iudicium.

Potest istud quasi per amaram & sardoniam ueram quandam ironiam legi & exponi, locutio continuè ad præcedentia in hunc modum. Postquam constat, post huius vite terminum tempus aliud miserabile venturum esse, in quo præterita omnia peccatorum acta ad iudicium deducuntur, & vanitatis arguetur, nunc igitur videre oportet adolescentes, qui soletis libenter carni obsecundare, & mundi huius voluptatibus sine freno, propter carnis lasciuiam, totos vos dedicare: vos ipsi (inquam) uideretis, num uobis expediat ita lasciuire, & mortis venturique post illam iudicij memoria postposita in sordibus concupiscentiarum uolutari, ut semper

COMMEN. IN

gaudium & latitiam ineptem quaras cor vestrum, vt omnibus cordis vestri desiderijs obsequamini, vt quocunque vos oculi aut sensus reliqui ferant sequamini: maximè cum certissimum hoc sit, post mortem pro his omnibus vos redituros esse descriptam rationem, apud seuerum iusti iudicis tribunal, qui non solum de iis exquiret quæ in ætate nouissima per homines gesta fuerint, sed de omnibus omnino quæcunque operatus est homo in corpore, ab eo momento quo humana opera cœpit operari, id est ab initio vsus rationis, vsq; ad momentũ vitæ nouissimũ.

Posset verò vt serio prolatus accipitotus hic sermo, in hunc sensum: Sic tu ò adolescens, qui bene sano es corpore, & latitiæ modò oecasiones multas habes, sic tu, inquam, modò latere in tempore hoc adolescentiæ tuæ, ita sit in gaudio honesto & moderato cor tuũ, sic ambula in desiderijs animæ tuæ, sic & in intuitu oculorum tuorũ ambula cum moderamine debito, vt tamen semper memineris, tibi pro omnibus quæcunque egeris reddendam esse rationem: vt hac consideratione tua adolescentia, alioqui ad excessum nimium prona, compescatur, ne limites ho-

*Alia e.
narratio
absque i.
ronia.*

CAP. XI. ECCLĒ. 303

nestatis excedat, quasi dicat, Nolo tibi ò adolescens, omnino prohibere latitiam, nolo tam esse morosus præceptor, vt nihil tibi concedam voluptatis, ne castæ quidem & honestæ, sed hoc exigo, vt admirata nouissimorum memoria modum te doceat in omnibus. Est nanque (vt Poeta ait) modus in rebus, sunt certi denique fines, quos vltra citràque nequit consistere rectum. Intra quos fines vt homo contineat, nihil æque conducit, ac iugis venturi iudicij recordatio. Olympiodorus verò hæc intelligit de latitia spiritali: & adolescentia, item spiritali quæ secũdum spiritum promptũ & fortem in bono consideratur. Gregorius autem Næo cæsariensis, priori sententiæ magis fauet.

Aufer iram tuam à corde tuo, & amoue malitiam à carne tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt.

Ostendit hoc verbo, in mox præcedentibus se voluisse adolescentes non adhortari ad inutilem latitiam, sed omnino dehortari & auocare ab ea. Nunc enim docet, sollicitè non debere omnes passionnes malas compescere, quæ in nobis possint exurgere. Sub ira nanque cordis &

*Olym.
& Næo.
sententiæ*

GOMMEN. IN

*Cōpescen
de in iu-
uene pas-
siones ani-
mi &
corporis.*

malitia carnis, comprehendi uoluit ge-
neratim omnes animi corporisque malas
passiones. Ait igitur: Noli ð iuuenis plu-
rium mala exempla insequens, passioni-
bus tuis obsecundare, sed eas magis re-
frenare stude, per timorem dei & confi-
derationem iudiciorum eius: vt si tuum
animum subito ira inuaserit, non statim
illam acceptes aut foueas, sed prorsus il-
lam à te remoue ne in corde tuo locum
inueniat, ne ibi quæta resideat, aut diu-
tius quàm est æquum permaneant. Item si
carnis malitia aliqua, id est, malus quili-
bet motus concupiscentiæ in carne inha-
bitantis te sollicitauerit, ne acquiescas ei,
vt regnet in corpore tuo & dominetur
animo tuo: sed per spiritum, per volonta-
tis liberum arbitrium, rationisque impe-
rium, fortiter contraire stude, & carnis il-
lam innatam malitiam spiritus studiosa
bonitate calcare atque suppressere. Non
enim debes ð adolescens, tibi nimirum indul-
gere, nõ debes tuæ adoleſcētiæ impetuo-
sis morib⁹ obsequi, vt voluptatib⁹ ad quæ
semper stimulat adoleſcētiæ lasciuia, re-
immoderatè dedas. Adoleſcētia enim
& voluptas uana sunt, id est, scire debes
ætate iuuenilem periculosam esse, & mala

CAP. XI. ECCLE. 304

*Adoles-
centia &
voluptas
vana sūt.*

plerūq; suggerere: propter quod audien-
da nõ est, neq; illi suasionibus acquiescē-
dum. Vanā quoq; nosse debes voluptatē,
cuius nouissimū mors atq; interitus, pro
pter quod ab illa studiosè est cauendum,
quantūlibet iuuenilis lasciuia eā suadeat
atq; cōmēdet. Ac prouide, ð adoleſcēs præ-
monitus adoleſcētiæ & voluptatē ambo
vana esse, noli eis acquiescere: illi ne cre-
das hanc proponēti, huic ne cedas ab illa
proposita. Stude autē virtute animi cor-
poris ætatē trāscendere, vt contra carnis
malitiam virū te præbeas, in passionibus
tam irascibilis q̄ concupisibilis edoman-
dis, rationisq; iusto imperio subigēdis.

ANNOTATIONES IN

caput undecimum,

Mitte panem tuum, &c. In Heb. ad
verbum sic legitur: Mitte pa-
nem tuum super faciem aquarū,
quia in multitudine dierū inuenies illum.
Nostra lectio sententiā, eādem expri-
mit clarius: Da partem septem, necnon
& octo. Caue sic legas: Da partes se-
ptem, & da partes octo, quasi septem &
octo coniungi debeant vt adiectiua, illi
substantiuo, partes. Est enim sensus verus

COMMEN. IN

Da partem ipsis septem, & ipsis octo, quemadmodum in Commentario supra ostendimus ex lectione Hebraea simul & Graeca. Unde quidam paraphrasticè sic vertit: Da partem panis septem indigentibus, atque etiam octo. Nescis quid magis oriatur, hoc an illud. Alii vertunt: Nescis quid magis congruat aut quid magis rectum vel bonum sit vel magis opportunū. Meminisse debet tenebrofi temporis, & dierum & c. Ex Hebraeo ad verbum sic legendum, Meminerit dierum caliginis, quia multi erunt. Omne quod venit, vanitas est. In eundem modum legit vetus editio. Nostra verò lectio claritatem maiorem habet,

¶ DVODECIMI CAPITIS
Commentarius.

Ememento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis tuae, & appropinquent anni de quibus dicat, nō mihi placēt.

Monemur, dum tempus habemus ad seruiendum deo opportunissimū, fidelem ei prestare famulatum. Qua profecto admoni-

CAP. XII. ECCLE. 305

monitione vehementer opus est plerisque adolescentum, qui dei timore postposito, totos se dedūt mūdo, carni, dæmoni malo aestimantes ætati deum id cōdonaturum, quòd in adolescentia malè viuunt: meliorem autem vitam proponunt vel somniāt verius se acturos, cūm ad ætatem venerint prouectiorem. Modò, inquiunt, dum vident in nobis sensus & vires, dū sapit adhuc mundum, voluptatibus fruamur oblati: postea verò quām ad senectutem peruenimus tum demum agemus pœnitentiam, voluptatibusque & mūdo abiuratis deo vacabimus. Quasi verò ipsi in manu sua habeāt cursum vitæ suæ, quasi promisso aut iure iurando certos illos reddiderit deus, quòd ad senectutem sint peruerturi, aut quasi post omnem vitam in voluptatibus sine deo transactam, tandè in senectute vetera omnia in quibus consenuerunt facile sint abiecturi ex animo, ac deo tum demū, quod nunquā didicerunt, perfecte vacaturi. Hos proinde solici è monendos censuit noster Ecclesiastes, iam concionis suæ finè adornans vt non vsq; in senectutem differat seruire deo: sed iam inde ab adolescentia, statim vbi rationis vsum fuerint adepti, satagāt in conspectu illius am

Ab adolescentia deo seruiendum

Q

COMMEN. IN

bulare. Memento, inquit, 6 adolescentis crea-
toris tui in diebus iuuentutis tuæ, id est,
deum ante oculos semper habeto, & corā
illo vias tuas omnes dirigito. Et vt effica-
cior sit exhortatio rationē explicat quæ
meritō nos debeat ad omnē vitam diuinę
seruituti mancipandā inducere, ipsam vi-
delicet nostrā creationem cū ait: Memē-
to creatoris tui. Dignū enim & animo-
dis iustū est, qui nos totos tanti quanti su-
mus condidit, qui nobis totius nostri esse
author est, & qui nō esse quodlibet, sed ei
se tam nobile, tam deo proximū nobis cō-
tulit, illi vt non tantū vitæ partem aliquā,
eāq; prorsus ineptam & miserā, sed totam
potius ipsam, etiāsi duratione miles esset
protēssior, dedicemus: potissimū verō eius
viuidū florem, qui est tēpus adolescentiæ.
Primiti- Siquidē opera bona quibus in adolescen-
is deus ob- tia studemus placere deo, primitię sunt vi-
lectatur. ta nostrę. Primitiis autē eximie semper ob-
lectatū esse deum, eāsq; ab ipso distictē
semper exactas, apertissimē pluribus in lo-
cis sacrę literę, veteris potissimū instru-
menti, testatur. Imō quia (iuxta Aposto.)
1. Co. 10. omnia in figura cōtigerunt illis antiquis,
facta sunt autē ad eruditionem nostrā, ar-
bitrandū est, ob hoc à veteribus legis lite-

Memem-
to creato-
ris tui.

Primiti-
is deus ob-
lectatur.

1. Co. 10.

CAP. XII. ECCLE. 306

ræ seruientibus tam distictē exactas suis
se primitias, tam fructuū q̄ animalium, vt
nos doceremur filij gratiæ q̄ primitias vi-
tæ nostrę actionūmq; nostrarum à nobis
deus requirat. Quapropter, nunquam sa-
tis execrari possumus illam quorundā im-
probortū hominum sententiā, qui vel nul-
lam vel perexiguam putant esse culpā, si
adolescētes videant vitiiis deditos aut etiā
voluptatibus insaniētes. Qui hoc sibi stul-
ti stultissimē persuasum habent (id quod
& in ore non raro iactitant) necessarium
esse, vt quilibet hominū semel in vita insa-
niat, iuxta vulgatum illud hemistichiū: Se-
mel insaniuimus omnes. Atq; ita boni cō-
sulunt, si adolescentes viderint in ætate il-
la florida perditē viuentes quasi neces-
sitas sit ineuitabilis, aliquam vitæ malē trās-
gere. Ex qua stultissima persuasione eo
quoque vesaniæ processum est, vt vulga-
to etiam iactetur versiculo, pedibus quidē
in amœno, sed sententia longē corruptissi-
mō eum qui in ætate minorū immacula-
tam duxerint vitam ætate ingrauescente
angelicam diabolica commutare. Ita in-
quiunt belli illi pronuntiatores, corruptis
sini iudices. Angelicus iuuenis senibus
satanizat in annis. Qua sententia quid

Damnā
da senten-
tia corū
qui nihil
referre pu-
tant quo
modo e-
tas pani-
tētia trās-
igatur.

Qij

COMMEN. IN

magis insanum possit à Christiano proferri? quid magis virtuti aduersum & toti Christianæ reipub. noxium? quid magis scripturæ omni sacræ atque etiam moralis doctrinæ contrariū possit cogitari? Nam (vt sacras literas omittamus) nemini non est nota celebris illa Aristotelis, atque adeo cæterorum omnium philosophorum qui de moribus præceperūt sententiæ, nõ parum referre: iuuenem à teneris annis sic aut sic assuefieri. At uero, si id persuasum fuerit hominibus, vt necesse sit semel insanire hominem, vel in senectute vel in adolescentia, quis nos magis consulendū putabit adolescentibus, vt uiuant improbè quàm probè, voluptariè quàm religiosè, infru nitè quàm timoratè. Si enim semel insanendum est, præstat utique in iuuentute quàm in senectute insanire. In iuuetute enim qui uiuit malè, spem videtur habere senectutis bene transigendæ. Quæ verò iuuentutem sanctam duxerit, iuxta horum persuasionè, expectet necesse est aliam ætatem maiorem, quàm det insanire. Cùm igitur lignum vbi ceciderit, ibi erit, sicque in eo statu quis iudicandus in quo moriens fuerit deprehensus, quis non (iuxta illorum persuasionem) iuuenem vi-

*Aristor.
laudata
sententia*

Eccl. 11.

CAP. XII. ECCLE. 307

dens sanctè viuentem exhorrebit, quasi illum ob hoc senectus mala, ac proinde & mors mala, maneat quòd in adolescentia sanctè pièque uiuat? Contrà verò, adolescentem cum improbè vitam ducere conspexerint, bene de illis sperabūt, quòd senectutem bonà sint habituri. Abeant verò in malam crucem huiusmodi perditores iuuenem, peruersi iudices, consiliarij insipientes, innocētis ætatis perditissimi corruptores suspendatur iis qui scandalo sa ista docent mola asinaria ad collum, & in profundam maris submersi pereāt. Nā id expedire magis saluator docuit, quàm vt pusilli scandalizentur in eis. Procedat verò noster concionator dei sapientia instructus, & de pulpito quod conscendit, priusquàm concionè dimittat, si dēter intonet ad iuuenes vniuersos, vnde in epas illorū garrulationes & fabulas plusquam aniles reiiciat, dicens: Memēto creatoris tui, in diebus iuuetutis tuæ. Et hōic sapiēter utilitèrque consulenti iustum est adolescētes omnes aurè præbere, magis quàm insipientibus illis insipienter garrulentibus, de iis quæ nõ nouerunt, id est, de morū disciplina loquētibus, quæ penitus ignorant. Subiungit verò post prædicta Sapiēs: Anteq̃

Q ij

veniat tempus afflictionis tuæ, & appropinquent anni de quibus dicas, non mihi placent. Hoc tēpus & hi anni senectutis sūt, in quibus naturæ vigore paulatim deperēte, & membris omnibus à pristino multo virore deficientibus, multis homo repletur miseris & afflictionibus: ita vt tempus istud senectutis, considerās humanæ cōditionis miserā Propheta, appella uerit laborē & dolorem. Et vulgo quoq; iactatur, senectutē ipsam per se morbū esse. Merito autē antē hoc tēpus afflictionis & dies istos ingratos debemus diuinæ seruituti vacare, quoniā senectutis tempus hominem ad omnia inepetū facit, maximē ad noua aliqua prius intentata, ac prorsus ad omnia tardū & torpidum efficit. Deus verō hylarem dorem (vt ait Apostolus) diligit, & alacriter sibi vult seruire, nō ex metu seruili, sed ex filiali affectu. Qui autem atate robustiori malē trāsacta, in atate vltima ad seruiēdū deo se trāsferre tētauerit, quomodo, promptē alacritēque id agere poterit quod antē nunquam didicerit, immo ad cuius contrarium longissima consuetudine & altissimē iam radicato habitu malo fuerit assuefactus? Denique si qui in atate

De tēpo-
re senec-
tutis in
iucundo,
& in a-
mēno

Psal. 89.

2. Cor. 9.

te illa vltima videntur non nihil virtuti studere, & nōnulla deo obsequia facere, perquam facile est videre, illa non tā ex amore dei quā ex timore mortis (quā ex signis præuis imminere præsentiant) ab ipsis sic fieri, quam seruitutem deus acceptam non habet. Consultum igitur fuerit, immo pene necessarium illi qui senectutem suam certō velit deo consecrare, vt statim ab adolescētia ad id se præparare incipiat: atatem nanque priorem qui bene agit, hoc apud deum promeretur, vt & ad subsequentes annos rectē transigēdos, ac tandem bono fine vitam claudendam, copiosum diuinæ gratiæ accipiat auxilium. Quem admodū econtrario qui sua lasciuia malē cōsumit florē adolescentiæ, iusto dei iudicio hoc demeretur, vt cū ad gelidam senectā peruenerit, suæ pernæ gratiæ munus ei denegetur. Quē admodum enim liberalem datorē ad plura dādum inuitat, qui prius acceptis bene vsum se monstrauit: ita ad negandū prouocat, qui prius liberaliter donatis malē vsum deprehendit. Vnde qui in adolescentia oblatam dei gratiam, immo in infantia collatam, ingrati abiecerint, merito illis in atate grādiōri eadē denegatur,

*Nota at-
tente.*

Pro. i.

*Psal. 70.
Nostræ
præsum-
ptionis
confusio.*

COMMEN. IN

etiãsi timore aliquo postulare videantur. Iuxta quod per Sapientem ex ore domini dicitur: Tunc clamabunt, & non ex audiam. Quomodo verò qui ætate robustiori dei timorem contemnit in ætate illa infirma se deo seruiturum præsumat, quando Dauid à pueritia sua diligentissimè deum obseruans, & in virili robore diligenter in eodem statu perseverans, tempus illud afflictionis formidat, ac pro eo, ne tum delinquatur, adhuc robustus obsecrat, dicens: Ne derelinquas me domine in tempore senectutis meæ: cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Nos quidem (si diis placet) cum in ætate robusta omnia deo aduersa licentissimè peragimus, confidimus tamen aut verius præsumimus, in tempore senectutis nos ab illo assumendos. Ille verò cum ab infantia timuisset deum, & per omnem vitam sollicitissimè illius perfecisset voluntatem (exceptis paucis, in quæ propter exemplum posterorum, illum labi permisit diuina sapientia) metuebat tamen cum adhuc sanus esset, senilis temporis tarditatem: & quasi præcauè ea quæ sibi impostero euenire poterant, oratio ne præuenièdo satagebat, ætatis illius de-

CAP. XII. ECCLE. 309

clinare periculù ne postquam totam vitã in dei seruitute alacriter hylariterq; trásegisset, in illa tandè ætate nouissima proiceretur à conspectu eius: in quo sicut inceperat, ita & finire vitæ cursum summo opere desiderabat.

Antequam tenebrescant sol & lumen, stelle & luna, & reuertantur nubes post pluiam. Quando commonebuntur custodes domus, & mutabunt viri fortissimi, & ocio se erunt molentes in minuto numero, & tenebrescant videntes per foramina, & claudent ostia in platea, in humilitate vocis molētis, & consurgent ad vocè volucris, & obsurdescēt omnes filii earum. Excelsa quoque timebunt & formidabūt in via. Florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur apparatus. Quoniã ibit homo in domum æternitatis suæ, et circuibūt in platea plagētis.

Huius loci tam varias à diuersis assignatas fuisse interpretationes Hier. testatur, vt tot pœne fuisse dicar sententias, *Diuerse* quot homines. *Quod* si Hiero. tempore *nimis loci* verum, fuit multò magis nostra hac æta- *presentis* te id credibile videri debet: cum post il- *euarratio* lum non pauci neque tardo ingenio aut *nes.* mediocri eruditione homines, in eodem explicãdo plurimù desudauerint. *Omniù*

COMMENTA. IN

igitur opiniones à nobis recenseri nō facile fuerit, vt neque admodum vtile. Sigillatim tamen vnāquamque partium orationis huius pertractantes, nonnullas assig nabimus probabiliores diuersorū interpretum enarrationes. Et primū quidem illud occurrit admonendum, q̄ nonnulli tam veterum q̄ recentiorum locū præsentem de signis exponunt vltimam seculi cō summationem antecedentibus, de calamitatibus, quæ (sicut Euangelica quoque testante historia cognouimus) toti orbi superuenient, ante seculi cōsummationem. Quam expositionem nos impræsentiatū sigillatim persequi nō intendimus. Ne tamen prorsus eā pertranseamus intactā, placuit ex Gregorij Nāocæ. metaphrasi verba pauca recitare quibus indicat potius q̄ explicat, quomodo ad propositū illud de calamitatibus ante seculi consummationē locus iste valeat intelligi. Sic itaq; habet, operæpretiū igitur fuerit, vt eū adhuc sis adolescēs deū timeas priusquā miseris obiciare, veniatque ille magnus & terribilis dies domini, quando neque sol, & neque stellæ reliquæ vlt̄a fulgebunt, mo uebuntur autē supernæ virtutes, angeli eius stodes mundi in tēpestate & turbatione il

Mat. 24
Luc. 11.

Verba
Gregorij
Nāocæ.
ex meta-
phraside
signis p̄-
cessuris cō-
summa-
tionem se-
culi.

CAP. XII. ECCLE. 310

la vniuersi, ita vt quiescant tunc tā viri potentes q̄ mulieres operariæ & fugiant in tenebrosa domiciliorū penetralia, clausis ianuis omnibus. Et si qua molendo occupata prohibita fuerit, timore nimio gracili vocula, vt auicula parua clamabit. Omnes autem impuræ mulieres, in terram cadant. Similiter & ciuitates & illarū sanguinarij magistratus, vindictā supernē expectabunt, vrgente acerbissimo cruentissimōque illo tēpore, quod erit vt amygdalus florens. Tunc ita frequentia aderunt supplicia sicut multitudo locustarū aduolantium, & ira è medio abiicientur peccatores, vt nigra despectissimāq; capparitis. Et bonus quidē vir in domū suā æternam gaudēs proficiscitur. Improbi verō omnia suo luctu cōplebunt, neq; illis repositū argerū neq; probatū autū proderit. Magnus enim fons cōprehendet oīa quouiq; apud puteū stēt hydria & vehiculū rotæ quam contingit quandoque elabi. Cū igitur cursus temporū per rotā, & vite per aquā designatus, & præterierit seculū vnā gerēs, & iacuerint homines super terrā, tum erit vna salus, si agnouerint animæ creatorem suū, & ad eū renouauerint. Hactenus illius verba perdurant, ex quibus lector atterus

COMMENTA. IN

collatione facta, satis commodè poterit præsentem locum de miseris consummationis seculi intelligere. Apertissimè verò & planissimè hunc locum totum, eiusque particulas singulas, in prædictum sensum explanat, eximi⁹ vir Richar. à sancto Vict.

Richar. à in tractatu quem inscripsit de fine seculi, *San. Vict.* aut de signis & calamitatibus quæ præcedent consummationem seculi: in quo singula huc dicta exactissimè tractat & explicat lucidissimè, vt solet ille sua omnia &

Alia ex exactissimè tractare & lucidissimè dicere. *positio, de* Alij verò præsentem locū intelligunt & *calamita* exponūt de iis quæ in vniuscuiusq; ho- *tibus se-* minis morte particulari contingunt, *annum ante* que in senibus prius etiam quàm moriantur *mortem.* videntur incipere. Cui sententia, cum

plures atque etiā vetustos, Hebræos, Græcos, atq; Latinos videam fauere, nos quoque eam per singula ordine suo discurrentes explicare tentabimus. Primum itaque, ynicuique homini in morte obtenebescunt sol & lumen eius, luna & stellæ omnes, quoniam non amplius illa valet percipere. Ita & senibus, quando ad mortem, appropinquant, obtenebescunt illa quoniam caligantibus oculis nequeūt illa satis percipere. Quemadmodū de Heli sa

1. Reg. 3.

CAP. XII. ECCLE. 311

cerdote legimus q̄ caligabant oculi eius, nec poterat videre lucernā domini. Itē de Isaac, q̄ præ senectute caligantes habebat oculos, vt nec filium ad se proximè accedentem à filio absente posset visu discernere. Reuerti deinde dicuntur morienti nubes post pluuiā, quando tribulatio post tribulationem aduenit, & post calamitatem vnā eueestigio subsequitur alia peior, id est senectutem morbum longum & malum, ipsa mors omnium terribilium terribilissimum. Huius autem significationis ratio est, quoniam post pluuiam solet aer serenari. Quando verò post pluuiam iterum nubes videntur oriri, expectanda est pluuiā maior, non tranquillitas. Vel aliter per reuersionem nubium post tenebras, intelligatur caligatio & obuolutio cerebri, quæ tandem post pluuiam venit, id est post multum aquei humoris, partim fletu, partim fluxu spontaneo oculorum & narium, partim frigidorum slegmatum excretionem, emissum atque eiectū. Custodes *Custodes* insuper domus comouētur, instante mor- *domus cō* tis tempore. i. sensus ipsi qui corpori sunt *mouētur.* velut custodes, quoniam ad hoc predictum est corpus sensibus vt per illos sibi caueat à noxiis, & quæ sibi sunt salutaria admit-

Gen. 27.

Reuertitur nubes post pluuiam.

COMMENTA. IN

rat, quod est etiam custodum domus officium, arcere volentes adferre nocumentum, commodū verò adferentibus patefacere ostium. Hi custodes domus commouentur indubiè, imminente morte, quoniam hebetari incipiunt & suo male fungii officio, ac tandem prorsus deficere. Olymp. verò domum intelligit animā, cuius custodes dicit supremas eius vires, quas etiam manifestum satis est morte appropinquante naturaliter conturbari. Cuius exemplum in semetipso omnium hominum fortissimus Christus dominus noster, montis strare voluit, quando imminente mortis hora cepit pauere & tædere, contristari & mœstus esse, adeò vt se tristem ad mortem vsque assereret. Alij intelligunt ossa quæ in corpore humano carni molliori sunt artificiosè intertextā, ad custodiam fabricæ corporis: vt. s. per illa dura, conseruarentur & defenderetur membra molliora quemadmodum cerebrum osseo tegmine superposito regitur, & defenditur, & viscera costis ex omni parte ventre circumdatibus, ac denique per totum corpus expāsa sunt ossa, propter carnis in suo statu & loco conseruationem. Et hi quoque domus custodes commouebuntur quā-

Mat. 26.

Mat. 14.

CAP. XII. ECCLE. 312

do morte instante iunguntur illæ quibus cum membris mollioribus coniungebantur solui incipient, atque ipsa etiam ossa exhausti, & non amplius in suo robore corpus valeant constituere. Viri autem fortissimi qui nutare dicuntur adueniente morte, intelliguntur crura & tibiæ, quæ corpus totum, pondus vtique magnum ferre solent ac sustentare. In Hebræo autem dicitur tantum, viri fortitudinis. Molentes, intellige ipsas mandibulas, vel qui in eis sunt dentes, cibū cōminuentes, ad eum modū quo mola cōminuit triticū. Qui adueniente morte, otiosi fiunt, quoniam officium suū perdunt, atque etiam ante mortem nō bene fungi possunt officio suo, vt solent in robustiori ætate. Dicuntur quoque molētes isti in minuto esse numero, quoniam senibus pauci sunt dentes, & iisdem non bene in loco suo firmi. Videntes autem per foramina, intellige oculos ipsos, vel oculorum pupillæ que per concaua foramina in quibus introitum consistunt, foras aspiciunt, donec vigeat in homine anima. Sed morte adueniente, conuerti vltra desinant, atque etiam senectute ingrauescente ægrè videre possunt: Ostia clauduntur in platea, quando foramina meatuum ita,

Nutāt vi

ri fortissi

mi ante

mortē et

molentes

otiantur.

Videntes

per fora-

mina,

ostia

claudun-

tur in pla-

tea,

COMMENTA. IN

per quæ solent spiritus vitales sensicui atque motiui transire, obstruuntur, vt non vltra ad organa & loca solita diffundantur. Atque ita videtur interpretari Olym. Alij verò ostia dicunt in platea claudi, quando labia in facie cõprimuntur & clauduntur, vt vocem formare amplius homo non possit. Platea enim quædam videtur, quod est inter labia spatium, quoniam illac ingredi debet omnis cibus, aer quoque & ingredi & egredi, qui ad pulmonẽ attrahitur aut ab eodem emittitur. Quod autem additur, in humilitate vocis molentis, ita intellige: quoniam præ nimio frigore sic constringuntur mortentis labia, & sic dura sunt præcordia, ex quibus vox debet procedere, vt vix magno labore per os possit submissam qualemcunque voculam formare. Os enim est, quod hic dicit molens, quoniam eius est sicut cibum conterere suo motu, sic & vocem formare. Quidam verò Hebræorum, humilitatem vocis ipsius molentis intelligunt murmur ipsius stomachi, cuius est officium molere atque digerere. Hic enim in senibus murmurat, quasi semper grauetur cibo, cum non possit digerere quod inicitur. Consurgeret quoque dicitur senes iam iam morituri ad vocem

CAP. XII. ECCLE. 313

vocem volucris, quoniam impotentiam habent multam dormiendi, & somnũ si quẽ habent, tenuissimum habent, vt vel ad leuissimum que mlibet rumusculum excitentur. Eilia autem carminis aures intelliguntur, quæ dum vigeret in eis sensus, cantorum modulatione solent oblectari. Hæ autem carminis filia in senectute & in morte obfurdescent: quoniam sensu deficiente, non vltra oblectantur carminũ modulationis, neque vllis sonorum differentiis. Quæ admodum requisitus à David Berzellai Galaadites, vt requiem acciperet secũ in Hierusalem, pulchrẽ in sua illa cordata responsione indicauit, dicens: Quot sunt dies annorum viuæ meæ, vt ascendam cum rege in Hierusalem? Octogenarius sum hodie. Nunquid vigent sensus mei ad discernendum suaue aut amarum, aut delectare potest seruum tuum cibus & potus, vel ad dire possum vltra vocem cantorum atque cantatricum? Vel in eundem ferẽ sententiam, per filias carminis accipe omnia instrumenta musica, quæ in senectute omnia obmutescunt homini, ac vicissim obfurdescit illis homo. Dicuntur præterea senes iam morientes excelsa timere, & formidare in via, quoniam propter debi-

*Advocẽ
volucris
excitatur
senes.*

*Obsurde
scit filia
carminis.
2. Re. 19.*

*Excelsa
timent se
nes.*

COMMEN. IN

litem & defecionem vehementer sunt pauidi: statimque vbi vel leuem rumusculum audierint, sursum respiciunt, quasi aliquid mali eis desuper imminet, & terribamenta quae de caelo venire solent, vt tonitrua & coruscationes, vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam: vnde fit, vt frequenter ex imaginatione desuper sibi mala euenire existiment aut timeant, cum nihil sit. In via quoque ambulantes semper sunt pauidi & c. Hunc sensum aliquando clarius indicat quod habet lectio Hebraea in hunc modum: ab excelso quoque vel ab excelsis timebunt. Hiero. vero aliter sic exponit: Ab excelsis timebunt, id est, ardua ingredi non valebunt, & formidabunt in via, hoc est, laesis poplitibus ac trementi vestigio etiam in plano itinere fluctuantes, offensam gressuum formidabunt. Olympi. vero ad diem iudicij accommodat. Tunc enim ab excelsis, id est, a facie iudicis venturi de nubibus caeli timebunt, & formidabunt in via, subaudi iudicij, id est quando rapientur ad tribunal iudicis, vt accipiant mercedem secundum opera sua. In eo autem quod sequitur: Florebit amygdalus, impingua, & c. signa tria ponuntur an-

Hiero.
exposi.

Olym. e.
arratio.

CAP. XII. ECCLE. 314

ecedentia mortem. In senibus namque caput canis perfunditur similiter & barba: quod per florem amygdali significatur, quoniam albescit (vt ferunt) amygdalus, cum floret. Venter quoque senibus distenditur, repletus superfluis humoribus, quod per locustae impinguationem significatur. Locustae namque pinguedo solida & vera pinguedo non est, sed flegmaticus potius humor concretus videtur: atque ita & in senibus, dum veter incrasatur, similiter & pedes intumescunt, non ex vera, id est pinguedine, sed magis ab aqueo humore. In senibus quoque friget concupiscentia, tam appetitus cibi quam rei venerea. Id significatur per capparum distipationem: quoniam capparum (vt aiunt) herba est prouocatiua libidinis, ite & appetitus. Senibus ergo appropinquante morte, distipatur capparum: quoniam penitus deficiuntibus, ipsa nec appetitum cibi nec rei venereae libidinem potest ultra prouocare. His praecedentibus, quod restat adiungit Sapiens cum ait: Quoniam ibit homo in domum aeternitatis suae, id est de loco isto peregrinationis ad locum stabilis mansionis, nempe vel ad caelestem beatitudinem vel ad inferni miseriam. Quae enim nobis in hoc mundo datur mansio, non aeternitatis est, sed breuissimae.

*Florebit
in senem
amygdalus.
Impingua-
tur locustae.*

*Dissipatur
capparis.*

*Ibit homo
in domum
aeternitatis.*

COMMENTA. IN

Psal. 89. temporis. Propter quod à Propheta vigilia vel custodiæ in nocte & nihilo comparatur. Quæ verò post hanc vitam nobis assignabitur pro operum nostrorum premio, illa proculdubio æternitatis erit, quoniam non erit de altera ad alteram transitus.

Luc. 16. Chaos enim magnū (iuxta magni Patriarchæ sententiā) inter illas firmatum erit ut qui de altera velint transire ad alteram, nō possint. Interim verò dū homo moriēs domū requirit æternitatis suæ, vel apud superiores vel apud inferos, qd̄ in terra de corpore illic relicto agatur narrat, dicens: Et circumcubū in platea plāgentes. i. domestici & cognati efferēt hōinē de domo sua in qua mortu⁹ fuerat, p̄ plateā ad locū sepulchri,

Demodo sepultura post mortem. plantum & lucū (ut moris est) facientes super mortuo: nec aliud possunt, quantum ad corporale obsequiū, relicti superstites. Non enim aliud possunt, quā p̄p̄a debita defuncti corpus terræ mandare, funerisque exequias iuxta consuetudinē celebrare.

Olympi diuersam ponit sententiam. Olympi. verò hæc omnia ad diem iudicij, prosequendo expositionem supra paucis indicatam, refert, dicens, beatæ vitæ hīc describi iucunditatem, sub comparatione verni temporis, quando amygdalus solet florere locusta impinguari & cap

CAP. XII. ECCLE. 315

paris dissipari. i. aperiri, ut ipse ait haberi in alia versione. Vel aliter: Florere amygdali ad felicitatem beatæ vitæ pertinet, impinguatio locustæ ad miseriam damnatorum, & cappariss dissipatio ad peccati destructionem. Sancti enim in iudicio florebunt sicut amygdalus: flore iucundissimo atque sempiterno, sicut & in Psal. dicitur: Iustus ut palma florebit. Supplicium verò inferni, quod per locustam significatur (eo quòd frequens sit in scriptura, per locustas fieri comminationes penarum, & Pharaō cū tota Aegypto locustis fuit plagatus grauissimè) tunc impinguabitur: quoniam dilatato ore & ventre, vorabit plurimos, quasi sine numero. Ita enim metaphoricè dicimus impinguari quippiam, etiam pinguedinis non capax quādo magna ei aduenit rei alicuius quam quærit abundantia. Interim verò, dū iusti in gaudio impij degūt in supplicio, cappariss dissipatur: quoniam peccatum ultra nullum inuenietur, post iudicium. Remanebit quidem pro præteritis peccatis in impiis æternum supplicium, peccatū verò in se ultra nullum erit. Quod verò in domum æternitatis suæ homo vadit per mortem, ad bonos peculiariter pertinet, qui

Psal. 91.

Exo. 107.

COMMENT. IN

per mortem pergunt ad domum eternitatis suæ. i. ad quam possidendam & in habitandam à deo sunt conditi, quæ est ciuitas cælestis, de qua dicebat Apostolus: Non habemus hinc manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Et iterum: Expectabat enim fundatam habentem ciuitatem. Illud verò de circueuntibus in platea atque lugentibus, ad damnatos peculiariter pertinet. Hi enim (iuxta Euangelicam parabolam) clausa ianua, nõ poterunt intromitti in ciuitatem sanctiõis, ac proinde foris stare compellentur. Iuxta quod ipse in Euang. saluator Iudæis exprobat, dicens: Tunc incipietis foris stare & dicere, & c. In quem sensum etiam illud Psalmistæ: Conuertentur ad vespërã, & famè patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem, nonnulli doctores catholici exponunt. Et iterum illud: Impij in circuitu ambulat. Nec malè conuenit huic sensui quod suprã dixit Ecclesiastes: Labor stultorum affliget eos qui nesciunt in vrbem pergere. Quia videlicet nesciunt impij in vrbè pergere beatorum, iccirco circuibunt in platea: & quia laborabunt in miseria tunc sibi subito supuertura, ideo plágetur.

Antequam rumpatur funiculus argen-

Heb. 13.

Heb. 11.

Mat. 25

Luc. 13.

Psal. 58.

Psal. 11.

Ecd. 10.

CAP. XII. ECCLE. 316

teus, & recurrat vitta aurea, & conteratur hydra super fontem, & confringatur rota super cisternam, & reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat ad deum qui dedit illum.

Repetèdum est hic, quod in principio capituli positum est: Memèto creatoris tui in dieb⁹ iuuetatis tuæ, anteq̃ rumpatur, & c. Admodum autè variè locus iste enarratur. Beatus Hiero. per funiculũ argenti, cãdidã hãc vitã & spiramẽ quod nobis de cælo datur, dicit ostèdi Aurẽ aut vitæ recursum, animã dicit significare, quæ illuc recurrit vnde descèderat. Reliqua verò duo nõpe cõtritiõẽ hydræ supra fontẽ & rotæ supra cisternã, per metaphorã ait mortis esse enigmata. Nã sicut cõtrita hydra iuxta fontẽ & rota per quã solet ex cisterna aqua hauriri cõfracta nõ vltra aqua ex fonte vel aqua potest hauriri, ita postq̃ se mel sinẽ acceperit funicul⁹ vitæ huius, & anima viuificatrix semel abscesserit, non est vltra vnde vitta expectetur. Quam ex positionem vt facilem & probabilem satis prosequentes, videamus primũ, quare vitta ista funiculo comparetur, & funiculo argenteo. Deinde, quare anima nostra vitta dicatur, & signãter vitta aurea.

Hier. narratio.

R. iiii

*Vita ho-
minis fu-
nicul^o di-
citur ar-
genteus
Iob. 14.*

*Anima
dicitur
vitta au-
rea.*

COMMEN. IN

Præterea, quid sibi velit illa hydria cōtri-
tio iuxta fontem, illaque rotæ supra cister-
nam contractio. Quod ad primum atti-
net, funiculus rectè dicitur vita hominis
quoniam sicut ex tactu & conuolutione
fragillis lini fit funiculus, sic hominis vita
ex diebus singulis altero alteri per succes-
sionem connexis, producitur & extendi-
tur. Merito verò non funis dicitur, sed fu-
niculus; quoniam (teste beato Iob) bre-
ues sunt dies hominis. Non autem aure^o
dicitur hic funiculus, quoniam non opti-
ma est hæc vita defæctibilis, in qua donec
viuimus nõdum caliginem æternam eua-
simus. Neque item omnino pessimus est,
quoniam non est omnino mala hæc vita,
vt est vita damnatorum, quorum est funi-
culus omnino piceus, idest vita in caligi-
ne mortis æternæ. Argētum verò mediū
est, & splendorem habet: Ita & vita præ-
sens non mala est, si volumus: & lumē ab
ea accipimus, si volumus. Quod ad secun-
dum attinet, vitta puto vocari posse ani-
mam hominis, quoniam sicut vitta capil-
los capitis omnes in vnum constringit ne
diffluent, ipsa verò ablata disperguntur
illi in suam multitudinē, sic anima in cor-
pore omnia membra, tam multa tam di-

CAP. XII. ECCLE. 317

uersa, quasi intra suæ virtutis ambitum cō-
cludens, simul continet, ne diffluent abin-
uicem. Mox verò ipsa ablata, dissoluun-
tur omnia. Aurea autem vitta merito di-
citur, ob excellentiam sui, rationalis ani-
ma: nimirum quia ad imaginem & simili-
tudinem Dei creata, magnificam in hac
suæ conditionis nobilitate gloriam præ-
se ferens, formæque omnes corporales
præcellens, quemadmodum aurum suo
fulgore & nobilitate cæteris omnibus
præstat metallis. Quantum verò ad ter-
tium, hydria rectè dicitur corpus hoc no-
strum, quod de limo terræ finxit cælestis
figulus. Cui & apertè illud cōsonat quod
ait sanctus Apostolus: Habemus thesau-
rum istum in vasis fæctilibus, vbi manifestū
est, illum ad figmentum corporis nostri
de terra respicere. Hæc hydria prius for-
matur quàm in eam fundatur aqua: quo-
niam primū deus corpus format de ter-
ra, ac deinde formato corpore inspirat in
illud spiraculum vitæ, idest, rationalem
animam. Conteritur autem hæc hydria, *Gene. 1.*
quando per mortem corpus resoluitur in *Conteri-*
partes ex quibus conflatum est, & in ter- *tur hy-*
ram reuertitur. Vigilantissimè verò notā *dria iu-*
dum quod dicitur hæc hydria conteri *xta fonte*

*Corpus
corrupti-
bile, hy-
dria dicitur.
2. Cor. 4*

COM MENT. IN

iuxta fontem. Quando enim iuxta fontē hydria conteritur, non perit aqua quæ in hydria est, sed recurrit quantotius ad fontem vnde hausta erat. Sic dum corpus hominis deficit, rationalis anima non cum eo perit, sed ipsa ad fontem suū quantotius recurrit, vnde processerat. i. ad abyssum diuinæ bonitatis, vnde effluxit: quæ admodum statim apertius subditur: Et spiritus redeat ad deum qui dedit illum. Neque solum aqua quæ in hydria erat in fontem refluit, sed & partes hydrinæ contritæ iuxta fontem alicubi manēt, vt non à longè debeāt colligi si quis velit ac possit eas adinuicem rursus cōiunctas solidare. Ita cū moritur homo, non solum non perit anima, sed neque corpus omnino perit, sed tantum dissoluitur: manentque sic partes iuxta fontē, vt facili omnium artifex deus, qui cōtracta nouit solidare, rursus illas in pristinā compositionē possit reunire: quod & faciet in resurrectione nouissima. Postremò, de rota super cisternā, ita intellige. Quemadmodum rota illa quæ super cisternam posita est, violenter illic detineri debet, inclusa ferramentis & clauis affixa: postea verò quàm frangitur rota illa, aut vincula siue clauis quibus illa hæ-

Rota super cisternam posita est, violenter illic detineri debet, inclusa ferramentis & clauis affixa: postea verò quàm frangitur rota illa, aut vincula siue clauis quibus illa hæ-

CAP. XII. ECCLE. 318

ret affixa, tum in plenitudinem aquæ ruit & ibi quietem habet. Sic anima hominis in corpore isto mortali & corruptibili quasi violenter detinetur, nimirum quasi in carcere & ergastulo, compage naturalis alligata. Quibus ligamentibus fractis in morte, anima ipsa in plenitudinem aquæ, in abyssum diuinitatis transit, ibique plena fruitur requie. Nec mirum videatur, quod rotæ comparetur anima in corpore, quoniam sicut rota in suis retinaculis assidue mouetur & circūuoluitur, sic anima in hoc corpore corruptibili raro quiete scit, sed continuo volutatur, nimia mutabilitate. Et quomodo rota illa quæ supra cisternā est, per hoc quod se voluit super cisternam, aquam haurit ex ea: non habet tamen requiem donec collabatur in ipsam sic anima etiā pro statu corporis huius, dum se ad illam abyssum diuinitatis conuertit, ac circa illam sese occupando voluitur, aquas gratiæ ex ea haurit, in consolationem & refrigerium. Verūtamen non plenam habebit hinc requiem, donec ita tantum voluitur, & nodum plenè in illa sese potest immergere: Aliter per funiculum argenteum intellige protractionem continuam neruorum, per omnia corporis membra. Per vittam auream,

COMM ENT. IN

Aliter prædicta omnia exponuntur. connexiōnem venarum & arteriarū quæ similiter per totum corpus expandūtur. Constat enim ex doctrina Physicorum, per totum corpus expansos esse nervos, qui omnia ipsius membra ad modū funis colligant, sibi que inuicem coherere faciunt. Venas quoque & arterias similiter per omnia membra expandi, vt per venas quidem nutrimētum, per arterias vero spiramentum ad singula membra perferatur. Et sicut nervus ex sua naturali qualitate albus & quodammodo lacteus apparet, argenti colorem aliquo modo representans: sic venæ & arteriæ rubicundæ magis sunt, propter sanguinem, & colore magis auro sunt similes. Disperguntur autem venæ & arteriæ per singulas corporis partes, dispositione & artificio admodum mirabili, ad eum ferè modum quo vittas solent per artificiosam compositionem cōtexere. Atque hinc fit, vt nervorum extensionem vocemus funiculū argenteum, venarum autem & arteriarū dispositionem vittam auream. Quomodo autem in morte, & funiculus iste argenteus rumpatur, & recurrat aurea vitta, satis manifestum est cōsideranti, vt omnia statim post mortem in puluerem dissol-

CAP. XII. ECCLE. 319

uantur. Deinde, per hydriam supra fontē intellige vesicam vrinæ. Quemadmodū enim hydria vas est recipiēs aquam à fonte exhaustam, sic vesica receptaculum est humorum procedentium ab epate quasi à fonte humorum omnīū. Inde enim ad cætera membra sanguis & humores alij deriuantur. Conteritur igitur in morte hydria supra fontem, quando vesica rum pitur & frangitur, nec vltra accipit humores, vt solet ab epate. Per contractionem autem rotæ super cisternam intelligi potest destructio, meatus impuræ superfluitatis. Rota enim instrumentum est, per quod de cisterna educitur aqua impura & sordida. Cisterna enim plerunque continet aquam lutulentam, & frequenter purgari debet. Ita venter est quasi cisterna quædam impura, stercorea semper in se continens, quæ debent per secessum emitte, vt purgetur immunda cisterna. Rota autem per quam fit hæc purgatio meatus & secessus ipse accipitur. Quid sit igitur iuxta hunc intellectum contractio rotæ Olym. super cisternam, intelligitur. Olym. verò alia a p. per funiculum argenti intelligit auaritiā dictis in quæ ad modum funis hominem implicat & inuoluit. Idem intelligit per florem tia.

COMMEN. IN

auri. Sic enim legit: Antequam conteratur flos auri. Quod etiā iuxta nostram lectionem sic potest accipi, si tantum per vitram auri sacculū auri intelligamus. Est ergo sensus. Memor esto dei tui, o adolescens, antequā veniat tēpus illud quo auaritia destruetur, & nihil prodesse poterit aurū vel argentum. Circa autē contritio nem hydræ supra fontē & rotæ supra cisternā, eadem ferē summam dicit, quæ nos in prima expositione latius sumus persequuti. Sunt & alię aliorū enarrationes, quas prætereo breuitatis studio. Quod autem postremò adiicitur, Et reuertatur puluis, &c. planè explicat quid in præmissis metaphorico sermone per varias cōparationes dictū voluerit. Apertè enim exprimit hominis defectionē per mortē, quādo abinuiçē separantur corpus & anima, quæ per tempus vitæ amica societate inuicem sibi cōglutinata cohererant. In morte enim puluis (id est corpus de puluere terræ formatur) reuertitur in terrā suam, quādo perdit humani corporis formā, quādonec animæ cohererebat, videbatur à terræ puluere distingui. Et bene dicit in terram suam, id est (iuxta domini vocem) in terrā de qua sumptus est, Spiritus vero

*Puluis
redit in
terram suā*

Gene. 3.

CAP. XII. ECCLE. 320

siue rationalis anima ad deum reuertitur à quo processit, quantū quidē ad omnes, vt exhibeatur ante tribunal creatoris & iudicis sui, recipiaturque cōdignā pro operibus mercedē, quātū verò ad bonos specialiter spiritus magno desiderio redit ad deū, vt cū eo & in eo viuat & gloriatur imperpetuum. Iuxta quod sanctus Apostolus ait: Scimus quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, ædificationem habeamus ex deo, domum non manufactam æternam in cælis.

Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, & omnia vanitas. Cūque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, & enarrauit quæ fecerat, & inuestigans cōposuit parabolas multas. Quæ sunt verba vtilia, & cōscripsit sermones rectissimos ac veritate plenos.

Nunc tandem vagatus per omnia noster Ecclesiastes, ad caput sermonis sui reuertitur, thema quod initio proposuit totidē verbis replicans. Et quoniam sermonem iam finire parat verbisq; ponere modū, dicitur summam animi sui sententiā, quo fidē sibi astruat, rursus sapientiæ suæ abūdantiæ & multæ experiētiæ facit mentionē. Et hoc specialiter notat, multas se parabolas cōposuisse, & sermones

*Spiritus
redit ad
dominū
in morte.*

2. Cor. 5.

*Parat
finem
con-
clusionis
Ecclesiæ.*

COMMENT. IN

ad informandos mores perutilis cōscripsisse: ne quis fortè existimet, eum circa curiosa tantum se occupasse. Atque horū occasione subdit de verbis sapientū, quāta debeant suscipi attentione ea quæ veræ sunt sapientiæ verba, cōtrā verò, quāta debeant sollicitudine vitari superuacanea dogmata, quæ solidæ utilitatis nihil adferunt. At ergo:

Verba sapientum sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore vno. His amplius filii mine requiras. Faciendi plures libros nullus est finis, frequensque meditatio carnis afflictio est.

De verbis sapientum notabile

Hiero. dictum.

Quemadmodum stimulis boues tardi excitantur ad celerius pergendum, sic pigri homines sapientum verbis, modò exhortatoriis, modò obiurgatoriis, modò comminatoriis, excitantur ad agendum bene. Dignissimum verò attentione est & alta mente reponendum, quod in hunc locum ita scribit diuus Hier. Simul (inquit) & hoc notandum est, quòd dicantur verba sapientum pungere, non palpare: nec molli manu attrahere lasciuiam, sed errantibus & tardis pœnitentiæ dolores & vulnus iugere, si cuius igitur sermo non pungit

CAP. XII. ECCLE. 321

pungit sed oblectationem facit audientibus, iste non est sermo sapientis. Verba quippe sapientum, vt stimuli. Hæc ille: Quod autem sequitur: Et quasi clavi & cetera dupliciter intelligitur. Primum quidem, vt illa in altum defixio soliditatem firmitatemque significet. Clavi nanque in altum siue profundum defixi, firmi sunt & immobiles. Ita manifestè enarrat Hier. Aliter defixio ista refertur ad intimam affectus compunctionem, vt sit sensus: Verba sapientum sic hominis penetrant & pungunt, vsque ad cordis intima, sicut clavi qui defiguntur in altum. Quòd enim figuntur altius, eò plus penetrant. Atque hunc sensum Olymp. insinuat, qui tamen iuxta veterem additionem hoc loco legit, sicut clavi igniti. Sic enim ait: Sunt etiam verba sapientum clavis ignitis atque eadentibus similia, qui altius ac facilius, lignis insiguntur. Ita & sapientum verba theologorum, in penitissimos sinus intellectus nostri altius figuntur: Vnde verò hanc vim occultamque energiam habeant sapientum verba, & vnde suam nacta sint auctoritatem, subsequenter insinuat, dum ait: Quæ per

A Christo habent verba sapientum virtutis efficaciam.

COMMEN. IN

magistorum concilium, data sunt à pasto-
re vno, nempe deo. Non enim (vt sanctus
2. Pet. 1. *Matt. 23* Petrus ait) voluntate humana allata est
aliquãdo prophetia, sed spiritu sancto in-
spirati loquuti sunt sancti dei homines.
Eccle. 1. Et in euangelio dicitur, quoniam vnus
est magister omnium nostrum, Christus.
Et iterum alibi dicitur: Omnis sapientia à
domino deo est. Ab hoc igitur vno pasto-
re summo, qui est veritas prima & regula
veritatis, mentiri nescia, verba sapientum
procedunt, & per magistrorum deo inspi-
ratorum concilium, id est, vnanimem con-
sensum, tradita sunt: quoniam omnes ve-
ræ sapientiæ magistri, omnes prophetae
& apostoli, tam veteris quàm noui testa-
menti, eandem attestantur & confirmant
veritatem: vt videantur omnes quasi ex
vno ore loqui, alij verò occultius pro ra-
tione temporum. Et quoniam ea quæ in
diuinis libris, per veræ sapientiæ magi-
stros, per diuinam inspirationem nobis
sunt tradita, abundè ad salutem videntur
sufficere, cætera verò quæ non ita per ma-
gistorum concilium à deo sunt tradita,
suspecta merito haberi debent & incer-
ta, iccirco adiungit: His amplius filii mi-

CAP. XII. ECCLE. 322

ne requiras. Quasi dicat: Noli quisquis in
soliditate veritatis cõsistere velis, vagari
per infinita & incerta, immo noxia sæpe
& pestifera, secularium gentilium aut hæ-
reticorum dogmata: in quibus licet blan-
diora forsitan auribus verba sis lecturus,
quàm in verè sapientum libris, non ta-
men fructum illum salutaris compunctio-
nis es inuenturus, quem in illis inuenis.
Ob hoc & subiungit euestigio: Faciendi
plures libros nullus est finis. Quod de li-
bris curiosis gentiliũ, vel philosophorũ vel
poetarũ, itè & hereticorũ, intelligendum
esse. Hiero. & Olym. pluribus verbis testã-
tur. Non enim simpliciter voluit Ecclesia
stes, ne quicquam adderetur iis quæ tum
scripta erant. Alioqui, quid omnes Pro-
phetarum libri posterius adiecti? Quid e-
uangelia & sanctæ Apostolorum literæ,
quæ multò post adiecta sunt? Neque sim-
pliciter quorumlibet librorum multitudi-
nem damnat. Alioqui Hieronymi, Augu-
stini, Ambrosii, Gregorii, ac cæterorum
sanctissimos labores fateri cogemur su-
peruacaneos. Verum horũ libri, iuxta in-
tentionem Ecclesiasticis multi non sunt:

COMMENTA. IN

neque amplius requirit à priorum sapien-
tum verbis, qui posteriores quoq; iisdem
de rebus lucidius eloquentes libros euo-
luit. Cùm enim vnus doceant, nemp̃ ve-
ritatem eandem & virtutem eandem om-
nes sacræ paginæ, quotquot tandem vi-
deantur esse titulorum distinctionibus, ve-
rè tamen non nisi vnus liber sunt. Qui
verò relictis sacræ paginæ libris, ad libros
se confert gentilium Poetarum, quorum
alius hæc, alius illa figmenta componit:
Philosophorum, quorum alius hoc tuetur,
alius impugnat, alius asserit, alius negat:
item & hæreticorum, qui diuersos diuer-
si commentantur errores, hic verè dicitur
requirere amplius ab illis quæ tradita sunt
per magistrorum concilium, ab vno pasto-
re, & hi verè in libris multis versantur. Mé-
dacium nanque & vanitas, ad veritatis do-
ctrinam & libros non pertinent: neque
possunt mendacium & vanitas, quæ isti do-
cent ad veritatem reduci, sicut ad vnã
primam veritatem reducitur omnis veri-
tas. Ad eadem quoque debet referri quod
sequitur: Et frequens meditatio, carnis af-
fectio est. Frequens nanque meditatio cir-
ca hæc multa, vana, curiosa, incerta, & fal-

CAP. XII. ECCLE. 323

sa aut suspecta nihil aliud est quàm ve-
xatio carnis, quæ tali curiosa inuestigatio-
ne maceratur & atteritur, ceterum spiri-
tus ipse nullam ex hac meditatione habet
consolationem. Atuerò iugis meditatio
circa vnũ illud quod dominus aiebat esse
necessarium, circa verba illa sapientum à
deo data, non carnis est afflictio, sed po-
tius mentis impinguatio & exultatio. Bea-
tus enim vir qui in lege domini medita-
bitur die ac nocte, & erit ille tanquàm li-
gnum plátatum secus decursus aquarum.

*Finem loquendi pariter omnes audiamus:
Deum time, & mandata eius obserua. Hoc
est omnis homo. Cuncta quæ sunt adducet
deus in iudicium, pro omni errato siue bonum
siue malum sit.*

Ad audiendum libri conclusionem om-
nes exhortatur, dicens: Finem loquendi
pariter omnes audiamus, indicans, ad om-
nes pertinere quod diciturus est: Deum *Timèd*⁹,
(inquit) time & c. Vbi partis posterioris est deus.
adiectio indicat, eum in priore non de ser-
uili, sed de filiali timore loqui. Qui enim *Mat. 20*
timet seruili tantum timore, mandata dei *1. Ioan. 4.*
non obseruat, in quibus ante omnia præ-
cipitur diligere deus ex toto corde, ex tota

COMMENTA. IN

anima. Timor autem non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorē, hoc est, inquit, omnis homo. Hoc, nempe deum timere eiusque mandata obseruare, est omnis homo, id est cuiuslibet hominis est officium, hoc omnes respicit, tangit omnes, omnes obligat, neque ab hac lege quisquam eximitur. Et quicquid ad hunc scopum hominem adiuuat, id acceptandum est: quicquid verò ab eo auocat vel impedit, refutandum. Vnde meritò verba sapientum audienda sunt, quæ ad mandatorum dei obseruationem sollicitè torpentes excitant: Caterorum autem dogmatum & librorum gentilium inutilis illa multitudo, quæ potius à deo mètes hominum auocat, omni iure reiicienda & abominanda. Subiungit deinde memoriam iudicij extremi, ad quod omnium humanarum actionum deducenda est discussio. Cunctis (inquit) quæ fiunt in hoc tempore meriti atque demeriti, adducet deus in iudicium, vna videlicet nobiscum: quoniam & omnes nos oportet manifestari ante ipsius tribunal, & simul nobiscum apparebunt opera nostra per deum illuminationem, quemadmodum pulchrè de hoc

CAP. XII. ECCLE. 224.

ait Apostolus: Nolite inuicem iudicare, donec veniat dominus qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium & tunc laus erit vni cuique à deo. Item in Apoc. sedente domino super thronum magnum & candidum, resurgunt mortui ex terra & mari: & deinde singulorum aperiuntur libri, id est opera reuelantur & patefiunt conscientiæ. Vnde signanter dicitur: Adducet ea deus in iudicium. Per ipsum namque illuminatorem cordium patefient omnia. Adducet, inquit, omnia ad iudicium discussionis, vt examinentur opera nostra, bona sicut an mala. Pro omni errato, videlicet puniendo, vt omne malum quod illic deprehensum fuerit accipiat debiram remunerationem. Sive bonum siue malum sit, ad caput refertur sermonis, hoc modo: Cuncta quæ fiunt deus adducet in iudicium, siue bonum sit siue malum quod feceris. A Equè enim & bona & mala opera illic discutiètur: bona, quidem, vt bonum reddatur præmium, mala verò ad malum. Hac sententia tam graui, tam fideli, tam utili, tam attentione dignissima, sapienter sapientissimus Ecclesiastes concionem

*Nota v
giliter se
riam libri
conclusio
nem.*

COMMENTA. IN

suam existimauit concludendam: vt vel hinc patentissimè videant omnes si quæ in prioribus capit. forsitan leuius dicta videantur, quasi ad exhortationem voluptatum seculi huius, ea non ex ipsius animo ad eum sensum sic esse proposita, sed vel ex aliorum assumpta persona, vel ex sua sententia secundum rectæ moderamen intelligentiæ. Certè finis iste concionis, qui mortis memoriam tam multis tamque meditatit comparationibus nobis ponit ante oculos, sapientum pungentia verba sola commendat, timorem dei suadet, & iudicium nouissimum ante oculos statuit, hominis non est ex animo ad voluptatem & carnis lasciuiam exhortantis, sed legis animum ad virtutem & probitatem formare cupientis: quam profectò in hoc libro efficaciter admodum commendatã inueniet, qui mente attenta & corde deuoto illum studiòse perlegerit, ipso vno omnium primo magistro & pastore interiori operante, qui cum patre & filio. s. viuuit, & regnat deus vnus, solus viuus & verus. & c. Amen.

CAP. XII. ECCLE. 325

ANNOTATIONES IN
capit. duodecesimum.

ANtequam veniat tempus afflictionis. In Heb. vsquequo non veniat dies mali, & accedant anni quibus dicas, non est mihi in eis voluntas siue voluptas. Sententia nihil differt à nostra lectione. Sic & in eo quod sequitur: Et otiosæ erunt molentes in minuto numero. Hebraica lectio in eundem sensum habet: Et cessabunt molentes, eo quòd imminuta sint. Et obsurdescent omnes filia carminis. In Heb. est: Humiliabuntur omnes filia carminis vel cantionis. Ita poterimus per filias carminis intelligere cantatrices cantionibus deditas, quæ humiliantur apud senes iam morietes, quoniam nullam illis attentionem præbent auditus: quemadmodum ex aduerso rectè dicuntur hæ filia cantionũ exaltari apud adolescentes, qui sibi aurem præbent & in eiusmodi plurimũ oblectantur. Excelsa quoque timebunt. In Heb. est: Etia ab excelsò timebunt. Vnde notum fit, in nostra lectione nomen excelsa in casu accusatiuo esse accipiendum, non in no-

COMMEN. IN

minatio plurali. Impinguabitur locusta. Alij vertunt: Grauiabitur vel increfabitur dorsum, vel onerabitur spina dorsif. Item & in eo quod sequitur: Dissipabitur capparitis: Alij vertunt, Peribit libido. Alij, Peribit appetitus. Dicitio enim Hebraica (quemadmodum & Hiero. annotauit) ambigua est significationis, interpretaturque amor, desiderium, concupiscentia, libido, vel capparitis. Antequam recurrat vitia aurea. Alij vertunt: Antequam deficiat flos aureus: alij, flos aureus: alij, circulus aureus: alij, lenticula aurea. Et reuertatur puluis in terram suam. In Heb. ad verbum sic legitur: Reuertatur puluis in terram, secundum quod fuit supple ad principio ante quam in corpore hominis fuisset formatus. Verba sapientum, &c. Particula illa, in altum, non habetur in Hebr. sed adiecta est ad clarius exprimendum illam deinitionem. Illud quoque quod sequitur. Quae per magistrorum concilium data sunt a pastore vno, varie vertitur: Quidam sic vertunt. Quae per magistros congregationis siue communitatis data sunt a pastore vno. Idque ferè in sententiam suprapositam recurrit. Magistri enim congregatio

CAP. XII. ECCLIE 326

nis sanctae dei, sunt Prophetae, Apostoli, caeterique sancti doctores a deo inspirati, vt ecclesiam doceant. Alij sic vertunt, Quae habent collectiones vel ceteras, data a pastore vno. Antiqua aeditio sic habet, Sicut clauis igniti, qui a compositionibus dati sunt, vel quae verba a compositionibus data sunt, quod ad nostram sententiam facile accommodatur, intelligendo ex compositionibus magistrorum sanctorum. Finem loquendi pariter omnes audimus. In Heb. ². Finis verbi totius audiendus est. In antiqua editione legitur: Finis sermonis verbi vniuersi, auditu perfacilis est. In eo quoque quod sequitur: Pro omnino errato, alij vertunt, de omnino abscondito vel de omnino ignorato. Vt indicetur, de iis etiam quae in occulto gesta sunt & nobis forsitan exciderunt a memoria, rationem esse reddendam coram tribunali iusti iudicis, Christi Iesu domini nostri, cui est cum patre & spiritu sancto gloria aeterna.

Amen.

¶ FINIS ANNOTATIO
num ex Hebraica veritate &
antiqua aditione, quæ dicitur se-
ptuaginta interpretum. Per fra-
trem Franciscum Titelma-
num Hassellensem. Deo semper
& ubique gloria. Vna uni.

Vnde, eo o-
mnia.

PARISIIS,

Excudebat Ioannes Dauid, in
via noua diuæ Genouefes,
sita in suburbiis beati
Marcelli.

1549

Faint, illegible text is visible on the left page, possibly bleed-through from the reverse side. The text is arranged in several lines and is too faded to be transcribed accurately.

